

I
SL 41 / I-345

ION DODU BĂLAN

ÎN FOCARUL TIMPULUI

EDITURA EMINESCU

ION DODU BĂLAN

ÎN FOCARUL
TIMPULUI

LAS VOUĂ MOȘTENIRE...

UN IMN AL DRAGOSTEI DE VIAȚĂ

Poetului „sub a cărui cîntare care fu un imn“ al vieții „s-a zbatut o viață care a fost o tragedie“, cum observa în 1913 uitatul critic Ion Trivale, critica și istoria literară i-au prezis un destin literar mult mai fericit decît acela pe care timpul și instabilitatea oamenilor i l-au asigurat în istoria literelor române sub numele de Panait Cerna. Dar, vorba lui, dintr-un studiu despre Eminescu¹, „poate că morții n-au altă viață decît aceea pe care le-o dăruiesc viii“ și de aceea „omul mare e cel ce are mai multă parte de viață — *post mortem*“. Dar gloria, „cette plante tardive des tombeaux“, întîrzie să răsară pe mormîntul părăginit și uitat al lui Panait Cerna, și tot mai valoroase rămîn ofrandele sincere — atîtea cîte au fost — aduse talentului său în timpul vieții.

Astfel, apreciindu-i inteligența, cultura și versurile, Titu Maiorescu îl publica în *Convorbiri literare*, îi acordă ajutor material ca să facă față bolii și un sprijin substanțial pentru continuarea studiilor în străinătate; Nicolae Iorga îi oferă paginile *Sămănătorului*, care-l consacră ca poet, și-l va socoti „un mare talent deplin format“, „o cugetare puternică“, cu idei de o „stăpînitoare poezie“.

¹ *Convorbiri literare*, XLIII, 1909, nr. 6, p. 588—598.

Ibrăileanu găsea că „nu este în literatura românească un alt scriitor care, prin atitudinea sa față de problemele sociale, să fie mai poporanist decât acest poet...” Era, evident, un mare elogiu, dacă ținem seama de ce reprezenta pentru mentorul *Vieții românești* poporanismul. Poetul Alexandru Philippide aprecia în el „unul din marii poeți care puteau rînd pe rînd să creeze pe un plan superior de artă și pe un vast plan social”. Tudor Vianu îi aprecia poezia de concepție, simbolurile sale, iar G. Călinescu, încercînd o cumpănă mai dreaptă, înclină tot spre o atitudine elogioasă : „Cu toată asprimea cuvintelor, explicabilă printr-o inadaptare completă la limba română, poezia lui este pură, adică independentă de tehnica și imaginile ei. Foarte asemănător lui Leopardi (poate cu bună știință), Cerna e în stare să înșire declarații și aspirații într-o desăvîrșită goliciune, aproape prozaică, obținînd efectul celui mai elevat lirism. Uneori, e drept, Cerna cade în declamație și verbalism, dar nu acolo este puterea lui. Virtutea lui Cerna este de a sugera stări de beatitudine și de înfrîngere a contingentelor în versuri simple, solemne, de cele mai multe ori abstracte, a căror undă lirică este evidentă și totuși greu de explicat”.

E bine primit de ziarele și revistele : *Carmen*, *Epoca*, *Floare albastră*, *Revista modernă*, *Noua revistă română* a lui Rădulescu-Motru. Mihail Dragomirescu, care-i publică poeziile în *Convorbiri critice*, îl așază cu vehemență polemică mai presus de Octavian Goga, în numele teoriei capodoperei.

Poetul acesta „violet, inteligent, cu ochi de mărgălele albastre, mobile” (E. Lovinescu), care „avea un trup mic, ca de japonez, ochii vii, sclipitori de inteligență și o față îmbujorată”, cum îl descrie Bogdan Duică, introdusese, în lirica românească de după Eminescu, o coordonată filozofică puțin obișnuită, prin poezii ca : *Prometeu*,

Isus, Lui Leo Tolstoi, Dura lex, Plînsul lui Adam, Floare și genune etc.

Născut în comuna Cerna, județul Tulcea, la 25 septembrie 1881 (în același an cu Octavian Goga), Panait Stanciof, căci acesta-i era numele adevărat, are parte de o viață mașteră și grea. Pe tatăl său, după care i s-a dat numele, nu are fericirea să-l cunoască, deoarece brațul învățător, descendent dintr-o familie bulgărească, murise cu șase luni înainte de nașterea sa. Rămîne cu mama sa, Maria Naum Costea, pe care o va immortaliza într-o poezie publicată, în 1911, în *Convorbiri literare*:

*Dar peste noapte o biruiește dorul —
Din somnu-i sare muma
Și spre ungherul unde-i doarme-odorul
Pășește-n vîrfurile degetelor numa.*

*Pe somnul lui cel lin
Duioasă se înclină;
De-al vieții sale chin
Un zîmbet i-anină*

*Zbucnește făr' zăgaz
Iubirea ei mută —
Și plînsul lui obraz
Plîngînd îl sărută.*

Lipsit de mijloace materiale, inteligent și harnic, poetul de mai tîrziu urmează școala primară din satul natal între anii 1888—1893, obținînd excelente rezultate. În anul 1893 este înscris, sub numele de Panait Stanciof,

la liceul „Nicolae Bălcescu“ din Brăila, pe care-l absolvă cu o medie foarte bună, în 1900.

Debutează încă de pe băncile liceului, la vârsta de 16 ani, în revista *Foaia interesantă* a lui G. Coșbuc din 24 august 1897, cu poezia *Trecut*, după Lenau, și semnează pentru prima dată cu numele Panait Cerna.

Întrucât poezia are o excepțională valoare documentară, marcînd debutul poetului și orientarea gustului artistic în epocă, și întrucât a fost extrem de rar reprodusă, socotesc util să o citez aici în întregime; cu atît mai mult cu cît e vorba de un debut semnificativ, matur:

*În amurg, pe-ntinsa mare,
Soarele de mult s-a stins;
Și lumina zilei moare
Ca ecoul unui plîns...*

*Prin văzduh plutind molatec
Nori se-nlănțuiesc departe
Și pe cripta zilei moarte
Țes cununi ca de jăratec.*

*Printre lumile-n repaos
Ziua moartă s-a pierdut:
Înc-o clipă s-a adaos
Negurosului trecut.*

*Larg mormînt, tu mă-nfiori,
Înnoptat și trist trecut,
Căci în sînu-ți s-a pierdut,
Cu noianul de plînsori,
Și norocul ce-am avut.*

Excelent debut, care trădează talent, cunoașterea bogată a subtilităților limbii române, capacitatea de a logodi fericit cuvintele pentru a realiza metafore inedite, stăpînirea prozodiei, în care răsună ecouri discrete din Coșbuc și Eminescu.

Tot în anii liceului va mai colabora la revistele *Carmen* și *Ovidiu*, fie cu poezii originale, fie cu recenzii.

Spirit critic și exigent cu sine însuși mai întîi, Cerna va regreta amarnic, numai cîțiva ani mai tîrziu, debuturile din liceu, pe care le judecă excesiv de aspru : „Cînd mă gîndesc că am putut avea curaj să scriu ce n-am găsit bun și de multe ori să susțin lucruri absurde, mă apucă un dezgust fără margini de mine însumi, îmi vine — de ar fi chip — să cumpăr toate revistele pe care le-am pătat cu numele meu și să le distrug cu o voluptate de ucigaș, ca să se piardă orice urmă a vremurilor de furie versiferă. Toți aceia care m-au încurajat cît de puțin, mi se par azi niște oribili criminali, demni de ocnă“. Exagera, evident, exagera mult, deși lecturile bogate pe care le avea îi ofereau termeni de comparație foarte înalți.

Elevul Panait Stanciof era inteligent, muncitor și pasionat de lectură, pasiunea aceasta manifestîndu-se uneori chiar în detrimentul pregătirii lecțiilor, ceea ce l-a făcut să piardă de cîteva ori locul întîi în clasă. Citea cu nesaț pînă noaptea tîrziu pe Grigore Alexandrescu, Eminescu, Vlahuță, Coșbuc, pe Zola, Goncourt, Maupassant, Goethe, V. Hugo, Baudelaire, Strindberg, Lenau ș.a., creîndu-și o temeinică bază pentru intrarea la Universitate, dar și înalți termeni de comparație pentru poezia sa.

În toamna anului 1900, îl găsim student la Universitatea din București, la facultățile de fizico-chimie și filozofie. Încercase și matematicile, dar prezența obligatorie de la această facultate îl împiedecă să-și cîștige existența.

Sărăcia, privațiunile de tot felul încep să accentueze tragismul vieții sale. Se îmbolnăvește grav de plămîni și e mereu chinuit de gîndul că va trebui să întrerupă facultatea. „Sînt bolnav și fără nici un ban — mărturisește el cu îngrijorare chiar în primul an de facultate. Mi-e imposibil să mai rămîn în București. Mîine plec la Brăila, dacă mi-ar sosi bani de drum... Acum văd lămurit viitorul... întrerup facultatea.” Nu va întrerupe studiile universitare, dar va avea parte de mari privațiuni, compensate numai de bucuria lui de a cunoaște, de a citi și a studia în tovărășia unor colegi eminenți, precum Eugen Lovinescu, Ion Petrovici, Petre V. Haneș, D. Caracostea. Îl ajută cîțiva profesori inimoși ca Ion Rădulescu-Pogoneanu și Mihalache Dragomirescu.

Anii frumoși ai studenției Cerna îi împarte între lupta pentru existență (va publica mult și va fi profesor suplinitor la Institutul de fete Moteanu), între studiile filozofice și spital.

În 1906 își ia licența în filozofie cu mențiunea „Magna cum laude”.

Cu sprijinul lui Titu Maiorescu și al lui Simion Mehedinți, Panait Cerna va pleca în Germania pentru a obține doctoratul în filozofie, în vederea ocupării unei catedre universitare.

Îl vom întîlni la Universitatea din Berlin, între anii 1908—1910, și apoi, între 1910—1912, la cea din Leipzig, pregătind cu rîvnă și seriozitate doctoratul pe care-l obține la 1 martie 1913, cu „Magna cum laude” pentru teza *Die Gedankenlyrik*, apărută integral în românește sub titlul *Lirica de idei*, abia în anul 1974, deși o promisiune a traducerii ei ne-a rămas de la prof. Rădulescu-Pogoneanu încă din 1923. Bucurîndu-se de mare succes la momentul respectiv, teza va fi din ce în ce mai puțin apreciată de către Paul Zarifopol, Tudor Vianu, Petre

Pandrea. Astăzi utilitatea ei ni se pare, însă, din nou mult mai mare. *Habent sua fata libelli!*

Oricum, Cerna a muncit mult la ea și cu multă însuflețire, fiind stinjenit în afirmarea gândurilor proprii de anumite exigențe strict didactice. Pregătindu-se pentru cariera universitară, poetul își dădea seama că o face în detrimentul poeziei și era încercat de anume regrete, mai cu seamă că socotea cu luciditate și omenie că nu de profesori de literatură duceam noi lipsă, ci de dreptate socială, așa cum reiese dintr-o scrisoare trimisă lui Simion Mehedinți cu câteva săptămîni înainte de a muri de pneumonie: „...Ce cred că ar fi de făcut? Eu am studiat aici, pentru mine, epocile de înflorire a literaturii germane și engleze, afară de aceasta, ceva filozofie modernă și estetică. Examenele de doctorat m-au silit să citesc multe și nevrute; voi fi fericit să le pot scutura cît de curînd din mintea mea. Mi-ar conveni de minune o catedră de literatură germană, sau una de literatură română modernă. Pricep însă că lucrul nu e posibil — și-mi caut voios de drum, mulțumind Domnului că m-a ajutat să-mi fac omeneste datoria, și rugîndu-l să mă ferească pe viitor de examene.

În actualele împrejurări avem nevoie de mai multă dreptate socială, de bune școli normale de învățători și de brațe cît mai multe și mai puternice. Cu atît mai mult înființarea unei catedre de literatură! Se știe că numele și fala Universității noastre se reazimă tocmai pe dascălii ei de literatură... Putem crește și ferici cu ei șapte Dacii, nu una!”

În anul 1910 îi apăruse unicul volum de *Poezii* la Editura Minerva, volum premiat de Academia Română, în 1912, pe baza referatului lui Duiliu Zamfirescu care așa cum era de așteptat, nu-i va aprecia poezia socială, în fond latura cea mai substanțială a liricii lui Cerna.

Să nu uităm că Duiliu Zamfirescu procedase și mai rău față de poezia socială, militantă, vaticinară a lui Cctavian Goga.

Viața trudnică și zbuciumată, măcinată de o boală incurabilă care apăruse încă din anul 1905, când poetul a fost internat la Sanatoriul din Sinaia, viața plină de privațiuni și de grele încercări a lui Panait Cerna sfârși, la 8 aprilie 1913, la Leipzig, în casa lui Paul Zarifopol din Kaiserin Augusta Strasse 31, la orele trei dimineața, numai la câteva ceasuri după ce și-a văzut tipărită teza de doctorat care i-a sleit sensibil puterile. După alții, teza i-ar fi fost trimisă acasă de tipograful Heinrich John chiar în ziua înmormântării poetului la Südfriedhof, când de la susținere trecuseră patruzeci de zile. Pentru obținerea doctoratului, Cerna a trebuit să învețe foarte bine germana și engleza, fiindcă la unele cursuri nu prea înțelegea bine limba, a trebuit să citească enorm de mult, să redacteze, să susțină grele examene orale, să dea ore, să trăiască uneori cu spaima că nu-i va sosi bursa. La Leipzig, Cerna stătea pe Hartel Strasse 25. Se pare că moartea atât de iminentă i-a venit dintr-o ambiție și excesivă mândrie. Într-o seară, când pleca de la P. Zarifopol, cădea o ploaie torențială și Cerna nu avea pelerină. Zarifopol i-a dat pelerina lui. Când a văzut însă că-i ajunge pînă la călcîie, Zarifopol fiind un om înalt, Cerna o refuză și pleacă așa prin ploaia năpraznică. Răcește foarte rău. E chemat un doctor care-l asigură că în două zile se va face bine. Peste două zile Cerna a murit. Vestea morții ajunge în casa lor săracă ca un trăznet. Mama face o criză nervoasă. Se strîng toate rudele, îi adună fotografiile, le așază pe masă, le înconjoară cu lumînări, și începe tristul priveghi.

Corpul neînsuflețit și îmbălsămat al lui Panait Cerna va fi adus în țară abia după șase luni pentru a fi în-

mormîntat în cimitirul de la Bellu, în al cărui pămînt lacom intraseră în anul acela dintre cei aleși blîndul și la fel de nefericitul poet Șt. O. Iosif și inginerul aviator Aurel Vlaicu.

Pe piatra funerară a lui Panait Cerna ar fi meritat să stea, ca un simbol-epitaf ce i-ar fi rezumat exact destinul și viața, strofele din poezia *Isus* :

*Un om, un om, prin patimile tale !
Și, totuși, cît de sus, lumina mea,
Te-a înălțat răbdarea sfînt-a ta !
De mila ta, la glasul tău de jale,*

*Să se deștepte morții de mii de vremi
Ș-adîncul lumii să se înfioare,
Iar Tu — să ai privirea iertătoare,
Un om să fii — și tot să nu blestemi !...*

Înzestrat cu o fire sensibilă, nutrind înțelegere și compasiune pentru cei mulți și obidiți care : „Jelesc masa-nlăcrimată, / Că nu-i vită în ogradă, / Că nu-i pită în covată“, Panait Cerna a știut să găsească, într-o vreme de apăsător epigonism eminescian, împotriva căruia se ridicase Al. Vlahuță în conferința din 1892 *Curentul Eminescu* și în poezia *Unde ni sînt visătorii?*, accente optimiste, originale, mai ales în cîntarea iubirii și a setei de viață pe care o proclamă patetic în *Plînsul lui Adam* :

*De-a fost păcat iubitul, mărire cui l-a scos,
El a făcut păcatul atîta de frumos :
Un farmec, o beție ce-n veci în tine-o porți —
Pe clipa rătăcirii îndur și mii de morți !*

*Dar prea e crudă legea ca fiul să spășească,
De-a pururi, fără vină, greșala părintească... !*

Sau în Șoapte, unde instinctul orb și primar, „un instinct atît de van, ce le-abate și la păsări de vre-o două ori pe an“ — cum îl numea Eminescu — și destinat să asigure perpetuarea speței, apare expurgat, ca act conștient :

*Eu i-am văzut cum se pierdură singuri
Pe drumuri fermecate —
În freamătul aromitor din crînguri
Șopteau, ca-n vis, cuvinte tremurate...*

*Era iubirea, visul cel dintîi :
Uitați de tot, ei toate le uitară —
Privirea lor nu mai zărea-n afară,
Atît era de plină de văpăi...*

*Iar luna limpede din înălțime
Norocului de-o clipă surîdea,
Trezea cîntări din somn pe cîte-o cracă,
Și bună, și duioasă, poleia
Cărările pe unde-aveau să treacă
Îndrăgostiții ce visau subț ea...*

Același freamăt de iubire și de viață degajă și poezia *Ecouri*, în care trecutul și viitorul, natura întreagă participă la iubire cu sentimentul că viața-i cel mai mare bine :

*Pe toate pune stăpînire
A voastră inimă măiastră...
Nu, nu ! Atîta fericire
Nu poate fi numai a voastră !*

Se pare că, nerăbdătoare,
Viețile din viitor
Aud a voastră sărutare,
Din noaptea neființei lor.

Și, dacă nebunii divine
Vă smulg în ceruri, tremurînd,
E că un neam întreg ce vine,
Se bucură cu voi în rînd ;

Și, dacă-n ora fermecată
Asemeni zeilor păreți,
E că trăiți, ca-n vis, deodată
Atîtea mii și mii de vieți...

Pe bună dreptate scria Ion Trivale că „și Cerna s-a găsit la început în cătușele eminescianismului, urmele lor s-au resimțit adînc pînă în concepția poeziei sale de mai tîrziu — precum în *Floare și genune* — iar în armonia versurilor pînă la sfîrșit. Dar dacă n-a izbutit să biruie deplin obsesia eminesciană, nimeni n-a reușit totuși să se ridice cu atîta avînt împotriva ei, opunîndu-i o concepție optimistă atît de originală și atît de incisivă. Dacă afirmarea hotărîtă a existenței a fost intrupată — în mod latent — cu mai multă energie în Coșbuc și în Goga, niciodată în poezia noastră dragostea de viață și elanul expansiunii ei n-au fost înălțate la o concepție filozofică așa de caracteristică, precum ne-a dat-o Cerna“.

Ineditul lui Cerna constă, așadar, nu în desprinderea totală de Eminescu, din care suferă influențe vizibile : ființa iubită din poezia *Celei așteptate* : „În ziua viito-

inv. 110452

torului pierdută / Așa-mi plutești în taine-nveșmîntată / Dar sufletul se zbate și te cată / Iar gîndurile mele te sărută“, e mult asemănătoare, de pildă, cu cea din *Atît de fragedă* de Mihai Eminescu. Dealtfel, obiectiv vorbind, Cerna avea o mare stimă pentru poetul nostru național. „Eminescu — scria el într-un studiu închinat poeziei acestuia — este astăzi mai viu ca totdeauna. Sufletul său îl simțim pururea printre noi... Versurile lui răsună fără voie în sufletul pricepătorului de frumuseți veșnice ca și în inima iubitorului de neam și oameni.“ Important e ca, recunoscînd valoarea unui poet, să nu-i fi epigon ! Și e cu atît mai răscolitor să aflăm în versurile poetului Cerna prezența unor asemenea sentimente luminoase, optimiste, cu cît am văzut cît de mult a luptat cu mizeria și ftizia, care aveau să-l răpună atît de timpuriu, înainte de a-și fi îndeplinit, pe măsura puterilor, mesajul său. Cîntarea iubirii nu se reduce, în poezia lui Cerna, la un erotism minor ; ea devine expresia unei nestinse sete de viață, a unui sentiment nobil, profund omenesc, prin a cărui împlinire ființa umană atinge țăr-murile nemuririi :

*Se pare că umana nemurire
Au pus-o zeii-n visul de iubire...
De te-a-mbrăcat natura-nșelătoare
În purpuri, ori în haine zdrențuite,*

*De ți-a deschis izvoarele-i vrăjite,
Ori de-ți întinde numai cupe-amare —
Tu simți că-n sfînta clipă muritoare
E totul...*

(Șoapte)

Simțim, parcă, în aceste versuri, simple și sincere, un ecou îndepărtat al strigătului cu care Faust încerca să oprească bucuria clipei de iubire, în numele aceleiași nepotolite patimi de viață.

Poezia lui Cerna a fost și va rămâne un imn înflăcărat al iubirii, un imn al dragostei de viață, mai înflăcărat cu fiecare clipă cu care acesta avea să înfrunte depărtarea, amenințarea mizeriei, a bolii și a morții :

*Nici despărțirea, nici mormîntul,
Nici cel ce ține-n mîini pămîntul,
Nu pot să puie-mpotrivire
Acolo unde e iubire...
Renaște sufletu-mi, din pară,
Ca pasărea cea legendară,
Și mîndru își croiește zborul
Spre sufletu-ți, mîntuitorul...
În ceasul nostru de-ntîlnire,
Sălbatec plîns va fi prin fire :
La dorul meu de ani, nestinsul,
Va da răspuns tot necuprinsul —
În larg va cuvînta mereu
Furtuna sufletului meu.*

(Dor)

Tragismul vieții sale și suferințele care s-au îngrămădit atît de mult peste anii săi tineri nu l-au orientat spre scepticism sau pesimism, n-au putut șubrezi coloanele puternice ale optimismului său patetic. Cerna va da temelor grave eminesciene un timbru optimist pe linia tonică a liricii de idei de la Alexandrescu la Vlahuță.

Lacrimile suferinței — asemenea șuvițelor de apă, care sapă tavanul peșterilor și „după ani de picurare se-ncheagă în coloane pline“, susținând ele însele bolta — picurate-n suflete tari nu le pot șubrezi, ci se transformă în armuri puternice de fier. Simbolul poeziei *În peșteră*, din care am extras versurile de mai jos, ni se pare a exprima pe deplin însuși specificul vieții poetului, care a știut să facă dintr-o existență tragică un imn tonic, străbătut de suflul unui puternic optimism :

*Dar azi, când stau vârtejuri grele
Să ne răpună orice avânt,
Noi trecem fără păs prin ele.
Ș-aproape izbucnim în cânt.*

În peșteră — observa în același sens Constantin Ciopraga — stalactitele și stalagmitele devin coloane de sprijin, idee care, transpusă în planul vieții morale, găsește un sens suferinței. Nu e vorba de suferință în sens mistic, purificator, care ne-ar conduce spre eliberarea de păcat prin ispășire. E vorba de un sentiment optimist țîșnit din înțelegerea vieții ca o luptă neîntreruptă pentru realizarea omului, pentru împlinirea idealurilor de libertate și dreptate socială. Peștera e, fără îndoială, simbolul vieții tragice. Dar atitudinea demnă, bărbătească, sprijinită pe o nemărginită încredere în dialectica devenirii, asigură triumful :

*Un suflet tînăr ne străbate
Și ne îndeamnă către cer
Din suferinți abia-ndurate
Ne-am făurit armuri de fier.*

Aspirația către cer, către înălțimi, din poezia lui Cerna este forma dinamică a împlinirii visurilor, este efortul smulgerii din neputință și neîmplinire :

*Aș vrea să mă înalț la tine,
Dar lumea ta e sus, prea sus,
Și-n noaptea umbrelor haine
Rămân cu dorul meu nespus.*

*Eu sînt un vis dar teamă nu mi-i
De vînt, de unda răzvrătită,
Cît timp te văd deasupra lumii
Lucind eternă, liniștită...*

*...O steaua mea, alungă norii,
Să-ți sorb sclipirile senine,
Să trec prin furia vîltorii
Cu ochii țintă către tine !*

(Ideal)

Efortul acesta barat de stavilele omenescului e și sursă de durere dar și de energie pentru atingerea țelului înalt al umanismului, căci :

*De cînd a mijit în tină cea dintîi scînteie-naltă,
Două vechi puteri se ceartă și se-mbună laolaltă :
Cea mai mare e Durerea, iar Nădejdea-i cea mizeră —
Una geamănă cu noaptea, alta floare de lumină...
Roza vecinic-a vieții tot din mîinile lor iese :
Una-i pregătește spinii, alta florile îi țese —*

*Harnic țese flori la haina Amăgirii ce nu minte,
Și, dansînd divine dansuri între spade și morminte,
Ea pe margine de groapă dulce candelă așază,
Dînd drumetilor veciei a veciei sfîntă rază...*

(Lui Leo Tolstoi)

Chiar în poezia *Plînsul lui Adam*, în care ni se descoperă zbuciumul omului predestinat durerii („Cuibau dureri ascunse în cel dintîi născut“), sensul existenței sale este tot acțiunea, lupta care-i va oferi un orizont înalt, „cerul“ unui răzvrătit, căci :

*...prea e crudă legea, ca fiul să spășească
De-a pururi, fără vină, greșala părintească... !*

Extrapolînd puterea miraculoasă a iubirii în toate planurile existenței, Cerna ajunge uneori să susțină utopic un filantropism general, simbolizat în figura lui Lev Tolstoi, apostolul nonviolenței. Evident, efectele sociale sînt dezastruoase.

Cultul iubirii omului dincolo de cadrul istoric și de condițiile sociale concrete anihilează lupta, confruntarea, abandonînd într-un desăvîrșit eșec moral și filozofic.

Dezvoltarea societății umane, mersul istoriei omenirii, demonstrează limpede că o asemenea soluție este profund ineficace, deoarece oricît ar fi de puternică și de generoasă, iubirea singură nu poate rezolva gravele contradicții din societatea bazată pe clase antagonice.

„Redus la esențe, — observa istoricul literar Constantin Ciopraga¹ — idealul moral-filozofic al lui Cerna

¹ Const. Ciopraga : *Literatura română între 1900—1918*, Editura Junimea, Iași, 1970, p. 269.

se încifrează în trei simboluri : *Prometeu* (după Goethe), *Isus* (văzut ca om) și *Tolstoi*, sinteză ce implică un cult al omului dincolo de cadrele istoriei, calități raportate la dimensiunile unui timp etern. Cel dintâi e titanul temerar, al doilea reprezintă ideea jertfei absolute, ultimul — principiul iubirii aplicate.“

Caracterul larg, elastic, cuprinzător al simbolurilor din poezia lui Panait Cerna face ca acestea să se implice dincolo chiar de intențiile poetului în versurile sale sociale, vehement protestatare, de un robust umanism. Iubirea lui Panait Cerna s-a răsfrînt nu numai filantropic asupra celor mulți și asupriți, asupra poporului împilat și exploatat, ci și activ, militant, determinînd o solidaritate organică, de crez democratic, cu suferințele și aspirațiile acestora. N. C. Cocea scria în revista *Facța*, cu prilejul morții poetului, că „a iubit cu pasiune țăranul nedreptățit și bătut de nevoi, l-a iubit cu o iubire de frate și a nădăjduit vremuri mai bune, pentru acest frate bun“. De aceea, socotea Cocea, „întreg poporul țării acesteia pare a vorbi prin versurile lui, în care se zbate revolta contra unei alcătuirii sociale monstruoase“.

Atitudinea socială a lui Cerna nu era echivalentul unei generozități de intelectual luminat care compătimește teoretic cu cei în suferință, ci a unuia de al lor care simțise nemijlocit nedreptatea, mizeria, asprimile vieții. Venea dintr-o lume amărîtă, nevoiașă, expusă tuturor vitregiilor sorții. „Tata mort — fără să-l fi văzut vreodată, mama, biata, — săracă, eu avizat să dau lecții și să învăț în odăi reci, neprietenoase... Multă vreme am locuit într-o casă de mahala, ocolită de oameni, fiindcă se dusesse zvonul că ar umbla strigoi prin odăile ei. Îți poți închipui trai în toiul iernii, fără de foc, cu uși care abia se închid, cu ferestre lipite cu hîrtie. De fier să fi

fost și ți-ar fi intrat frigul pînă în măduvă." Să adăugăm la această neagră realitate truda, boala și suferința de mai tîrziu și ne vom convinge că Panait Cerna era un proletar cult în sensul cel mai strict al termenului. De aceea retorica din poeziile sale sociale e sinceră, intrinsecă sentimentului și nu exterioară. De aceea ziarele și revistele muncitorești i-au republicat versurile și au întreținut un adevărat cult în jurul lor, ca-n jurul unor manifeste de luptă.

Panait Cerna a trăit dureros starea de robie a țărânului român și a exprimat-o în versuri clare, energice, acuzatoare :

Înăbușite glasuri vuiesc ca din pămînt.

Tot crește-adîncul murmur : zadarnic vîi și-atunci !

Noi sîntem închinații mîntuitoarei munci,

Dar rodul trudei noastre se risipește-n vînt...

O zee ! Cei puternici ne pun în jug, de prunci,

Și anii trec zadarnic.

(Către pace)

În *Poporul* întîlnim strofe aprinse, dinamitarde și amenințătoare, de-o remarcabilă grandoare, care ne amintesc de *Cosașul* și *Clăcașii* lui Octavian Goga prin revolta și mînia care iau proporții cosmice :

Proptit în coasă l-am văzut odată

Cu pieptul gol, cu fruntea-nrourată,

Cu pletele în vînt...

Și-alătura de muta lui mînie

Femeia lui părea o vijelie

Cu mii de morți în fiece cuvînt —

Iar un copil, plîngînd pe lîngă mamă,

Se tot lipea de haina ei, cu teamă...

Și mai puternic l-am văzut altdată,
Privind spre-al fericiților castel,
Spre care nourii negri se arată.
Și negri nourii el îi răscolea,
Și fulgerul din ochii lui pornea,
Iar tunetul era cuvîntul urii...
El stăpînea puterile naturii,
Cu sufletul său larg și răzvrătit —
Iar coasa lui sclipea din depărtare.
Un fulger îmblînzit,
Picat din cer la asprele-i picioare...

Sînt versuri antologice prin grandoearea, forța și plasticitatea lor, sînt, cred, cele mai frumoase versuri ale lui Panait Cerna.

Tragicele evenimente sociale din 1907 cînd : „De departe-n țara holdelor bogate, / Acolo unde foamea e regină, / Au fost furtuni — și sînge fără vină, / De la bordeie pînă la palate“ au răscolit profund conștiința poetului care le-a cîntat în tripticul *Zile de durere*, asociindu-și glasul de revoltă scriitorilor I. L. Caragiale, Al. Vlahuță, Nicolae Iorga, O. Goga, N. D. Cocea, Dimitrie Anghel, Spiridon Popescu ș.a., la care s-au adăugat pictorii Ștefan Luchian și Octav Băncilă. În viziunea lui Cerna înăbușirea răscoalelor nu e numai un act brutal de nedreptate socială, ci și o trădare a istoriei noastre naționale, deoarece răsculații formaseră oștirea falnică a țării ce a adus victorioasă : „Fîșii de raze smulse semilunii / Ori lauri din cununile maghiare ?“

E o rănire gravă a însăși ideii de Dreptate, pe care poetul vrea s-o salveze cu orice preț, nu ca un scop în sine, ci pentru a fi pedepsită crima potentatilor :

*Apună toți !... Tu, nu lăsa să cadă
Din mîna-ți rece cumpăna divină.*

*Iar de-i pieri sub pietre ca profeții, —
De dincolo de negrul țărîm al vieții,
Înalță spada ta, nestrămutat.*

*Dispară-o lume, tron de tron să ardă ;
Dar nici o lacrimă să nu se piardă
Din plînsul și din sîngele vărsat !*

(Zile de durere, III)

Optimismul poeziei lui Panait Cerna rezidă, în fond, în combaterea suferinței umane și întronarea armoniei care asigură existența fericită.

Prin caracterul ei stenic și avîntat, ea a fost prețuită, nu o dată, de către spirite avizate ca G. Ibrăileanu, sau poetul Al. A. Philippide, care scria în *Adevărul literar și artistic* (din 4 octombrie 1931) că ne e drag în lirica lui Cerna — pe care o opune poeziei decadente din momentul respectiv — „acea lipsă de scepticism și acel fond adînc uman, de care poezia de astăzi dă dovadă din ce în ce mai puțin“. Fondul acesta adînc uman și l-a alimentat neconținut poetul — indiferent de orientarea revistei în care își publica versurile, fie că era vorba de *Foaia ilustrată*, *Floare albastră*, *Convorbiri literare*, *Sămănătorul*, *Convorbiri critice* sau oricare alta — dintr-o imensă dragoste și neștirbită solidaritate pentru cei în suferință. În numele lor, Cerna a scris versuri îndrăznețe despre 1907, în numele lor a visat un viitor în care robii

pământului vor făuri, prin revoluție, o lume a păcii —
fără exploatare și asuprire :

*Cu torțe-aprinse robii, zburind din loc în loc,
Vor îmbrăca pământul într-un veșmînt de foc ;
Vijelioase flăcări vor mistui palate,
Vor șterge orice urmă din vechea nedreptate.*

(Către pace)

Firește, murind prea de timpuriu, Cerna n-a avut răgazul să-și afirme toate resursele personalității sale poetice, însă prin atît cît a făcut și-a cucerit un loc modest, dar necesar în istoria liricii românești.

GRANDOARE ȘI TRISTEȚE

Ca toți poeții mari, Octavian Goga nu încapă într-o singură formulă, indiferent care ar fi ea. Aceasta cu atât mai mult cu cât nu putem scăpa din vedere caracterul contradictoriu al vieții și al creației sale în totalitatea ei : poezie, publicistică, teatru, memorialistică.

Lîngă numele lui Octavian Goga, cu rezonanțe atât de puternice în toate straturile sociale, cu implicații adînci în felurite medii culturale și politice, admiratorii ori detractorii săi au așezat epitete dintre cele mai felurite, fiecare străduindu-se să-l impună în mod exclusiv pe al său.

Poeta vates, cîntăreț al „pătimirii noastre“, un Tir-teu al „cîntecelor fără țară“ deschizător de drumuri noi, crainicul dezrobirii neamului, erou al ideii de unire națională. Dintr-o asemenea perspectivă Goga devine pentru unii erou de legendă, subiect de ode, personaj de roman. Nu ne-am propus, desigur, să urmărim prezența lui Goga ca subiect de literatură, dar cîteva ecouri ni s-au părut necesar de înregistrat, pentru a putea intuiti atmosfera spirituală a epocii, atitudinea față de poet a diverselor orientări estetice și politice. Ca poet și publicist, nu puțini critici și istorici literari au văzut în el continuatorul genialului Eminescu, iar ca luptător activ pentru idealul libertății naționale l-au socotit un

descendent al marilor figuri din istoria zbuciumată a Transilvaniei și al pașoptiștilor Bălcescu și Kogălniceanu.

Goga se socotea el însuși o verigă cu un rol bine definit într-un lanț al evoluției istorice în lupta pentru unitatea națională : „Toți cărturarii, toți scriitorii noștri, toți au perpetuat generații întregi acest vis, de la unul la altul — scria Goga în *Fragmente autobiografice*, și eu nu mă găsesc decît ca o verigă într-un lanț de evoluție : nu sînt decît continuatorul normal al simțirii generale, pe care în mod firesc am dus-o și eu cu un pas mai departe“.

Nu numai prin împrejurările biografice, dar chiar prin structura poeziei sale, Goga este un poet de tranziție, în sensul cel mai propriu al cuvîntului ; el leagă gusturile estetice și atitudinile lirice a două veacuri ; cu el se încheie șirul de poeți romantici-vaticinari și dominația unui anume tip de poezie tradițională ; după el se deschide tot mai larg calea poeziei moderne, inaugurată de Macedonski și continuată de Arghezi, Blaga, Minulescu, Bacovia, Philippide și alții. Goga va determina el însuși o direcție nouă în poezia românească. Poetul de la Rășinari a fost un continuator al marilor tradiții în diversele domenii în care a activat, știind a le da dimensiunile și nervul epocii sale. Poezia lui continua și afirma energia spirituală, ținuta demnă, fermitatea și aspirațiile confrăților rășinăreni, jalea și mînia mocnită a strămoșilor iobagi de pe Tîrnave, dar și sensibilitatea rănită a intelectualului epocii sale, neliniștile și frămîntările lui, nu numai pe coordonatele „dezrădăcinării“, ci ale condiției umane, în genere. De aceea opera lui artistică nu poate fi înghesuită în limitele unei formule unice. Ea urmează complexitatea epocii pe care o exprimă și meandrele biografiei poetului. Opera și activitatea lui Octavian Goga sînt profund contradictorii. Din

ele se conturează pe de o parte imaginea poetului militant, cu „pieptul zbuciumat de doruri“, purtînd în brațul său „tăria urii și-a iubirii“, privind spre soarta celor rămași în urmă, în umbra istoriei, gîrboviți de povara nedreptăților. E imaginea poetului mulțimii care, ignorînd propriile necazuri, vibrează într-o tulburătoare litanie, la suferințele celor obidiți și plînge „de durerea altor inimi“. Figura acestui poet, așa cum se desprinde ea din zguduitoarea frescă a satului transilvănean, încheată în volumul *Poezii* (1905), din acel tulburător și tragic *Necheamă pămîntul* (1909), ecou simbolic al răscoalelor țărănești din 1907, imaginea omului înstrăinat, „fără țară“, care se simte „o lacrimă tîrzie din plînsul unei mii de ani“, imaginea poetului profet care se impune solemn din volumele *Din umbra zidurilor* (1913), *Cîntece fără țară* (1916) și postumul *Din larg* (1939) se proiectează luminos și trainic, nu însă fără unele umbre și contradicții, pe frontonul literelor românești, între valorile poetice de prim rang. În contrast cu acest chip luminos, se conturează treptat, din puține poezii, e adevărat, ca și dintr-o parte din volumele de publicistică : *O seamă de cuvinte* (1908), *Însemnările unui trecător* (1911), *Strigăte în pustiu* (1915) și mai cu seamă *Mustul care fierbe* (1927), din ce în ce mai vizibil, imaginea întunecată, brăzdată de grave contradicții, a unui om care a pășit de la lumină la întuneric, ajungînd să prezideze un guvern cu o orientare profund reacționară. Dominant rămîne, însă, în creația lui Goga, marea ei valoare artistică, profundul ei patriotism, atașamentul pentru viața celor mulți și obidiți în întunericul satelor, forța ei mobilizatoare în lupta pentru unitatea națională.

Preocuparea artistică cea mai de seamă din scrisul lui Octavian Goga era aceea de a realiza monografia lirică a satului românesc din Transilvania, cu toate dra-

mele și bucuriile lui, cu oamenii și idealurile lor. E cunoscut faptul că încă din timpul vacanțelor de la Râșinari sau de la Crăciunel, locul natal al tatălui său, poetul a trăit printre săteni „ca un înregistrator conștient al satului“, urmărind deliberat o analiză permanentă, un studiu al acelui izvor de energie care se confunda, în concepția lui, cu însuși rostul existenței noastre ca neam. Prin ceea ce are mai bun și mai durabil în poezia sa, Goga realizează o astfel de monografie lirică a satului transilvănean, cu însușirile specifice, caracteristice pentru un anumit moment istoric al existenței sale. Pentru a descifra semnificația adâncă și exactă a versurilor lui Goga trebuie să arătăm că nu e vorba de un sat etern, înțeles ca unică și indestructibilă celulă națională, hărăzit de providență să asigure perenitatea neamului, ci de un sat bine definit, de un sat al durerii și-al revoltei, cu o fizionomie morală determinată de condițiile istorice concrete ale Transilvaniei dominată de Imperiul habsburgic. O asemenea oprimare a ființei naționale „trezea protestare, — spunea Goga — și eu m-am născut cu pumnii strînși, sufletul meu s-a organizat din primul moment pentru protestare, pentru revoltă, cel mai puternic sentiment care m-a călăuzit în viață și din care a derivat și formula mea literară“. De aici poezia protestatară, luptătoare, energică, vaticinară. Nu e vorba de o revoltă mărunță, personală și anarhică în poezia lui Goga, ci de răzvrătirea unei colectivități solidare, înțeleasă în înlănțuirea destinului ei istoric. Nu e mînia trecătoare a clipei, ci o revoltă gravă, dureroasă, stîrnită de o îndelungată asuprire națională și socială, căreia i-au fost victime și strămoșii poetului, și tinerețea lui, și întreaga colectivitate etnică din care făcea parte.

În această țesătură istorică se împletește și firul vieții familiei lui Octavian Goga, cu obîrșii străvechi, încă

din secolul al XV-lea, pe plaiurile rășinărene, și pe cîmpia Tîrnavelor.

„În ce privește părinții mei — mărturisește Goga — mama era după naștere și de felul ei de la munte; tata era de pe cîmpie. Vedeți deci o îmbinare sufletească: muntele reprezintă prin psihologia lui mai mult contact cu realitatea, mai mult tendința de a intra în afunzimi, mai mult acțiunea, cîtă vreme cîmpia reprezintă orizontul larg, tendința de nostalgie, de povestire. Aceste două elemente s-au transmis în sufletul meu și sub povara lor se menține această zbuciumare paralelă, care se traduce în cele două îndeletniciri ale vieții mele: literatură și politică.“ Din aceste firi atît de bine definite ca personalități umane s-a născut Octavian Goga la 20 martie, stil vechi, 1 aprilie stil nou, în anul 1881. Toată familia lui O. Goga a avut preocupări literare. Mama sa a tipărit versuri. Tatăl a făcut publicistică, doi din frații și surorile lui Octavian Goga au fost scriitori: Claudia (pseudonimul Simina Bran) și Eugen, autorul romanului *Cartea Facerii*.

Oamenii de la Rășinari, printre care Goga a văzut lumina zilei, erau români liberi, cu drepturi străvechi, căci documentele îi amintesc, ca atare, cu mult înainte de venirea sașilor în Sibiu. Niciodată nu va uita poetul ceea ce datora strămoșilor săi oieri, cei ce stăpîniseră, „din vîrsta de lînă“ a păstoritului, întinsele pășuni și poieni, văile și codrul, din Valea Roșului pînă la Vadul Muchii și din Vîrful Cindrelului pînă dincolo de stejarii Dumbrăvii. În schimb, în satul natal al tatălui, unde poetul își va petrece multe vacanțe, un lung trecut de iobăgie sporise suferința și întărise spiritul de revoltă. Acolo, povesteau bătrînii, pînă nu de mult, s-a înfățișat împăratului Austriei, Iosif al II-lea, un țăran cu cămașa însîngerată, ca o tristă și simbolică petiție. Acolo trebuie

căutată geneza poeziei *Clăcașii*, ca și prototipul lăutarului Lae Chiorul ori al popii din Mestecăniș, din drama *Meșterul Manole*. Copilăria poetului a fost legănată de basme și legende, de ritmul doinelor și al baladelor, ca și de numeroase amintiri istorice. Goga va cunoaște de timpuriu viața și munca oamenilor necăjiți, le va intui universul lor spiritual, așa cum se afirmă în toate împrejurările vieții, în toiul serbărilor populare și al șezătorilor, în cadrul cărora a trăit aievea, căci ecouri din atmosfera și spiritul lor vor răzbate puternic în poeziile sale.

Între anii 1886—1890, Goga urmează școala primară din satul natal, avînd multă vreme învățător pe Moise Frățilă, intelectual inimos și patriot, care va fi, neîndoios, prototipul din poezia *Dascălul*. De la Rășinari, poetul pleacă la liceul unguresc din Sibiu. Momentul ruperii de sat și de familie, ca și conștiința dezrădăcinării, vor cunoaște ecouri nostalgice prelungi și, nu o dată, amare, în lirica lui, precum : *Bătrîni*, *Reîntors*, *Casa noastră*, *Zadarnic*, *Prima lux* etc. În clasa a VIII-a Goga e silit să părăsească liceul și se mută la școala românească din Brașov. Era în 1899. La Brașov întâlnește profesori entuziaști, mari cărturari, ca Virgil Onițiu și Vasile Goldiș, luptători neînfricați pentru drepturile românilor. Cel care încă de la Sibiu, din 1897, începuse să publice „slăbuțe versuri de dragoste” — va fi în atenția tuturor. La absolvirea liceului se înscrie student la Universitatea din Budapesta.

Între sfîrșitul anului 1897 și începutul anului 1902, Goga va publica un număr de 48 de poezii în *Tribuna*, *Tribuna literară*, *Revista ilustrată*, *Familia*, precum și cîteva bucăți în proză : *Tempora mutantur*, *Ouă roșii*, *Din hîrțile lui Niță*, *Ceasul deșteptării*, conținînd elemente autobiografice și suferind o vizibilă influență rousseauistă.

Versurile din anii de debut, îndeajuns de numeroase, „preț ca de un volum de poezii” — ca să folosim expresia lui Goga — nu aveau o notă personală pronunțată, nu anunțau nici pe departe pe poetul de la *Luceafărul*. Erau mai mult reminiscențe și ecouri literare din versurile lui Eminescu, Coșbuc, Iosif și ale unor poeți germani: Uhland, Schiller, Heine. Poeziile de debut ale lui Goga sînt, cele lirice, eminesciene, cu discrete ecouri din Șt. O. Iosif, iar cele epice, coșbuciene atît în țesătura eposului și în natura personajelor, cît și în structura prozodică a versului. O poezie intitulată *Sonet*, și publicată în *Tribuna literară* din 28 iulie 1901, prefigurează, după părerea noastră, modalitatea stilistică proprie poetului. Apar acum: tonalitatea solemnă, arhaică și biblică a stilului său, împerecherile neașteptate de cuvinte, din zone lingvistice dintre cele mai diferite, imagistica religioasă, fără sensuri mistice, însă. De aici înainte începe să se cristalizeze expresia poetică originală, care-l va impune pe Goga în rîndul celor mai de seamă poeți români. Dar cu aceasta poetul se aproprie de epoca *Luceafărului*, cînd a scris și a publicat *Poeziile* din 1905, de un puternic răsunset în toate straturile sociale. În urma unui raport foarte elogios al lui Titu Maiorescu, volumul *Poezii* va fi încoronat cu premiul Academiei.

Luceafărul a avut un rol inestimabil în afirmarea personalității sale poetice, deși Goga, care a fost și unul din conducătorii revistei, nu va sta tot timpul în preajma redacției, ci va pleca să studieze la Berlin sau va voiaja prin diferite țări: Italia, Franța, Anglia. Ca să poată să-și ajute familia, după moartea tatălui său, va ocupa funcția de secretar literar al ASTREI, în care calitate va scoate în anul 1907 revista *Țara noastră*. În paginile acestei reviste întîlnim ecourile cele mai puternice ale poporanismului în Transilvania. De pe urma revistei va

suferi mai multe condamnări. Cea de pe urmă are loc în 1911, când primește, în temnița din Seghedin, vizita lui I. L. Caragiale, pe care-l va vedea atunci pentru ultima dată, căci marele dramaturg moare în 1912. În anul următor se sfârșesc și alți prieteni: Ilarie Chendi, Șt. O. Iosif, Aurel Vlaicu. Cu ei se stinge ceva și din sufletul și tinerețea lui Goga. Acum lumea veche începe să se clatine, printre altele și sub loviturile date de lupta și scrisul intransigent al poetului. Ceea ce publicase până atunci prin ziare și reviste va alcătui substanța volumelor: *Ne cheamă pământul* (1909), în care se adîncește și mai mult puternica notă socială din lirica sa, *Din umbra zidurilor* (1913), exprimînd un dureros sentiment al dezrădăcinării, *O seamă de cuvinte* — articole (1908), *Însemnările unui trecător* — articole (1911), piesa *Domnul Notar* (1913), ecouri zbuciumate din lupta literară și politică a confrăților săi, dusă pentru echitate socială, unitate și independența națională.

Lupta lui Goga în preajma primului război mondial e deosebit de grea. Ea trebuia purtată și contra reacțiunii agresive a Imperiului habsburgic și contra amortelii și opacității unor politicieni români. Verbul său înflăcărat e prezent zilnic în presă (*Tribuna*, *Țara noastră*, *Epoca*, *Flacăra* etc.) sau se aude la întruniri publice. Volumul de versuri *Cîntece fără țară* (1916) este rodul acestor zbateri dramatice. El a vorbit țării „neutrale“ în poezii răscolitoare și profetice, în articole construite pe o logică strînsă, imbatabilă, și în discursuri avîntate, antologice pentru genul oratoric. Verbul lui cuceritor stîrnea furtuni de adeziune la marile întruniri publice. Formulări lapidare, aforistice, de o remarcabilă forță metaforică, adevăruri vitale pentru existența neamului, principii și credințe de nestrămutat, gânduri și senti-

mente ale unei întregi colectivități chinuite, a cărei expresie se vroia tot mai mult, deschideau în fața ochilor o lume dramatică și frământată. „Eu sînt un slab ecou al unei țări care nu poate să vorbească. Ardealul nostru este mut astăzi. Ardealul care pînă deunăzi era o închi-soare, azi e prefăcut într-un țintirim.“ „Durerile noastre — continua Goga — n-au fost niciodată auzite la Viena. Împăratul e o legendă, e un basm, cel mai scump plătit basm din toată literatura populară a neamului românesc.“

În timpul războiului, Goga va lucra la ziarul de front *România*, împreună cu numeroși scriitori din toate generațiile, și va publica articole (46) și poezii, necuprinse în volumele antume. La terminarea războiului, pleacă la Paris, unde desfășoară o intensă activitate pentru făurirea și recunoașterea României mari. Apoi vine în țară și va fi în repetate rînduri ministru, și în cele din urmă prim-ministru într-un guvern profund reacționar. Moare la Ciucea, dezamăgit și trist, în ziua de 7 mai 1938.

În concepția estetică a lui Goga, poetul este expresia poporului său, glasul epocii sale. Din perspectiva unui asemenea principiu, Goga gîndea la realizarea monografiei unui sat în datele lui esențiale, care să poată reprezenta viața românilor ardeleni. Satul din poezia lui Goga, și dintr-o bună parte a publicisticii și dramaturgiei sale (*Domnul Notar*), e un sat strivit de nedreptăți, dezarmat și deznădăjduit. Satul acesta „din margine de codru“, „orfan de cîntece și glume“ și cu mult „prinos de jale“, căruia ursitoarele i-au hărăzit să-l părăsească voinicii (*Așteptare*), e satul copilăriei poetului, cu casa părintească, cu părinții săi, cu „nănașă“, cu „fine“ și „cume-trii“, reconstituit din amintiri extrem de vii și de plastice. În acest sat patriarhal, răvașul turmelor de oi, înfipt în „meșter-grindă“, îi „... duce mintea-n alte

vremi / Cu slova bine-i cuvîntată“ și-i prilejuiește evocări emoționante. E satul vechi, în care se citea încă „ceaslovul“ (*Bătrîni*), iar hîtrul dascăl Ilie „cel înțelept, glumeț și schiop / La vatră răzimat spunea / O pilduire din Isop...” (*Reîntors*); satul în care de-atîtea ori poetul însuși a spus povestea lui Alexandru Machidon, satul în care s-a stins „ca un cîntec“ frumoasa lui copilărie. Anii aceștia ai copilăriei au fixat în memoria poetului notele cele mai caracteristice ale vieții satului, cu nevoile și obiceiurile oamenilor, cu folclorul lor, cu toate dimensiunile istorice și semnificațiile lor exacte.

Plugarii, ca simbol al fundamentului edificiului național, sînt martirii marilor suferințe. În ciuda nuanțelor ei arhaice, poezia lui Goga nu cîntă un țaran idealizat, sentimental. Țăranul din poezia lui, deși tradițional, în ceea ce are bun tradiția poporului, nu e copleșit de tradiționalism, cu toate că pe alocuri asemenea tendințe se fac simțite; deși lovit greu de destin, nu se resemnează fatalist în fața sorții, care adesea pentru țărani reprezintă condiția lor istorică. El are un acut sentiment al *legii pămîntului*, al datinei, care-i apar și lui Goga mai puternice decît soarta. *Soarta*, ca sursă de poezie în creația lui Octavian Goga, în ipostazele ei multiple, complexe și variate, apare cu o frecvență surprinzătoare în universul de imagini și-n stilul poetului, constituind una din sursele cele mai abundente de dramatism și tragism ale liricii sale. Sentimentul *sortii* implicat în povestea vieții poetului și a neamului său se împletește cu o viziune tragic-sublimă a lumii, cu conștiința unei istorii măștere și rele dar nu lipsită de finalitate și deloc străină de nădejdea unui viitor mai luminos. Omul din poezia lui Goga pare, adesea, a-și desfășura viața sub aripa unui destin, metamorfozat în infinite forme. Aproape că nu a rămas nici o vocabulă și nici o ipostază

din sfera acestei noțiuni care să nu fie utilizată și evocată de poet în contexte dintre cele mai felurite și inedite. Goga nu explorează ideea de soartă din perspective metafizice, nici în sensul *moirei* din tragediile grecești, nici în sensul *fatum*-ului latin, nici în acela al lui *fortuna labilis*, cu o arie atât de întinsă în literatura universală. Ca și în cazul altor teme fundamentale, ideea de soartă se circumscrie, la el, pe coordonate istorice și sociale precise, se autohtonizează, se particularizează foarte clar în biografia poetului, în rostul concret al vieții și al istoriei neamului nostru.

Adeseori, la Goga, ideea de soartă este o modalitate eufemistică de a exprima durerea amară, condiția tragică a românilor din Transilvania, ajunși sub stăpânirea habsburgică. Ea se integrează firesc tonului sibilinic, mesianismului poeziei sale. De aceea soarta nu este numai un dat de dincolo de vreme, o stăpânire oarbă și tiranică asupra vieții omului, ci și o condiție a viitorului. Omul, la Goga, crede într-o „stea de pază“ (*La groapa lui Laie*) care-i lipsește, deocamdată, dar care va răsări cândva sub forma echității sociale și a independenței naționale. Confundându-se adesea cu *norocul* sau *nenorocul*, ideea de *soartă* se afirmă în sensul liricii populare românești, hrănită din acest sentiment și prelungită pînă în piscurile amețitoare ale poeziei eminesciene. De aceea nimic nu leagă atât de intim poezia lui Goga de cea a lui Eminescu, ca acest sentiment al sorții, al *norocului* și al *nenorocului*, care definește, dealtfel, un atribut statornic al spirituălității românești. Omul din poezia lui Goga cunoaște ceva mai puternic decît soarta și anume *legea veche*, în sens de tradiție, de „obicei al pămîntului“, de experiență colectivă și solidaritate cu același destin istoric. Legea veche e un fel de destin, creat însă de oameni ; e istoria însăși, care,

deși părea tiranic dominantă, este virtual dominată de ei. Legea veche, „legea românească“, reprezintă criteriul etic fundamental în poezia lui Goga; ea e substanța existenței etnice. De aceea, pe plan strict intim, Goga, *dezrădăcinându-se*, rupându-se de sat, de legea veche și de tradiție, are sentimentul unei vinovății. În viziunea lui Goga, sensibil înrîurită de aceea a lui J.-J. Rousseau, civilizația este aceea care dezrădăcinează, smulge spiritualitatea omului din climatul ei organic. De aici opoziția cu orașul, căci „legea pe-acolo nu-i bună“. De aici sentimentul de oprimare, obsesia libertății care la el nu era o simplă problemă teoretică, ci existențială. Ca mai toți *dezrădăcinații*, Goga nu realizează foarte exact o idee de libertate concretă. La el apare mai mult fantoma imprecisă a libertății, în vagul acela sibilinic, misterios. Adeseori el caută libertatea în trecut, într-un fel de paradis pierdut. De aici, nu o dată, nota arhaică și cultul legii vechi, românești, în poezia sa. Sentimentul sorții subliniază o dată în plus ideea că țăranul lui Goga e un rob al pământului, aflat în stăpânirea celor ce nu-l muncesc. El este, în limbajul simbolic cu rezonanță de Apocalips, „înfricoșatul crainic, izbăvitor durerilor străbune“, adică înfăptuitorul revoluției sociale, atât de așteptată în Transilvania acelor ani, dar nedeslușită clar în viziunea lui Goga. „Fuga“ poetului *dezrădăcinat* nu se produce numai spre trecutul legendar, ci și spre un viitor, la fel de incert și misterios, realizat de „un alt Mesia“, pe fondul unei stări cronice de revoltă a maselor țărănești.

Ca pânzele bătrînului Breughel, poezia lui Goga, privită în întreaga ei desfășurare, respiră un aer de grandoare și tristețe. Imensele scene de fundal, desfășurate peste întinderea spațiului și timpului nostru istoric, din *Oltul*, *Plugarii*, *Noi*, *Clăcașii*, *La noi*, asigură o anume

majestate, uneori tragică, alteori senină, episoadelor și figurilor din primul plan, micilor tablouri rustice, ocupațiilor zilnice, evenimentelor din viața țăranilor, integrate în ritmul vieții universale. Se desprind pe rînd și se perindă, ca pe o peliculă de film, tablouri colective, înfățișînd, ca și la Șt. O. Iosif și Coșbuc, petreceri rurale, figuri individuale și scene colective memorabile, adesea tragice din existența oamenilor. Iată *Casa noastră*, casa preotului Iosif, personaj central al satului. Este un răscolitor tablou al ruinei casei părintești și-al vieții de altădată, în zugrăvirea căreia Goga se arată un excepțional creator de atmosferă. Expresia comună intră în poezia lui Goga în combinații verbale atît de neașteptate, încît imaginea uimește prin plasticitate, inedit și dramatism. În mintea poetului se deslușesc numeroase amintiri din copilărie, dar nu reține decît elementele care reprezintă factori determinanți în viața țăranului român. Notele strict concrete se pierd, făcînd loc abstracțiunii. *Omul anume* dispăre pentru ca să apară *tipul*; satul însuși devine tipic pentru toate satele din Ardeal.

În lumina unei asemenea atitudini lirice se profilează în poezia lui Goga dascăli ideali, dascălițe mucenice, preoți cu aureolă de apostoli. Figurile tipice ale satului sporesc cu fiecare poezie.

Pentru realizarea idealurilor sociale și naționale, în poezia lui Goga întreaga natură se solidarizează cu cei oprimați, de la stropul de rouă și firul de busuioc, de la bătrînul Olt și străvechiul codru, pînă la „cetatea eternelor stele”. Tînguiosul freamăt al codrului, asemănător unui „glas cucernic de tropare” — zice poetul: „Nu-i jalea pătimirii tale / Tremurătoarea ta plînsoare, / Ci-i cîntecul de-ngropăciune / Al doinei noastre, care moare”. În majoritatea poeziilor lui Goga tremură du-

ioșia, murmură plînsul, cade lacrima, se aude oftatul, înfioară geamătul, dînd toate împreună sentimentul acelei mari neliniști și tulburătoare jelanii, exprimate într-un plîns înăbușit, dar demn și protestatar. Această stare psihică impune poeziilor lui Goga o construcție comună: jale și plîns demascator în prima parte, neliniște și amenințare sau revoltă în a doua. De aceea, pe drept cuvînt, cîntecul său a putut fi caracterizat ca „o elegie eroică”. Involburarea codrului este semnificativă și aidoma unei revoluții sociale. Ca și în grandioasa epopee sadoveniană, la Goga uneori natura este „istorizantă”, în sensul că reține în tainele ei nenumărate evenimente istorice, sociale, politice ale poporului român sau din viața de toate zilele, ale omului necăjit.

Natura patriei e o prezență eternă, care a asistat la marile noastre momente de răscruce, a simțit truda noastră, a cunoscut datinile și obiceiurile de la noi. Natura, în poezia lui Goga, însumează memoria vie a poporului în desfășurarea lui istorică. Natura e și ea oglindită folcloric, în sensul că nu se urmărește descrierea peisagistică, ci sugestia direct lirică.

De observat că sub raportul structurii prozodice și, în general, al mijloacelor formale, ca și sub raportul motivelor și temelor, lirica lui Goga nu are prea multe interferențe cu folclorul. Dar ceea ce e important și specific e faptul că simțim prezența unei viziuni folclorice, un univers al stărilor afective în care Goga integrează organic folclorul, nu numai poetic, ci în ansamblul lui. E vorba aici de transfigurarea lirică a relației permanente cu satul, cu casa părintească, cu toponimia și onomastica populară, cu acea oralitate a stilului popular care abundă în versurile sale. Goga nu prelucrează folclorul, nu-l stilizează. El îl trăiește și uneori îl creează din viața omului de la țară, — din iubirea, visul

datinile și năzuințele lui. El nu caută mituri, nu dezvoltă simboluri în poeme culte, ci le smulge din viață, ca bobul de aur din mari blocuri de minereu aurifer. Foarte rar împrumută textul folcloric în structura lui prozodică. El absoarbe în poezia sa atmosfera folclorică, sensul eticii populare, culminând în *omenie*, sentimentul fundamental al dorului, vraja sărbătorilor, viața de la stîină, hora, cîrciuma, ca loc al întîlnirilor colective, petrecerea populară, datina, felul de a simți și a gândi al omului din popor, sistemul său de relații cu natura, cu lumea, cu divinitatea.

Adeseori, în lirica lui Goga, dominată de o mireasmă biblică, natura ia întruchipări religioase, dar cu funcții estetice altfel decît sacrale, căci poezia lui nu va fi niciodată preocupată de drama căutării lui Dumnezeu, nu va străbate liniștea și vacuumul celest pentru a descoperi marele Logos. Goga nu face din credință o sursă de spovedanie religioasă.

Chiar cînd afirmă smerenia, eroul său liric evoluează pe o atitudine care se alimentează discret din demonismul romantic sau din satanismul simbolist.

Urmărind o schiță istorică a poeziei cu implicații religioase și biblice, de la noi și de aiurea, se poate demonstra că *elementul religios* din poezia lui Goga e mai mult *tradiție* și *datină*, intrată organic în viața obișnuită a poporului, decît o speculație metafizică. Pe Goga nu-l preocupă problema harului sau a misterului divin. El nu evadează în transcendent; la el elementele religioase n-au un caracter idealist, ci exprimă datina sau realizează metafore ce dau istoriei o notă tragică și solemnă, ca-n acea antologică *Bisericuța din Albac*. Lunca înrourată e pentru el un *patrafir*, roua — *mir preacurat*, ciocănitul unei ghionoaie într-un fag, o *toacă* de biserică etc., etc. Asemenea termeni eclesiastici se îm-

pletesc firesc cu cuvinte din graiul local, creînd un stil de o pronunțată originalitate.

Care să fie sensul folosirii unor asemenea termeni, pentru că, neîndoios, poetul nu s-a adresat întîmplător unor atari surse? Prin folosirea graiului local — socotim noi — poetul dorea să afirme virtuțile spirituale ale poporului român din Ardeal, să sugereze vechimea lui pe acele plaiuri. Iar imagistica biblică și religioasă îi oferă posibilitatea limbajului sibilinic, aluziv, pentru a putea exprima sentimente și gândiri ostile stăpînirii. Nota sibilinică se exprimă adeseori în poezia lui Goga și sub forma osmozei om-natură sau istorie-natură. În poezia *Oltul*, de pildă — care, prin excepționala ei valoare estetică, singură ar putea asigura gloria nepieritoare a poetului — necazul și bucuriile oamenilor sînt înfrățite pe veci cu soarta rîului. Deși bătrîn, cum ne sugerează Goga prin „Bătrîne Olt! — cu buza arsă / Îți sărutăm unda cărunță“, — *Oltul* pare, totuși, un impresionant Făt-Frumos al basmelor noastre, solidar cu cei oropsiți, expresie a propriei lor vieți. „Buza arsă“ ce depune sărutul pe „unda cărunță“ a *Oltului* sugerează o puternică și îndelungată ardere interioară, o incandescență psihică învăluită în răceala aparentă a tăcerilor resemnate într-un suflet îndurerat și zbuciumat în adîncuri. Biografia *Oltului* amintește simbolic istoria poporului român. Poezia aceasta, care s-a născut în conștiința lui Goga în anii studenției de la Budapesta, noi credem că își are sursa literară într-un cîntec popular, cules de Pompiliu Popa în satul Veneția de lîngă Făgăraș și publicat în revista *Luceafărul*. În același timp, trebuie, însă, să observăm și-o anume înrudire a *Oltului* cu *Alle fonti del Clitumno* a lui Carducci din *Odi barbari*. Fiecare dintre cei doi poeți transformă rîurile naționale în simboluri larg cuprin-

zătoare, capabile să sugereze condiția istorică, luptele, dramele și aspirațiile lor. Dar asemănările posibile nu afectează cu nimic originalitatea lui Goga, poetul nostru asigurând creației sale un puternic specific național. Deosebirile de viziune sînt evidente. La Carducci, Clitumnul e mai mult un zeu, un personaj mitologic, rece și trufaș, care se plasează în afara istoriei și a existențelor umane contemporane poetului. Oltul lui Goga e mai umanizat, e chiar intim și prietenos. Și ceea ce ni se pare și mai interesant este faptul că, deși Clitumnul are prestația unei zeități, este totuși încadrabil într-o cronologie, pe cîtă vreme Oltul pare etern, din totdeauna și pentru totdeauna. Solemnitatea lui intrinsecă este incomparabilă.

Clăcașii reprezintă o grandioasă frescă a robiei țărănești. Tabloul clăcașilor, care impresionează mai întîi prin vastitatea cadrului, este o creație aproape sculpturală, uimitoare prin dimensiuni, copleșitoare prin autenticitatea grupurilor și mișcarea grea, sumbră, prin chipurile sfîrșite, împotriva cărora conspiră și cerul (soarele revarsă o dogoare ucigătoare) și pămîntul, căci prin căldura toridă de la spate îi mîină *urgia*, întrupată în moșier. Tragicul peisajului se îmbibă și pe fețele clăcașilor. Dar oricît de aspră ar fi viața, crezînd nestrămutat într-un ideal, zilele mai luminoase nu întîrzie să se arate. Clăcașii sînt prezentați, astfel, în perspectiva răzvrătirii înfricoșate, simbolizată de copilul alăptat în cumpăna amiezii. Nădejdea aceasta e întruparea unui simbol biblic, băiatul pîrînd un Mesia al ardelenilor. Versul epopeic nu e înflăcărat; el cunoaște, însă, arderile unui foc ascuns. E lung și dens ca un bici al mîniei și ca suferința țăranului român. Simplitatea formei sugerează sărăcia fără margini a acestor oameni lipsiți de sprijin și de noroc. În poticnirile fonice de pe alocuri, se aude,

parcă, scrișnetul durerii unei colectivități care nu numai se sfârșește de oboseală fizică, dar se și sufocă de un rău spiritual, revărsat ca o lavă de blesteme peste existența ei istorică.

Prin poezia *Clăcașii*, Goga trece spre volumul *Ne cheamă pământul*, unde nota socială ocupă primul plan. Poema *Fecunditas*, care deschide noua carte, exprimă aceeași notă gravă, aceeași răzvrătire, aceeași poziție militantă care dau caracteristica dominantă a volumului precedent. Goga continuă să preamărească munca țăranului și să-i deplîngă trista lui viață. Chipul cosașului „cu fața suptă“, „înfiorat de truda stearpă“, simbol al suferinței, „un mucenic de legea veche“, dar și al răzvrătirii îndurerate, îmbogățește substanțial galeria de portrete lirice din monografia satului ardelean. *Un om*, sublimă baladă a nefericirii țăranului român, conturează imaginea proletarului agricol, a lucrătorului cu ziua. Destinul unuia din milioanele de dezmoșteniți ai sorții e sugerat plastic prin notații semnificative, selectate cu o remarcabilă sensibilitate artistică.

Anului 1907, Goga îi închină poeziile *Cain* (trei sonete), *O țară știu unde*, pe lângă o mare durere reală, răzbate și un soi de spirit moralizant, poetul dorind ca-n sufletele grele de păcate să coboare Domnul, pentru totdeauna, „fiorul sfînt al dragostei de frate“. O atitudine clară, fermă și răspicată în favoarea țăranilor răsculați exprimă, în schimb Goga, în publicistica sa, în articolul *Zile rele din Țara noastră* (An. I, nr. 12, 18 martie 1907, p. 183). Atitudinea aceasta este, dealtfel, într-o bună măsură, substanța volumului *Ne cheamă pământul*.

Cu volumul *Din umbra zidurilor* (1913), în poezia lui Goga se va auzi tot mai puțin glasul pătimirii obștești și tot mai mult durerea sa proprie. Deși nu încetează cu desăvîrșire să scrie poezie socială, totuși ver-

sul său e acum mai mult oftat intim „în umbra zidurilor“ orașului, un „strigăt în pustiu“ al unei adânci dureri personale, grefate pe străvechea jale națională. Se accentuează, în acest răstimp, în poezia sa, tendințe semănătoriste care convertesc contradicțiile sociale obiective în contradicții dintre diferite medii : unele pure (la sat) și altele infernale (la oraș). Atari note semănătoriste, care se accentuează în ultima perioadă, se anunță, însă, încă din primul volum, mai ales în poeziile cu tema dezrădăcinării. Din poet al maselor populare, din cântărețul nădejdiilor temerare, Goga devine tot mai mult poetul propriei sale frământări și-al propriilor sale înfrîngeri. Dar din direcția poeziei cu preocupări mai personale, Goga descoperă modalități de expresie noi, ce se valorifică artistic prin influența binefăcătoare a simbolismului, care-i va nuanța și-i va îmbogăți universul poetic, precum și structura lui stilistică. *Se conturează acum o a treia dimensiune a liricii sale, după refugiul în trecut și în viitor, refugiul în subiectivitate, cu o intensă preocupare de eul propriu.* Zbuciumat și chinuit de pustiu pe care izolarea în sine i l-a adus, poetul încearcă adeseori să revină la „coarde vechi“, dar e „în zadar“. Starea aceasta stîrnește accente tragice. Se produce acum o deplasare a centrului de interes, o lărgire sensibilă a registrului său artistic, poetul întâlnindu-se tot mai mult cu obsesii și motive familiare poeziei simboliste și postsimboliste, centrate, în cea mai mare și semnificativă parte a ei, pe exprimarea dramei alienării artistului. Universul său e mai citadin și mai interiorizat. Apare și la el, ca la atîți simboliști, poezia duminicilor triste, a amurgurilor fără aureolă din poezia de altădată, lirica parcurilor pustii, cu vegetație exotică. Sentimentul însingurării apare și în proza și în dramaturgia sa, căci există, indiscutabil, anume relații

intime, mai mult sau mai puțin vizibile, între diversele domenii în care s-a desfășurat spiritul său creator. Există o circulație de motive și imagini, o corespondență de sensuri, în stare să asigure unitatea de preocupări și de viziune din universul său artistic. Versuri cu valoare gnostică devin uneori idei de bază în articolele consacrate politicii sau culturii, iar unele metafore din poeziile sale devin câteodată simbul unor proze sau chiar al unei piese de teatru. Dar relația este mult mai complexă și mai substanțială. Atmosfera de împilare și apăsare din volumul *Poezii și Ne cheamă pământul* o reîntîlnim în piesa *Domnul Notar*. E și aici aceeași lume, și, în fond, aceeași problematică tratată, însă, după legile specifice genului dramatic. E același sat românesc tradițional și patriarhal, cu case care păstrează răbojul după grindă, cu preoți și dascăli luminați și patrioți, purtînd chiar aceleași nume ca și în poezii, cu cantori și cu pristăvari, cu căprari isteți, foști „în slujbă la împăratul“, cum e Stoia în piesă sau Radu Roată cel din poezia *De demult*. E și aici un sat cu un acut sentiment al destinului său istoric. Țăranii cu același limbaj arhaic și regional se conduc după aceleași legi nescrise, ca și cei din poeziile sale, legi ale tradiției populare, legea veche a omeniei. Bătrînul țăran Borza este un astfel de om, care acționează împotriva ginerelui său, renegatul notar Văleanu, în numele *Omeniei*. Piesa *Domnul Notar*, scrisă în 1913, are în centrul ei o problemă fundamentală pentru epoca respectivă: deznaționalizarea lașă, pactizarea cu asupritorii. Dacă există o corespondență între virtuțile creatoare ale lui Goga în diversele genuri, există și o corespondență între limitele gîndirii sale artistice și ideologice. Cultul pentru patriarhalitate, pentru o lume de „lege veche“, tendința de idealizare a unor relații

anacronice, opoziția sămănătoristă sat-oraș din unele poezii ale sale se fac simțite și în piesa *Domnul Notar*, a cărei idee dominantă rămîne însă generoasă din punct de vedere social și patriotică din punct de vedere național, corespunzînd organic atitudinilor fundamentale care străbat volumele *Poezii* și *Ne cheamă pămîntul*.

Drama *Meșterului Manole*, scrisă în 1928 și avînd în centrul ei mitul sacrificiului suprem pentru creație, punctează și ea un mare și semnificativ circuit sufletec. De la *Domnul Notar* la *Meșterul Manole* linia directoare e aceeași ca de la volumul de poezii, cu o pronunțată notă socială, *Ne cheamă pămîntul* la *În umbra zidurilor*, unde vibrația lirică răspunde unor probleme mai personale. Exprimînd un adevăr etern valabil pentru drama creației artistice, Goga mărturisește în zbulcîmîul tragic al lui Andrei Galea ceva din frămîntarea dureroasă a propriei sale vieți, cu ecouri atît de distincte în volumele de versuri *Din umbra zidurilor*, *Cîntece fără țară*, *Din larg*. Pentru crearea piesei sale, Goga nu reține din materialul folcloric decît simbolul. Acțiunea piesei nu e istorică și legendară. Eroul nu e un zidar, ci un artist modern, chinuit de drama creației, care cere, pentru substanța și perenitatea ei, jertfa supremă: iubirea. În *Meșterul Manole*, Goga pune problema creatorului pe un plan mai larg, urmărind locul lui în viață, finalitatea creației sale. Sculptorul Andrei Galea, îndrăgostit de Ana Brăneanu, o va jertfi pentru creație. „Degetele lui ca niște clești drăcești, săpînd în piatră, vor smulge necontenit din el, din Ana, din cîntecul lor de dragoste și vor zidi viața în piatră. Ana va muri cu visul ei real, dar va învia în artă, în marmura nepieritoare.” Concluzia piesei o rostește scriitorul Ion Balteș (evident Caragiale), care a rostit și premisa, socotind că talentul „e o zestre grozavă și trebuie s-o plătim scump

cu toții... fie că ne cheamă doctorul Faustus, meșterul Manole, Ion Balteș sau sculptorul Galea“.

Goga s-a realizat ca om de teatru prin aceste două piese, dar și prin excelenta traducere a *Tragediei omului* de Madách. Intențiile sale par, însă, să nu se fi redus numai la atât; o pagină din ziarul *Cosânzeana*, tipărit la Orăștie în 1913, ne informează că, imediat după terminarea *Domnului Notar*, Goga lucra la alte două piese: *Sonata lunei* și *Lupu*, pe care le scrie la poalele Pirineilor, în orașelul Saint-Jean de Luz. Despre soarta acestor piese nu se știe însă absolut nimic. Poate au rămas în stadiu de intenție, poate s-au pierdut în anii aceia tulburi, premergători primului război mondial, când Goga a umblat prin multe țări străine, ori, poate, au fost absorbite în intensă lui activitate publicistică, începută foarte de timpuriu, în *Tribuna* de la Sibiu, *Familia* de la Oradea, *Revista ilustrată*. Articolele publicate în aceste ziare, semnificative pentru o anumită stare sufletească a poetului, n-au încă nervul și verva marelui publicist care se va impune în paginile *Tribunei* arădane, în *Luceafărul*, *Țara noastră*, *Epoca*, *România*, *Viața românească* etc.

Goga considera că ziaristica este „un plămîn prin care respiră conștiința publică și, în același timp, un mijloc de îndrumare a maselor“. El cunoștea foarte bine rosturile presei, apreciind că „la noi, ca și în alte părți, presa din vremuri vechi a fost o tribună consacrată de îndrumare a opiniei publice. În gazetele noastre s-a pulverizat zilnic tot ce am crezut, tot ce am năzuit în ziua de mâine. Ziarele reprezintă nervii impresionabili ai unui popor în fluctuațiunea lui cotidiană, și un organ de publicitate este o bucatură de toate zilele, care se servește societății. Aceste adevăruri au fost înțelese totdeauna, și de aceea cei mai buni, temperamentele de apostoli, au

coborât odinioară la noi în gazetărie și au scris cu singele lor pagini nemuritoare". Goga avea în vedere — cum reiese din alte scrieri ale sale — în primul rînd activitatea publicistică a lui N. Bălcescu, Ion Heliade Rădulescu, M. Kogălniceanu, C. A. Rosetti, George Bariț, M. Eminescu, în a căror descendență spirituală vrea, vizibil, să se înscrie. Cu un asemenea crez despre funcția socială și națională a presei, Goga va scrie mult, urmărind deliberat cîteva idei centrale: definirea spiritualității românești în cadrul istorico-geografic dat, ideea unirii tuturor românilor, rolul artei și al scriitorului în societate, funcția pedagogică a presei, polemica vehementă cu adversari politici, pe aspecte concrete de viață contemporană. Asemenea idei de bază se structurează într-o arhitectonică impecabilă, în ansamblul publicisticii sale, din care numai o parte a fost strînsă în volumele: *Aceeași luptă*; *O seamă de cuvinte*; *Ce e „Tribuna“ zilelor noastre?*; *Însemnările unui trecător*, cu subtitlul *Crîmpeie din zbuciumările de la noi*; *Strigăte în pustiu*, cu subtitlul *Cuvinte din Ardeal într-o țară neutrală*; *Mustul care fierbe* și postumele *Discursuri*, *Pagini inedite*.

Proza lui Goga se caracterizează prin pregnanța ideilor, prin intensitatea sentimentelor, prin capacitatea de evocare, prin meșteșugul portretului și al caracterizării, prin nota pamfletară și stilul lapidar. Din nefericire, asemenea virtuți publicistice au vehiculat uneori idei profund reacționare, confuze și nocive, pe care le întîlnim mai cu seamă în volumul *Mustul care fierbe*, care, în ansamblul publicisticii sale, are, neîndoios, caracterul cel mai reprobabil, condamnînd activitatea democratică și susținînd huliganismul legionar. La antipodul acestui volum se plasează antologica lucrare *Precursori*, un adevărat model al genului, în care întîlnim ideile cele mai generoase ale lui Goga, sentimente patriotice fierbinți,

odată cu portretele de neuitat ale lui Horia și Avram Iancu, „cele două inimi mari în care a clocotit uraganul“, ale lui Iosif Vulcan, „un precursor al libertății“, Vasile Alecsandri, „un bard al redeșteptării naționale“, Aurel Vlaicu, „primul sol al unui vis milenar, întiiul soldat căzut pe cîmpul de bătaie, cel dintîi sînge vărsat pentru trecerea Carpaților“, Vasile Lucaci, care face parte din rîndul „oamenilor-drapel“, ale lui I. L. Caragiale, Chendi, Iosif etc. Pe Goga îl interesa personalitatea însumului descris în măsura în care servea reliefaarea unei idei generale despre artă, politică, știință, cultură, tinzînd să exprime, cum limpede se vede din citatele de mai sus, prin fiecare portret un simbol. Între asemenea eseuri-portret și poezii ca : *Apostolul*, *Dascălul*, *Dăscălița*, *Lăutarul*, *Un om* se produc relații de structură, care contribuie o dată în plus la unitatea artistică a universului creator al lui Octavian Goga. Căci între structura și stilul poeziilor lui Goga și a prozei sale de înaltă valoare nu se poate trage o linie despărțitoare.

Și-n poezie, ca și în proză, cuvintele lui Octavian Goga n-au, cel mai adesea, strălucirea și netezimea marmorei șlefuite. Ele par, mai degrabă, a fi cioplite dintr-o cremene dură și înnegrită de vreme, dar care scapără neconținut scînteii sub amnarul unor patimi fără leac și de-o indicibilă autenticitate umană. Uneori par chiar stinse, ca niște cărbuni, dar, în context, cititorul le simte întreaga dogoare. Uneori cuvintele din versurile lui Goga se prezintă cu o înfățișare obișnuită și chiar sărăcăcioasă, în formulări stereotipe care, departe de a fi, însă, inexpressive, transmit o senzație puternică, în care vibrează fiorul vieții reale : „Măi crîșmare Niculaie, / Ce mai zici de lumea asta ? / Dumnezeu să-ți ție vinul, / Și norocul, și nevasta !“ Alte dăți, însă, stilul acesta vorbit lasă locul unei expresii cu solemnități de cronici străvechi și cu

acea gravitate așezată din hrisoavele domnești (*Rugăciune, Oltul, Plugarii, Graiul pînii, De demult* etc., etc.). Cîteodată ele răsună energic și ferm, ca din goarneau de luptă, în poezii de factură romantică, pentru ca, nu o dată, să cuprindă ceva misterios și sublim, ceva din sunetul trist de toacă de la vecerniile abațiae sau din melancolia codrului eminescian și-a buciuumului din Munții Apuseni.

În anume poezii mesianice ele cad răspicat și înfri-coșător, ca o amenințare din trîmbițele Armaghedonu-lui. Goga nu caută cu orice preț cuvîntul frumos, ci cu-vîntul potrivit, care să exprime cel mai bine gîndul și simțirea sa. El preferă să comunice sincer cu cititorul, chiar cu riscul unor poticniri stilistice, al unor stîngăcii și cacofonii surprinzătoare, care i-au adus aspre critici la vremea apariției lor.

Poet național în toată puterea cuvîntului, expresie a unor realități istorice și sociale concrete din Transil-vania înrobîtă Imperiului austro-ungar, Goga n-a fost doar glasul unei provincii și n-a exprimat în scrisul său doar problemele trecătoare ale clipei istorice, ci a prins, în oglinda clipei, structura psihică a poporului nostru, a concentrat în ea un îndelungat trecut istoric și a tăiat din unghiul momentului respectiv, cu mari fascicule de lumină, o cale către viitor. Prin substanța poeziei sale, prin inovațiile prozodice, prin puternica lui personali-tate creatoare, Goga marcă un moment nou în evoluția poeziei românești. Continuînd tradițiile glorioase ale li-teraturii noastre populare și culte, el s-a arătat deose-bit de deschis înnoirilor în artă, lăsînd să pătrundă peste un fond de poezie tradițională și națională semnifica-tive influențe simboliste, mai cu seamă în ultimele sale volume. Dar nu numai din poezia simbolistă, ci din toată poezia mare a literaturii universale, din care va traduce

cu un talent remarcabil. A tălmăcit în românește sau a prelucrat poezii din literatura germană, italiană, japoneză și îndeosebi maghiară, din care, cum aprecia un specialist ungur, „traducerile sale sînt într-adevăr fără pereche. Le-ai crede stihuri noi, dacă n-ar urma cu o precizie uimitoare nu numai linia de gîndire și ritmul originalului, ci toate imaginile, chiar toate cuvintele. Numai un mare poet poate traduce astfel“ (N. Bánffy în *Erdély Helicon*, 1938, nr. 6, p. 380). Din contactul lui cu orizonturile largi ale culturii universale, Goga introduce în poezia sa un sistem de referințe intelectuale care e asimilat organic în comparații, metafore, simboluri ce depășesc mult stricta arie regionalistă. Dar ceea ce trebuie reținut e faptul că în zarea spiritului uman universal, Goga exprimă experiența sa proprie, personală și națională, impunînd o sensibilitate nouă și originală, care este și a poporului căruia îi aparține. Faptul acesta îi asigură perenitatea creației, pe care unii o credeau amenințată de uitare, odată cu realizarea unității naționale a tuturor românilor. Interesul pe care cititorii îl acordă și astăzi poeziei lui Goga infirmă încă o dată o asemenea teorie.

SOLITARUL RÎSULUI AMAR

*Aici sunt eu
Un solitar,
Ce-a rîs amar
Și-a plîns mereu.*

*

*Figurile noastre erau palide și tăcute,
iar peste noi plutea dezgustul unui veac.*

G. BACOVIA¹

Notații simple, aparent banale, în stare, însă, să definească o personalitate poetică singulară, de o excepțională originalitate, să afirme o voce lirică modernă, nuanțată și colorată, să definească un poet de primă mărime care, izolat de grupări și grupuri literare, a reușit să intre în istoria literelor române numai prin valoarea intrinsecă a poeziei sale de o uimitoare profunzime și simplitate. Într-o vreme cînd poezia își crea un limbaj scientist, criptic, pentru a se smulge din făgașul tradiției și a-și înnoi mijloacele de expresie, Bacovia, deși venise în contact cu poezia modernă, are curajul să utili-

¹ Respectiv : *Epitaf* și *Bucăți de noapte*.

zeze cel mai simplu limbaj poetic din întreaga literatură română. Un limbaj limpede, exprimînd mari profunzimi de gînd și de simțire, un limbaj simplu dar nu simplist, un limbaj inedit dar nu prin încifrări ci prin forări de sensuri în marile adîncimi ale tăinuitului.

Între vocile cele mai autentice și mai originale ale poeziei românești de totdeauna, între vocile lirice care ne-au exprimat cel mai profund și mai complet specificul național dintre care am numi, în primul rînd, pe Eminescu, Goga, Arghezi, Blaga, între aceste voci grave și profunde ale sufletului românesc trebuie pomenită la loc de cinste aceea a lui George Bacovia, reprezentantul cel mai de seamă al simbolismului nostru. Nu e oare o contradicție între exprimarea specificului național și viziunea simbolistă a poeziei?

Credem că nu. Fiindcă orice scriitor autentic — indiferent de curentul literar căruia îi aparține — exprimă într-o formă sau alta specificul național. Creația bacoviană sau minulesciană, de pildă, atestă toate atributele specificului național ale simbolismului românesc, pe care-l înțelegem ca un produs autohton, al unor realități concrete, și nu al unor influențe străine care l-au înrîurit, desigur, dar nu au fost determinante. Simbolismul românesc n-a fost o plantă exotică transplantată pe solul nostru.

În poezia simbolistă bacoviană, de pildă, vorbește un suflet de la noi, o conștiință românească, un univers moral al nostru și nu de împrumut. Melosul și cromatica poeziei bacoviene, efortul de desprindere dintr-un cotidian anost, cenușiu, sufocant, ironizarea banalităților, a automatismelor vieții tîrgurilor de provincie, dramatismul ei amar, povara sufletească a oamenilor mutilați moral de o orînduire strîmbă și nedreaptă sînt atribute capabile să definească specificul național al literaturii

românești interbelice. Nu numai scriitorii de inspirație rurală, aparținând unor curente literare cu o orientare tradițională, surprind și exprimă în operele lor specificul național, ci și cei de inspirație urbană, aparținând unor curente literare moderne, așa cum a fost G. Bacovia. Artă autentică, artă mare, indiferent de mișcarea estetică în care se încadrează, rămîne, în primul rînd, o artă națională, o expresie autentică a vieții unui popor, a universului său moral, a felului său de a gîndi și simți, de a interpreta lumea. Aceasta nu înseamnă, desigur, izolare etnocentristă, exclusivism național, ci, dimpotrivă, o participare organică la îmbogățirea patrimoniului culturii universale. Prin aceasta Bacovia a fost ultimul mare simbolist din literatura universală.

Nici un creator nu poate intra în universalitate decît prin poarta propriei sale culturi naționale, nici un creator nu poate pătrunde în eternitate decît purtînd pe opera lui pecetea vremii sale.

Familiarizat cu poezia lui Rimbaud, Baudelaire, Laforgue, Corbière, ale cărui *Les Amours jaunes* ne duc ușor cu gîndul la bacovienele *Scînteii galbene*, Bacovia mărturisește că nu simte „sufletul românesc vibrînd lîngă ei” și ajunge la o concluzie deosebit de semnificativă : „Alt neam, altă vîrstă. Noi trebuie să ne străduim pentru originalitatea noastră. Să devenim o ființă organică, nu paraziți, nici maimuțe”.

George Bacovia a fost un astfel de creator care, preocupat de timbrul autentic al poeziei sale, a reușit să imprime simbolismului particularități determinate de realitățile autohtone. Decisive în această orientare rămîn contactele sale cu critica științifică a lui Constantin Dobrogeanu-Gherea, cu dezbaterile din presa muncitorească și progresistă, printre care *România muncitoare* a lui I. C. Frimu și *Revista ideii* a lui Panait Mușoiu i s-au

impus din capul locului prin curajul, umanismul și orientarea lor realistă, progresistă.

Poet al provinciei românești, al acelor târguri prăfuite, mereu amenințate de ruină, al acelor locuri în care nu se întâmplă nimic, sau cel mult se ofilesc florile tinereții și se consumă tragedii absurde, iscate din penibile prejudecăți, poet al durerii, al alienării și prăbușirii omului modest fără orizont intelectual, a cărui viață se desfășoară în gol, după automatisme dezumanizatoare, Bacovia reușește să se impună cu acest univers propriu și specific în galeria marilor poeți ai veacului al XX-lea. Peisajul intelectual al acestui secol este fără îndoială mai bogat și mai cu seamă mai variat decât oricare altul. Efervescentă, diversă și contradictorie, în continuă căutare și mișcare, poezia secolului al XX-lea se înfățișează ca un caleidoscop agitat, din care nu lipsesc speranțele și descurajările, spleenul și certitudinea profetică, accentele tragice, maladive, și notele viguroase, revoluționare, atitudinile retorice, militante, prin care se afirmă un ideal civic revoluționar. „De la Maiakovski pînă la T. S. Eliot și de la García Lorca pînă la Stefan George, — scria Stephen Spender în lucrarea sa *The Struggle of the Modern*, publicată în 1965 — universul poetic al acestui secol se definește, în pofida tuturor încercărilor de sistematizare, ca o lume extrem de vie, imposibil de cuprins într-o formulă unică, așa cum viața însăși nu poate fi cuprinsă în formule.”

Ca toată poezia adevărată, revărsată din viață ca rășina din trunchiul bradului, ca toți poeții mari, G. Bacovia și poezia lui nu încap într-o singură formulă, indiferent cît de elastică și de cuprinzătoare ar fi ea. Recunoaștem, desigur, marile merite ale poeziei simboliste, rolul ei la înnoirea liricii românești, la depășirea fazei posteminesciene și a celei semănătoriste, la sincroniza-

rea sensibilității noastre cu poezia modernă europeană. Poeții simbolști din România familiarizează publicul românesc cu poezia unor Charles Baudelaire, Edgar Poe, Paul Verlaine, Albert Samain, Jules Laforgue, Maurice Maeterlinck, Stefan George, Maurice Rollinat ș.a. și, pornind de la ei, o implică în spiritualitatea noastră dându-i înfățișări specific românești. Versurile tuberculosului Jules Laforgue, de pildă :

*Voici venir les pluies d'une patience d'ange
C'est la toux dans les dortoirs du lycée qui rentre,
La phtisie pulmonaire attristant le quartier
Et toute la misère des grands centres,*

vibrează și în poezia lui Bacovia cu „liceu cimitir al tinereții“, cu toamne putrede și insalubre, cu tuse și ftizii :

*E toamnă, e foșnet, e somn,
Copacii pe stradă oftează ;
E tuse, e plinset, e gol
Și-i frig și burează.*

În toate momentele mari ale devenirii ei istorice, lirica românească s-a arătat deschisă și receptivă față de experiențele fructuoase care aveau loc pe plan mondial. Cu toate acestea, în primul deceniu al secolului al XX-lea, dezvoltarea tradițională a poeziei românești se desăvârșise cu puternice ecouri din Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, Al. Macedonski, George Coșbuc, Șt. O. Iosif. Un Octavian Goga asigură strălucit faza de tranziție, dar poezia nouă, modernă, încă nu-și câștigase o notorietate publică. Am putea spune că între primul război mondial și pragul celui de al doilea, poezia românească trece printr-un proces de limpezire și așezare, în urma căruia

au ieșit la iveală volumele memorabile ale unor poeți de talie europeană, precum G. Bacovia : *Plumb* (1916), *Scînteii galbene* (1926), *Cu voi* (1930), *Comedii în fond* (1936), Lucian Blaga : *Poemele luminii* (1919), *Pașii profetului* (1921), *Lauda somnului* (1929), *În marea trecere* (1924), *La cumpăna apelor* (1933), *La curțile dorului* (1938), T. Arghezi : *Cuvinte potrivite* (1927), *Flori de mușigai* (1931), *Cărticică de seară* (1935), *Hore* (1939).

Linia aceasta a poeziei moderne, la care se mai adaugă Ion Barbu, Ion Vinea, Al. Philippide ș.a., se întretaie și se completează permanent cu aceea a tradiționalilor Ion Pillat, Vasile Voiculescu, Aron Cotruș, Adrian Maniu ș.a. E de remarcat un lucru foarte semnificativ pentru evoluția poeziei românești din această perioadă, și anume că pînă la urmă se realizează o sinteză fericită, în sensul că „modernii încep să se tradiționalizeze și tradiționalii încep să se modernizeze” cum exact observa, în 1943, Vladimir Streinu în prefața unei antologii de literatură română contemporană.

Dar să încercăm să conturăm mai exact locul și rolul lui G. Bacovia în evoluția poeziei românești, profilul acestui poet foarte controversat de critică și apreciat mai cu seamă din perspectiva extremelor, a iconodulilor și a iconoclaștilor. Să vedem ce om, ce viață stau în dosul acestor versuri, ce lume se exprimă în poezia sa, pe care unii au asemuit-o cu o scoică bolnavă, cu o sensibilitate ulcerată de civilizat căzut, spre deosebire de Baudelaire, într-un mediu provincial.

George Bacovia (pseudonimul lui George Vasiliu) s-a născut la Bacău, în 5 septembrie 1881 și a murit la București în 22 mai 1957. Tatăl său, D. Vasiliu, descendent al unor răzeși de pe Siret, iar după mamă al cronicarului

Muste, fusese „căpitan în garda civilă“ și negustor de băuturi spirtoase, coloniale și alte mărunțișuri, în mărunțul oraș de provincie, unde adusese pe lume treisprezece copii, dintre care poetul era al cincilea. La optsprezece ani, blazat și obosit de un asemenea mediu, poetul va blestema „zurnetul de bani înăbușit / În lumea asta cu dușeni“ (Proză). Firea sa bolnăvicioasă, fragilă, a făcut ca primii ani ai copilăriei să-i fie chinuți de foarte dese accese de paludism. Boala nu-l împiedică, însă, să se apropie cu o mare pasiune de literatură, de poezii care dominau gustul publicului în copilăria sa : Eminescu, Coșbuc, Vlahuță, Macedonski, Traian Demetrescu. În primii ani de liceu citește mult, citește cu înfrigurare, cîntă la vioară și improvizează pe versuri de Eminescu și Ștefan Petică, ceea ce-l va determina mai tîrziu pe G. Călinescu să spună : „Poetul a făcut muzică și și-a scris versurile după strunele vioarei și cutare poezie este imitația unui marș funebru :

*Ningea bogat, și trist ningea, era tîrziu
Cînd m-a oprit, în drum, la geam clavirul ;
Și-am plîns la geam, și m-a cuprins delirul —
Amar, prin noapte vîntul fluiera pustiu.“*

Urmează liceul în orașul natal „unde îl are profesor de franceză pe Gr. H. Grandea (născut în Țândărei la 26 octombrie 1843 și mort la Bacău la 8 noiembrie 1897), scriitorul antidinastic cu o biografie atît de aventuroasă, cu o operă poetică atît de la modă atunci și-atît de uitată astăzi. După o tentativă nereușită de a se înscrie la liceul militar din Iași, revine la liceul din Bacău și în clasa a șasea își ia pseudonimul Bacovia. De unde și pînă unde acest nume inexistent în onomastica românească ? Ne explică autorul însuși, precizînd că vine din

expresia latinească *Bacho Via* — calea lui Bachus, zeul vinului. Unii presupun, nu fără o anumită îndreptățire, că poetul și-a luat noul nume de la orașul său natal. Mai devreme cu doi ani, pe cînd era în clasa a IV-a a liceului din Bacău, elevul Vasiliu, debutează cu poezia *Și toate*, sub pseudonimul G. Andonie, în renumita revistă *Literatorul*, a lui Alexandru Macedonski, în al cărui cenaclu va intra în anii studiilor universitare de la Facultatea de drept din București și Iași (1903—1911), ceea ce-l va face pe Macedonski să susțină că poetul „a izvorît din mișcarea culturală și de simțiri a *Literatorului*“. Licențiat în drept, Bacovia, taciturn și sfios, n-a apărut niciodată la bară pentru a pleda vreun proces, mulțumindu-se cu modesta funcție de amployat la diverse ministere și instituții, copist la Ministerul Instrucțiunii în 1916, șef de birou la Ministerul Muncii (1918—1921), copist la prefectură, publicist, profesor suplinitor de desen etc. În paralel, socotindu-se un „muncitor al visului“, Bacovia va încerca, fără succes, să scoată reviste literare proprii. Revista *Orizonturi noi*, de la Bacău, va dispărea după trei numere. Nici *Ateneul cultural*, scos în martie 1925 împreună cu profesorul Grigore Tăbăcaru, nu are șanse de a supraviețui. Lucru curios, caz unic în istoria literaturii românești, Bacovia devine un mare poet fără ca să publice constant la vreo mare revistă. Prestigioasa revistă ieșană *Viața românească* se întreabă chiar, o dată, cine e G. Bacovia? Poetul își va publica versurile la reviste mai mult sau mai puțin efemere: *Versuri și proză* a poetului I. M. Rașcu, *Seara* a lui Bogdan Pitești, *Flacăra* lui C. Banu. Cu sprijinul acestei reviste, a redactorilor ei, poeții N. Davidescu, Ion Pillat, Adrian Maniu, va apărea, în 1916, volumul *Plumb*, care va marca o piatră de hotar în istoria poeziei românești, așa cum au marcat în 1883 *Poeziile* lui

Eminescu, în 1905 cele ale lui Goga, în 1919 *Poemele luminii* ale lui Lucian Blaga sau în 1927 *Cuvinte potrivite* de T. Arghezi. Volumul acesta care impune definitiv un mare poet va fi urmat de altele, mai puțin izbutite: *Scînteii galbene* (1926), *Cu voi* (1930), *Comedii în fond* (1936), *Stanțe burgheze* (1946). Soția poetului, Agatha Bacovia, a publicat, în 1973, un volum de postume de o valoare îndeajuns de discutabilă.

În ciuda firii sale retrase, taciturne, iubitoare de liniște, Bacovia a nutrit tot timpul o mare simpatie pentru mișcarea socialistă, militantă, pentru acei entuziaști căutători „de mai nou, de mai bine, de mai omenesc”. De aceea, bolnav, izolat, chinuit de sărăcie și de neurastenii, poetul va găsi în el forța de a mărturisi, cu un an înaintea morții, în 1956, bucuria unui crez împlinit:

Mi-am îndeplinit

Toate profețiile

Politice.

Sînt fericit...

Omul care dispărea ruinat de o boală veche, la 22 mai 1957, lăsa în urma lui o operă restrînsă ca dimensiuni, dar excepțional de bogată în substanța ei umană și-n valorile ei estetice intrinsece.

Nu poate fi nicidecum vorba de o poezie a abdicării de la luciditatea conștiinței, de carența voinței de a trăi dar și de a muri, de o poezie a unui echilibru interior rupt, din care nu ne-ar rămîne decît jocuri psihice necontrolate și fantasmе ale nebuniei — cum au încercat uneori să o prezinte critici marcați de tot soiul de curiozități. E vorba de o poezie lucidă, profund socială, de o atitudine umană, protestatară și profetică, exprimată cu mijloacele proprii personalității poetului.

Sînt împrejurări în care tremurul sfios și discret al unei frunze ne poate sugera vuietul asurzitor al pădurii; sînt împrejurări în care un fir de iarbă, prins în bătaia vîntului, ne spune mai mult despre zbuciumul trudnic al naturii decît dezlănțuirea vijelioasă a unui codru întreg.

Sînt șoapte care ne tulbură mai profund decît grandilocvența unor discursuri patetice. Sînt gemete surde, înăbușite, care ne răscolesc mai adînc sufletul decît plînsul în hohote, dezlănțuit retoric.

Sînt, uneori, scînteii galbene, potolite și miraculoase, care luminează mai puternic în întunericul Neștiutului decît fulgerele despletite spectaculos pe bolta cerească.

Pădurea stă uneori ascunsă într-o ghindă, — holda de griu într-un grăunte și-o idee mare în cîteva cuvinte.

Sînt tribuni care au declanșat cu trei cuvinte o revoluție: „Gata? Noa hai!“ a zis Avram Iancu moșilor care l-au urmat cu credință și spirit de jertfă.

Sînt poeți care spun în două versuri „Și la nunta mea / A căzut o stea“ cît nu spun alții în poeme kilometrice, lungi cît o șosea națională sau o cale ferată.

Oare trei cuvinte apărute pe peretele palatului lui Balthazar nu i-au stricat legendarului rege liniștea și ospățul?

Poet aparent monocord, Bacovia este unul din acei creatori care stăpînește arta de a folosi cuvinte puține, bine selectate, descoperind în fiecare valențe și sensuri multiple, racordîndu-le cu sensibilitatea noastră în infinite feluri, rostindu-le mereu cu altă temperatură morală, cu altă căldură a inimii, cu altă însuflețire, cu altă voce.

Bacovia realizează o armonie cuceritoare, fantastică, în spațiile dintre cuvinte și de dincolo de cuvinte, de

dincolo de sensurile cu care ele circulă în mod curent în vorbirea oamenilor.

Utilizarea frecventă a punctelor de suspensie, a liniuței de pauză, dispunerea uneori monoverbă a versurilor, folosirea repetiției, sînt menite să contribuie la realizarea acestei armonii de atmosferă.

Este o muzicalitate de atmosferă care plutește peste o viață și peste poezie, dincolo de sensul și forma exterioară a versului. Este o muzicalitate plutitoare, pe care o auzim uneori vara, la țară, în fața sutelor de hectare de liniște sau în nopțile senine cu cerul adînc, cînd ni se pare că auzim muzica sferelor, ori iarna pe întinderile mari de zăpadă, cînd văzduhul începe să vibreze într-o melodie purificatoare. La el, cuvîntul își pierde de multe ori valoarea lexicală fixată în dicționare, devenind mobil, susceptibil de sensuri și de interpretări imediate. Peste noțiunea obișnuită pe care o reprezintă, cuvîntul din poezia bacoviană devine armonie prin sunet, comunică o valoare insolită, fiind în stare de a determina el singur o cromatică și o imagine nouă, indiferent de raporturile logice sau gramaticale pe care le are în propozițiune :

*Dormeau adînc sicriele de plumb
Și flori de plumb și funerar vestmînt —
Stam singur în cavou... și era vînt...
Și scîrțiau coroanele de plumb.*

*Dormea întors amorul meu de plumb
Pe flori de plumb, și-am început să-l strig —
Stam singur lîngă mort... și era frig...
Și-i atîrnau aripele de plumb.*

(Plumb)

După cum lesne se poate observa, efectului melodic i se alătură, firesc, organic, efectul pictural.

„Un singur nai — scria Ion Pillat — și câte ecouri în păduri !“

Un singur cuvânt bine ales și câte gânduri și sentimente !

Bacovia are harul de a putea exprima o puternică trăire, multe gânduri și sentimente în puține cuvinte și uneori dintre cele mai obișnuite. Iată cât de exact și de plastic realizează el, numai în câteva cuvinte, nepoetice în substanța lor intrinsecă, imaginea atît de complexă și de contradictorie a lumii capitaliste :

...Dar notează-n cartea vremii

Filozoful proletar :

Greve, sînge, nebunie.

Foame,

Plînset mondial...

Pe cînd lasă-amurgul flăcări

Pe-un final ce se anunță

Pe-un decor miliardar...

(Amurg)

Bacovia nu folosește metafore retorice, dar sugerează, în simplitatea vocabularului său, pe care unii l-au bănuțit încifrat, un plîns amar, mocnind ca un tăciune, și în profetismul său măreția suferinței omului, tragismul insului înăbușit de societatea burgheză, sufocantă și inumană. Oare *Serenada muncitorului*, cu toată simplitatea ei de expresie, cu toată aparenta ei sărăcie de vocabular, nu exprimă o cutremurătoare amenințare, capabilă să tulbure somnul de animal preistoric al burgheziei românești, nu putea să apară pe pereți ca un nou Mane, Techel, Fares ? Evident că da !

*Eu sunt un monstru, pentru voi
 Urzind un dor de vremuri noi
 Și-n lumea voastră abia încap...
 Dar am să dau curînd la cap.*

*O, dormi adînc mereu așa
 În vise dulci, hidos burghez,
 Oftînd, palate de-ți lucrez,
 Eu știu și bine-a dărîma.*

(Serenada muncitorului)

Intr-un strop mărunț de ploaie din poezia lui Bacovia se îngrămădește tot atîta durere umană, tot atîta revoltă și protest, dar exprimat în surdina, cît se adună, de pildă, în apele spumegînde ale *Oltului* lui Goga.

Evident, lumea lui Bacovia e alta, mai cenușie și mai ștearsă, mai monotonă și mai lipsită de relief, o lume fără tradiții și rădăcini istorice glorioase, o creație a burgheziei din tîrgurile de provincie, lipsită de orizont și de putere, o lume duioasă, strivită de un imens cionism :

*Da, plouă cum n-am mai văzut...
 Și grele tălângi adormite,
 Cum sună sub șuri învechite !
 Cum sună în sufletu-mi mut !*

Oh, plînsul tălângii cînd plouă !

*Și ce enervare pe gînd !
 Ce zi primitivă de tină !
 O bolnavă fată vecină
 Răcnește la ploaie, rîzînd...*

Oh, plînsul tălângii cînd plouă !

(Plouă)

Tristețea și plînsul înăbușit din poezia lui Bacovia nu-s, firește, de sorginte strict temperamentală ; ele au cauze mult mai profunde de natură obiectivă, socială. Capitalismul, care începuse să se afirme mai puternic și în România sfîrșitului de secol XIX, se știe, sprijinea numai afirmarea acelor centre și regiuni care-i aduceau profituri mari, imediate, lăsînd în paragină vechile tîrguri moldovenești, cu case dărăpănate, lipsite de viață, transformate în oribile crematorii morale. Spleenul, monotonia, plictisul, mizeria, maladiile incurabile, inundă ca o apă stătută și leșiatică așezările acestea devitalizate, dezolante. „Bacovia — scria Eugen Lovinescu în *Istoria literaturii române contemporane*, vol. III, p. 312, — se bucură de rarul prestigiu al originalității : de n-a creat poezia de atmosferă, a întrebuițat-o cu înlăturarea atît de completă a oricărui alt artificiu poetic, încît s-a confundat cu ea. Există, în adevăr, o atmosferă bacoviană.“

Fără îndoială, Eugen Lovinescu înțelegea prin atmosferă elementul cel mai puternic prin care anumite medii își afirmă existența distinctă, atmosfera fiind viața *cadrlui* social-moral, istoric sau livresc, ostil ori primitor, dar întotdeauna copleșitor, înzestrat cu capacitatea de a-și face simțită în fiecare clipă prezența. Poezia bacoviană de atmosferă, prin excelență de atmosferă, nu rareori tristă, deprimantă, sfîșietoare și ușor caustică, este o reflectare artistică a cadrului istoric, social și moral a lumii tîrgului de provincie în care a trăit multă vreme poetul. Poezia tristă și ironică a lui George Bacovia, ca și a altor cîntăreți ai tîrgurilor de provincie precum B. Fundoianu, Barbu Nemțeanu, Demostene Bo-

tez, aduce ca atmosferă cu schițele și piesele lui Anton Pavlovici Cehov. „Citind povestirile lui Anton Cehov — scria Gorki — te simți ca într-o zi tristă de toamnă târzie, când, în aerul atît de străveziu, se conturează precis copacii goi, casele scunde, oamenii cenușii. Totul e atît de ciudat, de singuratic, de nemișcat și neputincios! Adîncile zări albastre sînt pustii și, contopindu-se cu cerul palid, trimit respirația lor rece și tristă pămîntului acoperit de noroiul înghețat. Mîntea autorului, ca soarele de toamnă, luminează cu o claritate crudă drumurile bătătorite, ulițele întortocheate, casele scunde și murdare, în care niște omuleți jalnici, pe jumătate adormiți, se înăbușă de plictiseală și lenevie și umplu casele lor de un du-te-vino fără rost.“ Aceeași, în aparență, atmosferă din poezia lui Bacovia exprimă cu totul altă lume și alt suflet. Tîrgul lui Bacovia e, în fond, o societate întreagă, un secol bolnav, o lume tragică, cu o personalitate distinctă. Tîrgul său e înghețat de frig sau înecat în glod. Peste lumea lui, cade plumb greu de iarnă. Ceața deasă acoperă totul ca un lîțoliu. Șuvoaiele de tristeți inundă casele bătrîne. Ploaia țîrîie exasperant, putrezind parcă lumea și materia, strecurînd în suflete un sentiment de însingurare, de neliniște, de spaimă fără leac și de alienare :

*De-atîtea nopți aud plouînd,
Aud materia plîngînd...
Sunt singur, și mă duce-un gînd
Spre locuințele lacustre.*

*Un gol istoric se întinde,
Pe aceleași vremuri mă găsesc...*

*Și simt cum de atîta ploaie
Piloții grei se prăbușesc.*

(Lacustră)

Frica, starea de incertitudine, dorința de a evada din timpul istoric concret spre o lume revolută, dătătoare de aceleași stări sufletești erau rodul introducerii în relațiile din societatea burgheză a principiului *homo homini lupus*. Materialismul vulgar, goana sălbatică după câștig lezau de moarte statutul poetului și al poeziei într-o lume care nu urmărea decît profitul, într-un burg anost, văduvit de vise.

E un burg mizer, pestriț, sălbatec și prozaic, cu bogăția strînsă în cîteva case luxoase și cu sărăcia și suferința împrăștiată peste tot. E un tîrg în care agonizează și multe elemente rurale, care și-au pierdut tot farmecul, întrucît ulițele pe care trec cotigare cu saci de făină sînt pline de glod, de fîn și de coceni, de cîrciume murdare, în care țărani se cinstesc cu rachiu, bere caldă, bragă și limonadă colorată, iar răcanii strîng în brațe servitoare pline de sudoare. Tîrgul e uneori plin de praf, de iar-maroc grotesc, dar cel mai adesea e trist și pustiu. Toate anotimpurile trec peste el obosite și bolnave. Poetul preferă mai ales toamna, care și pentru el, ca și pentru Ștefan George și Rollinat, e anotimpul morții și al despărțirilor amare. E un anotimp crepuscular, încărcat de spleen și deznădejde. Toamna răsună agonic, zborul păsărilor printr-un văzduh mohorît tîrăște după el, ca pe-un lîntoliu, spaima de moarte, frica de viață, neliniștea și singurătatea, care sînt în egală măsură și ale oamenilor; melancolica talangă eminesciană, aducătoare de vrajă și poezie, aici sună trist și dogit; florile-s artificiale, de plumb chiar, și au un aer funebru; piețele și parcurile sînt pustii, decorul e redus la cele două culori fundamen-

tale : alb, negru. Culorile acestea se amestecă, însă, printr-o alchimie stranie, dînd un gri care sugerează cenușul, crepusculul, așteptarea stingerii de veci :

*Copacii albi, copacii negri
Stau goi în parcul solitar :
Decor de doliu, funerar...
Copacii albi, copacii negri.*

În parc regretele plîng iar...

*Cu pene albe, pene negre
O pasăre cu glas amar
Străbate parcul secular...
Cu pene albe, pene negre.*

În parc fantomele apar...

*Și frunze albe, frunze negre ;
Copacii albi, copacii negri ;
Și pene albe, pene negre
Decor de doliu, funerar...*

În parc ninsoarea cade rar...

E ușor să observăm cîteva elemente de tehnică compozițională în realizarea ultimei strofe care „unifică într-o împletire simfonică, delirantă, imaginile înregistrate anterior“ (C. Ciopraga : *Literatura română între 1900—1918*) — ducîndu-ne cu gîndul la o pictură impresionistă. Un lucru nu s-a observat, însă, și mi se pare important. Anume că versurile izolate, care s-ar putea strînge într-o terțină finală, sînt cele ce asigură poeziei un al doilea plan, mai puțin plastic, mai puțin static,

descriptiv și vizual, dar mai dinamic, planul fluid al acțiunii, al misterului care-i dă pastelului varietate și viață și-n care simțim cum se implică mai nemijlocit poetul :

În parg regretele plîng iar...

În parc fantomele apar...

În parc ninsoarea cade rar...

În burgul acesta straniu și înghețat, senzația „mortuară“ ne-o transmit zărilor ca „un vast cavou“, pămîntul înecat în ploi neconținute, care pare un imens mormînt, plînsul materiei, chinuită și ea ca și oamenii, arborii desfrunziți, florile de plumb sau carbonizate, fețele bolnave de ftizie, cîntînd marșuri funebre, poetul „atacat“ și el, doritor de moarte, cîntecul metalic al gorniștilor de la cazarmă, plînsetul caterincilor, țipătul corbilor poetului Tradem, moina, noroiul, zăpada aprinsă de sîngele de la abator, liceul „cimitir al tinereții“, casele cu „geamuri triste“, cu „ziduri vechi de stau în dărîmare“, amorurile defuncte, pustiurile adînci de pe străzi și piețe, din case și din sufletul oamenilor ; becurile și felinarele triste cu razele pale, sicriile negre, arse, de metal, clavirele care mor și ele în dezacorduri, căderea frunzelor ca niște mari lacrimi de sînge, mirosul de cadavre descompuse într-o căldură de cuptor, parcurile devastate, mîncate de cancer și ftizie, gesturile stereotipe, mecanice ale oamenilor.

Cu toate acestea Bacovia nu este un poet al morții, în sensul că nu glorifică moartea ci o deplînge, îi simte gheara apăsătoare și o detestă. În ciuda peisajului funebru, valorile vieții se ridică în poezia sa — ca-n *Miorița* — peste puterea morții, care, aici, nu e altceva decît efectul unei lumi strîmb orînduite. Salvarea poate veni numai de la schimbarea orînduirii nedrepte, pe care o

poate realiza numai revoluția proletară, sugerată cu discreție de poet în *Spre primăvară* :

*Din streșini picură...
Și-un zvon de vremuri mari —
Să mai surîd numai o clipă
Sculați, ai muncii proletari !*

*Din zările ce se deschid
Se duc neînțeleși ghețari —
Sub cer cu cîntece și flori,
Sculați, ai muncii proletari !*

Pe această coordonată a poeziei sale, marcată de revoltă, de o notă socială puternică, de speranțe : „O lungă deșteptare zvonește împrejur, / E clar și numai soare. / La geamul unei fabrici o pală lucrătoare / Aruncă o privire în zarea de azur“, tonalitățile se schimbă, devin mai energice, mai luminoase, mai încrezătoare și profetice. Blestemul poetului cade greu, neiertător, pe indolența burgheză, pe lașitate și corupție.

Unele poezii iau alură de baladă, discret eroică, sugerînd necesitatea luptei. Curios, toate chiar poartă titlul de *Baladă* și au un caracter simbolic.

*Dormeau, adînc, oștenii în noaptea diafană
Cînd eu sării afară din cortul de mătăasă —
Vedeam o semilună pe zare cum se lasă,
Și nălucit, crezusem, — flamura otomană.*

*Cu ceata buimăcită fugeam, acum, călare,
Dar boarea nopții clare ne-ntoarse la cetate
Și povestindu-mi visul, domniței spăimîntate
I-am arătat cu spada tabloul de pe zare.*

(Baladă)

Sugestivă și simbolică ni se pare și *Balada* din volumul *Comedii în fond*, care sub masca religioasă a luptei dintre bine și rău, dintre virtute și păcat, realizează o foarte directă referire la realitatea socială, exprimînd dorința poetului de a se schimba ceva pe lumea aceasta, în relațiile dintre oameni :

*Clopot de alarmă la mînăstire...
„Căderea dracilor“, miazănoapte —
Ale vremurilor fructe coapte
Închid trecutul ca mîntuire.*

*Ce svoane călugărești și șoapte,
Făclii ce fug, se întorc în neștire.
Desigur, cu a zărilor ivire,
Vom mai gîndi la această noapte !*

*... Și clopotul vibrează, vibrează...
„Satan este-nvins“, — nici o îndurare —
De vremuri noi, e inima trează.*

*Sînt grele visuri ? halucinare ?
— Pe cer, în fund, se ilustrează —
O conștiință din noaptea mare...*

Simbolurile, însă, le realizează Bacovia prin culori. La nici un poet român nu se potrivește ca la el expresia latinească *ut pictura poesis*. Uneori în poezia lui Bacovia culorile spun mai mult decât cuvintele, în sensul că ele nu-s componente ale unui limbaj obișnuit de comunicare, ci ale unui sistem de structuri care se exprimă prin simboluri. Și în cazul acesta procedeul folosit foarte frecvent de simbolisti se deosebește la Bacovia, în sensul că el nu pune intelectul în afara circuitului simțurilor, culorile nu se spiritualizează pentru a plonja sensualul într-o contemplație mistică, la cei mai mulți simbolisti senzația vizuală răsunînd pînă în adîncul sufletului și trezind ecouri în întreg labirintul analogiei.

„În poezie, — mărturisea G. Bacovia — m-a obsedat întotdeauna un subiect de culoare. Pictura cuvintelor sau audiția colorată — cum vrei s-o iei... Pictorul întrebuintează în meșteșugul său culorile : alb, roșu, violet. Le vezi cu ochii. Eu am încercat să le redau cu inteligența, prin cuvinte. Fiecărui sentiment îi corespunde o culoare. Acum în urmă m-a obsedat galbenul, culoarea deznădejdiei. De aceea ultimul volum (la ora cînd scria poetul aceste rînduri, *n.n.*) poartă titlul *Scînteii galbene*.“

Ca orice poet simbolist, era firesc și normal ca Bacovia să fie obsedat de simbolul culorilor pe care l-a folosit cu insistență pentru exprimarea unei anumite stări de spirit. Credința lui că fiecărui sentiment îi corespunde o culoare e îndreptățită. Există o psihologie a culorilor, din vremuri străvechi, chiar. Alchimiștii, de pildă, împrumutau virtuți gazului și metalelor (vezi plumbul) observîndu-le culoarea. Biserica și-a ales ornamentele rituale în raport cu un cod de semnificații morale. Anumite stări de spirit : durerea, întristarea, doliul, bucuria au fost exprimate tot prin culori — negru, alb etc.

Asemenea convenții și multe altele au dus la realizarea unui bagaj specific, adevărat instrument de comunicare concretă. În celebrul său *Tratat despre culori*, Goethe se ocupă, la început, de culorile psihologice, acelea al căror răsunet ar avea în noi o valoare spirituală.

După Goethe culorile au, deci, un sens, o semnificație anume, concretă, tipic poetică și plurivocă, dar ele nu pot constitui, totuși, un lexic. Culorile ne transpun într-o anumită stare de spirit (verdele ne apasă, roșul excită sistemul nervos etc.), dar dincolo de efectul nervos există un univers concret, personal, pe care-l suscită fiecare culoare, în funcție de momentul în care ne întâlnim cu ea, de temperamentul și fondul nostru aperceptiv, de amintirile pe care ni le reînvie. De aceea, sensul lor care este, în esență, același pentru toți oamenii, este susceptibil de infinite variații trecătoare. Fiecare om și mai ales fiecare artist și-a creat paleta lui interioară, după hazardul stărilor de spirit. De aceea simbolismul cromatic este un fenomen subiectiv, pentru diverși subiecți aceeași culoare sugerînd cu totul altceva, la un anume moment dat al vieții lor. Deci nu e un cod etern. Sînt și alți factori care determină alegerea culorilor pentru a ne exprima. De exemplu, odată cu îmbătrînirea, Cézanne vedea totul în *bleu*, iar Renoir în *roșu*. Bacovia mărturisește direct, și creația lui o atestă, mai ales volumul *Scînteii galbene*, că este obsedat de galben, culoarea deznădejdi. Deci culoarea la el corespundea obiectiv și subiectiv mai ales unui sentiment, unei stări de spirit.

Nu s-ar putea vorbi, însă, de o poetică a galbenului la Bacovia, cum s-ar putea vorbi de o poetică a albastrelui la Goya sau la Eminescu. Dealtfel, ea apare foarte rar în *Scînteii galbene* pentru a putea determina reacții fiziologice, nervoase. Ea operează mai mult pe planul

analogiilor, al subînțelesurilor. De exemplu, de vreme ce foile erau căzute, în prag de toamnă, erau evident *galbene* ori în tonuri înrudite — pale, palide, de un galben îmbolnăvit :

*O femeie în doliu pe stradă,
O frunză galbenă tremură după ea —
Luat de-a orașului sfadă,
Uitasem că toamna venea.*

*...Era mai demult o stradă,
O școală, și bruma cădea —
Prin săli, ca nimeni să-l vadă,
Un elev singuratic pălea (s.n.).*

*Un om, în amurg, pe o stradă...
Pe foi nu mai știu cum trecea —
Sub tropot, și-a lumii grămadă...
— Uitasem că toamna venea.*

(Scînteii galbene)

Pentru subiectivitatea bacoviană culoarea galbenă corespunde *deznădejdiei*. Nu trebuie uitat, însă, că din punct de vedere al efectului psihologic, galbenul ca și roșul incită individul a ieși din sine și a acționa. Dealtfel deznădejdea provocată de galben e mai mult o minie înăbușită, o așezare a lumii la limita luminii pentru a o vedea într-o ceață vagă, pentru că există perioade în viață cînd totul se aburește. „Culoarea galbenă, îi spunea Goethe lui Eckermann, se află la limita luminii“ și poate de aceea o prefera Bacovia ca un simbol. Ea e și speranță, de vreme ce e deznădejde. De la marginea luminii

oricînd te poți întoarce în lumină sau intra în lumină. De aceea deznădejdea lui Bacovia nu e pesimistă. E dureroasă dar nu e mortală. Deși Bacovia a mărturisit teoretic preferința pentru galben și i-a descifrat simbolul, noi credem, ceea ce e evident pentru oricine, că altele sînt culorile cu semnificații fundamentale în lirica bacoviană : *Alb, negru, gri, violet*. Luate izolat („copacii albi, copacii negri“ sau o pasăre, „cu pene albe, pene negre“), ele devin principiul vieții, al iubirii și respectiv al morții. *Albul*, distribuit simetric în arhitectura poeziei, punctează muzical și plastic finalurile și începuturile de vers, luminează scenele plăcute ale vieții, dorul de a trăi :

*Orchestra începu cu-o indignare grațioasă.
Salonul alb visa cu raze albe —
Un vals de voaluri albe...
Spațiu infinit, de o tristeță armonioasă...*

*În aurora plină de vioare,
Balul alb s-a resfirat pe neuitatele cărări —
Cîntau clare sărutări...
Larg, miniatură de vremuri viitoare...*

(Alb)

Efecte asemănătoare se obțin și în acest imn al ritmurilor perfecte :

*Lunecau baletistele albe...
Degajări de puternice forme —
Albe, în fața lumii enorme,
Lunecau baletistele albe...*

*Lunecau baletistele albe...
 Și lumea sufla împătimită —
 Albe, rîzînd spre lumea prostită,
 Lunecau baletistele albe...*

*Lunecau baletistele albe...
 Tainic trezînd complexul organic —
 Albe, stîrnînd instinctul satanic,
 Lunecau baletistele albe...*

(Balet)

Negrul sugerează principiul negativ al morții.

*Carbonizate flori, noian de negru...
 Sicrie negre, arse, de metal,
 Vestminte funerare de mangal,
 Negru profund, noian de negru...*

*Vibrau scînteii de vis... noian de negru,
 Carbonizat, amorul fumega —
 Parfum de pene arse, și ploua...
 Negru, numai noian de negru...*

(Negru)

*Cînd culorile acestea fundamentale fuzionează în gri dau
 acel apăsător și rece cenușiu bacovian, care stă pe lume
 ca o povară de plumb :*

*Plîns de cobe pe la geamuri se opri,
 Și pe lume plumb de iarnă s-a lăsat ;
 «I-auzi corbii», mi-am zis singur... și-am oftat,
 Iar în zarea grea de plumb
 Ninge gri.*

*Ca și zarea, gîndul meu se innegri...
Și de lume tot mai singur, mai barbar, —
Trist cu-o pană mătur vatra, solitar...
Iar în zarea grea de plumb
Ninge gri.*

(Gri)

Autor al unei opere de o rară muzicalitate și plasticitate, poet înăscut, înzestrat cu o excepțională sensibilitate, artist în toată puterea cuvîntului, „muncitor al visului“, Bacovia se declară, la șaizeci și cinci de ani, ca făcînd parte din stirpea scriitorilor angajați. „Sărbătorindu-mă pe mine, — mărturisea semnificativ Bacovia — dumneavoastră sărbătoriți pe scriitorii care au știut să cînte, nu numai propriile lor dureri, ci și durerile sociale. Îmi place să cred că sînt sărbătorit pentru că am poetizat munca proletară.“

Cu trecerea vremii am putea să-i răspundem ceea ce nu i s-a spus atunci :

Și pentru asta, dar mai ales pentru că ești poet, un mare poet, și-ai îmbogățit substanțial lirica românească și, îndrăznim a spune, și cea universală.

VIBRAȚIA GENIULUI UMAN DESCĂTUȘAT

Numele Arghezi nu acoperă numai noțiunea de poet național, în toată plinătatea termenului, și tocmai de aceea și universal, în sensul cel mai cuprinzător al cuvântului; el se confundă cu însăși ideea de *Poezie*, în imensa ei varietate, noblețe, profunzime și complexitate. Arghezi e poet de o inegalabilă originalitate în versuri, în proză, în dramaturgie și eseistică, în pamflet și în memorialistică. Nu este vorba, firește, de o simplă infuzie desuetă de lirism, nici de folosirea unei expresii metaforice exacerbate, nesolicitată de o trăire autentică sau de un conținut adecvat, ci de o atitudine permanent poetică în fața lumii, a vieții, a marilor probleme, gânduri și sentimente cu care se confruntă ființa umană în existența ei trecătoare. „Singură poezia poate găsi vocea castă care să cînte“ — scria Arghezi în revista *Facla* din 1913, conchizînd categoric și lapidar: „cîntecele ce se vor face fără geniu sînt deșarte“. Așa cum în mitologie regele Frigiei, Midas, transforma în aur tot ceea ce atingea cu mîna, la fel și Arghezi transfigurează în poezie tot ceea ce-i cade sub simțuri sau sub aripa imensă a imaginației sale creatoare.

„Poezia — scria Tudor Vianu — n-a fost pentru Arghezi o îndeletnicire în marginea vieții, un act de reculegere, un popas. A fost forma vieții lui“. Se poate

spune fără exagerare că n-a existat nici o zi din viața lui ca să nu aibă un ecou în creație. Confruntarea aprigă cu existența, chinul nobil al creației artistice, cuvintele „frământate mii de săptămîni“ pentru a-i exprima ființa, patima și neliniștea dramatică pentru cunoașterea tainelor lumii, fiorul dragostei, năzuința spre înalt și prăbușirea cu aripile gîndului arse de lumini stelare, precum ale legendarului Icar de soare, biruința și înfrîngerea, zbaterea între frumos și urît, între credință și tăgadă, între bine și rău, mînia și ura, căldura căminului, dragostea familială, suferința și amărăciunea celui exploatat, gîndirea cutezătoare, țîșnită spre înalturi „ca un tîlhar de ceruri“, piatra stearpă, bulgărele de țărînă, ca forma cea mai infructuoasă a materiei sau piatra filozofală, firul de iarbă sau bobocul de floare pe care-l concepe „la fel cu cerul cel înalt“, raportul dintre om și divinitate, munca modelatoare a ființei umane, generatoare de civilizație și cultură, inteligența iscoditoare, lupta și strădaniile omului de-a lungul istoriei pentru a fi el însuși, pentru a crea progresul umanității, macro și microcosmosul, pe scurt, totul iscă admirația, sarcasmul, duioșia, atitudinea protestatară, optimismul și pesimismul, melancolia, nostalgia și avîntul poetului transformîndu-se într-o poezie de o neobișnuită spiritualitate, hrănită neconținut din existența de toate zilele, din concretul vieții, neînfrumusețate și neidealizate.

Poezia argheziană, înălțată pe împletirea armonioasă, surprinzătoare, dintre abstract și concret, exprimă o coordonată statornică a etnopsihologiei poporului român, surprinsă, de altfel, de toți marii noștri poeți, de la anonimul cioban care a creat pe vîrful Munților Carpați *Miorița*, cea mai de seamă baladă românească, la roman-

ticul Mihail Eminescu și presimbolistul Alexandru Macedonski, cel care, împreună cu Maeterlinck, Rodenbach, Verhaeren, Giraud, Franz Ell, Fernand Severin, participase, prin 1887, la mișcarea promovată la Liège de revista *La Wallonie*, al cărei director a fost Albert Mockel, criticul și poetul belgian cu un mare rol în mișcarea simbolistă, unul din cei mai distinși colaboratori ai revistei pariziene *Mercure de France*, și pînă la poeții tradiționali George Coșbuc, Octavian Goga, Ion Pillat, Vasile Voiculescu sau la moderniștii G. Bacovia, Lucian Blaga, Ion Barbu, Alexandru Philippide.

Apariția lui Arghezi în universul liricii românești, în învălmășeala de curente și mode care au dominat literatura mondială de la sfîrșitul veacului trecut și începutul veacului nostru, reprezintă neîndoios o adevărată revoluție a sensibilității, a gândirii și a expresiei poetice, dar nu împotriva bunelor tradiții românești, ci în sensul și în spiritul lor, căci marea poezie românească a continuat să crească pe propriul ei teren, repudiind influențele infructuoase și modele trecătoare sau reținînd din ele numai ceea ce corespundea specificului nostru național.

Nu s-a petrecut, în general, în poezia română modernă un proces de discontinuitate, de rupere violentă cu tradiția, ci un proces constructiv, de continuitate în interiorul tradiției, așa cum atît de sugestiv și de plastic afirmă Tudor Arghezi cu poezia *Arheologie* (1912), din care se desprinde sentimentul unei trăinicii spirituale, consolidată de străvechi rădăcini folclorice și capabilă să înfrunte orice furtună. Dintr-o asemenea convingere pornește orientarea lui Arghezi spre creația populară, care devine o coordonată esențială a poeziei sale :

Sufletul meu își mai aduce-aminte
Și-acum și nencetat, de ce-a trecut,
De un trecut ce mi-e necunoscut,
Dar ale cărui sfinte oseminte

S-au așezat în mine fără să știu,
Cum nici pământul știe pe-ale lui,
În care dorm statui lângă statui
Și-n zăvorât sicriu lângă sicriu.

Un murmur neîntrerupt, de epitafe,
Cari mai străine, care mai sonore,
Prin aer, timpu-i despărțit de ore,
Ca de mireasma lor niște garoafe.

Tăcerea vocile și le-a pierdut,
Care-o făceau pe vremuri să răsunе.
Aud țărîna doar a vocilor străbune,
Cum se desface, cum s-a desfăcut.

Și cîteodată, totul se deșteaptă,
Ca-ntr-o furtună mare ca Tăria.
Și-arată veacurile temelia.
Eu priveghez pe ultima lor treaptă.

Viziunea arheologică a tradiției, a „osemintelor“ trecutului, descoperite în sufletul poetului, îl urmărește constant pe Arghezi, care o evocă și în poeziile: Testament, Oseminte pierdute, Inscripție pe o casă de țară, Duhovnicească, Închinăciune, Rugă de vecernie etc. E

un sentiment funciar structurii sale sufletești, care străbate universul întregii sale creații.

Numele Arghezi atât de singular în onomastica românească, etimologic poate deriva, după propria mărturisire a poetului, din Arghesis, vechea denumire a râului Argeș, dar mai direct din numele de familie al mamei sale, Rosalia Arghesi. Poetul l-a preferat, neîndoios, din motive sentimentale dar și pentru faptul că numele dobândit la naștere avea o frecvență prea mare în patronimica românilor. Arghezi, pe numele său de la naștere Ion N. Theodorescu, s-a născut la 21 mai 1880, în București, din părinți țărani, veniți în capitala țării de la Cărbunești, din Nordul Olteniei, pământ care a dat culturii românești pe un alt titan, sculptorul Constantin Brâncuși. Învăță, între 1887 și 1891, la școala Petrache Poenaru și apoi, între 1891—1896, la liceul Sfântul Sava din București, legînd o trainică prietenie literară cu prozatorii Gala Galaction și Vasile Demetrius, cu publicistul și temutul pamfletar N. D. Cocea, cu care începe să publice încă de pe băncile școlii. Cea dintîi poezie a lui Arghezi o întîlnim sub semnătura Ion Theo, în revista lui Alexandru Macedonski *Liga ortodoxă* (nr. 9/1886), cu titlul *Tatălui meu*, de a cărui excesivă autoritate poetul a fugit de acasă încă de la vîrsta de 11 ani, fiind obligat să-și cîștige singur existența, muncind în vacanțe la un meșter cioplitor, dînd meditații, îndeplinind munca de custode la sala de expoziții „Ileana” sau angajîndu-se ca laborant la fabrica de zahăr Chitila.

În perioada în care colaborează la revista *Liga ortodoxă*, tînărul poet va frecventa și cenaclul *Literatorul*, al aceluiași maestru, ceea ce și explică orientarea simbolistă a poeziilor de debut, precum și entuziasta apreciere din partea lui Macedonski: „Ion Teo ne-a surprins cu versuri mai presus de vîrsta sa, dar nu și mai presus

de talentul său" (articolul *Poezie și poeți contemporani*, în *Liga ortodoxă* — Supliment literar, nr. 4, 1896). După apariția primelor poezii între anii 1896 și 1898, Arghezi nu va mai publica nimic pînă în anul 1904, cînd reapare la revista cu foarte scurtă existență (15.IV—15.VI.1906), *Linia dreaptă* a lui V. Demetrius, unde va tipări ciclul de poezii *Agate negre*, scris, se pare, după pierderea primei iubite. Ducînd o viață grea, agitată, plină de privațiuni, luptîndu-se energic și hotărît cu o strîmbă orînduire socială, după o scurtă apropiere de socialiști, poetul a crezut — nu pentru multă vreme — că desăvîrșirea vieții se poate realiza între zidurile mînăstirii și devine călugăr la mînăstirea Cernica, în anul 1899, sub numele ieromonahul Iosif. Totuși cauzele călugăririi sale par a fi mult mai diverse și mai tenebroase, și în orice caz nu numai de natură mistică, după cum de atîtea ori poetul a ținut să precizeze. Poate neagra sărăcie în care trăia, poate moartea iubitei, elemente biografice conjugate cu cunoscuta înclinație a simboलिष्टilor spre religie. E greu de spus. Sigur e că Arghezi nu ducea acolo o viață prea cucernică, de vreme ce avea chilia plină cu ilustrații din publicația franceză *L'Assiette au beurre*, de orientare anarhistă, și trimite versuri neconformiste, ateiste chiar, unei publicații bucureștene, *Revista ideii*, sub pseudonimul I. Gabriol. E adevărat că versurile nu erau originale, ci traduceri din Maurice Magre.

După cîțiva ani, dezamăgit și revoltat de falsa morală din umbra mînăstirilor, părăsește viața monahală, făcînd din ea un permanent obiect de satiră, nu însă și din sentimentul religios, care l-a stăpînit întreaga viață. Așa se explică faptul că va pleca la Friburg pentru a-și desăvîrși studiile teologale. Între anii 1904 și 1910 își petrece viața în Elveția și apoi în Franța și Italia, studiînd prin

biblioteci, învățînd cu pasiune și îndeplinind diverse meserii, printre care și aceea de ceasornicar, pentru a-și putea cîștiga cu demnitate o bucată de pîine. Întorcîndu-se în țară, va scrie, fără întrerupere, la numeroase ziare și reviste : *Viața socială* (1910) a lui N. D. Cocea (unde publică antologica poezie *Rugă de seară*), *Rampa*, *Facla*, *Viața românească*, *Teatru*, *Adevărul literar*, *Lumea*, *Gîndirea*, *Ramuri*, *Țara noastră*, *Contemporanul*, *Clopotul*, *Kalende*, *Sinteza*, *Integral*, *Cuvîntul*, *Revista Fundațiilor Regale* etc. Se implică în conducerea cotidianului *Seara* (1913—1914) al lui Bogdan-Pitești, în săptămînalul *Cronica* (1915—1916), împreună cu Gala Galaction, *Cugetul românesc* (1922—1924), împreună cu Ion Pillat, și înființează singur revista *Bilete de papagal*, devenind cel mai temut pamfletar, cel mai de seamă poet român al veacului al XX-lea și unul din marii poeți ai lumii. Credincios vechilor sale convingeri democratice, care l-au apropiat încă de la debut de mișcarea muncitorească, poetul va publica la 30 septembrie 1943 în *Informația zilei*, la rubrica *Bilete de papagal*, celebrul pamflet *Baroane*, împotriva ambasadorului Germaniei hitleriste la București, Manfred von Killinger, împotriva fascismului care invadase ca o apă murdară și România. Arta pamfletară a lui Arghezi atinge aici culmi amețitoare ; patriotismul și curajul său civic se ridică la înălțimea frumoaselor tradiții ale marilor înaintași, luptători pentru suveranitatea și independența patriei ; verbul său scînteietor arde și sfîșie cu ghearele și cu dinții trufia obraznică, lăcomia fără pereche, spoliatoare, a fascismului. Nota ușor retorică a stilului, oralitatea lui frustă și energică domină în-criminatul, îi dezvăluie putreziciunea morală, caracterul său odios, și-l supune unei anchete nimicitoare, elementele de portret caustic demitizîndu-l și satirizîndu-l fără drept de apel :

„I-auzi ! Vrea să-mi fie stăpîn și să slugăresc la mațele lui, eu care nu m-am băgat rîndaș nici la boierul meu. Vrea trei părți și din văzduhul meu, ca să răsuflă în răcoarea mea numai el. Lasă-mă să-mi aleg stăpînul pe care-l vreau eu, dacă trebuie să mă robesc, nu să mă ia la jug și bici, înșfăcat de ceafă, cine poștește.

Uită-te, mă, la mine ! Baroane ! Să ne desfacem amîndoi, eu zapisul și hrisoavele mele, scrise pe cojoc, și tu zdrențele tale. Scribe pe ale tale Radu ? Nu scribe !... Scribe Ștefan ? Nu scribe !... Scribe Mihai, scribe Vlad, scribe Matei ? Nu !... Păi ce scribe pe cîrpele tale ? Degete șterse de sînge ?

Mi-a ieșit o floare-n grădină, ca o pasăre roșie rotată, cu miezul de aur. Ai prihănit-o. Ți-ai pus labele pe ea și s-a uscat. Mi-a dat spicul în țarină cît hulubul și mi l-ai rupt. Mi-ai luat poamele din livadă cu carul și te-ai dus cu el. Ți-ai pus pliscul cu zece mii de nări pe stîncă izvoarelor mele, și le-ai sorbit din adînc și le-ai secat. Mocirlă și bale rămîn după tine în munți și secetă galbenă pustie în șes — și din toate păsările cu graiuri cîntătoare, îmi lași cîrdurile de ciori.

Începi să tremuri acum, căzătură. Așa s-a întîmplat cu toți cîți au umblat să-mi fure binele ce mi l-a dat Dumnezeu. Te-ai cam subțiat și învinețit. Obrazul ți-a intrat în gură, gulerul ți-a căzut pe gît ca un cerc de puțină uscată. Dacă te mai usuci nițel, o să-ți adune doagele de pe jos. Ce floacă plouată-n capul tău ! Ce mustață pleoștită ! Ce ochi fleșcăiți ! Parcă ești un șoa-rece, scos din apă fiartă, de coadă, Baroane...”

Pamfletul *Baroane* întruchipează parcă toate atribu-tele și virtuțile stilistice ale acestei specii literare, pe care Arghezi le definea cu o rară acuitate într-un articol din *Lumea*, an I, nr. 11, 18 ianuarie 1925 : „Ca să-și atingă scopul pamfletarului trebuie neapărat să concreti-

zeze vizual și să corespundă egal cu obiectul : el se lucrează în adâncime, cu intuiția și cu imaginea. Pamfletul se învîrtește în jurul obiectului cu oarecare frumusețe de corb : între două zboruri circulare, ciupește, zgîrie, înțeapă, rupe. Pamfletul se lucrează cu andreaua, cu peria de sîrmă, cu răzătoarea sau cu fierăstrăul bijutierului : și uneori, în clipele supreme, cu unelte măcelarului“.

În urma apariției pamfletului, Arghezi e arestat și deținut în lagărul de la Tîrgu-Jiu, unde se aflau mulți intelectuali progresiști, comuniști și luptători patrioți, antifasciști. În lagăr va scrie ciclul acelor doine dure-roase ce deplîngeau cîmpul țării de către fasciști, poezii tulburătoare, care vor alcătui, în 1947, volumul : *Una sută una poeme*.

După 23 august 1944, cînd România se eliberează de dominația fascistă, Arghezi reia editarea revistei *Bilete de papagal* seria a IV-a. (Seria I apăruse între 2 februarie și 9 august 1929 ; seria a II-a între 19 iunie și 5 octombrie 1930 ; seria a III-a între 1937—1938.) În paginile acestei publicații, de o excepțională originalitate, care cultiva cu precădere *pamfletul*, au debutat nenumărați scriitori tineri : Mihai Beniuc, Radu Boureanu, Maria Banuș, Geo Bogza, Eugen Ionescu, Andrei Tudor, Cicerone Theodorescu, Octav Șuluțiu, George Lesnea, Emil Botta, Mircea Damian etc., etc.

În 1946 i se decernează Premiul Național pentru literatură, cu prilejul împlinirii a cincizeci de ani de activitate pe ogorul literelor române. După o întrerupere de șase ani a activității publicistice și literare — impusă de faptul că e acuzat, de o critică obtuză, dogmatică și răuvoitoare, că practică o lirie a putrefacției, care a dus la putrefacția poeziei înseși — Tudor Arghezi și-o reia

în 1955, devenind membru al Academiei Române, laureat al Premiului de Stat, deputat în Marea Adunare Națională. În 1965, la vârsta de 85 de ani, i se conferă Premiul Herder al Universității din Viena. Se stinge din viață la 14 iulie 1967, fiind înmormântat cu funeralii naționale, în grădina casei sale de la Mărțișor, unde și-a scris majoritatea operelor compuse din zeci de mii de pagini. În urma sa, Tudor Arghezi a lăsat volumele de versuri: *Cuvinte potrivite* (1927), *Flori de mucigai* (1931), al doilea volum exprimând amara experiență din lumea temniților în care Arghezi fusese aruncat după primul război mondial pentru că, împreună cu Ioan Slavici și Constantin Stere, publicase în timpul ocupației la *Gazeta Bucureștilor* (*Bukarester Tageblatt*), *Cărticică de seară* (1935), *Hore* (1939), *Una sută una poeme* (1947), *Prisaca* (1954), versuri pentru copii, *1907. Peisaje*, o tulburătoare evocare a răscoalelor țărănești în care au pierit 11 000 de țărani (1955), *Cîntare omului* (1956), *Stihuri pestrițe* (1957), *Frunze* (1961), *Poeme noi* (1963), *Cadențe* (1964), *Silabe* (1965), *Ritmuri* (1966), *Noaptea*, *Litanii* (1967), *Frunzele tale* (1968), *Crengi* (1970).

A lăsat, de asemenea, volumele de proză *Icoane de lemn*, apreciată de critici ca „un preludiu al prozei artistice argheziene” și *Poarta neagră* (1930), evocări din viața de la mînăstire și de la închisoare, socotit de critici o „Divină comedie, adaptată evului modern”, *Cartea cu jucării* (1931), duiioase imagini din viața copiilor și a familiei, *Tablete din Țara de Kutu* (1933) — virulente satire sociale, de tipul lui Johnathan Swift, romanele: *Ochii Maicii Domnului* (1934), *Cimitirul Buna-Vestire* (1936), *Lina* (1942), prozele poetice *Ce-ai cu mine, vîntule?* (1937), *Manual de morală practică* (1946), *Din drum* (1957), *Lume veche, lume nouă...* (1958), *Tablete de cronicar* (1960), *Cu bastonul prin București* (1961), precum

și o piesă satirică *Siringa* (1943), scrisă în lagărul de deținuți politici de la Tîrgu Jiu, în cabana numărul 5, camera numărul 8, piesă a cărei esență o constituie „conflictul încă latent în societate, dintre medicii miliardului și medicii datoriei, cărora li se cuvin omagiile nediscutate ale literaturii“.

Pe lângă senzația de autenticitate, de spontan și de neobișnuit, este caracteristic pentru creația argheziană faptul că ea constituie un neconținut răspuns inedit și insolit la împrejurările vieții, la întrebările, de obicei fără răspuns, ale omului cu „sufletul... șubred și sărac“, prins în vîltoarea complicatei existențe sociale, aflat în dialog cu necuprinsul și cu divinitatea pe care o bănuiește a fi, dar de care se îndoiește ca Toma Necredinciosul ; dornic să străbată „hotarul marilor mistere“ din țările cerului, dar constrîns a vrea „să piară în beznă și în putregai“ pentru că e „prejmuit ca o grădină în care paște un mînz“ ; slugă credincioasă a Domnului și, totuși, capabil să se întrebe cu demnitate „pînă cînd?“ ; trăind cu intensitate și înfiorare sentimentul curgerii ireversibile a timpului („Din vecinicia ta nu sînt măcar un ceas“) și rîvnind să înfrîngă efemeritatea, să dureze prin creație ; gîndind, contradictoriu și complicat, asupra propriei condiții și încercînd să spargă coaja gîndului și a cuvîntului pentru a le pătrunde taina ; iubind și urînd, răzvrătindu-se față de nedreptăți ; măsurîndu-se cu Dumnezeu („în mine însuți tu vei fi trăit“) și identificîndu-și destinul cu al gîzei și al bulgărelui de țărînă inertă ; lacom de viață, cu o poftă epicureică și străfulgerat, totodată, de sentimentul zădărniceii, ca un stoic. Pe toată această întinsă claviatură tematică, Arghezi ne apare, mai mult decît oricare altul, învecinat firesc cu personalitatea cea mai luminoasă a culturii române de totdeauna, cu Mihai

Eminescu. De acesta s-a arătat vrăjit la-nceputuri. Dacă în anii debuturilor poetice Arghezi se lăsa mai mult ispitit de rezonanțe eminesciene, fără ca mesajul profund să fie eminescian : „Și acum c-o văd venind / Pe poteca solitară, / De departe, simt un jind / Și-aș voi să mi se pară“ (*Melancolie*), sau „Vino joc de vorbe goale. / Sîntem singuri. Ce să-i spun ? / Numai gura dumisale / Se aude subț un prun. (...) Floarea mică, iarba toată, / Sub dantela albei rochi, / Spre genunche ridicată, / Plină-i de pîndiri de ochi“ (*Creion*), acum se întâlnește în străfunduri cu Eminescu din *Trecut-au anii...*, de pildă, cu acel final zbuciumat, de o unică putere de a materializa gîndul, din versul : „Iar timpul crește-n urma mea... mă-ntunec !“. Arghezi simte și el, ca și Eminescu, năvala timpului ca o presiune materială, care-l îmbrîncește din urmă, dar timbrul adînc al poeziei e pur arghezian : „De ce-aș simți că suie vremea și n-aș opri-o pas cu pas / Să văd că singură din urmă îmi dă năvală și mă curmă, / Cînd mi-ar ajunge, la suișuri, un bob de trup, un fir de glas / Și-un crin în fund c-o piatră scumpă / Să-mi fac din el un cuib curat ?“. Nu e vorba, așadar, de o simplă apropiere formală cu geniul lui Eminescu, ci de o întâlnire intimă în zona mării simplități, de o vibrație nostalgică în fața vremii care trece, expresie nu a pesimismului, ci a setei de viață. Aceeași imagine concret-materială a vremii se împlinește strălucit în poezia *S-aștept ?*, unde nota profund argheziană, cu acea ritmică și muzicalitate proprie, cu acea pendulare răscolitoare dintre întrebarea meditativă și răspunsul echivoc, se strînge, grea de sensuri, în versul final, prin care sentimentul timpului se concretizează într-atît, încît avem chiar senzația căderii unui corp fizic : „La mine nu mai urcă de-a dreptul nici un drum ; / De-abia o cărăruie, o dîră ca de fum. / Nu

intră nici o ușă, n-am prag, n-am pălimar. / Doar stelele se-ngîină cu noaptea-ntr-un arțar. / Ce să aștept să fie și ce să înțeleg, / Cînd peste mine timpul se prăbușește-ntreg ?“.

Subliniem prezența acestei teme în poezia argheziană pentru că, în funcție de sentimentul timpului, în lirica sa, ca și în cea eminesciană, s-au conturat și alte sentimente, precum acela al iubirii, al dragostei de natură, al răspunderii sociale a poetului, al morții și nemuririi etc. În atitudinea față de trecerea inexorabilă a vremii se definește limpede și concepția filozofică a poetului. Dacă în poezia de nuanță subiectivist-agnostică sentimentul trecerii vremii împinge spre spaimă și neliniști sterile, la Arghezi, același sentiment, trăind pe un fond folcloric, conduce către o înțelepciune țărănească, în virtutea căreia bătrînețea cu nădejdiile împlinite e ca o toamnă plină de roade. Moartea e văzută de poet ca un joc nevinovat de copii în procesul dialectic al continuei deveniri (*De-a v-ați-ascuns*). În viziunea argheziană senectutea — (poetul a scris un adevărat ciclu de poezii despre bătrînețe) — n-are nimic exasperant și agasant. Ea îi aduce poetului un spor de belșug sufletesc, în stare să asigure versurilor sale o seninătate și un echilibru clasic. Toamna tîrzie îi e frumoasă. Pridvoarele sînt coșuri cu flori. Soarele, simbol al deplinei străluciri, e găzduit în casa poetului. De peste tot, în anii lui tîrzii, surîde și învie o prospețime nouă. Pînă și din fostele oseminte, simbolice, tresar vieți. E în poezia lui Arghezi o uimitoare unitate de viziune, de la *Cuvinte potrivite* pînă la postumele din *Frunzele tale*.

Sentimentul poetic din *De ce-aș fi trist?* crește pe o suită de întrebări perene în poezia argheziană, dar ale cărei răspunsuri afirmă bogăția vieții noi și plinitudinea

sufletească a poetului. Finalul poeziei : „Nu mi-e clădită casa de șită peste Troțuș, / În pajiștea cu crînguri ? De ce-aș fi trist ? Și totuș...” — prin aceste puncte de suspensie, care, departe de a fi niște simple semne grafice, au o certă funcție estetică, azvîrle parcă o săgeată către infinitul nostalgiei cu o prezență discretă în lirica sa de totdeauna. Pe punctele acestea de suspensie se clatină o certitudine, dar nu se prăbușește.

Sentimentul împlinirii ține echilibrul moral pe puntea care-și „reazimă-nceputul pe un mal cu neștiutul” — cum zice Arghezi în poezia *Lin...* Finalul conține o evidentă melancolie senină, și nu o tristețe întunecată, dezolantă, de esență metafizică.

Există, în creația argheziană, o solemnitate profundă, legănată într-o psalmodie sobră, cu bogate rime interioare, ce răsună prelung, în ecouri menite a lega în sunete de argint universul mic cu universul mare. Există o specificitate deplină, care constă în împerecherea sublimă a unor aspecte ale vieții intime, casnice uneori, cu o măreție cosmică, fulgerată de mistere, descifrabile, însă, de forța gândirii umane. Poetul se află într-o desăvîrșită intimitate cu toate elementele firii, pe care o comunică în versuri de o frumusețe unică și inimitabilă.

E în poezia lui Arghezi o statornică patimă, în sensul strict etimologic, de suferință și o frămîntare romantică, însumate organic liniștii grave, de factură clasică.

Stăpîn pe arta mării simplități, Arghezi scrie o poezie limpede, cu liniște de suprafață, în adîncuri zbătîndu-se neliniștile eterne ale creatorului, rămas tot timpul „un școlar, întîrziat în vreme”, cu o emoție veșnic proaspătă în fața creației, mărturisită în artele sale poetice de la *Testament*, din *Cuvinte potrivite*, la *Frunze pierdute*, din volumul *Frunze* :

*Cincizeci de ani de cînd încerci, mereu,
Condeiu, gîndurile și cerneala,
N-au mai ajuns să-ți curme, fătul meu,
Frica de tine și-ndoiala.*

*Te temi și-acum de ce te-ai mai temut,
De pagina curată și de rîndul,
Și de cuvîntul de la început.
Te sperie și litera și gîndul.*

(Frunze pierdute)

Poetul nu abordează „arta poetică” din unghiul promisiunilor și al dezideratelor. El exprimă gînduri despre arta scrisului din vîrfurile unor experiențe și succese de peste șase decenii. Cu acuitate și simț critic, poetul restabilește, în *Cîntec de seară*, principalele etape ale propriei creații, revendicîndu-se, încă o dată, de la marele poet anonim: „Primul fluier mi-l tăiasem dintr-un pai de grîu bălan / Și cu cîntecul de nuntă însoțeam secerătorii”. E evocată apoi poezia sa de meditație, cu acel frămînt al cunoașterii și chinuitoare zbateri între „credință și tăgadă” („Mi-am pus capul pe genunchi și genunchii în pămînt”), efortul de înnoire a „sculelor poetice”, pentru ca în cîntec să răsună „coarde noi și alte glasuri”.

În șirul *Psalmilor*, culminînd cu cel din 1958, Arghezi realizează un comentariu liric tulburător, de o excepțională frumusețe, al unui drum dureros, al cărui prag de sus nu putea fi trecut, poarta aflîndu-se prinsă în belciugul credinței. Poetul confesează că, pentru a atinge adevărul, e necesar să sfărîme vechiul idol, credința în dumnezeire :

*Te-am urmărit prin stihuri, cuvinte și silabe,
Ori pe genunchi și coate tîrîș, pe patru labe.
Zărind slugărnicia și cazna mea umilă,
Ai să primești flămîndul, mi-am zis, măcar de milă.*

*Încerc de-o viață lungă, să stăm un ceas la sfat,
Și te-ai ascuns de mine de cum m-am arătat.
Oriunde-ți pipăi pragul, cu șoapta tristei rugi,
Dau numai de belciuge, cu lacăte și drugi.*

*Învierșunat de piedici, să le sfărîm îmi vine ;
Dar trebuie, -mi dau seama, să-ncep de-abia cu tine.*

Iată răspunsul insolit pe care și-l dă singur, după ani de căutări, cel ce vroia să „pipăie“ dumnezeirea și să strige : „este !“

Poetul de geniu e asemenea naturii : individualitatea lui puternică, imprimată în fiecare vers, notele ei răspicat distinctive dau impresia, la prima vedere, că e mereu același. Dar cum orice răsărit de soare e altul, cum orice primăvară e nouă, ca și orice înmugurire, dînd farmecul mereu inedit al naturii, așa și poetul mare își reface mereu universul sufletesc cu un spor de inedit și cu o anexare de noi zone ale cunoașterii umane la propriul său univers artistic. Vechea patimă a cunoașterii, încarcerată, odinioară, în tainițe de mistere, se descătușează, se desfășoară în perspective noi, luminoase, dar nu-și pierde splendoarea frămîntării dramatice într-o poezie ca *Psalmistul*, de pildă, unde îmbătrînitele dogme sînt tăgăduite cu o ușoară ironie și o revoltă exprimată discret, asemănătoare cu aceea din *Psalmul*, publicat în volumul *Frunze*. Vechii dispute amare a omului cu di-

vinitatea, poetul din perspectiva filozofică dialectică îi răspunde cu o replică actuală, condensînd în ea experiența umană de cunoaștere. Vibrează în versul arghezian geniul uman descătușat, omul împlinit în viață și prin viață, frămîntat, chinuit de gînduri, dar nu pesimist :

*Dar semnele, doar semne, răzlețe și-adunate,
Nu mai mi-ajung, părute și nici adevărate.
Vreau tîlcul plin să-l capăt și rostul lor întreg
Să-l pipăi dintr-odată, să pot să-l și dezleg,
Nu lacăte-ncuiate, zăvoare și crîmpeie
Cu mii de chei știrbite, și fără nici o cheie.
Să număr codrii-n piscuri și nuferii din baltă,
Mi-a ostenit răbdarea din stepa ceastalaltă.*

Pe lîngă expresii structural argheziene, poetul folosește, în acest poem, chiar și vocabularul religios din vechii psalmi : hirotonit, har, Dumnezeu, odăjdii, Părinte, candelii, mirul sfinților etc., nu însă pentru a sublinia vreo notă mistică, ci pentru a-l elibera de povara unui sens al fatalității conținute în vechile sale poezii de meditație filozofică. Elementele acestea „au fost ca niște slove cuprinse-n umbra mare“, ca niște semne și enigme ce umileau ființa umană pînă la depersonalizare prin alienare. Sînt reluate, de asemenea, din unghiuri și perspective noi, teme și atitudini statornice în poezia erotică argheziană, exprimate acum în formulări de o limpezime clasică. Astfel, ni se pare că admirabila poezie *De-abia plecaseși*, din volumul *Frunze*, fixează mai acut și mai complex decît *Melancolie* sau *Creion*, din *Cuvinte potrivite* (1927), sentimentul iubirii, apăsător de sfiieli și dorințe, dezlănțuit vulcanic și reținut, totuși, de frica împlinirii, rîvnit cu patimă și refuzat cu îndărătnicie cînd e pe cale să se materializeze :

*De-abia plecaseși. Te-am rugat să pleci.
Te urmăream de-a lungul molatecii poteci,
Pîn-ai pierit, la capăt, prin trifoi.
Nu te-ai uitat o dată înapoi !*

*Ți-aș fi făcut un semn, după plecare,
Dar ce-i un semn de umbră-n depărtare ?*

*Voiam să pleci, voiam și să rămîi.
Ai ascultat de gîndul cel dintîi.
Nu te oprișe gîndul fără glas.
De ce-ai plecat ? De ce-ai mai fi rămas ?*

Numai la Eminescu mai întîlnim, în poezia română, un asemenea sentiment gingaș, profund și complex, împletit din dorințe și renunțări, din afirmări și negări ale voinței, din stări contradictorii de un farmec insolit, exprimat în versuri care nu se lasă parcă a fi recitate sau cîntate, ci plînse, ca un bocet mocnit pe o iluzie spulberată. Asta pentru că poetul are darul, ca puțini alții, de a sugera dramatismul stărilor psihice indecise, al lipsei de voință, ca și dialectica dureroasă a nehotărîrii, începînd chiar cu primul volum, din care ne amintim finalul poeziei *Melancolie* : „Și acum c-o văd venind / Pe poteca solitară, / De departe, simt un jînd / Și-aș voi să mi se pară“.

Poezii antologice, în sensul cel mai riguros al cuvîntului, exprimate într-o melodie gravă, cu rezonanțe solemne de orgă, într-un vers larg desfășurat, a realizat poetul evocînd miracolul liniștit și tulburător al permanentei deveniri din natură, în a cărei dialectică rînduiește și dragostea. Evocînd ivirea primelor semne ale iubirii, Arghezi sugerează magistral de plastic ideea atot-

puterniciei ei. Deși iubirea apare firav, uneori neștiută, ca o floare — odată ivită, devine o forță universală.

Poezia erotică argheziană are câteodată ceva din nenorocul dragostei eminesciene, poetul lăsînd să cadă peste îndrăgostiți, ca o dulce durere, ideea de destin — în sensul strict de întîmplare — și de nobilă pierzanie, implicată firesc în dragoste.

E interesant să remarcăm, pentru specificul poeziei argheziene, că apariția primilor fiori ai dragostei nu-i văzută ca o stare fizio-psihologică. La Arghezi, starea aceasta e concepută strict filozofic și adîncită spre universul interior al omului care rîvnește desăvîrșirea, purificîndu-se prin iubire.

Universul eroticii argheziene își anexează neconținut tonuri și nuanțe inedite. Poezii ca *Așteptare*, *Mi-e sete*, *Streină* și *Năluca* o atestă cu prisosință. În asemenea poezii, „creionul se muncește să prindă“ o plastică definire a nălucirii, cu acel dinamism și joc șăgalnic de certitudini și incertitudini care-i dă iubirii farmec și un *nu știu* ce dureros de dulce.

Cel ce a scris *Inscripție pe un pahar* și *Inscripție pe Biblie*, creînd monumente nepieritoare ale liricii românești, reia procedeul în *Inscripție de bărbat* și *Inscripție de femeie*, realizînd excelente poezii cu caracter etic. Se împlinește pe această direcție o dimensiune inedită a liricii românești, impusă de Arghezi, și anume poezia dragostei conjugale și a căminului, văzută nu din unghiul unui sentiment cuminte și desuet, ci din perspectiva unor rosturi sociale profund umaniste, în orizontul căreia familia solid întemeiată e o formă a împlinirii omului. Arghezi, înzestrat cu geniul limbii, căreia îi dă noi și nebănuite străluciri, creează prin întinsa sa operă poetică un univers propriu, o lume argheziană distinctă, un „*weltanschauung* specific, în care se structurează un

sistem de valori etice și estetice de o neîntrecută originalitate. În acest spațiu psihic arghezian, omul e surprins în mijlocul universului, dar foarte adesea și universul e surprins în sufletul omului. Dealtfel, întreaga operă argheziană este, în ultimă instanță, o admirabilă cântare a omului, un elogiu adus condiției sale eroice, inteligenței lui creatoare, setei lui de cunoaștere și desăvârșire, capacității lui de a se autodepăși, minții sale lucrătoare și mâinilor sale care gîndesc. Nu întîmplător acestui om i-a închinat poemul social *Cîntare omului*, un fel de legendă a anotimpurilor umanității în drumul ei dramatic spre orizonturile pe care i le oferă condiția de verticalitate, adică de demnitate, de cunoaștere, de stăpîn pe propriul său destin, stăpîn pe timp și pe spațiu cu mijloacele unei civilizații moderne :

*La mii de poști s-aude și se cunoaște glasul.
Vorbești cu fundul lumii la tine, din odaie,
Secunda-ntrece veacul și timpul se-ncovoaie
Pe-o sfoară cît e firul de păr și se agață
Vecia, nesfîrșitul, pe un crîmpei de ață.
Se-nalță slabul, omul, pe ăripi în țării
Și-aduce de acolo noi legi și mărturii.
Iată-l, scoboară-n hăuri cu coiful lui rotund
Și rîciie oceanele pe fund.
El trece prin vîltoare, prin cremene și gheață.
Pornise de cu seară, s-a-ntors de dimineață,
Și nu l-a ars dogoarea, nu l-a-mpietrit nici gerul,
E țara lui pămîntul și l-a-mpletit cu cerul.
Și-aprinde lîngă Argeș luleaua, și văpaia
Din pipă încă-i arde, ajuns pe Himalaia,
Și pîinea coaptă-acasă, într-un cuptor domol,
I-o gustă pinguinii tot proaspătă, la pol,*

Și, în sfârșit, urmașul lui Prometeu, el, omul,
A prins și taina mare, a tainelor, atomul.
El poate omenirea, în câteva secunde,
S-o-ntinerească nouă pe veci ori s-o scufunde.

E timpul, slugă veche și robul celui rău,
Tu, omule și frate, să-ți fii stăpînul tău.

EXPRESII VALORICE ÎN LUMEA CĂRȚILOR

CODRU-I FRATE CU ROMÂNUL

Una din aserțiunile cu cea mai mare frecvență în spațiul lingvistic românesc, utilizată în vorbirea curentă sau încorporată în imagini artistice și opere literare întregi, este aceea după care : *codru-i frate cu românul*. De reținut bine, în această locuțiune proverbială, *codru*, cuvânt de origine probabil latină, adică *pădurea* deasă, mare și bătrână, este frate cu românul și nu invers. Nu este în această precizare o probă de subtilitate pedantă sau gratuită, ci o nuanță semnificativă. Căci aici relația de frăție : codru — român nu e egală cu Ion e frate cu Gheorghe sau invers. În proverb, pentru realizarea frăției avem de-a face cu o personificare. O valoare obiectivă, o realitate neînsuflețită, devine o realitate în-suflețită, în raportul dintre o conștiință valorificatoare și un *obiect*. Dar procesul acesta nu e întâmplător și mecanic. E vorba de o relație funcțională, de un mod de existență și de o viziune originală în raportul om-natură, în care oamenii-s — cum zice Octavian Goga :

*Frați buni ai frunzelor din codru,
Copii ai mîndrei bolți albastre.*

(Plugarii)

Subiectul are în el o dispoziție psihică pentru valoare, care se personifică în această relație, se umanizează și capătă raporturi de rudenie cu băștinașii acestor pămînturi, sugerînd ideea de solidaritate intimă, de unitate și durabilitate. *Românul* e în această sintagmă un fel de *singularia tantum*, o *pars pro toto*, căci fiecare român, aflîndu-se în acest raport de rudenie de primul grad cu codrul, înseamnă că toți românii sînt frați între ei și frați cu el, sau mai exact el este frate cu toți românii pe întregul timp și spațiu românesc. Calitatea de a fi frate cu locuitorii de drept ai acestor meleaguri pe care codrul a crescut, poate, de la începuturile străvechi, definește, în ultimă instanță, o relație istorică dintre populația care a locuit și locuiește aceste teritorii și natura patriei. E vorba de o natură cu o conștiință istorică, de o natură istorizată, memorie obiectivă a poporului, cum apare în cîntecul popular sau la Coșbuc, Șt. O. Iosif, Goga, Sadoveanu și în primul rînd la Eminescu, al cărui Mircea îi spune lui Baiazid :

*Eu ? Îmi apăr sărăcia și nevoile și neamul...
Și de-aceea tot ce mișcă-n țara asta, riul, ramul,
Mi-e prieten numai mie, iară ție dușman este,
Dușmănit vei fi de toate, făr' a prinde chiar de veste ;
N-avem oști, dar iubirea de moșie e un zid
Care nu se-nfiorează de-a ta spaimă, Baiazid !*

Evident, *ramul* simbolizează aici codru, fapt pe care-l confirmă, dealtfel, continuarea poeziei.

O admirabilă personificare a codrului care ne apără țara o întîlnim la G. Coșbuc în poezia *Somnul Codrilor*. Un dușman viteaz și fioros, „Un braț vestit în taberi și mare-n vitejie“, pe nume Arnulf, atacă biata noastră țară și :

Atunci bătrînul Codru, de hohot deșteptat,
Incet deschide ochii, ca două săbii crunte,
Iar pletele cu freamăt îi tremură pe frunte
Și-i tremură-n minie sprîncenele cărunte ;
El mii de brațe goale le-ntinde tremurat.
Cu glas adînc de preot din zilele bătrîne
Vorbește rar : „N-am pace de rîsul tău, păgîne ?
Tu somnul veșniciei sub mine să-l petreci !
Sub brazi la rădăcină tu fruntea să ți-o pleci,
Să dorm și eu de-a pururi, să adormi și tu de veci !
N-a rîs acum viteazul ; sta codrului în față,
Cu ochii mari și tulburi, cu sufletul de gheață“.

În monumentală sa lucrare *Limba română*, Sextil Pușcariu a demonstrat convingător legătura strînsă, indisolubilă, ce există între limba unui popor și întreaga lui viață : „Trecutul, împrejurările geografice și sociale în care a luat naștere și s-a dezvoltat un popor, pentru ca să devină apoi o națiune, se reflectă în limba lui. Iată un adevăr banal și totuși prea puțin dovedit cu exemple“¹.

Un asemenea exemplu care se cere demonstrat în primul rînd este, fără îndoială, expresia proverbială „codru-i frate cu românul“, care atestă atît de profund, de complex și de simbolic, multimilenara conviețuire dintre poporul român și pădurile care-i acoperă, și mai ales i-au acoperit, pe suprafețe atît de întinse, pămîntul patriei. Această importantă și indisolubilă legătură se reflectă mai întîi în bogăția lexicului privitor la noțiunea de *codru*, pentru care limba română mai cunoaște ter-

¹ Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I, Ed. Minerva, 1976, p. 156.

meni sinonimici ca *pădure*, sau cu o sferă semantică mai restrînsă și mai specializată : *braniște* (slav) = pădure din care nimeni nu avea voie să taie lemne. „Braniște nu se face cu o tufă” — zice proverbul ; *Crîng, runc* (lat.) = loc defrișat dintr-o pădure ; *laz*, cuvînt de origine slavă, dar cu același înțeles ; *curătură*, cu același sens semantic, format în limba română veche ; *jariște* = loc din pădure curățat prin ardere ; *oaș*, cuvînt de origine maghiară, însemnînd curătură. Apoi numele colective : *făget* (pădure de fagi), *brădet* (pădure de brazi), *aluniș* (pădure de aluni), *frăsinet* (pădure de frăsini), *cornet* (pădure de corni), *călinet* (pădure de călini), *mălinet* (pădure de mălini), *nucet* (pădure de nuci), *sălcet* (pădure de sălcii), *ariniș* (pădure de arini), *scoruget* (pădure de scoruși), *periș* (pădure de peri), *meriș* (pădure de meri), *dumbravă* (pădure de stejari), *huciu* (pădure deasă), *zăvoi* (pădure de luncă), *huceag* (pădure tînără și deasă).

N-am putea ignora bogăția lexicală care definește diferitele specii de arbori de la noi, prezenți într-un fel sau altul în literatura noastră, și a căror inventariere ne-ar conduce către un impunător dicționar. Toată această bogată și variată terminologie a trecut din limba de toate zilele în creația spirituală a poporului român, în special în proverbe și în poezia lirică. Invocăm doar cîteva exemple din doi, trei poeți cu adevărat reprezentativi și naționali, pentru a sublinia cît de adînc a intrat universul pădurii în țesătura limbii române, în universul nostru spiritual, fără a avea ambiția de a ilustra exhaustiv acest lucru. Codrul și elementele sale se conjugă permanent cu cele mai variate stări de spirit ale omului de la noi. Cu sentimentul delicat al dragostei, cu meditația

asupra trecerii ireversibile a timpului, cu raportul om-societate, caducitate-eternitate, cu apriga luptă de clasă, dusă de-a lungul vremii de cei mulți și oropsiți, cu sentimentul viu al istoriei naționale :

*La mijloc de codru des
Toate păsările ies,
Din huceag de aluniș ;*

(Eminescu, La mijloc de codru des)

*De cînd codrul, dragul codru, troienindu-și frunza toată,
Își deschide-a lui adîncuri...*

(Eminescu, Călin)

*Codrule, codruțule
Ce mai faci drăguțule*

(Eminescu, Revedere)

*E-un miros de tei în crînguri,
Dulce-i umbra de răchiți*

(Eminescu, Lasă-ți lumea...)

*Îți întîmpină sosirea
Munții ce despart Ardealul
Codrii vechi și plini de noapte,
Luncile cu mii de șoapte.*

(G. Coșbuc, Prahova)

*Toamna, tîrziu,
În noaptea cu lună,
Cum vijîie codrul
Și geme, și sună !*

(G. Coșbuc, Toamna)

*La noi de jale povestesc
A codrilor desîșuri
Și jale duce Mureșul
Și duc tustrele Crișuri*

(O. Goga, Noi)

Adeseori involburarea codrului, la Goga, este plastică, sugestivă și răscolitoare, aidoma unei revoluții sociale :

*Departe s-a aprins un fulger,
Lovind în creasta ta năpraznic,
Și-n tot hotarul tău mînia
Și-a început păgînul praznic.
E-al răzvrătirii noastre tunet,
Și-n neagra ta cutremurare,
Atîtea veacuri umilite
Își gem strivita răzbunare.*

Și acum din nou la Eminescu :

*Sara vine din ariniști,
Cu miroase o îmbată*

(Eminescu, Povestea teiului)

*Peste vîrfuri trece lună,
Codru-și bate frunza lin
Dintre ramuri de arin
Melancolic cornul sună.*

(Eminescu, Peste vîrfuri)

*Eram un copilandru. Din codrii vechi de brad
Flămînzii ochi rotindu-i, eu mistuiam pămîntul.*

(Eminescu, Strigøii)

*Mureșan scutură lanțul cu-a lui voce ruginită,
Smulge munților durerea, brazilor destinul spune.*

(Eminescu, Epigonii)

*O, priviți-i cum visează
Visul codrului de fagi !*

(Eminescu, Povestea codrului)

*Tînguiosul bucium sună
L-ascultăm cu-atîta drag,
Pe cînd iese dulcea lună
Dintr-o rariște de fag.*

*Îi răspunde codrul verde
Fermecat și dureros...*

(Eminescu, Lasă-ți lumea)

*Iar pădurea lin suspină și prin frunzele uscate
Rînduri, rînduri trece-un freamăt, ce le spulberă pe toate...*

(Eminescu, Călin)

*Zile cu trei sori în frunte
Verzi dumbrăvi cu filomele.*

(Eminescu, Epigonii)

*Ca din cădelniți fumul de tămîie,
Prelung se zbate frunza din dumbravă.*

(O. Goga, Dăscălița)

*Simțeam de mult suflarea de otravă
Cum doarme-n pieptul fraților de-o mamă,
Cum din cetăți cu turnu de aramă
Purcede-n lunci și-n creștet de dumbravă.*

(O. Goga, Cain)

*Sub plopri rari apele sună
Și plopri rari vîjîie-n vînt,
Scot hohote parcă să-mi spună
În rîs, ce nemernică sunt !
Ce rea, ce nemernică sunt.*

(G. Coșbuc, Fata morarului)

*Umbre mari răsar pe cale
Ziua moare după culmi ;*

*De sub coastă, pe sub ulmi
Se scoboară mieii-n vale.*

(G. Coșbuc, Păstorița)

Universul liricii românești se confundă, așadar pe zeci de coordonate cu universul codrului în variatele lui ipostaze.

Codrul sau pădurea — am putea folosi la fel de bine oricare din termenii citați mai sus — ne-a fost adăpost și cetate naturală în vremurile de bejenie și de restriște, când după retragerea administrației și a armatei lui Aurelian în sudul Dunării, la anul 271, au rămas pe pământurile străbune plugarii și păstori, oamenii nevoiași care n-aveau de ce să-și mute sărăcia în altă parte. Cetățile sînt distruse cu timpul de puhoaiile de năvălitori, orașele sînt arse și pustiite. Satele nu scapă nici ele de pîrjol și de sabie. Locuitorii lor se retrag în cetățile munților și desișul codrilor, după o înțeleaptă și bine gîndită strategie, rostind ca pe-o rugăciune, învățată de la daci, proverbul :

*Apropie-te crîng
Îndepărtează-te cîmp.*

Un singur exemplu e suficient și edificator. Prin anii 75—74 î.e.n. proconsulul Macedoniei, C. Scribonius Curio, ajunge cu armatele sale la fruntariile Daciei, dar nu se încumetă să o invadeze, de teama întunecimii codrilor, după cum ne informează istoricul Florus, când spune : „Curio Dacia tenus venit, sed tenebros saltuum expavit”¹.

¹ Florus, în *Izvoare privind istoria României*, I, Ed. Academiei, 1969, p. 522—523.

După trecerea vijeliei, unii se întorc la așezările lor de la cîmpie, alții rămîn la deal, *în păduri*, în adăposturile muntilor, unde au rămas frați de-ai lor încă de la începuturile domniei romane. În splendida îngrădire de codri și de stînci durează lăcașuri noi, pe văile apelor și, obținînd natura, descoperă adevărul că unirea celor mici întrece puterea celor mari, exprimat în proverbul : *Două alune sînt tabără la o nucă*. Tot de atunci au început să apară proverbele pe tema : *apa trece pietrele rămîn*, temă care va reveni sub diferite forme în locuțiunile proverbiale românești : „Și cum se așază piatra în apă, așa să se așeze răul...”, (Descîntec din Transilvania) ; „Nu mai stă locului, cum nu stă apa pe piatră” (Ion Creangă) sau într-un descîntec din Bucovina :

De-i pocit de vad,

Curat,

Necurat,

Sece-i apa

Rămîie-i pietrele

Plîngă după dinsele.

„În îndelungatul răstimp — circa un mileniu — care separă părăsirea Daciei de formarea statului Țării Românești sau Munteniei — scrie istoricul C. C. Giurăscu¹ — pădurea a jucat un rol de căpetenie în continuitatea populației romane — a strămoșilor noștri nemijlociți — în stînga Dunării în tot tînutul carpato-danubian...”
Este o idee esențială pe care o transfigurează artistic Aron Cotruș în poezia *Pe-aici a fost un codru urias*, din volumul *În robia lor*, din 1926 :

¹ C. C. Giurăscu : *Istoria pădurii românești*, Ed. Ceres, 1973, p. 29.

Pe aici a fost un codru uriaș odinioară...
 Acum : —
 Pustietăți, zădăf și scrum
 Pe unde pacea zămzăie și înfloară...

Dar iată : dintr-un trunchi-cărbune,
 Ca prin minune,
 În pustiu fără margini — sol de viață nouă
 Incoronat de zori și miruit de rouă, —

Un verde copăcel...

Ca la un prieten așteptat mă uit pierdut, la el...
 Și cum mă uit, orbit și beat de soare,
 Aud și văd parcă prin vremuri

În freamăte prelungi titanica pădure viitoare...

Nici o furtună a istoriei, nici un pîrjol și nici un
 cataclism n-a putut stîrpi de pe fața pămîntului acest
 codru de oameni dirzi și falnici. Dușmanii au putut să-i
 frîngă ramurile, dar n-au putut să-i smulgă rădăcina.
 Codrul ne-a fost, așadar, adăpost și cetate în vremuri
 de restriște și de bejenie amară. Ne-a fost termen de
 comparație pentru marile probleme existențiale. Ca în
Revedere de M. Eminescu sau ca în această poezie
 populară, aș zice atât de intim și de profund înrudită cu
 spiritul eminescian și-atît de reprezentativă pentru re-
 lația așa de bogată și de variată a românului cu codrul :

Ferice, codre, de tine
 Că nu-mbătrînești ca mine.
 Vine toamna-ngălbenești,
 Iarna tu înzăpezești
 Primăvara lăstărești

Vara tot mai tîndr este.
 Primăvara cînd sosește
 Frunza-n tine înverzește
 Vara tîndr te găsește
 Ai cu ce să te mîndrești.
 Codrile cu frunza lîndr
 Îți spun drept, de la inimă :
 — Ferice, codre, de tine
 Că nu-mbătrînești ca mine.

Codrul ne-a fost un confident discret, căruia am putut
 să-i încredințăm tainele cele mai intime. Cu viața lui
 ne-am împletit viața noastră, sub frunzișul lui românul
 a petrecut veri de neuitat, pe care le-a nemurit în doină
 și în baladă.

Pădure, dragă pădure
 Nu mă mai spune la nime
 C-am vărat o vară-n tine
 Cu mîndruța lîngă mine.

Codrul-frate ne-a dat trup din trupul său de ne-am
 cioplit leagane pentru prunci, ne-a dat cetina ca să
 facem bucurii, de Anul Nou, copiilor, ne-a dat creanga
 de brad pentru sărbătorirea nuntilor și brazii săi cu
 înalte simboluri pentru umbrirea mormintelor celor
 ce, nenunțîți, pleacă dintre noi, în bezna pămîntului,
 a dat străbunilor cămașa veșniciei care crește trăinic
 în trupul gorunilor săi, ca în acea splendidă și antologică
 poezie a lui Lucian Blaga, din volumul *Poemele lumii*
 (1919), intitulată *Gorunul*, și în care sentimentul morții
 se încheagă într-o viziune atît de specific românească :

*Gorunle din margine de codru,
 de ce mă-nvinge,
 cu aripi moi atîta pace,*

cînd zac în umbra ta
și mă dezmiierz cu frunza-ți jucăușă ?

O, cine știe ? — Poate că

din trunchiul tău îmi vor ciopli

nu peste mult sicriul,

și liniștea

ce voi gusta-o între scîndurile lui,

o sint pesemne de acum :

o sint cum frunza ta mi-o picură în suflet —
și mut

ascult cum crește în trupul tău sicriul,

sicriul meu,

cu fiecare clipă care trece,

gorunule din margine de codru.

Din codru ne-am strîns alimente și leacuri care ne-au
vindecat rănilor. Din el ne-am durat masă și casă, cu el
ne-am îngrădit ograda de furi și de dușmani. Din el
ne-am făcut stîna și țarc pentru turmele de oi și staul
pentru cirezile de vite, ne-am făcut punți și poduri,
peste ape, pentru ca pămînturile noastre să nu fie des-
părțite și împărțite samavolnic.
Ce simbol tulburător ne oferă poezia atît de inspirată
Copacul jalei românești, de Emil Giurgiuca, în care se
oglîndește întreaga istorie amară a Transilvaniei robită
un mileniu :

Un trist străbun pe-ogoarele crăești
Sădi copacul jalei românești.

De-o mie de ani l-aud crescînd, stăpîne
Sub el, a noastre lacrimi curg, fîntîne.

Străbunii mei în umbra-i se ivesc,

De-o mie de ani în umbra lui jelesc.

Din codru-ntreg el singur e mai mare
— Udați-l voi cu lacrimi surioare.

Pe Gelu Domn îl va umbri mereu,
— Sub el săpat-am și mormîntul meu

Cu virful bate cerul rotogol.

— Din moartea asta cînd o să mă scol ?

Ah, adevăr, vă spun : de pe mormînturi
Sări-vor mîine pietrele în vînturi,

Sub ăst copac ce din furtuni s-alege
Infrișoșat peste poporul-rege.

Să țîna cerul dărimat pe țară

cu ramurile-i de scînteii și pară.

De asemenea, poemul lui Emil Botta, Rob Codru, scris
după odiosul Dictat de la Viena, e răsunetul unei zgu-
duitoare interogații, rostită cu glasul durerii :

Rob Codru, cum te suferi supus

și vinzării dat, singurel sub lună ?

O, Codrule tată, amărit mai ești !

Impăratule, ce morți tînguiești ?

Din codru ne-am făcut unelte de muncă și arme de luptă
pentru apărarea fruntarilor țării, pentru apărarea ființei
naționale, a limbii și a drepturilor noastre din străbuni.
Elocvente sînt, în acest sens, versurile în stil popular ale
lui Teodor Balș din poemul 1907, în care se petrece, prin-

tr-o fantastică metamorfoză, o alianță frățească dintre codru și răsculați :

Jăluit-am, jăluit,
Domnilor necontent,

Domni nu ne-au auzit...

Jăluit-am codrului

Lacrima norodului.

Codrul, legând frunzarul,

Auzitu-ne-a amarul

Și și-a rupt din trupul lui

Inima stejarului,

Crengile arinului,

Trupșorul fagilor

Și le-a dat săracilor

Să-și facă din carnea lor

Buzdugane și ciomege

Să-și croiască singuri lege...

Din codrul frate cu românul ne-am făcut corăbii de-am străbătut mările și aripi de-am zburat în țările cerului. Cu el ne-am împodobit și ne-am încălzit casele și ne-am luminat cărările atât de grele și de întortocheate ale istoriei noastre zbuciumate. Cu fratele codru venim dintru începuturile noastre frământate de viscoliri străine, cu el am pășit în civilizația modernă, pentru că generos ca întodeauna ne-a dat lemn pentru creioane și tocuri, pentru hirtie de scris, pentru tablouri de artă și pentru sculptură. Fratele codru a ars de viu să ne dea carbune, pentru ca să ardă din nou, mișcând cu forța lui o lume. Dar mai presus de toate, fratele codru ne-a dat o înegalabilă integritate morală și-nțelepciunea, rămasă în proverb și-n fabulă, de-a nu fi niciodată și sub nici o

formă coadă de topor, cu care dușmanii să poată tăia codrul fără sfârșit al neamului românesc.
 „Pădurea de coadă ei piere. Dacă pădurea n-ar da coadă la secure, pădurea n-ar putea fi tăiată” — zic cu atita îndreptărire proverbele românești.

Ideea este aceea de a nu colabora sub nici o formă cu dușmanul, căci va folosi împotriva noastră puterea pe care i-o incredințăm. O veche fabulă a lui Phedru *De securi et manubrio* ne dă originea acestui proverb :

*Pereunt suis auxilium qui dant hostibus.
 Facta securi quidam ab arboribus petit,
 Darent manubrium, e ligno quod firmum foret,
 Subito jusserunt omnes oleastrum dari.
 Accepit munus, factumque aptans manubrium,
 Coepit securi magna excidera robora ;
 Hic dum truncanda eligeret, fraxino
 Dixisse fertur quercus : Merito coedimur.*

O întâlnim apoi la La Fontaine și mai târziu la Grigore Alexandrescu, care-i îmbogățește semnificația, printr-o notă mai critică, mai vehementă și mai circumscrisă la realitățile social-politice ale veacului său.
 Cit de pilduitoare este fabula lui Grigore Alexan-
 drescu *Toporul și pădurea*, în care vestește trădarea, lipsa de patriotism. Inspirată după *La forêt et le bûcheron* a lui La Fontaine, fabula românească se impune printr-o remarcabilă originalitate, mai ales în versurile care com-
 pun morala și care se constituie într-o imagine incisivă a trădării :

*Într-o pădure veche, în ce loc nu ne pasă
 Un țăran se duse să-și ia lemne de casă.*

Trebuie să știți, însă, și poi să dau dovadă,
 Că pe vremea aceea toporul n-avea coadă
 Astfel se încep toate. Vremea desăvârșește
 Orice inventă omul și orice duhul naște.
 Așa țărânul nostru numai cu fieru-n mână,
 Incepu să slujească pădurea cea bătrână.

Tufani, palteni, ghindari se îngroziră foarte :
 — Tristă veste, prieteni, să ne gătim de moarte,
 Incepură să zică, toporul e aproape !
 În fundul unei sobe țărânul o să ne îngroape !
 — E vreunul d-ai noștri cu ei să le ajute,
 Zise un stejar mare ce avea ani trei sute,

Și care era singur, ceva mai la o parte ?
 — Nu. — Așa fiți în pace ; astă dată avem parte
 Toporul și țărânul alt n-o să izbutească,
 Decît să ostenească.

Stejaru avu dreptate.

După multă silință, cercări îndelungate,

Dind în dreapta și-n stînga, cu puțină sporire,

Țărânul se întoarse fără de izbutire.

Dar cînd avu toporul o coadă de lemn tare,
 Puteți judeca singuri ce tristă întimplare.

Istoria aceasta d-o fi adevărată,

Îmi pare că arată,

Că în fieș-ce țară

Cele mai multe rele nu vin de pe afară,

Nu le aduc străinii ci ni le face toate

Un pămînteam de-ai noștri, o ruda sau un frate.

Deși nu există pădure fără uscături, prin exemplul
 său, fratele codru ne-a dat sentimentul invincibilității
 prin unitate :

(A. Pann)

O nua în mînd lesne se-ncovaie
 Dar cînd sînt mai multe se frîng anevoie.

sau cum zice Vasile Alecsandri :

Unde-i unul nu-i putere
 La nevoi și la durere.
 Unde-s doi, puterea crește
 Și dușmanul nu sporește.

Căci, scria Cosbuc în Moartea lui Fulger :

Din codru rupi o rămurea
 Ce-i pasă codrului de ea :
 Ce-i pasă unei lumi întregi
 De moartea mea !

și Eminescu în Revedere :

— Codrule cu riuri line,
 Vreme trece, vreme vine,
 Tu din tîndăr precum ești
 Tot mereu întinerești.

— Ce mi-i vremea, cînd de veacuri
 Stele-mi scînteie pe lacuri,
 Că de-i vremea rea sau bună,
 Vîntu-mi bate, frunza-mi sună ;
 Și de-i vremea bună, rea,
 Mie-mi curge Dunarea.
 Numai omu-i schimbător,
 Pe pămînt rătăcitor,

Iar noi locului ne ținem,
 Cum am fost, așa rămânem :
 Marea și cu riurile,
 Lumea cu pustiurile,
 Luna și cu soarele
 Codrul cu izvoarele.

Codrul ne dă sentimentul durabilității pe aceste platurii românești. Perpetuarea lui e indispensabil legată de perpetuarea noastră. E un sentiment general pe care-l trăiesc românii de pretutindeni.

Cu cîtiva ani în urmă, în unul din drumurile sale cu valoare simbolică, secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu a sădit un arbore la Tebea, în preajma gorunului lui Horia, sub care-și doarme somnul veșniciei craiului muniilor, Avram Iancu. Fără îndoială un gest simbolic, cu rezonanțe istorice, care a emoționat pe toți participanții.

„Cine sădește arbori și pomi e un om bun, cu suflet mare. Cine sădește arbori și pomi e un om de omenie și-un mare gospodar” — a zis un moș, din marea de oameni, cu ochii scăldați în lacrimile bucuriei.

Pomul sădit cu dragoste de țară și cu grija de mare gospodar s-a prins și a crescut. Cum am avut bucuria și onoarea să fiu acolo în momentul sădirii arborelui simbolic, m-a urmărit ani de-a rîndul amintirea lui și m-am dus de curînd să-l revăd.

Arborele cu rădăcinile adînc înfipte în pămîntul stropit de-a lungul istoriei cu lacrimi, sudoare și sînge, freacă în aerul proaspăt și curat al acelor plaiuri, peste care plutesc, încă, umbre mărețe ale istoriei noastre. În preajma lui, cu capul descoperit, stătea cu o solemnitate sobră un moș, „după vorbă, după port”.

„Cine sădește arbori și pomi, mi-a zis moșul care-și plecase fruntea sub cetina arborelui istoric, e un om bun.”

O fi fost același moș de la sădire, o fi fost un altul, nu știu, văd, însă, că toți urmașii lui Horia și ai lui Iancu gîndesc și simt la fel.

Mi-am dat seama încă o dată atunci că toate actele istorice, profund patriotice, ale secretarului general al Partidului Comunist Român au rădăcinile adînc înfipte în marile noastre tradiții, în viața poporului, în omenia lui, în acele idealuri de independență națională și dreptate socială pe care nici o furtună și nimeni nu le-a putut și nu le poate cînti.

Arborii, să nu se uite, au făcut, vreme de secole, parte din istoria noastră zbuclănată și vînzolită de furtuni. Ei au format acei codri multisecolari care ni s-au aliat, ca niște oștiri, în lupta noastră pentru dreptate socială și independență națională. Românul și-a făcut codrul frate și l-a cîntat ca atare în doinele și baladele sale. Arborii și pomi cu frunza rotată i-au adăpostit viața de arșițele verii și ploile toamnelor.

Oricînd un arbore a fost și este o binefacere... Ade-seori omul a fost comparat cu un arbore și codrul cu o colectivitate etnică.

Vorbînd figurat s-ar putea spune că arborele genealogic al națiunii noastre socialiste își întinde și el viguros rădăcinile în negurile istoriei; trunchiul său i-a înfruntat furtunile multiseclare; coroana lui fîșnește fâlnic în peisajul nou și senin al patriei socialiste, spre viitorul plin de speranțe.

Cine sădește arbori și pomi e un om bun, un ade-vărat *pater patriae* care se gîndește cu răspundere pă-mîntescă la viitorul tinerelor generații. Să nu uităm vorba moșului de la Ţebea :

„Cine sădește arbori și pomi e un om bun, cu suflet mare. Cine sădește arbori și pomi e un om de omenie.” Ce poate fi mai patriotic și mai frumos pentru un tînăr al zilelor noastre, din a cărui imaginație pot decola toate visurile cu certitudinea că prin muncă și cinste ele vor fi îndeplinite? Ce poate fi mai înălțător și mai frumos decît să urmezi un asemenea nobil exemplu și să sădești arbori și pomi pe pămîntul patriei? Ei sînt simbolul permanenței noastre vii, active, pe aceste plaiuri strămoșești, ei leagă trecutul cu viitorul, din perspectivă prezentului nostru socialist. La umbra lor putem sta de vorbă cu umbrele mărețe ale istoriei noastre.

VECHI ȘI EROICE REVISTE ROMĂNEȘTI

Vreme de-un veac, *Gazeta de Transilvania*, alături de *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, a fost pentru românii ardeleni, rînd pe rînd, strateg și ostaș al luptelor naționale și sociale, doctor și duhovnic, dascăl modest dar sirguincios de geografie, de literatură, de politică generală și de istorie, hartă corectă pe apele timpului și busolă la răscuri de drumuri. „Atît din îndemnul meu — spune Barîț în numărul 7 din 23 aprilie 1838 al *Gazetei de Transilvania*, cit și din al altora, adăugăm aici în câteva coloane puțină cunoștință geografică, pentru o clasă de cititori, cari nu avuseră prilej a petrece această știință odinioară prin școale, din care pricina simțesc neîndemînare la cetirea novelor, unde este vorba mai mult despre statură, țărî, cetăți, stăpînire și altele, care numai prin oareșcare știință de geografie să pot înțelege și folosi, iar altfel nu pot să aibă niciun interes pentru noi.” Ținînd seama de stadiul de dezvoltare culturală a românilor transilvăneni, Barîț dă, dintru început, foilor sale o orientare practică, cu mai mulți sortiri de izbîndă decît predecessorsii săi Ion Molnar, „dofor de legi și profesor de tîmăduirea ochilor” și Zaharia Carcalechi, care, unul pe la 1800, și celălalt pe la 1821, încercaseră să publice foi românești, dar cu o existență efemeră.

Apărind la Brașov (*Foaie pentru minte, inimă și literatură* între 1838—1865, iar *Gazeta de Transilvania* începând de la 12 martie 1838, vreme de peste un veac, având în prima perioadă, până la 1850, redactor pe Gheorghe Bariț, apoi, până la 1878, pe poetul Andrei Mureșanu, a cărui activitate o continuă fiul său Iacob), aceste publicații au fost contemporane cu cele mai de seamă evenimente din veacul al XIX-lea.

Sub colbul paginilor lor vibrează încă puternic ecourile revoluției de la '48, ale Unirii Principatelor și ale Războiului de independență, mocnesc dureri înăbușite și străfulgeră speranțe, se aude zbugciunul nepotolit pentru dezvoltarea școlii, literaturii și culturii românești, trăiesc fapte mărețe care-l îndreptățeau pe ziaristul francez Marcel Montandon să scrie în *Mercur de France*, în 1908, când *Gazeta de Transilvania* împlinea venerabila vîrstă de 70 de ani, următoarele cuvinte: „... este toată istoria poporului român din Transilvania, cu aspirațiile, luptele, neajunsurile și ridicarea progresivă în secolul XIX...”

Într-adevăr, aceste „foi” închid în ele imaginea zburcumată a vieții transilvane vreme de-un secol, cu durerile ei surde, cu nestinsul dor de libertate, cu luptele, răscoalele și căutările chinuitoare ale celor obidiți, cu strădania cărturarilor noștri de a pune bazele unei culturi naționale și a unei limbi literare unice, cu toate greșelile pe care le-au implicat aceste strădănnii alterate, din păcate, la o vreme, de exagerările latiniste. În 1888, cu prilejul celei de a cincizecea aniversări a *Gazetei...*, un poet inimos, dar de mult uitat, Traian H. Pop, într-o „Oda”, din care nu lipsește o vădită influență eminesciană, elogia munca lui Bariț și a Mureșenilor dusă la această publicație, cu un rol deosebit în viața poporului nostru :

Ei 'naltă steagul mîndru ce-n luptă grea și dreptă

Avea să ne conducă fără nîcîm șovăit

Ei strigă-n sfîntul buciur și iată se deșteaptă

La glasul lor de aur poporul prigoni.

Lucrarea lor măreață de minți era gîndită

Din inimă neschimbate atuncia răsăria

Ea-n rele ca și-n bine, o nație asuprită !

Ți-a fost o pază tare, o-ndreptătare stea !"

Stringînd în paginile lor colaborarea celor mai veste condeie din toate provinciile românești : N. Bălcescu, August Treboniu Laurian, M. Kogălniceanu, Papu Ila-rian, Ion Ghica, D. Bolintineanu, Ion Maiorescu — care era un fel de corespondent la Craiova — Simion Bărnuțiu, Asachi, C. Negruzzi, Alecsandri, Barac, I. H. Rădulescu etc., etc., mai ales „Gazeta... — așa cum se arăta în numărul jubiliar din 1908 — a avut și are pînă astăzi cel mai însemnat rol între ziarele românești. Ea n-a fost — se spunea acolo — și nu este ziarul unei singure provincii, al unei singure confesiuni religioase, sau al unei grupări politice, ea a fost și este organul de publicitate al tuturor românilor ; s-a ocupat și se ocupa cu același interes de viața publică și de cultura națională a românilor de pretutindeni. Ecou al mișcării evenimentelor politice și culturale din toate părțile româniei, în coloarele Gazetei... și Foi... se întîlneau în calitate de colaboratori : profesori, scriitori și oameni politici din Moldova, Bucovina, Muntenia, Banat, Maramureș, din toate unghiurile Ardealului". În paginile revistei se reproduceau articole, poezii și proză din Vasile Cîrlova,

Grigore Alexandrescu, Cezar Bolliac, din ziare și reviste ca : *Zimbrul Moldovei*, *Curierul de ambe sexe* sau *Magazin istoric pentru Dacia*, cu sentimentul deplin al unității a culturii și spiritualității românești.

O perioadă îndelungată limba acestor foi se inspira din slova curată a cărților vechi bisericești, din scrisul cronicarilor și din graiul vorbit, împrumutându-i farmecul sfătoșeniei bătrânești și nota intimă de epistolă familiară, pînă și în datele unui soi de buletin meteorologic : "Timpul pe la noi săptămîna aceasta umblă învîrstat, ploae cu căldură toamna cum doresc economii să fie în luna lui mai". Uneori, scrisul lui Bariț, care redacta singur numere întregi din cele două publicații, pare a coborî direct din filele cronicilor, atît prin suflul patriotic cit și prin vraja povestirii. O mostră plină de semnificații, în acest sens, ne oferă articolul "O privire asupra tînutului Hategului în Transilvania", publicat în *Foaie pentru minte, inimă și literatură* nr. 3/15 ianuarie 1838, în care, asemănînd Transilvania cu o "Brazilie a Europei", relatează o zguduitoare pildă despre curajul și cinstea fetelor din acele părți ale țării : "În vremea războiului turcesc la anul 1799 năvălind turcii în tînutul Hategului, făcea multe grozăvii. Întră altele un ture rob pe o fetiță de român foarte frumoasă, pe care încă cu una lîngă dînsa legîndu-o de calul său, le țira cu sine. La un loc unde stătura, îi face turcul silă. Fecioara se apără cu stator-nicie, pînă cînd înverșunîndu-să turcul asupra ei, se re-pede la o parte în niște tufe unde-și avea sabia sa. Într-aceia fata nu pierdu vremea, își tăie mîna pe din jos de unde era legată cu lanțu de ceilaltă fată și de cal și fugînd la un mal aproape, ș-a astupat tăetura cu tînă. Turcul venind îndărăt îl cuprinseseră fiori văzînd o astfelu de faptă, el călători mai încolo cu fetița ce a

rămas, iar eroina noastră se întoarce acasă, unde, după mărinimoasa această a ei purtare, a mai trăit încă vreme multă, și fieștecine o avea în deosebită cinste".

Curajul și eroismul oamenilor din popor, dragostea lor pentru plăurile natale, dorul nostalgic al flăcăilor luați la oaste și înstrăinați ani de zile prin deparțate unghiuri ale Imperiului austro-ungar, vibrează în nenumăratele producții folclorice, culese de înimoși cărturari ai satelor transilvănene și publicate în paginile *Gazetei*.

Multă vreme ardelenii n-au făcut să apară în paginile "foilor" producții literare propriu-zise; creațiile culate de o înaltă ținută artistică le asigurau, în genere, scriitorii români din Moldova și Muntenia. Folclorul a fost acela care a suplinit lipsa literaturii culate de o valoare deosebită din Transilvania. Astfel, Bariț, după anul 1839 — cum singur mărturisește —, se interesează de cîntecele "barzilor românești, originale, neschimbate, neatînse, cum se află în gura poporului, în muni și văi, la șesuri și oriunde". Unul din mii de cîntece populare în care se exprimă sentimentul înstrăinării și dorul după locul natal este *Streinul*, publicat în *Foaie literară* (titlul de început, adică pînă la numărul 26, al *Foii pentru minte, inimă și literatură*) nr. 11 din 12 martie 1838 :

Cînd cuget eu de pre-acasă,
Simțirile, vai, mă lasă.
Cînd cuget eu de ai mei,
Cu dor sînt împlut de ei.

Loc bun unde m-am născut,
La dureri tu m-ai crescut;
M-ai trecut în țări streine,
Dar inima mi-i la tine.

Loc descântat ești tu doară,
De chipul tău mă omoră ?
Pentru tine loc mărît,
Cîndva sint io de perit.

Pentru tine capet n-are
Intristata mea oftare ;
O fi vîntul de la tine
Mă face bucur * pre mine.

Cuget, gîndul tău îmi poartă
Un dor, sărutare moartă.
Inima odata-mi crește
De vad om din pârți aceste.

Meri, meri, timp încă și du-te,
Să fug acasă mai iute.

Pe oricine parcurge cu interes și dragoste Gazeta de Transilvania sau Focae pentru minte, inimă și literatură, cred că-l va stăpîni acel sentiment puternic al tradiției glorioase a culturii noastre, formulat cîndva atît de exact de unul din cei mai de seamă cercetători ai cul-turii ardelenе, profesorul Ion Breazu : „Dacă ai răbdare să răsfoiești aceste file, îngălbenite de vreme — spunea el — te cuprinde un freamăt de bărbăție, parcă ai intrat într-o pădure de stejari. De nicaieri umbrele strămoși-lor nu te înconjoară mai numeroase, mai luminoase și mai dirze”.

* După dialectul din Maramureș. Noi zicem vesel (n.n.).

CONVORBIRI LITERARE ȘI TRANSILVANIA

Literatura română, cu personalitățile ei de primă

mărimă, cu spiritul ei critic modern și lucid, ar fi de

neconceput în absența *Convorbirilor literare*, care i-au dat

o orientare nouă și i-au deschis orizonturi intelectuale

dintre cele mai fructuoase. Dealtfel, e de neconceput,

în general, o istorie a literaturilor moderne, ignorând

presa de specialitate și chiar ziarele de prestigiu în care

s-a răsfrânt chipul unor epoci, cu toate frământările și

contradicțiile lor. Fără cunoașterea publicațiilor unor

epoci trecute nu am putea cunoaște senzația vieții auten-

tice, atmosfera spirituală a vremii respective, fizionomia

ei ideologice, gustul publicului, caracterul concret, dina-

mic, al luptei de opinii, semnificațiile reale ale diferitelor

polemici, ecoul lor în rîndurile cititorilor, aria de răspin-

dire a unor inițiative estetice și literare.

Convorbirile... reprezintă neîndoios o astfel de re-

revistă, în care se oglindește viața spirituală a uneia din

epocile cele mai de seamă ale literelor românești. Din

această perspectivă *Convorbirile* merită, desigur, studii

și monografii ample și, spre bucuria noastră, ele au be-

neficiat de atenția unor prestigioși cercetători. De aceea,

ne vom referi, în rîndurile de față, numai la o problemă

mai specială, și anume la ceea ce ele au însemnat în

viața spirituală a Transilvaniei, într-o vreme măstăvă, când această provincie românească mai era încă „roabă la austro-ungari”.

Revista avea numeroși abonați în Transilvania, se citea, era comentată și apreciată în rîndurile tinerimii studioase și ale intelectualității. Dintr-o scrisoare, trimisă de Octavian Goga, la 29 iunie 1907, lui Simion Mehedinți, unul din directorii succesivi ai *Convorbirilor literare*, se desprinde limpede rolul acestei importante reviste în istoria culturii naționale din Transilvania, precum și prestigiul de care se bucura, încă de la apariție, în rîndurile intelectualilor. Firește, o caracteristică esențială a tuturor publicațiilor românești de un anume răsunet, fie ele din Moldova, Muntenia sau Transilvania, în vremea despărțirii samavolnice și arbitrară a țării în diverse provincii, a constituit-o preocuparea de a evita regionalismul, dorința de a fi adevărate tribune ideologice pentru toți scriitorii români, indiferent din ce provincie erau. Așa a procedat Ion Heliade Rădulescu în Țara Românească, așa Gh. Asachi, Mihail Kogălniceanu și Vasile Alecsandri în Moldova, așa Iosif Vulcan în Transilvania, la Oradea — în a cărui revistă *Familia* apare, spre cinstea lui, prima dată numele Eminescu, și înaintea lui așa a procedat Gh. Bariț, la Brașov, cu *Gazeta de Transilvania* și *Foaie pentru minte, inimă și literatură*.

Presa românească din toate provinciile românești a subliniat, încă de la începuturile sale, și a militat consecvent pentru unitatea poporului român, pentru drepturile sale pe plaiurile strămoșesti, pentru idealurile sale de dreptate, suveranitate și independență, pentru afirmarea genului său creator. O revistă de prestigiu *Convorbirilor literare* a impus definitiv în literatura română și universală pe bucovineanul Eminescu, moldoveanul

Ion Creangă, pe munteanul Ion Luca Caragiale și pe ardelenii Ioan Slavici și George Coșbuc. Împrejurările în care apare Coșbuc, de exemplu, în această renunțată revistă sînt mai mult decît simbolice și semnificative, pentru că ne transmit un tonus optimist, arătîndu-ne că există în structura intimă a naturii anumite legi ale compensăției. În 1889, murea în condiții tragice, într-un ospiciu din București, Mihai Eminescu, cel care împodobise paginile *Convorbirilor literare* cu poezii de geniu. În același an, un nume nou, puțin cunoscut și cu rezonanțe cam aspre, venea de peste munte, din Transilvania. Era George Coșbuc, cel ce trimitea din Sibiu spre republicare poemul *Nunta Zamfirei*, apărut cu cîteva luni mai devreme în *Tribuna* lui Ioan Slavici. *Nunta Zamfirei* a inundat ca o lumină solară sufletul românesc. Semnificativă poeziei lui Coșbuc pentru reînnoirea liricii noastre și rolul *Convorbirilor* în promovarea poemului au fost subliniate, la timpul său, de N. Iorga: „Acum cincisprezece ani, cînd nici nu putea să mai fie vorba de o influență a lui Vasile Alecsandri, și cînd aceia care pretindeau că sînt în curentul poetic al lui Eminescu nu dădeau alta decît o sarbădă repetiție a cîntărilor durerosului maestru, se afla deodată în România noastră, unde și cei mai mititei din poeziei și poeziei ajungeau repede la oarecare reputație cu ajutorul... manufacturilor de gazete, se afla, deci, că există în Ardeal un om cu numele George Coșbuc, care face poezii fără tiparuri. Adică el le făcea de mult, dintr-o mare nevoie intimă a sufletului său, care nu învățase poezia la nimeni — dar nu fusese încă descoperit. [...] Prin nu știu ce întîmplare, *Convorbirile literare* dăduse de urma lui Coșbuc, sau el dădu de urma lor. *Nunta Zamfirei* apărui și nuntașii de-acolo aduseră la o mare petrecere a minții pe tot publicul înțelegător

de literatură. Mai aveam un adevărat poet și ceea ce e și mai important, mai aveam o adevărată poezie"¹.

Prestigiul *Convorbirilor literare* impunea un nou poet transilvănean și mai ales o nouă poezie, care aducea în lînceda atmosferă convențională a epigonilor lui Eminescu, un suflu proaspăt de viață, un univers inedit, luminat de un puternic optimism, o sensibilitate și o gîndire profundă, o atmosferă tonică, în care vibrează o imensă dragoste de viață. Adevărata revoluție determinată de Coșbuc în poezia românească se datorează, fără îndoială, și prestigiului *Convorbirilor literare*, care l-au făcut cunoscut în toată țara prin una din cele mai strălucite poeme ale sale. În acest context nu poate fi uitată, desigur, nici imensa contribuție a unui adversar al *Convorbirilor*, criticul C. Dobrogeanu-Gherea, care prin studiul său *Poetul țărănimii* îl face nu numai cunoscut dar și înțeles pretutindeni. Aici ne interesează, însă, ideea că revista *Junimii* putea impune un poet, că poeții din Transilvania vedeau în ea o tribună de consacrare, cum reiese din scrisoarea lui Octavian Goga către Simion Mehedinți, amintită la începutul acestui articol: „De mult, — scria O. Goga evocînd anii tinereții sale² — am fost învățat să socotesc revista *Convorbiri* ca o încorporare a unei năzuinți literare superioare atîtor încercări trecătoare din puzderia de tiparuri de la noi și din Țară. Pe lîngă tradiția frumoasă a *Junimei*, care în mintea noastră, a celor de astăzi, pare o poveste senină, această revistă a fost singura din multele publi-

¹ N. Iorga, *O luptă literară* — Articole din *Sămănătorul*, vol. II, iulie 1905 — aprilie 1906, Vălenii de Munte, 1916, p. 105.

² I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. IX, București, 1940, p. 162—163.

cații periodice care a găzduit totdeauna o fermitate de idei și n-a fost supusă capriciilor personale. Și pe lângă aceste, scrierile tuturor ardelenilor noștri mai de seamă au trecut prin proba de foc a *Convorbirilor*.

Una din nădejtile cele mai frumoase ale închipuirii mele de începător era odinioară gândul că voi putea odată să colaborez la *Convorbiri*¹.

Vremurile s-au schimbat. Puține din poeziile lui Goga vor fi publicate în *Convorbiri*. Nici nu știu dacă putem vorbi la plural. Cred că nu !

În schimb, compensează situația mentorul *Convorbirilor literare*, Titu Maiorescu, care-l consacră în Raportul citit în Academia Română pentru acordarea premiului Năsturel volumului de *Poezii* din 1905. Ca recunoștință, Goga va întreține o lungă și bogată corespondență cu Titu Maiorescu, îi va solicita ajutorul, i se va destăinui în momentele cele mai dureroase ale vieții sale. La trei luni de la moartea tatălui său, *Iosif preotul*, petrecută la 24 decembrie 1905 (numai la un an după stingerea surorii poetului, învățătoarea Victoria, poetă și prozatoare), Goga își mărturisea durerea sfișietoare lui Titu Maiorescu, pe care-l considera „părinte plin de îngrijire al tineretului cu năzuință spre muncă”¹.

Cu doisprezece ani mai devreme îi scria, cu aceeași încredere, G. Coșbuc acestui spiritus rector al *Convorbirilor*, solicitându-i ajutorul, care se pare că n-a întârziat. Scrisoarea din 1893 a fost publicată în *Convorbiri literare*, anul al 63-lea, oct.. 930, dar a rămas îndeajuns de necunoscută și merită să fie evocată în împrejurarea de față, în contextul temei de care ne ocupăm :

¹ Scrisoarea se află la Muzeul literaturii române, inv. 11029.

„Domnule Maiorescu

M-am înțeles cu dl. Socec, să-mi editeze poeziile într-un volum. Au să apară prin noiembrie. Aș fi voit să public odată cu acest volum o «Antologie sanscrită», o carte de vreo 20 coale. Dar aceasta dl. Socec nu e dispus s-o editeze. Dacă D-ta ai vrea, Ți-aș trimite manuscrisul, ca să vezi de ce preț e. Sunt traduceri numai în versuri, din Maha-Bharata (vr'o 2000 v.), din Ramajana, din Vedos, vr'o sută de epigrame literare, maxime și proverbi și poezii din vr'o 20 de poeți — cu note și cu introducere. Aș lua și Sacontala lângă ele. Eu cred, că ar fi vrednice să fie publicate. Mă gândiam, să încerc la Academie ori la Ministerul Cultelor, să las să se publice într-un chip oricare. Te-aș ruga dar, să te uiți Dta peste manuscris, atunci aș ști, dacă ministeriul ori Academia s-ar afla gata să le publice. Dacă Dta ești așa de bun, să vezi manuscrisul, te rog să-mi dai de știre (strada Armașului nr. 11) ca să pot să Ți-le pun la dispoziție.

Cu toată stima, George Coșbuc.“

Titu Maiorescu le-a făcut loc acestor traduceri, în paginile *Convorbirilor literare* și l-a ajutat, apoi, pe poet să le publice și în volum.

Convorbirile literare au sprijinit substanțial dezvoltarea culturii românești din Transilvania, au impus în circuitul național lucrările scriitorilor transilvăneni, au contribuit la menținerea trează a conștiinței naționale, la Unirea tuturor românilor „în cuget și simțiri“.

ECOURILE IDEII DE INDEPENDENȚĂ ÎN LITERATURA ROMÂNĂ

Nu se cunosc momente de afirmare puternică, strălucitoare, a originalității creatoare a spiritului uman, care să nu fi fost, la rîndul lor, expresia unor evenimente de seamă din viața politică și socială a societății care le-a produs ori să nu fi întruchipat universul de gînduri și simțiri al acesteia, năzuințele și frămîntările oamenilor, bucuriile și durerile lor, principiile etice și estetice în stare să definească epoca respectivă, lupta statornică pentru demnitatea omului și a popoarelor, pentru salvagardarea ființei lor naționale, pentru suveranitatea și independența patriei. Originalitatea artei și a artistului o asigură, într-o bună măsură, originalitatea epocii, măreția idealurilor ei și noblețea gîndurilor care o frămîntă. Evident, raportul nu e mecanic și nu e aici cazul să stăruim asupra lui, dar există incontestabil o legătură indisolubilă între artist și viața poporului său, între idealurile sale și idealurile neamului căruia îi aparține.

„Scriitorul adevărat vibrează la adierile sufletului național ca harfele eoliene la cea mai ușoară suflare de vînt” — spunea marele filolog și patriot Vasile Bogrea într-un aforism din volumul *Sacra Via*, apărut cu cîțiva ani în urmă la Editura Dacia de la Cluj.

Există, fără îndoială, idealuri și momente istorice cu care se confundă visul, voința, lupta și rațiunea de a fi

a unui întreg popor, în toată succesiunea generațiilor care l-au alcătuit și-l alcătuiesc.

Un asemenea ideal și un asemenea moment, mai corect, un asemenea lanț de momente și idealuri îl constituie, neîndoios, acea coloană vertebrală a istoriei românilor care este *lupta pentru suveranitate și independență*, pe coordonatele căreia se structurează întreaga noastră existență, tot ceea ce ne definește specificul național și ne caracterizează ca popor. Așa cum spunea Eminescu „în universul intelectual și moral al fiecăruia trebuie să existe poluri, idei dominante, împrejurul cărora să se opereze mișcarea celorlalte gânduri. Aceste idei sînt vertebrele caracterului individual, și cînd ele aparțin unui popor întreg, ele constituie caracterul național“. Asemenea idei dominante, care brăzdează spiritualitatea românească de la origini și pînă azi, sînt, fără îndoială, *ideile de dreptate socială și independență națională*, attribute inalienabile ale ființei noastre naționale. E vorba de idei organice, născute firesc din destinul nostru istoric, și nu de împrumuturi livrești, de nu știu ce poze eroice, confecționate la minut după anecdote idilice. Căci, așa cum continua Eminescu, „aceste idei dominante nu sînt invențiuni apriori, nu sînt culese de prin gazete franțuzești și parostisite ca marfă nouă pe malurile Dîmboviței. Ele cată să răsară din elementele statornice ca și dînsele, din natura pămîntului de sub picioare, a cerului de deasupra, a statornicilor datini și gânduri ale rasei naționale de-mprejur. Aceste idei se moștenesc în bunul simț comun al poporului, în aptitudini și înclinări de caracter, pe care le lasă părinții din părinți strănepoților lor...“

Oricît ar insinua unii istorici cu imaginație maladivă că ne-ar fi adus o barză-n cioc și c-am fi plecat în anotimpurile reci ale istoriei, ca păsările migratoare toamna,

pentru a reveni iarăşi, trebuie să repetăm cu hotărîre un truism mai necesar decît orice adevăr inedit şi anume că sîntem aici dintotdeauna şi am rămas neînterupt acasă. Noi românii sîntem un popor străvechi, ivit şi crescut într-un relief unitar *armonios* şi ştim că oamenii au chipul moral al pămîntului pe care s-au născut. De aceea şi fizionomia noastră spirituală este unitară şi armonioasă. Sîntem un popor mîndru şi demn, cu o fizionomie morală echilibrată, cu o cultură originală şi unitară, cu o mereu trează, puternică şi statornică conştiinţă de sine. Am fost şi sîntem un popor cu un dezvoltat simţ al propriei sale valori, cu o limbă unitară, cu un suflet frumos şi generos, răsfrînt într-o bogată artă şi literatură populară, un popor harnic, înzestrat cu multe haruri, pe care le-a exprimat într-o civilizaţie matură, capabilă să îmbine, la tot pasul, frumosul cu utilul, un popor care a dat lumii oameni de geniu şi creaţii de o valoare inestimabilă. Sînt tot atîtea attribute care făceau incompatibilă viaţa unui asemenea popor cu situaţia de a fi supus unor stăpîniri străine.

Şi, totuşi, împrejurări neprielnice şi grele au făcut ca, în ciuda vitejiei legendare a poporului român, independenţa şi suveranitatea lui să fie, de-a lungul unei istorii viforîte şi zbuciumate, frecvent ameninţate. Nu de puţine ori aşezările noastre modeste — tocmai pentru asta modeste — au fost incendiate, năruite şi spulberate în copitele unor cavalcade străine. Mari puteri şi-au închipuit că pot tîrgui destinele noastre la taraba unor tratative secrete. Ele au făcut ca Țările Române să figureze, nu o dată, în proiecte de împărţire sau de anexiune, servind, adesea, drept compensaţii teritoriale pentru diferitele combinaţii diplomatice, ticluite în cancelariile unor imperii europene. Nimeni nu ne-a putut smulge, însă, *niciodată* din suflet setea noastră firească,

organică, de independență, de care conștiința și demnitatea națională aveau nevoie ca de aerul pe care-l respirăm. Ne-am apărat naționalitatea cu puterea inteligenței, cu imbatabile argumente istorice și lingvistice, cu prețul singelui pe marile câmpuri de bătaie, ne-am apărat-o, în fiecare clipă, în lunga noastră tranșee istorică.

Istoria noastră a fost o permanentă tranșee de luptă. Românii n-au acceptat niciodată traiul robii, pentru că „viața și robia nu pot sta-mpreună“. De aceea, lupta dîrză, eroică, pentru libertate și independență străbate, ca un fulger luminos prin noaptea timpului, întreaga noastră istorie. Românii au preferat moartea eroică unei existențe înlănțuite. S-au ridicat la luptă cu conștiința că „Cei ce poartă jugul și-a trăi mai vor / Merită să-l poarte spre rușinea lor“ — cum zicea poetul D. Bolintineanu. N-au acceptat rușinea robiei: „căci — vorba lui G. Coșbuc — nu-i tot una leu să mori ori cîine-nlănțuit“. Au lovit robia cu sabia celor mai viteji voievozi și cu securile țărănești, au împuns-o cu condeiul celor mai strălucite minți ale neamului nostru, care au ținut mereu vie flacăra conștiinței naționale.

Un Grigore Ureche releva, în *Letopisețul Țării Moldovei*, adevărul că românii din toate provinciile „toți de la Rîm se trag“. Miron Costin în *De neamul Moldovenilor* s-a ostenit ca să nu lase „cu mare ocară înfundat neamul acesta de o seamă de scriitori“ și de aceea „biruit-au gîndul să mă apuc de această trudă, să scot lumii la vedere felul neamului, din ce izvor și seminție sînt lăcuiitorii țării noastre, Moldovei și Țării Românești și românii din țările ungurești, cum s-a pomenit mai sus, că toți un neam și odată discălicați sînt...“

Stolnicul Constantin Cantacuzino, extinzînd mult sfera preocupărilor pentru etnogeneza și continuitatea poporu-

lui român în vechea Dacie, aduce noi și importante contribuții „Iară noi, într-un chip de ai noștri și de toți cît sînt rumâni, ținem și credem, adevărindu-ne de mai aleșii și mai adevărații bătrîni istorici și de alții mai încoace, că valahii, cum le zic ei, iar noi, rumânii, sîntem adevărați romani și aleși romani în credință și în bărbăție den carii Ulpie Traian i-au așezat aici în urma lui Dechebal, după ce tot l-au supus și l-au pierdut ; și apoi și alalt tot sireagul împăraților așa i-au ținut și i-au lăsat așezați aici și dintr-acelora rămășiță să trag pînă astăzi rumânii aceștia. Însă rumânii înțeleg nu numai cestia de aici, ce și den Ardeal, carii încă și mai neaoși sînt și moldovenii și toți cîți și într-altă parte se află și au această limbă, măcar fie și cevași osebită în niște cuvinte den amestecarea altor limbi, cum s-au zis mai sus, iară tot unii sînt. Ce dară pe acestea, cum zic, tot romani îi ținem, că toți acești dintr-o fîntînă au izvorît și cură“.

Din șirul cronicarilor, idealul independenței naționale a fost exprimat, mai direct și mai răspicat, de Dimitrie Cantemir, în a sa *Descriptio Moldaviae*, subliniind cu mîndrie faptul că „moldovenii și-au apărat vitejește slobozenia și nu s-au lăsat înșelați nici de lingușiri, nici de mari făgăduieli [...] ca să-și vîre grumajii în jug străin“. Tot el spunea că „Afară de dumnezeu și de sabia lor (voievozii români n.n.) nu cunoșteau pe nimeni mai mare în țara lor, nu erau legați de nici un principe străin, nici ca vasali, nici prin omagiu“.

Reluînd argumentele cronicarilor pe o treaptă superioară de înțelegere și nuanțîndu-le în lumina unor anume interese vitale pentru neamul nostru, corifeii Școlii Ardelene au sprijinit activ lupta pentru libertate și suveranitate a românilor. Harnicul muncitor intelectual Gheorghe Șincai milita pentru respectarea demnității ro-

mânilor, pentru înlăturarea robiei, invocînd convingător originea lor nobilă, romană, „precum firea și virtutea îi mărturisește“. Mai energic parcă și mai hotărît se arată în atitudinea sa blîndul călugăr Samuil Micu, cel ce aruncase între ai săi, prin *Scurtă cunoștință despre istoria românilor*, mîntuitoarea lozincă : „Atque equidem Romano nasci sanguine multum est“. ¹ Efortul său a fost acela de a redeștepta conștiința nobleții neamului nostru, pentru a revigora bărbăția și mîndria națională, în lupta pentru libertate socială și independență națională : „Cel mai de jos neam, o durere, slugă și rob, prost și neînvățat, sărac și lipsit. Și dintru această socoteală să-și deschiză ochii minții și măcar și puțințel, ca printr-o crepătură să zărească statul său și privind la cei de demult ai neamului său de părinți, să nu facă de ocară mărirea acelor carii erau oameni învățați, oameni războinici, oameni viteji, oameni care sus căuta, nu să lăsa proști, robi...“

Ion Budai Deleanu, al cărui geniu a scos definitiv spiritul românesc din tenebrele evului mediu, transfigurează, în versurile de o surprinzătoare modernitate din *Cîntul XII al Țiganiadei* ideile cele mai îndrăznețe ale corifeilor Școlii Ardelene privitoare la independență :

*Nu dragi voinici ! Ori la slobozie,
ori la moarte drumul să ne fie !...*

*Și dacă-i hotărît din vecie,
Patria să cază fără vină
Aceeși soarte și-a noastră fie :
Un mormînt ne-astupe ș-o țărînă !*

¹ Și e mare lucru a te naște din sînge roman (lat.).

*Vrăjmașului alta nu rămînă
Fără pămîntul și slava română !*

Iată versuri care prin energia și elanul lor patriotic sînt demne de pana pașoptiștilor și-a marilor poeți romantici care au militat consecvent pentru aceleași idealuri. În spiritul concepției marelui revoluționar patriot, Nicolae Bălcescu, scriitorii pașoptiști au pledat curajos și statornic pentru neatîrnare și slobozenie. Alecu Russo arăta în *Cîntarea României*, un fel de cîntarea cîntărilor pătimirii noastre, că libertatea interioară a țării nu poate fi concepută fără libertatea exterioară : „Slobozenia — scria el — e îndoită : cea dinlăuntru și cea din afară : ele sînt surori, una fără alta nu pot trăi. Slobozenia dinafară este neatîrnarea moșiei, în care naștem și care ne hrănește, moșia de la care tragem numele nostru și dreptul de om, de sub biruirea oricărei alte țări și împărății. Pentru sîngele ce ne dă, sîntem datori cu sîngele nostru“.

Întreaga noastră literatură ne demonstrează că nici-cînd nu ne-am cerșit independența și n-am primit-o pomană de la nimeni.

Ne-am luptat, am asudat, am sîngerat și ne-am jertfit pentru ea ! La temelia ei stau, ca Ana lui Manole în zidurile de la Argeș, șiruri de generații de scriitori și artiști, de luptători care au căzut la Rovine și la Podul Înalt ; pe Cîmpia Turzii, pe a cărei țărînă s-a prăvălit capul lui Mihai Viteazul ; pe cîmpia Padeșului, unde Tudor Vladimirescu le-a spus românilor : „Ne-ajunge, fraților, atîta vreme de cînd lacrimile voastre [...] nu s-au mai uscat“ ; la Islaz și pe Dealul Spirii ; în Munții Transilvaniei, în care au luptat Horia, Cloșca și Crișan, apoi Avram Iancu ; la Smîrdan, la Grivița și la Plevna ; la Mărăști, Mărășești și Oituz ; la Radna și-n văile Tran-

silvaniei, unde s-a scuturat, ca florile cîmpului, viața multor luptători antifasciști. *Lupta pentru independența națională, dusă cu mijloacele și în formele specifice fiecărei etape, traversează întreaga istorie a poporului român, de la începuturile sale daco-romane și pînă în zilele noastre.* Ce adevăr profund exprima Eminescu, atunci cînd spunea că independența, obținută la 1877, nu este rodul unei singure generații, ci „*suma existenței noastre istorice*“. Fără această independență, pentru care au luptat și s-au jertfit moșii și strămoșii, ar fi fost cu neputință apariția și dezvoltarea statului român modern. Suveranitatea și independența n-au fost nicicînd un scop în sine sau numai o problemă de relații externe. Ele constituie o chestiune vitală pentru propriul nostru destin istoric.

În lumina unor asemenea convingeri, Mihail Kogălniceanu vestea țării și lumii întregi în ședința Adunării deputaților din 9 mai 1877 : „*Sîntem independenți, sîntem națiune de sine stătătoare*“. Toate condeiele țării au fost alături de Kogălniceanu și de poporul care, îmbrăcat în straie de dorobanți și roșiori, trecea Dunărea și se bătea vitejește pe redute pentru cucerirea definitivă a independenței naționale. „*Soldații români luptă ca lei și cînd nu pot să învingă, mor pînă la unul*“, informa Kogălniceanu, în calitatea lui de ministru de externe, pe diplomații români de la Paris, Viena, Berlin și Roma, la 15 septembrie 1877. Faptele de arme ale românilor devin repede subiecte de literatură și artă, se constituie de îndată în nucleeele unor legende istorice care vor cuceri sufletul tuturor compatrioților. Alecsandri va scrie poeziile care au fost strînse mai tîrziu în volumul *Ostașii noștri* ; Nicolae Grigorescu va merge pe front și va picta nemuritoarele pînze, înmuindu-și parcă penelul în sîngele vărsat, în cețurile care învăluiau luptele, înfățișînd viața

plină de jertfe și eroism a luptătorilor români. Unii scriitori mai tineri au participat nemijlocit la lupte, cu arma în mână, precum poetul Theodor Șerbănescu, sau Ioan Nenițescu, autorul celebrei poezii *Pui de lei*, ofițerul care a intrat primul în luptă, la 27 august 1877, deschizând atacul oștirii române.

Sămînța patriotică aruncată de secole de cărturarii neamului dădea rod în toate conștiințele. Nicu Gane, cel ce mărturisea cu mîndrie, parcă în numele tuturor scriitorilor vremii : „*Sunt fericit că am trăit în această frumoasă epocă de trecere a țării mele de la umilire la cinste și înălțare*“, descria în volumul de memorii *Zile trăite* (1903) starea de spirit a întregii națiuni române : „Ce frumos, ce liniștit, ce senin s-au dus băieții noștri înaintea gloanțelor, parcă mergeau la șezătoare și cădeau sărmanii ca snopii, dar nu dădeau îndărăt. Și drept să spun, poate că astăzi mulți părinți nu vor înțelege, dar era atunci un glas tainic în mine care îmi zicea : păcat că copiii tăi nu sînt în vîrstă să-și facă și ei datoria !“

Datoria patriotică și-au făcut-o toți scriitorii români, indiferent de valoarea estetică a lucrărilor elaborate. Creațiile lor sînt flăcările albastre ce adie — după credința populară — pe locurile unde sînt îngropate comori, adică vitejii neamului românesc, demonstrînd că orice neam are o menire în omenire, luminîndu-și prin jertfe cărările istoriei. Fiecare cuvînt din aceste scrieri poetice, epice sau dramatice este o lacrimă sinceră de durere sau de bucurie, o lacrimă din ochii plînși ai unui neam obidit și oropsit, o frîntură din sufletul său.

Știm bine ce înseamnă forma pentru artă. Știm, însă, și ce înseamnă receptarea spontană de către sufletul popular și național a unor creații precum *Sergentul*, *Peneș Curcanul*, *Păstorii și plugarii*, *Frații Jderi*, *Căpitanul Romano*, *Hora de la Plevna* sau *Hora de la Grivița*

de Vasile Alecsandri, reunite, după publicarea lor în *Convorbiri literare*, numerele pe ianuarie și februarie, în volumul *Ostașii noștri*, din 1878. Intuiau, chiar de atunci, contemporanii, flacăra patriotismului care încălzea inspirația scriitorilor din epocă și unul din ei scria în ziarul *Presa* din 13 mai 1878: „Talentul marelui nostru poet a intrat într-o nouă fază și o nouă coardă este acum adăugată la lira sa. Bravura armatei noastre pe câmpul de bătaie, eroismul soldatului român, disprețul său pentru moarte, sângele rece, ce el a arătat în cele mai teribile situațiuni, au inspirat domnului Alecsandri admirabile poezii, ce se vor grava în memoria tuturor generațiilor și vor deștepta în inima lor sentimente de orgoliu național, de amor și devotament pentru patrie.“

La fel s-au petrecut lucrurile cu poezia de mai târziu a lui George Coșbuc din *Cîntece de vitejie*, cu *O scrisoare de la Muselim Selo*, cu *Trei Doamne și toți trei*, *Rugămintea din urmă*, care, de îndată ce au apărut în presă, au devenit bunuri spirituale ce-au biruit vremelnicia. E un merit incontestabil al școlii, al profesorilor de limbă și literatură română care au știut să păstreze vii, în conștiința tuturor generațiilor de elevi, asemenea valori patriotice. Ei au știut că trecutul este umbra noastră istorică, de neînlăturat, care nu ne lasă niciodată singuri. Unor asemenea dascăli spiritualitatea românească se cade să le fie recunoscătoare, pentru că sănătatea morală a unui popor a depins și depinde, într-o mare măsură, de atitudinea lor.

Eveniment de răscruce, hotărîtor pentru destinul istoric al poporului nostru, Războiul de independență, de la 1877, a fost expresia luptei de veacuri a poporului român pentru unitatea, suveranitatea și independența sa. Înfăptuit cu sabia și eroismul ostașilor noștri, evenimentul acesta a fost pregătit, cu migală și osîrdie, de

pana scriitorilor noștri patrioți, care au mobilizat întreaga suflare românească pentru izbînda lui. Mărețul act istoric a fost evocat — așa cum bine se știe — la temperatura autentică a desfășurării evenimentelor, în creația populară, în lucrări literare, în versuri sau în proză, în dramaturgie, în publicistica unor scriitori ca Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, Al. Odobescu, B. P. Hasdeu, Ioan Slavici, Al. Macedonski, George Panu, Al. Lambrrior, Theodor Șerbănescu și mulți alții, care, chiar dacă n-au avut șansa unei glorii literare atît de marcate, au scris cu tot sufletul pagini sincere, pline de patriotism, în cronica neamului nostru, despre eroica sa luptă pentru neațîrnare. Toate aceste probleme le-au cercetat, în ultima vreme, istoricii noștri literari, răscolind arhivele, presa vremii, analizînd opere de prestigiu, datorită valorii lor artistice intrinsece sau documentare, jurnale și scriitori de o mare vibrație umană, de o mare autenticitate, capabile să refacă atmosfera epocii în care s-au produs. Căci, așa cum demonstra Eminescu în articolul *Independența română*, idealul neațîrnării venea din vechime ca un atribut esențial al poporului român, în fiecare etapă a dezvoltării lui istorice, independența fiind „ca drept pururea în vigoare” iar „tradiția ei și încercările de a o restitui n-au încetat nicicînd”.

Într-o amplă lucrare, T. Vîrgolici structurează îndeobște bogatul material documentar în capitole consacrate tradițiilor literare ale ideii de independență națională, atitudinii civice a scriitorilor noștri, ilustrînd-o prin analiza amănunțită a poeziei lui M. Eminescu, Vasile Alecsandri, George Sion, Iacob Negruzzi, Al. Macedonski, T. Orășanu, Ioan Nenițescu, prin analiza prozei lui G. Coșbuc : *Războiul pentru neațîrnare* și *Povestea unei coroane de oțel*, a lui Duiliu Zamfirescu : romanul *În război*, M. Sadoveanu : *Povestiri din război*, Emil Gîr-

leanu : volumul 1877, Gala Galaction : *Papucii lui Mah-mud*, prin analiza pieselor de teatru : *Oștenii noștri*, „piesă națională în 6 tablouri și un prolog“, subintitulată „episodă din resbelul românilor peste Dunăre“, cum se scria pe afiș, „lucrată în colaborațiune“ de Frédéric Damé și D. C. Ollănescu-Ascanio, *La Plevna* de G. Sion, reprezentată în toamna anului 1877 pe scena Teatrului Național din București și apoi la Iași și Galați, *Răniții români* de Pantazi Ghika, *Steaua României* și *Morții de la Plevna* de I. P. Pancov, *Sergenul rănit* de George Baronzi, *La Turnu Măgurele*, scenetă de Vasile Alecsandri, *Curcanii*, dramă națională în trei acte și un prolog de Grigore Ventura, piesa cea mai înche-gată din toată literatura dramatică inspirată de războiul nostru pentru independență, dar neglijată și ea de la primul război mondial încoace, cu excepția unor referiri critice sporadice și a unei remarcabile montări la televiziune.

Dacă dramaturgia din epocă n-a lăsat opere durabile, am putea spune că literatura de astăzi compensează cel mai mult trecutul tocmai în acest domeniu, dramaturgii contemporani realizînd pentru scenă și tipar peste zece piese pe această temă. Mihnea Gheorghiu stăruie în *Patetica '77* asupra evenimentelor sociale și istorice care au condus la obținerea și consolidarea independenței de stat a României. Mihai Georgescu în *Steaua Bunei Speranțe*, scrisă în formula de teatru-document, dezvăluie aspecte semnificative ale anului 1877, situația politică, atitudinea diferitelor partide politice și clase sociale față de complexa problemă a cuceririi independenței. În *Sîngele*, Horia Lovinescu evocă sprijinul entuziast pe care românii din Transilvania l-au adus, în 1877, luptei pentru dobîndirea independenței. O temă asemănătoare, evidențiind contribuția românilor din cele trei provincii românești la cucerirea independenței, abordează și Pavel

Belu în *Muntele cu 77 de inimi*, subliniind ideea că acest eveniment istoric a reliefat cu putere conștiința unității naționale a tuturor românilor, solidaritatea și aspirațiile comune ale întregului popor. Se înnoadă, astfel, o splendidă tradiție consemnată încă de *Gazeta Transilvaniei* care la 14 iulie 1877 scria limpede și curajos : „Cauza ostașului român e o cauză generală română. Victoria lui e a întregii națiuni“. Iar cealaltă mare publicație românească din Transilvania, *Telegraful român*, scria, la 29 decembrie 1877, că „au trecut cele câteva luni de zile și numele *Curcan* a ajuns a fi popular în Europa ; la Plevna, la Rahova, la Palanca, românii au dovedit că sînt adevărați urmași ai străbunilor săi, că știu să apere o cauză, că sînt un popor de bărbați. Și astăzi nimeni nu mai cutează a deosebi pe români de români, fie oriunde. Asta ne leagă, ne împreună și ne încheagă, asta silește lumea să recunoască în noi un popor compus din oameni de același fel binecuvîntat. Zicem fără sfială : anul 1877 a dat Europei un nou popor“.

Cărturarii patrioți din Transilvania, de mare prestigiu profesional, precum Iosif Vulcan, George Bariț, Aron Densușianu, Scipione Bădescu, Teocar Alexi, Grigore Bengescu și mulți alții au scris rînduri vibrante, versuri și proză, pentru sprijinirea Războiului de independență, prin care, așa cum spunea odată Mihail Kogălniceanu, trebuia să dovedim, printre altele, că „dacă voim să fim națiune liberă și independentă, nu este pentru ca să neliniștim pe vecinii noștri, nu este pentru ca să fim un popor de îngrijiri pentru dînșii ; din contra, și încă mai mult decît pînă acum, să arătăm că sîntem o națiune hotărîită să ne ocupăm de noi, să ne ocupăm de națiunea noastră, să ne ocupăm de dezvoltarea ei, de dezvoltarea bunei stări morale și materiale, iar nicidecum ca să îngrijim, ca să neliniștim pe cineva [...] Voim să fim in-

dependenți, pentru că voim să trăim cu viața noastră proprie“.

În *Marele Soldat*, Dan Tărchilă reînvie atmosfera dramatică din timpul războiului, cu implicații semnificative în viața unei familii de dobrogeni. Într-o piesă, *Șoimii*, deci cu un titlu împrumutat de la primul roman al lui Mihail Sadoveanu, Petru Vintilă își propune să oglindească entuziasmul cu care masele populare au întâmpinat războiul pentru cucerirea independenței, spiritul de sacrificiu, eroismul izvorât din inimile unor oameni simpli. În centrul acestei emoționante creații dramatice stă figura unui elev care pleacă voluntar pe front și, îndeplinind cele mai grele misiuni, cade răpus de un glonte. Căderea lui nu e o înfrângere, ci o înălțare, e zborul unui „brav șoim“ care a decolat spre țăriile albastre, pe cerul liber al patriei.

Piesa lui Dumitru Radu Popescu, *Două ore de pace*, evocând același război, se constituie într-o interesantă și captivantă dezbatere contemporană asupra sensurilor progresului istoriei, asupra patriotismului și umanismului și a raporturilor lor cu sentimente intime, etern umane, ca dragostea părintească și prietenia. Pe aceeași temă, dramaturgul I. D. Sîrbu abordează în drama *Iarna lupului cenușiu* conceptul de libertate și contradicțiile dialectice care constituie fondul și mobilul progresului fiecărui popor, indiferent de mărimea granițelor sale. Ample fresce sociale și istorice realizează Mircea Radu Iacoban în *Reduta*, Ion Ochinciuc în *7 zile pînă la Plevna* și Mircea Bradu în *De cîte ori am pornit*, situînd în centrul acțiunii eroismul maselor populare, care au fost nevoite și după obținerea independenței să continue lupta pentru consolidarea acestui act istoric.

După „Plevna externă trebuie să cucerim Plevna internă“, scria luptătorul pentru libertate C. A. Rosetti,

înțelegînd prin această metaforă nevoia imperioasă de democratizare a vieții noastre publice. Au trecut ani de lupte grele, duse de clasa muncitoare, de țărănime și de intelectualitatea progresistă, de Partidul Comunist Român pînă să aibă loc această izbîndă. A fost nevoie de revoluția socialistă, de orînduirea democratică, de schimbări radicale, care au adus la conducerea țării partidul clasei muncitoare, pentru ca această Plevnă internă să poată fi cucerită și dezvoltată, de la dreptul de a nu atîrna de nimeni, de a acționa liber în propria țară, de la convingerea că sîntem singurii stăpîni ai pămînturilor strămoșești, la afirmarea plenară a geniului creator al poporului român, la hotărîrea de a nu accepta imixtiuni și intervenții din afară. În anii de după Eliberare, independența națională are o acoperire totală, organică, în orînduirea nouă, în societatea socialistă multilateral dezvoltată, în progresul economic, cultural-științific și social al țării.

Sîntem un popor străvechi, născut și crescut într-un relief unitar și armonios, un popor mîndru, cu o cultură și o civilizație originală, cu o statornică conștiință de sine. Înfruntînd cu abnegație și eroism vicisitudinile unei aspre istorii, poporul român și-a păstrat tot timpul demnitatea națională.

„Împrejurările istorico-sociale vitrege în care și-a dus existența — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — au obligat poporul român din cele mai vechi timpuri să-și apere dreptul la viață cu arma în mînă. Rezistînd tuturor încercărilor el a străbătut vremurile de restriște și a ieșit la lumină cucerindu-și locul ce i se cuvine în marea familie a popoarelor lumii, pentru că întotdeauna a fost animat de o nestinsă dragoste de patrie, de curaj și spirit de abnegație; sentimentul patriotismului fierbinte a fost transmis ca o flacără vie, din generație în generație“.

Ne-am dorit independența nu pentru a ne izola de alte popoare, ci pentru a colabora, a coopera și acționa împreună cu toate etniile lumii, pentru pacea și progresul omenirii. „Noi stăm pe aceeași înălțime a culturii pe care stau celelalte popoare ale Occidentului — scria încă pe la 1883 învățatul filolog M. Gaster. Poporul român nu s-a izolat de celelalte popoare și nu s-a hrănit în cursul secolelor cu fărâmituri căzute de la masa antichității clasice. Dimpotrivă, vedem pe poporul român, într-o veșnică mișcare, dezvoltând o energie intelectuală, cum e proprie tuturor popoarelor pline de viață și de viitor.“ În același studiu, eruditul autor demonstra faptul că literatura română formează o verigă ce „leagă popoarele între ele“.

Așadar, poporul român și-a cucerit independența, suveranitatea și prestigiul atât prin vitejia și curajul său proverbial, cât și prin contribuția sa culturală la patrimoniul spiritual al umanității. Într-un stat liber și suveran s-a creat o cultură profund națională și originală, care s-a integrat cu realizări remarcabile în patrimoniul culturii universale.

DUHUL ȘI UMBRĂ PĂMÎNTULUI

Nu mi se pare a fi o simplă întîmplare faptul că romanul românesc se afirmă plenar prin personalități de prim ordin ca Liviu Rebreanu, M. Sadoveanu, Camil Petrescu, Ion Agîrbiceanu, Hortensia Papadat-Bengescu ș.a. abia după desăvîrșirea unității noastre naționale într-un stat modern și independent, în perioada pe care ne-am deprins a o numi interbelică.

Firește, nu e vorba de a stabili relații mecanice, simpliste, între o realitate istoric-obiectivă și una spiritual-subiectivă, ci de a sesiza o determinare intimă, nuanțată între părți distincte care trăiesc însă într-o unitate dialectică firească. Romanul, o specie epică modernă și complexă, chemat inițial să suplinească dispăruta epopee, avea nevoie de o respirație largă, de o existență umană desfășurată pe spații întinse din toate punctele de vedere : istoric, social, etnografic, spiritual, psihologic, lingvistic etc. Ca să vieze și să comunice ceva interesant, inedit și semnificativ, romanul, mai mult ca oricare altă specie literară, trebuie să crească din aceste realități complexe ale existenței unui popor. Mărturie stau scrierile lui Liviu Rebreanu : *Ion* (1920), *Pădurea spînzuraților* (1922), *Răscoala* (1932), care s-au impus printre operele de seamă ale literaturii universale.

Și la noi, ca și aiurea, istoria romanului își urmează legile ei proprii de evoluție, nu însă independent de istoria neamului. Pînă la actul istoric al Unirii tuturor românilor, literatura noastră a cunoscut încercări timide de roman, precum : M. Kogălniceanu — *Tainele inimii*, D. Bolintineanu — *Manoil și Elena*, B. P. Hasdeu — *Ursita*, M. Eminescu — *Geniu pustiu*, Al. Vlahuță Dan, Duiliu Zamfirescu — *Viața la țară*, I. Slavici — *Mara*, care înfățișează, cu modalități estetice diferite, dar dintr-o perspectivă mai mult sau mai puțin regională, realități care caracterizau, în fond, viața românilor de pretutindeni.

Rebreanu vine în literatură cu ideea realizării unei fresce unitare, epopeice, reflectînd viața diverselor provincii românești în aspectele ei definitorii. Simțindu-se profund legat de istoria, tradițiile, pămîntul și oamenii acestei țări, Rebreanu mărturisea într-unul din interviurile sale : „Eu unul nu pot crede că ființele care m-au precedat n-au lăsat nici o urmă în sufletul meu... Pot eu, care sînt fiu de plugar, să afirm că nu mai simt nici un pic de miros de brazdă sfîntă în mine ? Arborele își simte rădăcina adînc înfiptă în glie, ca de acolo să-și tragă seva pentru ramurile care urcă în sus. Simt pe toți muncitorii pămîntului cum se frămîntă în mine“ (*Viața literară*, an. I, nr. 1, 20 februarie 1926).

Dintr-o asemenea credință și din atari frămîntări au răsărit acele personaje de neuitat, de o tulburătoare autenticitate din nuvelele : *Proștii*, *Coasa*, *Dintele*, *Ofilire*, *Nevasta*, *Răfuiala* etc. și romanele : *Crăișorul* (inspirat din răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan), *Ion*, epopee a Transilvaniei acestui început de veac, tragedie tulburătoare a unor ființe voluntare, puternic fascinate de mirajul pămîntului (Ion al Glanetașului), roman de o valoare excepțională, care singur poate eterniza numele

marelui scriitor, *Răscoala*, o prelungire a lui *Ion* în Muntenia, o operă grandioasă, reflectînd cu o uimitoare forţă realistă unul din momentele cele mai dureroase din existenţa amară a ţărănimii române. Stăpîn pe o desăvîrşită artă a construcţiei epice, observator social şi pătrunzător analist, avînd o înaltă conştiinţă a responsabilităţii scriitorului, Rebreanu, continuînd tradiţii epice autohtone şi străine, dă romanului românesc o strălucire neaşteptată, ridicîndu-l la nivelul valoric al creaţiilor celor mai de seamă din epocă, făcîndu-l o oglindă a întregului suflet românesc.

Preocupat mai mult de exprimarea complexă şi completă a adevărului decît de ornamente stilistice, roman-cierul, care se compara cu un demiurg, lasă impresia unei forţe telurice, ne face să credem că vorbeşte prin scrisul său, pămîntul. „Mă văd pe un cîmp întins, arat proaspăt — scria odată Octavian Goga. Bulgări mari de glie neagră, răscoliţi profund, mă privesc. E scrisul lui Rebreanu. Vorbeşte pămîntul“.

Au vorbit prin scrisul său pămîntul şi oamenii acestei ţări, istoria şi tradiţiile noastre, geniul creator al poporului român. Creînd cu un talent şi cu o forţă demiurgică oameni şi viaţă adevărată, realizînd o epică obiectivă de o arhitectonică solidă şi impresionantă, în stare să copleşească, parcă, realitatea însăşi, Liviu Rebreanu a lăsat tuturor cercetătorilor impresia că e cel mai puţin poet dintre toţi prozatorii noştri. E adevărat, Liviu Rebreanu nu e un poet al frazei, al imaginilor lirice, al sentimentelor sub forma sub care le-a statornicit tradiţia. Privită global, metafora lui nu vibrează ca un cîntec pe tremurul unei frunze, nu ţîşneşte dintr-o zvîcnire lirică, ci se ridică încet din inima lucrurilor, dintr-o forţă telurică, cu vraja cu care în dimineţile de toamnă se ridică de pe cîmpuri o ceaţă miraculoasă, în care

plutesc duhul și umbra unei noi lumi. Universul său artistic se structurează în jurul pămîntului, cum, de pildă, al romanticului Eminescu în jurul lunii, al unui Alecsandri în jurul soarelui. Dacă sînt scriitori solari, selenari, atunci Rebreanu e un scriitor teluric.

Universul creației lui Liviu Rebreanu, forța epică, metafora cheie, în ultimă instanță, caracterele, firile aspre și viguroase ale personajelor au în el ceva teluric. Să observăm că pămîntul pentru Rebreanu nu e o simplă proprietate — cum s-a crezut — ci o entitate existențială. El e integrat într-o concepție de viață, într-un sistem de categorii sociale, dar și strict umane, cu ecouri adînci în toate straturile sufletești ale personajelor.

DEMOSTENE BOTEZ : *SCRIERI*, I, II *

Într-o excelentă ediție de *Scrieri*, Editura Minerva a strâns între copertile a două volume, sub îngrijirea autorului, poeziile cele mai reprezentative ale lui Demostene Botez, răspândite, într-un răstimp de peste șase decenii, în numeroase reviste și ziare, de la *Arhiva* — organul Societății științifice și literare din Iași — unde debutează, în 1911, cu versurile intitulate *Cîntec*, un fel de crez artistic, în care poezia era înțeleasă ca „un plîns al ușurării și ca un glas de mîngîiere“ și pînă la poeziile apărute în paginile presei literare din ultimul an al vieții sale. Volumele de *Scrieri* urmează structura cărților de poezie ale lui Demostene Botez, din placheta *Munții* din 1918, care cuprinde, după expresia lui Ibrăileanu, șase elegii funebre, izvorîte din durerea provocată de căderea vremelnică a Carpaților sub stăpînirea germană, din *Floarea pămîntului* (1920), *Povestea omului* (1923), *Zilele vieții* (1927), *Cuvinte de dincolo* (1934), volumele publicate după eliberarea țării; *Floarea soarelui*, *Versuri alese*, *Prin ani*, *Carnet*, *Oglinzi*, *Aproape de pămînt* și *Na' greu' pămîntului*.

* Editura Minerva, 1971.

Demostene Botez este prin excelență un poet *senti-*
mental, în sensul cel mai pozitiv al termenului, și un
poet de *atmosferă*, înțelegînd prin această noțiune ele-
mentul cel mai puternic prin care un anumit mediu so-
cial, moral sau istoric, își afirmă existența distinctă. At-
mosfera nu rareori tristă, apăsătoare, dramatică din poe-
ziile lui Demostene Botez din perioada interbelică reflectă
atmosfera cadrului istoric, social și moral a lumii tîr-
gurilor de provincie, lăsate în paragină și uitare de
orînduirea capitalistă. Depopulate, încremenite într-o pa-
triarhalitate stranie, cu case vechi, cu o viață redusă la
datele cele mai rudimentare, tîrgurile de provincie, în
contextul orînduirii capitaliste, par niște înfricoșătoare
ghetouri morale.

Anemia, monotonia, plictisul, mizeria inundă ca o apă
stătută și leșiatică tîrgurile acestea și nu cruță nici ve-
chea cetate a Iașului, a cărei efervescentă spirituală de
altădată e înecată în noroiul ploilor și pulberea căldu-
rilor caniculare. Moldovean de origine, Demostene Botez
a trăit mulți ani în stagnarea și vegetarea socială a
acestor tîrguri, cu o viață adeseori fără orizont, sau cu
orizontul limitat al unui cadran de ceas : „Ca niște mi-
nutare pe-un cadran, / Ne învîrtim pe-același loc închis,
/ Ne deșteptăm și iar cădem în vis, / Cu anotimpurile
unui an...” — și s-a făcut expresia durerii lor și a sa
proprie : „Așa purtînd povară, mi-am împărțit eu cîntul /
Ce l-am crescut în suflet și l-am trăit mereu, / Să-l
poarte ca pe-acesta pe străzi înguste, vîntul, / Să fie-al
tuturora precum a fost și-al meu“.

În opera multor scriitori de la noi, mai ales moldoveni,
durerea acestor tîrguri, cu „flori ofilite” și „locuri unde
nu se întîmplă nimic”, a răsunat ca un ecou puternic.
Ne amintim numai de Sadoveanu, de Ion Călugăru, de

Bacovia, de B. Fundoianu, în a căror operă gem durerile acestei lumi.

Citind poeziile lui Demostene Botez dinainte de Eliberare, te simți ca într-o zi tristă de toamnă târzie, cu oameni ofiliți moral și fizic, cu străzi noroioase, desfundate de ploi reci, monotone, cu dricuri mortuare. Totul se repetă obsedant : „Și azi se sfârșește și mâine începe / Cîntarea culorilor fade. / Se strînge-n ghiocul de frunze nomade / Pustiul din suflet, pustiul din stepe...”

Cerul e vînat și mohorît ; pe străzi e pustiu ; oamenii locuiesc în odăi sărace și goale, mobilate parcă și ele numai cu pustiu ; la geam bat picuri mari aduși de vînt ; afară pe-o creangă neagră de salcîm, stau ciori ; nu se aude nimic decît apăsătoarea tăcere, peste care se ridică, nu arareori, glasul clopotului de la biserica Bunavestire (e semnificativ, în condițiile astea, vestea morții e o veste bună), anunțînd într-un vaier lung încă o trecere în veșnicie. E o suferință ucigătoare, care roade în existență ca un cariu într-un lemn uscat. Și bucuriile oamenilor sînt tragice, vulgare, stîrnind milă. E o încremenire obositoare. Mișcarea însăși, cînd o percepem, e parcă numai un mijloc pentru atingerea scopului : *încremenirea*. Pămîntul chiar își „duce undeva departe / caicul negru încărcat cu moarte”. Oamenilor din tîrgurile provinciale inerția le trezește în minte ideea morții, care e firesc să triumfe acolo unde un alt gînd, o altă activitate n-o alungă, unde viața sub toate aspectele ei e într-o înspăimîntătoare agonie : „În spleen-ul orașelor de provincie, în zilele de lungă solitudine și de amară plictiseală, adică duminicile”. În poezia lui Demostene Botez stăruie pînă la monotonie obsedantă tristețea după-amiezilor de duminică, cu tăcerea ascunsă prin ogrăzi, cu străzi pustii, cu servitori în poarta casei, cu ferestrele

închise, cu uşile zăvorâte : „Dumineci lungi, dumineci nesfîrşite, / Cu alte dimineţi scăldate-n soare, / Cu clopote-n văzduh răsunătoare... / Dumineci lungi, dumineci adormite. // E linişte pe stradă, oboseală ; / Ceva greoi apasă urbea moartă. / Un servitor în haina lui de gală / Cu capul gol, de-o oră-aşteaptă-n poartă. // Se văd ferestri cu storurile trase, / Nu cearcă nimeni uşile-ncuiate, / Apasă grea tăcerea peste case, / Dumineci lungi, dumineci întristate.“ Interesant de remarcat procedeul artistic, prin care atributul esenţial, lungimea duminicilor, rămîne invariabil şi în funcţie de el variază doar epitetul : adormite, întristate, nesfîrşite. Cînd totuşi apare viaţa în mişcare, nu are alt rost decît să întărească sentimentul pustiului, al platitudinii traiului jalnic din tîrgurile provinciale : „Pe strada-n care au ieşit căţei şi slugi / Trec în rînd recruţii tunşi şi clăpăugi, / Îngăimînd din gură-un cîntec de ostaş / Ce deşteaptă case goale, prin craş. // Stau la gard bătrînele în soare, / Stau cu mîinile la gură, gînditoare. / Cîinii-ar vrea să-i latre, dar li-i lene, / Şi se uită după dînşii printre gene“.

Sentimentul dureros al vieţii sleite şi cenuşii nu apare numai în duminici şi numai toamna. Toate anotimpurile seamănă între ele : „Şi primăvara asta e la fel cu nu ştiu cîte alte primăveri“ ; toamnele de asemenea, verile şi iernile aşijderea. Zilele întregului an sînt cenuşii, monotone, fără orizont, iar gesturile oamenilor, mecanice şi banale : „Ferestrele aceloraşi vecini / Ca-n orice an iar s-or deschide-n soare, / Pe urmă ştiu, vor atîrna covoare, / Şi vor grebla ei singuri prin grădini. // Cu-aceleaşi gesturi parcă ancestrale / Vor scutura prin case şi vor scoate, / Afară-n soare, scaune-mbrăcate / Şi nişte plante artificiale. // Dumineca iar vor cînta agale / Aceleaşi caterinci spre panoramă / Pe unde-s bărci,

panoptic și o dramă, / Aceleași valsuri triste și banale.
// Aceeași goarnă de înmormîntare / Va răsună strident
și monoton, / Cu același ritm și cu același ton, / Ca-n
orice alte primăveri cu soare“.

Monotonia vieții oamenilor din aceste țiguri devine
disperantă în versurile : „Și mortul însuși o să mi se
pară / Că este cel din altă primăvară“.

În universul poetic al lui Demostene Botez, casele
sînt pline de mistere, viața în ele pulsînd atît de rar,
încît pentru perpetuarea ei se simte nevoia învierii celor
de altădată, din tablourile de pe pereți : „Tot mai puțin
vor mai trăi cei vii / Și tot mai mult, și tot mai mult
cei morți“.

Oamenii, sugerează poetul, trăiesc în virtutea iner-
ției, purtînd în craniu, din toată clipa ce n-a vrut să
moară, ca într-o urnă funerară, cenușa propriului tre-
cut.

Poezia lui Demostene Botez de dinainte de Eliberare
se caracterizează printr-un umanism cald, printr-o par-
ticipare dureroasă la durerile unei lumi strivite, la viața
amară a unor oameni chinuți. De aici nota ei tristă, de
aici timbrul ei elegiac. Acest umanism statornic va în-
rîuri orientarea poeziei sale de după 23 august 1944,
care ar putea sta toată sub titlul simbolic de *Floarea
soarelui*. În noile volume, în care lirismul specific poe-
tului e mereu prezent, se intensifică direcția socială și
patriotică a poeziei sale, se afirmă tot mai viguros sen-
timentul încrederii în viață, în om, în triumful noii orî-
nui socialiste. Inundat de lumina veacului socialist,
orizontul trist, încețoșat, intimist, uneori, al liricii sale
se luminează și se deschide larg către lume, către noua
viață a oamenilor constructori entuziaști ai socialismului.
Poetul găsește în elanurile clasei muncitoare, în ideolo-

gia și partidul ei comunist forța pentru un lirism tonic, viguros. Acum universul său poetic se îmbogățește cu viața și faptele eroice ale constructorilor socialismului.

Se produc în viziunile poetului mutații simbolice. Cerul e mai clar și senin, omul muncitor, vultur în colivie altădată, e acum „Avîntat ca-ntr-un zbor / E cu soarele vecin“; pe străzi nu se mai aude tînguitul jalnic al caterincilor, ci glasuri voioase și cîntece de pionieri; pe cîmp nu mai domnește tăcerea, fiind copleșită de uruitul tractoarelor și fluierul uzinelor; mahalalele orașelor nu mai sînt părăginite ca altădată. În muncitorii, priviți cu compasiune în vechile poezii, precum *În mină*, *Moartea șomerului*, înfățișați ca victime ale regimului capitalist, poetul vede Prometeii, prin a căror muncă: „Din zori de dimineată pînă-n seară / Va înflori ca pe aici în Tei, / Tot ce a fost paragină în țară.“

Omul acesta nou al zilelor noastre, transformator al naturii și ziditor al unei vieți mai fericite, e cîntat de Demostene Botez cu dragoste și însuflețire în nenumărate poezii: *Turnătorul*, *Pe frontispiciul expoziției industriale*, *Pe tine vreau acuma să te cînt* etc., etc.

Nutrind un sincer cult pentru om, pe care l-a purtat o viață întreagă în sufletu-i de poet, Demostene Botez vede în muncitor pe cetățeanul cel mai înaintat al epocii socialismului, cu problematica sufletească cea mai bogată și cu fizionomia morală cea mai luminoasă și reprezentativă.

În versurile sale cu caracter de artă poetică, Demostene Botez militează pentru o poezie optimistă, luminoasă ca viața însăși, spunîndu-i tînărului poet care cîntă „voios un cîntec plin de viață / Nu cum cîntam, litanie de moarte“:

*Tu nu ești singur pe pustii alei,
Și în orașul tinereții mele
N-auzi un zornăit de lanțuri grele
Cum s-auzea ades în anii mei.*

Cu sentimentul participării la miracolele vieții noi, într-un colocviu cu inima sa, poetul inculcă ideea răspunderii artistului, nevoia de a slăvi noile frumuseți, bogăția conținută și neconținută a acestora. În acest sens poetul își îndeamnă inima: „Dar uită tot trecutul ce s-a dus, / Să-mi bați pînă la ultima terțină, / Mai am atîtea de cîntat, de spus“.

În viziunea lui Demostene Botez, poetul e un fel de miner care sondează straturile istorice ale omenirii, ale trecutului, pentru a-i cînta prezentul și a-i visa viitorul, cum așa de nimerit spune în poezia *Poetul* din ultimul său volum *Na' greu' pămîntului*:

*Poetu-i, totdeauna,
În mine un strigoi,
Pe care-l simt cum vine
Și pleacă înapoi.
Poetul e fantoma
Unui miner ce-a fost
Și care sapă-n mine
Ascunse straturi negre
De zeci de ani-lumină,
Și-aduce visu-n lume,
Visat de nu știu cine,
În nu știu care veac.*

ION BRAD : TRANSILVANE CETĂȚI FĂRĂ SOMN

În anul centenarului independenței noastre naționale, poetul Ion Brad apare, în Editura Cartea Românească, cu un frumos volum de versuri patriotice inedite, intitulat : *Transilvane cetăți fără somn*, și ilustrat de pana nu mai puțin încărcată de poezie a pictorului Constantin Piliuță. Intuind exact și profund gândul poetului, pictorul surprinde, pe urmele poeziei lui Brad, istoria noastră în momentele ei grave, solemne, în ipostaza aceea atât de specifică luptelor românilor pentru salvarea ființei naționale duse cu condeiul și cu spada, luptă care s-a convertit în artă într-o răscolitoare elegie eroică. Astfel, de pildă, lespedeaua de pe mormântul lui Iancu, de la Tebea, de sub gorunul lui Horia ne apare, într-o excepțională distilare lirică, asemeni unei cronici, uitată la poalele Apusenilor, la căpățiul căreia a răsărit din pământul generos al patriei floarea recunoștinței. Sentimentul de admirație pentru eroii neamului, al demnității și măreției luptei noastre pentru neațîrnare, care străbat versurile poetului, sînt sugerate de pictor prin linii de o simplitate sobră, sigure și drepte ca și voința și năzuința românilor. Aici am putea inversa, fără teama de a greși, celebrul dicton al poetului latin : *Ut pictura poesis*, și să spunem : ca și poezia este desenul.

Ion Brad face parte din acea categorie de poeți autentici pentru care sentimentul patriotic reprezintă o coordonată esențială a poeziei, fiind implicat organic în toate atitudinile și reacțiile sale lirice. Poetul se simte și reușește să fie un soldat al ideii patriotice, un om aflat permanent în Agora și niciodată în turnul de fildeș: „Pe raza unui singur crez / Urc ca păianjenul în soare, / Mă desprimăvărez / De tot ce mă doare, / De-armuri și poveri / Purtate milenii în spate / De la care tot sper / Un strop de singurătate / Un ceas de popas / După crîncena luptă. / Să văd cît suiș a rămas / Din calea neîntreruptă“. Abordînd teme frecventate de mulți precursori, Ion Brad a reușit să le dea prospețime și noutate, în primul rînd prin înțelegerea faptului că sentimentul patriotic, ca oricare altul, are și el un caracter istoric, în sensul că urmează o anume evoluție a societății și sensibilității umane, a concepțiilor oamenilor despre patrie, eroism, jertfă, împlinire istorică, despre valorile etice și estetice, despre raportul dintre individ și societate, dintre vremelnicie și eternitate, dintre național și universal. Poetul a înțeles, profund și complex, că în vremea noastră socialistă, sfera noțiunii de patriotism este mai bogată și mai cuprinzătoare decît oricare alta, că patriotismul autentic presupune o largă deschidere în fața istoriei, o justă înțelegere a raporturilor dialectice dintre fenomene. O asemenea viziune modernă, materialist istorică, răzbate de pretutindeni din volumul *Transilvane cetăți fără somn*, prin care poetul Ion Brad realizează o cronică lirică, plină de frumuseți artistice, a momentelor de răscruce din istoria noastră națională, de la Burebista, care taie „capul vițelor de vie“, de la Decebal, al cărui cap e prima stea pe cerul nostru, la figurile legendare de voievozi din evul mediu românesc, Gelu, Glad, Menumorut, Bogdan, Negru Vodă, care co-

boară, ca niște rîuri, din sufletul munților, la Mircea cel Bătrîn și Ștefan, la Cantemir, Vlad Țepeș, Mihai, Bălcescu, Iancu și Cuza Vodă, la țărani răsculați din 1907, la întemeietorii Partidului Comunist Român, din 1921 : „Toți ctitorii de țară / Se adunau din nou, / Martirii toți, acum să-și împlinească / Nădejtile crescute ca munții în ecou / Sub frunțile acestor muncitori / De la Ardeal / Moldova și Țara Românească“ — pînă la constructorii de țară nouă, socialistă, care clădind prezentul și cucerind viitorul, știu să-și recucerească și trecutul lor glorios.

În *Frumoasă țară*, poetul realizează o viziune sintetică, dinamică, dialectică, a istoriei noastre naționale, cu sentimentul că : „O amintire ți-ar fi fost trecutul / Cu atîtea răstigniri ori chiu și vai / De nu-ți stropea cu ploi de aur lutul / Acest prezent ce-l meriți, ce ți-l dai“, cu convingerea că viitorul țării ar fi fost un searbăd vis : „De nu-nviau românii din români, / De nu domnea peste popor poporul / De n-am fi fost prezentului stăpîni“.

Volumul *Transilvane cetăți fără somn* se impune printr-o mare varietate stilistică și a formelor de expresie care merge de la anecdotă și poveste, incorporate organic în discursul liric, de la evocarea patetică, de bună calitate retorică, la alegoria istorică, împrumutate din vechile cronici ori din legenda romantică, pînă la mărturisirea intimă, la notația plastică sugestivă și la densa poezie filosofică. Evident, nu toate aceste forme de manifestare artistică îi reușesc poetului în egală măsură. Uneori, precum în *Cronică veche și nouă la Muntele Athos*, apare o anume diluare verbală, se resimt elementele de cronică ritmată, prea puțin transfigurate poetic. Ion Brad ne convinge încă o dată că autorul poeziei patriotice moderne nu se poate ignora pe sine, nu-și

poate neglija universul său de gânduri și simțiri. Dacă eul liric se ignoră pe sine, în substanța poeziei patriotice moderne, atunci el va ignora totul sau, în orice caz, va prezenta totul fad, detașat și rece. Dacă eul liric nu vrea să știe nimic despre el, despre rostul lui în contextul social-istoric, al sentimentului patriotic în toată întinderea și complexitatea lui, atunci el nu va ști nimic interesant nici despre demnitatea patriotică a lui Decebal, nici despre Ștefan și Mihai, nici despre spiritul de jertfă al maselor populare pentru apărarea ființei naționale, pentru cucerirea independenței și suveranității, pentru dreptate și o viață mai bună.

Frumusețea poeziei patriotice a lui Ion Brad constă în faptul că poetul tratează patriotismul nu numai ca o problemă generală a întregului popor, ci și ca o chestiune intimă, a lui și numai a lui. Aceasta sporește senzația de firesc și autenticitate, aceasta dă versurilor căldură umană și poeziei frumusețe. Modalitatea cea mai frecvent cultivată de Ion Brad este aceea a poeziei imnice, de calde răsfrîngeri admirative, de cuprindere în imagini inedite a peisajului adînc al patriei, care nu e numai cel geografic, ci și cel spiritual. Pe această coordonată se realizează admirabile evocări ale unor ctitori de limbă, cultură și spiritualitate românească, precum poeziile *Corifeul*, închinată lui Gheorghe Șincai, *Roata din secolul luminilor*, *Cu Cipariu în noaptea tăierii pruncilor*, *Kogălniceanu — cronicarul*, *Eminescu*, 1866, *Ionică Albu*, dedicată lui Agârbiceanu, *Cîntărețul Ardealului*, *Emil Isac*.

ACADEMICIANUL ȘERBAN CIOCULESCU — LA 75 DE ANI

Dacă este adevărat că eminentul profesor Șerban Cioculescu are acum 75 de ani, vîrstă incredibilă în raport cu tinerețea lui spirituală și cu vioiciunea lui fizică, atunci, cînd l-am văzut prima dată, trebuie să fi avut vreo 50 de veri, căci, nu știu de ce vara mi se pare a fi anotimpul, nu numai calendaristic, cu care această inteligență scilicet, senină, debordantă și tonică se cuvine să-și măsoare marea trecere prin lume. Așa cum sînt oameni ai anumitor *timpuri* pe care le însuflețesc și le transformă în istorie, tot așa sînt și oameni ai anumitor *anotimpuri*, pe care le încorporează în propria lor personalitate, cu toate atributele și trăsăturile lor specifice. Eminescu chiar cînd cînta „vara” pune în ea ceva din melancolia toamnelor iar Coșbuc chiar în descrierea toamnelor revărsa ceva din luminozitatea verilor cu zările pline de farmec.

Era pe la începutul anului școlar 1948—49. O toamnă nu prea îmbelșugată, ca toate toamnele care urmaseră războiului și secetei și tuturor convulsiunilor sociale care avuseseră loc. În toamna aceea, în urma unei reforme a învățămîntului, venisem de la Liceul „Aurel Vlaicu” din Orăștie, la Liceul nr. 1, din Capitală, fost, pînă anul precedent, „Sfîntul Sava”, devenit apoi „Nicolae Bălcescu”. Într-o dimineață un coleg cu care cu-

10.3
Sul!

treieram anticariatele bucureștene mi-l arată, în piațeta de lângă podul Cotroceni, pe Șerban Cioculescu. Știam destule lucruri despre activitatea lui critică de la *Revista Fundațiilor* (1934—1941 și 1944—1947), revistă care venea și la primăria de la noi, dar care, nefiind bună de împachetat și de făcut țigări, trecea cu ușurință în proprietatea elevului de la Orăștie. Îi citeam pe nerăsuflăte cronicile de la rubricile *Aspecte lirice contemporane* și *Aspecte epice contemporane*, unde recenza exemplar cărțile de poezie și, respectiv, de proză. Prin acele plăcute și utile lecturi intram în universul literaturii române din perioada interbelică. Un univers inedit, bogat și variat, încântător și înspăimântător, totodată, pentru un tânăr de la țară, care intra fără nici o altă busolă pe cărările lui întortocheate și tănuite. Într-un număr păstrat cu grijă în biblioteca mea din anii de liceu, descopăr cu emoție, subliniată cu roșu, ultima frază din cronică la *Cărticică de seară*, care m-a uluit, m-a contrariat dar a deschis în fața mea o cale a înțelegerii: „Tudor Arghezi nu se dez-minte: păstrează primatul poeziei noastre, nezdruincinat. Încă o dată, oricât ar displăcea repetiția, îl socotim de statuia ciclopică a lui Eminescu. Și ne ferim că ne-a fost dat să trăim în epoca lirică pe care posteritatea o va numi a lui Arghezi“. Aceasta într-un moment în care critica tradițională și școala, chiar, manifestau față de poezia argheziană destulă acreală și cecitate. Ierarhia de valori stabilită de la catedră se vedea mereu amenințată cu fiecare cronică a lui Șerban Cioculescu, minuțioasă, analitică, revelatoare și profund convingătoare. Așa s-a întâmplat, de pildă, când am citit, sub niște nuci bătrâni, prima frază din cronică la volumul lui Al. Philippide *Visuri în vuietul vremii*: „După *Poemele luminii* (1919) de Lucian Blaga, a căror apariție a inaugurat în literatura noastră spornicele prefaceri lirice de după război, al

Da

Emil

doilea eveniment senzațional a fost fără îndoială culegerea lui Al. A. Philippide, *Aur sterp*. Am scris cuvîntul «senzațional», oricît ne-ar displăcea întrebuițarea lui, în ordinea literară, deoarece nici un alt termen n-ăr oferi echivalența uimirii, stîrnită de noutatea fenomenului poetic. Îndrăzneala tînărului poet, care răsturna deprinderile gusturilor clasicizante, a fost privită ca un adevărat scandal literar în cercurile criticii oficiale, dar revoluția este întîmpinată cu nespusă simpatie în rîndurile tinerețului universitar, doritor de schimbări radicale.“ Mă fascinau asemenea fraze și mă simțeam solidar, poate din bravadă, poate dintr-un instinct de generație, cu un asemenea tineret. Nu citisem volumul lui Philippide, dar exemplele oferite în cronică mi se păreau argumente suficiente pentru noua mea adeziune. Așa s-au petrecut lucrurile cu cronica la Ion Vinea, Mateiu Caragiale, Demostene Botez, Ilarie Voronca, Emil Botta, Victor Ion Popa, Gib Mihăescu, Anton Holban, Hortensia Papadat-Bengescu, Ion Marin Sadoveanu, pe care i-am citit prima dată cu ochii lui Șerban Cioculescu. O parte din ele le-am recitit (de cîte ori?) în volumul *Aspecte lirice contemporane*, apărut la Casa Școalelor în 1942, unde publicase împreună cu Tudor Vianu și prietenul său bun, Vladimir Streinu, o *Istorie a literaturii române moderne*, lucrare remarcabilă de erudiție și de sinteză despre epoca 1830—1865 în cultura românească. Bucuria ne-a fost nespusă cînd am putut contribui la apariția *Aspectelor lirice și epice contemporane*, în masivul volum: *Aspecte literare contemporane* (1932—1947), Ed. Minerva, 1972. Am citit, apoi, captivanta și documentata *Viața lui I. L. Caragiale*, apărută în 1940, pe care am recitit-o cu un interes sporit în ediția adăugită cu capitolele: *Revizor școlar*, *Un moment sentimental din tinerețe* și *Reporter*

10.3.78
1948

judiciar ocazional. Mi-am dat seama atunci că o viață de scriitor bine scrisă este la fel de rară și de greu de realizat ca și o viață bine trăită. De aceea, poate, avem atât de puține în istoriografia noastră literară, încât le poți număra pe degetele unei singure mâini. Mi-am zis, nu o dată, ca atîția alții, dealtfel, că prin Cioculescu îl cunoșteam pe adevăratul Caragiale, așa cum prin Călinescu îl cunoaștem pe adevăratul Eminescu. M-a impresionat rigoarea informației, metoda științifică, pasiunea cercetării amănuntelor revelatorii și analiza semnificațiilor majore, acuitatea observațiilor și modestia omului de știință, capacitatea surprinzătoare de a realiza portrete morale. O carte mare despre un om mare, scrisă de un mare muncitor și critic. O lecție și un model pentru tinerele generații de cercetători literari. Iată de ce apropierea mea de criticul și istoricul literar Șerban Cioculescu era încărcată de emoție, de complexe și de admirație. Era într-o duminică dimineața, prin octombrie. Omul care se afla la cîțiva pași în fața mea nu avea nimic în el și pe el din ceea ce credeam eu că au „domnii cei mari” de la București. Nici o morgă academică, nici o trăsătură de boem. Un intelectual de rasă, de o modestie demnă, de o demnitate populară pe care n-o roade, n-o ofilește și nu o amenință nici o împrejurare nefericită a vieții și nici o mărire întîmplătoare. Eram, totuși, puțin dezamăgit și nu-mi venea să cred că e el. Purta pe cap un basc pe care, în nici un caz la noi în Ardeal, nu l-ar fi purtat un domn de renume, care credea orbește că haina face pe om și se îmbrăca și pentru piață în costum negru, de gală. Era uscățiv iar lodănul gri pe care-l purta — cumpărat evident pe puncte ca toată lumea atunci — îl făcea și mai slab. Avea

numai ochelari de intelectual și o frunte impresionantă, cum mi-am imaginat că trebuie să aibă, totdeauna, literații de la Eminescu încoace. Purta în mână o plasă cu câteva cărți, peste care aruncase două-trei legături de pătrunjel. Un alt amănunt, de asemenea, foarte derutant pentru mine. Un intelectual de o asemenea cultură, profunzime și finețe, în postura unei modeste gospodine, era prea din cale-afară. Mi se părea că-i o farsă. Și totuși ochii mei de adolescent descifrau în omul acesta, nu știu de ce, pe criticul stimat și adulat. L-am privit, i-am dat tîrcoale, dar timiditatea mea provincială i-a retezat colegului elanul de a-l aborda și a-l plictisi cu prezența noastră. Ne-am lăsat păgubași, cu sufletul inundat de regrete. Cunoșcîndu-i, peste ani, spiritul deschis, prietenesc, omenia funciară, plăcerea de a bavarda, de a comunica omenește, mi-am dat seama că tentativa noastră n-ar fi fost, poate, atît de inoportună. Plăteam sfiala provincială pe care, cu ajutorul colegului meu de clasă de la Sfîntul Sava, cum continuam noi să-i spunem liceului, n-am mai avut-o atunci cînd, în același an, i-am cunoscut pe Gala Galaction, Mihail Sadoveanu, Al. T. Stamatiad, Perpessicius, Ion Marin Sadoveanu, Tudor Vianu și-atîția alții mult mai tineri și mai puțin renumiți la ora aceea. Mi-l amintesc, apoi, ani în șir, la una din primele mese dinspre geam ale Sălii de lectură de la Biblioteca Academiei. Ce ani de aur, doamne, pentru toți cei ce frecventam acest sanctuar al spiritului! Cîte lecturi, cîte cunoștințe noi, cîte planuri mărețe și cîte visuri! Unele s-au realizat, altele dorm încă în noi și tresar prin somn și nu ne dau pace. Era prezent în sală, la ora 8 dimineața, și stătea adeseori, ziua întreagă, ca un țaran harnic pe ogorul său. Citea ziare din secolul al XIX-lea. Uneori, cînd articolul era în susul paginii

sau cînd îl interesa în mod deosebit poate, se scula, și citea în picioare. Plănuia, neîndoios, contribuții noi la viața și opera lui I. L. Caragiale. Și pe urmă am aflat mai exact că pregătea, împreună cu Al. Rosetti și Liviu Călin, o nouă ediție Caragiale, de a cărei soartă nu mai știu nimica. Era, evident, omul cel mai chemat, întrucît continuase, o vreme singur, ediția Zarifopol. Frunzărind și eu presa interbelică, am aflat noi și noi lucruri despre omul pe care-l aveam mereu în fața mea la masa de lucru, despre generația lui de critici și scriitori. Aflasem că a debutat în critica literară — nu știu cît o fi de exact — în 1923 în *Facla literară* a lui N. D. Cocea pe care aproape o copiam în întregime în caietele mele de însemnări. Mă captiva spiritul ei polemic, strălucirea stilului, verva publicistică necunoscută mie pînă atunci. L-am întîlnit apoi în aprige polemici împotriva iraționalismului, a misticismului și a tuturor opacităților și îngustimilor intelectuale care bîntuiau presa de dreapta în perioada interbelică și mai cu seamă revistele gîndiriste cu care s-a aflat într-o neconținută bătălie ideologică, fie direct, fie indirect. „Poziția cea mai barocă din cîte le relevă confuziile momentului — scrie Șerban Cioculescu, în 1941 — este aceea a lui Dan Botta“, care „încunună misticismul înalt intelectualist cu o cultură de fișier mecanic“, „un fantezist sentimental în cîmpul științei istorice și al politicii“. Criticînd intransigent, lucid, cu argumente imbatabile teoriile fanteziste, Șerban Cioculescu pledează pentru raționalism și echilibru. „Cu ce s-ar îndreptăți astăzi starea paroxistică de febră, în care se teoretizează neantul, vînturîndu-se ipoteze nesăbuite? Desigur că dezastrele naționale din anul trecut ridică strașnice muștrări și comandamente. O altă etică,

mai strictă, și o altă disciplină, mai severă, trebuie să zdruncine inertiile, să năruiască deprinderile rele și să selecționeze oamenii de răspundere. Inflația conceptelor și haosul gândirii nu sînt însă semne bune de redresare. În vederea justelor revendicări, trebuie să ne întemeiem pe adevăr, iar nu pe năluciri. Prin muncă reconstrucțivă, nu prin vorbe goale de conținut, ne vom afirma drepturile noastre imprescriptibile. Îndemnul ancestral dac sau roman e o lecție de răbdare și tenacitate; de seriozitate, mai ales.“ Gînduri luminoase, realiste, echilibrate, într-o epocă derutată ideologic, într-o lume în derivă. Gînduri care răsuna ca un memento pentru tineretul serios, cu adevărat patriot, din vremea aceea. La Biblioteca Academiei, avîndu-l mereu sub ochi pe autorul lor, i-am citit articolele din *Săptămîna muncii intelectuale* și cărțile care au lăsat o impresie atît de puternică asupra mea: *Dimitrie Anghel* (1945) și *Introducere în poezia lui Tudor Arghezi*, prin aceasta din urmă pătrunzînd tot mai mult tainele poeziei celui mai mare poet de la Eminescu încoace, lîngă care, personal, aş aşeza întotdeauna și pe Lucian Blaga.

În tot acest răstimp profesorul Cioculescu, care-și încetase activitatea didactică de la Universitatea din Iași, era cercetător, cred, la Institutul de istorie literară și folclor, condus de G. Călinescu. Mi-a fost dat, ceea ce n-aș fi dorit niciodată, să-i citesc prin 1945—46 și unele teorii inacceptabile, în contradicție cu patriotismul și raționalismul său. Și le-a corectat singur cu un remarcabil curaj intelectual, fiind un exemplu. Absența lui de la catedră mi se părea un lucru irațional față de atîția nespecialiști care „onorau“ catedra de literatură română de la Facultatea de filologie din București. Dar vorba lui Seneca din *Agamemnon*, act II, s. I „Quod ratio non

10.3.78

} Care?

(ul) (Cena)

quid saepe sanavit mora, ceea ce rațiunea nu izbutește, izbutește să obțină adesea vremea. Vremea cu spiritul de dreptate al epocii noastre, — așa adăuga eu, cunoscând înalta prețuire de care s-a bucurat cel ce va deveni rînd pe rînd redactorul șef al revistei *Viața românească*, academician, Directorul Bibliotecii Academiei, profesor la Universitatea din București. Profesorul Șerban Cioculescu ajunge, astfel, șeful catedrei de literatură de la Facultatea de limbă și literatură română a Universității bucureștene. Un adevărat eveniment după dispariția lui Călinescu și Vianu. Deprins cu psihologia breslei, mă așteptam să surprind în cursurile sale, să citesc în articole, un anume spirit polemic față de situația sa precedentă, față de detractorii săi consecvenți, dar nu l-am întîlnit niciodată. Obiectivitatea l-a călăuzit întotdeauna și spiritul critic și, curios, autocritic. După ani de absență vorbea ca și cînd continua lecția de ieri. Mi s-a părut atunci că-l aud pe poetul, filozoful și profesorul universitar Fray Luis de León rostind celebrele cuvinte : „Decíamos ayer...” așa cum spuneam ieri...

N-am să uit niciodată această lecție de înalt civism și înțelepciune.

Profesorul a rămas în conștiința lui mereu profesor și acesta este lucrul cel mai important. Din propria conștiință nu ne poate scoate nimeni. Și acum, încărcat de onoruri academice și de glorie profesională, a rămas la fel de modest ca și atunci cînd l-am întîlnit prima dată, în piațeta de la podul Cotroceni, cu o plasă cu cărți și câteva legături de pătrunjel.

A continuat să lucreze cu devotament și pasiune, ca un om al vremurilor noi, ca un critic marxist, ca un educator-patriot, iar noi continuăm să învățăm de la el, bucurîndu-ne de verva, erudiția și strălucirea lui inte-

lectuală, care-l așază în constelația marilor critici : E. Lovinescu, P. Constantinescu, G. Călinescu, T. Vianu, Perpessicius, Vladimir Streinu. I-am citit cu nesaț cărțile, contribuțiile esențiale în domeniul criticii și istoriei literare, edițiile monumentale și ne-am sfiit, ca și provincialul de altădată, să scriem despre ele. Și acum n-am vrut decât să ne exprimăm omagiul față de o mare personalitate a literelor române, la venerabila vîrstă de 75 de ani, căreia îi datorăm mult din propria noastră formație, ca, dealtfel, întreaga mea generație.

BRĂDUȚ COVALIU : PE ȚĂRMURILE ARTEI *

Volumul *Pe țărmurile artei* de Brăduț Covaliu este cartea unei vieți frământate, trăită conștient în fiecare clipă a devenirii ei, în numele unui luminos ideal etic și estetic, structurându-se, totodată, în exemplara biografie spirituală a unui artist autentic, clădită firesc și organic într-o carte de mărturisire și reflexie gravă. Cartea aceasta, străbătută de un pronunțat fior liric, scrisă într-un stil aforistic punctat cu surprinzătoare metafore, care ne amintesc de poetul Covaliu din volumul *Rugul de taină* (1969), se constituie într-o viziune morală a omului și a lumii din perspectiva ideologică a unui artist român contemporan, a cărui simțire și gândire se sincronizează armonios cu viața spirituală a poporului căruia îi aparține, cu categoriile etice în care istoria a dimensionat viața spirituală a oamenilor de pe aceste meleaguri. Autorul știe că „sîntem ceva” numai „în cadrul unui sistem. Noi nu facem sistemele, ci istoria într-o succesiune căreia unii îi spun destin, alții — mîine. Un sistem presupune o unitate de structură și speranțe, tendințe.” El observă, pe bună dreptate, că „omul împinge înaintea societatea și societatea pe individ”. Stră-

* Editura Meridiane, 1977.

bătută de un spirit profund etic și scrisă cel mai adesea cu mijloacele literaturii subiective (amintiri, jurnal intim, autobiografie, confesiuni etc.) și ale celei paremiologice, cartea lui Brăduț Covaliu are, totodată, o tainică structură epică, așa cum au, de pildă, unele proverbe populare, în ale căror focare de înțelepciune se concentrează substanța unui întreg roman. Astfel, multe dintre notațiile sale par a fi temele unor lucrări epice pe care imaginația cititorului le poate dezvolta singură în structuri narrative, cum este această virtuală poveste a dragostei de adolescent romantic : „Cînd ai 18 ani și mergi cu o fată mîină în mîină devii obiectul unui mare mister. Tu știi și ea nu știe... două inimi, două tensiuni supreme. Era război. După bombardamente ne întâlneam să ne luăm de mîină, să ne privim în ochi. Părul tău avea în el un miros de sînziene.“ În altă parte, Covaliu notează : „Sclavii lui Michelangelo (titlu de roman); n-o să am timp. Poate un eseu.“ Altele realizează, prin organicitatea lor, prin fiorul liric și prin stilul metaforic, adevărate poeme într-un vers sau poeme în proză : „Cel mai greu de irigat sînt deșerturile unor inimi“. „Nemărginirea nopții alunecă printre catargele speranțelor mele“. Aforismele citate sînt adevărate poeme într-un vers, de viziune și sensibilitate modernă, ca și acesta pe care nu-l stînjenesc decît două cuvinte de prisos : „vezi uneori“ și un verb în gerunziu care trebuia să fie la prezent : „În ochii bătrînilor vezi uneori persistînd frica morții, asemenea fricii de necunoscut a copiilor mici.“

Iată un dens și vibrant poem în proză al unei înserări de la țară, realizat prin notații plastice, sugestive, prin amănunte surprinse cu un ochi atent de pictor, care dau culoare și creează atmosfera lirică impregnată de accente autobiografice : „O briză de pe lac adie continuu și acolo mi-am început seria cailor zburători. Nu sînt cai la Ba-

loteşti, dar sînt stîrci, raţe şi găinuşe de baltă, linişte şi, cînd înserează, rîndunelele ating unda apei cu pieptul lor de floare invoaltă. Bucuria mea se alătură bucuriei naturii. Din cer se prelinge pacea în stropi adormiţi de lumină. Înserează. Fără a rosti o vorbă, fără a mişca măcar, aştept răsufierea gravă a nopţii în parfum de caprifoliu. Înserarea durează o oră, o oră în care hazardul cîntă naturii un imn. Apoi se aud peste lac, în cătun, cîinii lătrînd. Tac să-mi aud inima. Dorinţele conteneau într-un straniu apus. Margaretele, trandafirii, lupinusul, arabisul, gaiardele s-au dus să vadă dacă colombinele dorm. E sigur că dorm! În fiecare seară cînd sînt acolo nu-mi vine să mă culc. E totul atît de frumos — e totul linişte... Stelele s-au desfăşurat pe boltă ca un roi de bondari de aur. Uneori o cucuvea mi se aşază la fe-reastră şi stă nemişcată între mine şi lună..."

Efuziunile lirice, cu caracter poetic, nucleeele de poezie se încorporează viu în arhitectonica epică a lucrării al cărei personaj principal este *gîndul*. Gîndul curat, înaripat, iscoditor, critic, lucid, ivit firesc în fiinţa omului. Asistăm mereu la naşterea gîndului, la devenirea lui dialectică şi mai puţin la dominaţia lui autoritară. „Ceea ce scriu — mărturiseşte autorul — sînt gînduri şi nu concluzii. Sînt gîndurile care mi-au dat aripi sau mi le-au frînt. Pentru concluzii nu ştiu dacă-s bun de judecător nici în faţa persoanei mele.“ Gîndul, personajul central al scrierii lui Brăduţ Covaliu, are o poveste a lui, un ideal de existenţă, o coloană vertebrală a demnităţii, o fizionomie a omeniei („Viaţa merită trăită la diapazonul de om şi nu la diapazonul de şmecher“), se confruntă cu dreptatea şi samavolnicia, cu adevărul şi minciuna, cu valoarea şi impostura, cu *binele* şi *răul*, care în plan estetic se confundă cu *frumosul* şi cu *uritul*. Gîndul din aforismele lui Brăduţ Covaliu trăieşte stări

conflictuale, cunoaște urcușuri și căderi, căutări chinuitoare și împliniri rodnice, tinzând permanent spre comunicarea cu oamenii, spre modelarea personalității umane, spre desăvîrșirea ei, prin cultul muncii și valorile artei. „Am găsit [...] în muncă un elixir al voinței de a trăi. De ce? Altfel nu aș fi înțeles că o viață este o viață trăită. Viața mi s-a părut ca un brav angajament, ca un jurământ pe scut. Am vrut să fiu, și am fost, un cavaler al dreptății.” Cum era de așteptat, acest „jurnal deghezat” care prezintă „un itinerar abstract al spiritului” — după observația foarte îndreptățită a prefăcătorului cărții, Modest Morariu — consacră nenumărate gânduri artei și artistului, procesului de creație, rolului criticii și al creației în societate. „A crea — mărturisește autorul cu o convingere profundă și tocmai de aceea convingătoare — înseamnă a descoperi sau ce se zbate în tine, sau ce îi bîntuie pe alții.” „Arta ajută oamenii să-și imagineze imposibilul.” „Artistul are nevoie de viziunea prezentului, de sensul universului și de o imperioasă și continuă propulsare către ritmurile vieții. Munca de zi și de noapte. Dacă nu va fi așa, nu va lăsa prea mult.” Fine observații asupra artelor plastice naționale și universale, pertinente caracterizări de personalități creatoare în literatură, muzică, teatru, pictură, ingenioase motivări ale gusturilor și preferințelor proprii întâlnim în toate paginile cărții. Uneori ne poate surprinde o judecată prea aspră, o formulare prea categorică („Dealtfel preferințele plastice ale lui N. Iorga nu erau toate de prea bun-gust. Nu poți să le digeri chiar pe toate.” Sau : „Domnul Giulio Carlo Argan greșeste”), dar nu ne poate deranja, deoarece autorul însuși ne atrage adeseori atenția că nu vrea să dea verdicte, nu vrea să facă pamflet ci, uneori, exerciții intime de laborator : „Nu tot ce scriu trebuie citit de cititorii mei ; unele lucruri le-am scris pentru mine.

Săriți, din cînd în cînd, pasaje și pagini întregi, vă menajați astfel împotriva dezamăgirilor.“ Evident, între atîtea gînduri și simțiri frumoase, originale și profunde, între atîtea roade plăcute ale unei bogate fantezii creatoare poți uita unele observații mai puțin insolite, precum : „după greci în cultură urmează latinii“, sau „clipa e în stare să ne modifice întreaga viață“, care e, parcă, mai puțin revelatoare decît proverbul „nu aduce anul ce aduce ceasul“, sau unele gînduri care n-au făcut încă aripi și nu pot zbura în spațiile senine ale fanteziei : „Cînd ne întîlnim cu un om deducem mai mult sau mai puțin exact ce sălășluiește înăuntrul lui.“

Cîteva pete de umbră în atîta lumină nu fac, însă, decît să scoată și mai mult în relief adevărata dimensiune a gîndirii și sensibilității unui mare artist, care ne-a dat o carte esențială, o meditație gravă și profundă despre viață, despre om și artist.

GEORGE GANĂ : OPERA LITERARĂ
A LUI LUCIAN BLAGA *

Cine vrea să cuprindă cu privirea măreția panoramică a unui munte nu poate rămîne comod și resemnat la poalele lui. E dator să i se urce pe creste, pe cărările anevoioase și întortocheate de pe versanturi. Cine vrea să-i cunoască bogățiile din străfunduri trebuie să sape galerii adînci, să scormonească și să analizeze minuțios, pentru a-i descoperi minereurile prețioase. La fel cel ce vrea să studieze cu folos opera unui creator de geniu nu poate rămîne în fața ei timid și uimit, ca un modest arhivar, ci trebuie s-o domine prin urcușurile trudnice ale cercetării, trebuie să pătrundă în taințele ei cele mai intime, s-o admire cu luciditate și discernămînt. Într-o asemenea ipostază îl descopăr pe George Gănă, autorul lucrării „Opera literară a lui Lucian Blaga“, care, studiind minuțios și inteligent vasta și impunătoarea creație a marelui scriitor, compusă din 500 de poeme, 10 piese de teatru, un volum de proză memorialistică, 26 de volume de filozofie sistematică, de eseuri și aforisme, la care se adaugă cîteva sute de articole și eseuri rămase în ziare și reviste, reușește să urce cu folos o culme a

* Editura Minerva, 1976.

spiritualităţii româneşti, vecină de tîmplă cu Cantemir, Hasdeu şi Eminescu, cu Arghezi, Sadoveanu şi Călinescu.

Străbătînd cu onestitate şi spirit de discernămint toată bibliografia critică închinată lui Lucian Blaga, autorul lucrării de care ne ocupăm şi-a impus o metodă de cercetare ştiinţifică şi fructuoasă, pe care o rezumă cu o remarcabilă claritate în pasajul final al *Preliminariilor* :

„Am luat [...] totul de la capăt, am intrat în lumea operei şi am rămas aici multă vreme, verificînd fiecare intuiţie şi evitînd ispita de a construi pornind de la ipoteza care ne părea la un moment dat cea mai interesantă [...]. Ne-am fixat în punctul din care am avut cea mai largă şi mai clară perspectivă asupra întregului. Unitatea lui, impusă stăruitor conştiinţei critice, e mai profundă decît nivelul «stilului» sau al «ideilor» şi n-o putem explica decît trecînd peste faţa vizibilă a operei, coborînd la principiile ei generatoare, la elementele ireductibile, în raport cu care ansamblul îşi dezvăluie structura interioară, ordinea imanentă, devine inteligibil. Filozoful ar indica drept sursă a acestei structuri «matricea stilistică». Nesubordonînd examenul operei teoriei lui despre creaţie, noi îi aflăm determinarea în fiinţa scriitorului, în individualitatea rezultată din întîlnirea unor predispoziţii native cu anume împrejurări biografice, istorice şi cu un anume univers cultural.“ O asemenea claritate a metodei de cercetare, viziunea ştiinţifică asupra fenomenului cercetat, respectarea cu fineţe a specificităţii lui, temeinicia investigaţiei, gîndirea originală în interpretarea creaţiei atît de complexe şi de contradictorii a lui Lucian Blaga, au condus la realizarea unei lucrări de istorie literară valoroasă, care marchează un moment

aparte, important, în şirul studiilor consacrate marelui scriitor.

Pornind de la *fundamentele operei* care constau, după George Gană, în „sentimentul misterului cosmic” în stare să fixeze „cele dintîi reacţii caracteristice ale lui L. Blaga faţă de lumea înconjurătoare”, în „melancolia” care constituie o stare-fundal, în vocaţia creaţiei pe care o satisface, la început, prin lectură, prin adorarea creaţiei altora, autorul lucrării de faţă trece apoi la cercetarea operei în conexiune cu biografia, la formarea spirituală a scriitorului în contact cu cultura românească, cu cea europeană şi cele orientale, pentru a poposi în capitolele următoare în analiza propriu-zisă a creaţiei în diferitele ei ipostaze, pe marile teme şi categorii. În poezia lirică, se descifrează *haosul diafan, corola de minuni a lumii, poetul solar, pămîntul transparent, atracţia neptunică, cîmpul şi pădurea, muntele, fauna, oraşul, satul, mirabila sămînţă, cosmosul diafan, lumea poveste, magie şi mitic, tăcerea, somnul, iubirea, tristeţea metafizică, marea trecere, nimicul, lacrima, lauda suferinţei*.

O altă secţiune mare a cărţii se ocupă de poezia dramatică a lui Lucian Blaga, urmînd raportul dintre lirism şi istorie în *Zamolxe, Tulburarea apelor, Cruciada copiilor, Avram Iancu, Arca lui Noe*, „drama creatorului” de artă în *Meşterul Manole* şi *Anton Pann*, drumul „de la cosmic la psihologic” în *Daria* şi *Iovanca*.

În finalul lucrării sale, la capătul unei analize fructuoase, realizată mereu din perspectiva întregului, George Gană încearcă o schiţă de portret pentru a defini într-o sinteză elementele esenţiale care compun spiritul autorului unei opere atît de impunătoare. Aici izbuteşte, însă, mai puţin, spiritul de sinteză fiind inundat de prea mult descriptivism, de date prea mărunte de istorie literară,

de un exces de comparatism, din care se remarcă mai greu trăsăturile atât de originale ale personalității lui Lucian Blaga, poet, dramaturg, filozof, memorialist, traducător, profesor de primă mărime al școlii românești. Se întâlnesc, totuși și aici, caracterizări admirabile, pertinente și exacte, formulate concis și riguros, precum acesta cu care se încheie lucrarea de o valoare deosebită, care constituie un succes remarcabil al istoriografiei noastre literare și impune un istoric literar temeinic pregătit și talentat.

Ne îngăduim să încheiem cronica noastră cu acest citat semnificativ :

„Lucian Blaga a trăit toate neliniștile existențiale ale modernilor, agravate la el de un fond melancolic nativ, și a găsit mereu salvarea în sentimentul cu care descoperise lumea, întâia lui lume, a naturii și a satului, dar și în cultură și în istorie. Sensibil de la început la una și la cealaltă, le-a «redus» la un sens fundamental, în care a proiectat propriile lui valori și aspirații, și le-a privit apoi din perspectiva acestui sens : cultura și istoria sînt mărturiile existenței omului, dovezile puterii creatoare prin care el triumfă asupra neantului și ale permanenței lui.

Acesta este mesajul operei lui Blaga, implicat în toate scrierile, formulat în propoziții cu caracter axiomatic («destinul omului este creație»), fixat în poeme de auto-definire :

*S-a întîmplat să port cîndva făclia
din cale-n deal, din noapte-n zi,
pe drumuri ce mereu vor fi,
călăuzindu-vă pînă la pragul
unde-n azur domnește măreția.*

*S-a întâmplat să cînt prin vreme pămîntească,
tot ce-i înalt, tot ce-i frumos,
tot ce ieși ca din tiparniță cerească.*

(Prolog)

Un mesaj al luminii și al creației, care rezumă una dintre cele mai reprezentative opere ale literaturii române și hotărăște destinul în posteritate al autorului ei.“

GEORGE MACOVESCU : *VIRSTELE TIMPULUI* *

A doua ediție din volumul *Virstele timpului* de George Macovescu atestă, neîndoios, interesul publicului pentru această carte, indicînd, totodată, sollicitudinea mereu sporită a cititorilor pentru lucrările de publicistică, în general. Efemeritatea fatală a articolului de ziar sau de revistă începe să devină o poveste neadevărată. Articolul inspirat, sincer, documentat și bine scris, dezbătînd probleme reale, autentice, ale oamenilor trece cu legitîmă îndreptățire în pagina de carte, ducînd cu el pulsul vieții, temperatura momentului social, gîndurile și sentimentele mulțimii, în mișcarea și devenirea lor dialectică.

Culese dintr-o îndelungată activitate publicistică, desfășurată pe un răstimp de peste patruzeci de ani, din 1933 și pînă astăzi, articolele lui George Macovescu ne aduc în cîmpul conștiinței problemele majore ale acestei epoci zbuciumate, în care a apărut și s-a întins, pînă în 1945, peste cultura și civilizația Europei, *ciuma brună*, cu tot cortegiul ei de crime și silnicii ; un răstimp viforit, în care s-au dus aprige bătălii de clasă, s-a dezlănțuit un război mondial, s-a desfășurat o luptă eroică din

* Ed. a II-a, Editura Eminescu, 1977

partea clasei muncitoare, a partidelor comuniste, socialiste și muncitorești și a tuturor popoarelor lumii, împotriva fascismului, pentru salvarea demnității umane și a omenirii întregi. Sînt articole dintr-o vreme de răscruce, cînd conștiințelor li se cerea să aleagă între barbaria fascistă și civilizația creată de omenire de-a lungul întregii sale existențe. Această perioadă de crize și privațiuni, de arbitrar și dictatură o străbate generația autorului și „despre condiția umană a acestei generații”, „despre împrejurările în care intra ea în viață”, va scrie el cu pasiune și dăruire, urmărindu-i, într-un fel sau altul, drumul pînă în anii construcției socialiste. „Atunci, — scrie George Macovescu în *Mărturisirile* care prefățează volumul — noi aveam de ales între umilință, renunțare la orice ideal, vînzare către clasa stăpînitore a capacităților noastre, a conștiinței noastre, și între demnitate și luptă grea, servind clasa care pornise la asalt.” George Macovescu va publica sistematic, vreme de patru decenii, articole pe probleme politice, sociale și de cultură, în presa de stînga, în revistele conduse direct sau indirect de Partidul Comunist Român.

În concepția sa, pe care ne-o însușim în întregime: „Un ziarist este eficient cînd prin scrisul lui influențează pe cei care îl citesc, în sensul progresului social, avînd obligația ca în fiecare zi să înfigă în mintea cititorului o idee, în inima lui un sentiment”. Un asemenea crez se înscrie firesc în bunele și vechile tradiții ale publicisticii românești, care s-a vrut întotdeauna o tribună consacrată de îndrumare a opiniei publice. Cine parcurge istoria presei românești descoperă repede adevărul că în unele gazete de la noi s-a exprimat zilnic tot ceea ce poporul nostru a crezut și a nădăjduit în ziua de mîine. „Ziarele — scria un mare poet și publicist, totodată — reprezintă nervii impresionabili ai unui popor în fluc-

tuațiunea lui cotidiană." De aceea, cei mai buni scriitori, interesați de destinele neamului lor, temperamentele vaticinare, s-au îndeletnicit intens, pasionat, cu gazetăria și au scris cu sîngele lor pagini nepieritoare. Să ne gîndim la publicistica lui N. Bălcescu, Ion Heliade Rădulescu, Vasile Alecsandri, George Bariț, Mihai Kogălniceanu, C. A. Rosetti, M. Eminescu, Caragiale, Slavici, Delavrancea, Arghezi, Sadoveanu sau N. D. Cocea, și e suficient pentru ca să ne dăm seama că istoria noastră politică se confundă cu istoria presei românești, că marile idei politice și sociale s-au propagat prin paginile ziarelor și revistelor de o fermă orientare progresistă și patriotică. Presa a fost apreciată, pe bună dreptate, ca o tribună de luptă, ca „un plămîn prin care respiră conștiința publică și, în același timp, ca un mijloc de îndrumare a maselor". N-am putea, de asemenea, ignora faptul că problematica, nucleul, ideea centrală a multor opere beletristice : poezie, proză, dramaturgie, au fost mai întîi exprimate în publicistică. Exemple strălucite ne oferă Ion Luca Caragiale, Octavian Goga, Camil Petrescu, George Călinescu, Ion Vineanu, Zaharia Stancu și în vremea din urmă Geo Bogza, Eugen Barbu, Marin Preda, Dumitru Radu Popescu și regretatul Al. Ivăsiuc. Adeseori publicistica românească a încorporat în ea specii pur literare, de la dialogul vioi și tableta lirică de o mare forță emoțională, de la portretul realist și pînă la poemul în proză care merită să stea în orice antologie a speciei. De aici înalta ei valoare artistică, de aici capacitatea ei de a înfrunta vremelnicia și tot de aici interesul statornic al publicului pentru scrisul care a văzut mai întîi lumina zilei în pagina de ziar sau de revistă.

Publicistica a fost dintotdeauna o operă de educație, de pedagogie a maselor celor mai largi de cititori. Acest caracter îl are cu prisosință și publicistica lui George

Macovescu, o publicistică a realului, a faptului concret, a întâmplărilor comune care, atunci când se constituie în nuclee artistice neobișnuit de obișnuite, devin evenimente, se aprind, țîșnesc, precum o flacără, în articole curajoase, percutante, demascatoare.

Aria tematică din articolele cuprinse în volumul *Virstele timpului* e bogată și variată, fără căutări spectaculoase și ostentație, urmînd firesc bogăția și varietatea vieții. De la imagini dureroase din liceu, când, în anul de grație 1933, un profesor mărginit, utilizînd mijloace demne de Sherlock Holmes, demască o organizație „comunistă” a unor elevi care vedeau dincolo de buchea manualelor, vroind a-și face o cultură completă prin lectura unor opere de sociologie și economie politică, printre ai căror autori era și Karl Marx, la viața grea, militarizată aproape din internatele școlare, la lipsurile din universități, la problemele artei și culturii și pînă la marile răspunderi ale luptei antifasciste, ale războiului și ale păcii. Din fiecare articol — oricît de neutru ar părea — strălucește o formulare aforistică, o frază energică, hotărîită, o propunere care luminează în profunzime atitudinea autorului.

Miezul articolului *Comunismul din licee* — de pildă — consistă în fraza curajoasă, plină de lucidă indignare : „Un profesor de istorie, care este obligat să vorbească în clasă despre doctrina și școala lui Marx, îl taxează, cu impertinența caracteristică semidoctilor, drept comunist periculos școlii și patriei, atunci când găsește lucrările lui în mîinile școlarilor”. Despre internate se spune cu o vădită intenție de caracterizare generală : „Am trăit acolo un aspru regim militar, cu toate că școala era civilă”. În articolul *Premianții Reihului* fraza revelatoare, care cade cu ironie și acuzatoare, în final, pare a face o judecată de valoare detașată didactic, dar, în fond, fierbe

de mînie și dispreț față de actele anticulturale ale fasciștilor : „Fiecare orînduire și-a avut gloriile ei artistice. Germania lui Hitler are pe Leny Riefenstahl și Eberhardt Wolfgang Moeller...” Demascînd, în articolul *După Congresul de la Paris*, atitudinea fasciștilor față de cultură, autorul formulează lapidar căci concizia, lapidaritatea, este una din trăsăturile esențiale ale scrisului său : „Cultura nu este și nu poate fi opera unui singur individ, nu se poate subjugă unei singure voințe”. Cîtă dreptate avea ! Fiindcă, într-adevăr, cultura este opera unei colectivități, a unei națiuni, a reprezentanților ei cei mai de seamă și nu a unui ins. Publicistul găsește prilejul fericit de a-și spune, fără emfază doctă, firesc și simplu, punctul de vedere în probleme-cheie privind destinul omului și al omenirii, în chestiuni dintre cele mai controversate, cum este, de pildă, aceea a raportului dintre cultura generală și specializare. „În epoca rachetelor, a energiei nucleare și a călătoriilor în spațiile cosmice, pe omul Renașterii, pe omul complex de tipul lui Leonardo da Vinci, pictor, sculptor, inginer, arhitect și poet deodată, îl întîlnești din ce în ce mai rar. Desigur, nici atunci nu era fiecare un *da Vinci*, dar tendința era de a dobîndi cît mai multe cunoștințe, în cît mai diferite domenii și de a se prezenta ca o personalitate cu multe fațete. Timpurile moderne au modificat această concepție și astăzi se manifestă puternic specializarea” (*Ce mai faci ?*).

Autorul recunoaște specializarea temeinică, serioasă, ca imperios necesară, dar o acuză atunci cînd devine tiranică și contribuie la unilateralizarea personalității omului, la depersonalizarea lui.

Un permanent bun-simț și-o finețe sufletească guvernează cartea *Vîrstele timpului*. Un echilibru etic și o omenie funciară, o căldură umană, o dragoste de oamenii

simplici, țărani și muncitori, o stimă pentru adevăr, o sete de progres și un cult al prieteniei, o înnobilează. De pretutindeni transpare în chipul cel mai elocvent respectul pentru creatorii de frumos, pentru artiști, scriitori, pictori. Pilde vii sînt articolele *Masa lui Caragiale*, *Ilarie Chendi*, *Bustul lui Brezeanu*, *Mausoleul scriitorilor*, *Nicolae Iorga*, *marele cărturar*, *Ziaristul*, în care evocînd figura lui Tudor Teodorescu Braniște, George Macovescu scrie cîteva rînduri memorabile, ce i se potrivesc și lui și multora din generația sa : „A fi gazetar «de stînga» în vremea cînd legionarii ucideau pe peronul unei gări pe primul ministru al țării și își lichidau adversarii cu cuțitul, pistolul sau pușca-mitralieră nu era o profesie comodă. A combate pătrunderea fascismului în România, a expune oprobriului public metodele de cumpărare a unor politicieni români de către hitleriști, a condamna măsurile luate de guvernanți împotriva clasei muncitoare, a scrie despre Partidul Comunist atunci cînd simpla menționare a lui constituia delict penal, toate reprezentau acte de curaj civic, curaj plătit deseori cu jertfe”.

Un asemenea curaj și asemenea virtuți atestă multe din articolele cuprinse în volumul *Vîrstele timpului* de George Macovescu, care constituie, mai ales pentru cei tineri, o instructivă și folositoare lectură.

MIHAI NEGULESCU : ȚINE MINTE ZĂPADA *

Iată un volum nu numai de „versuri“, cum ni se întâmplă să citim adesea, ci de poezie, de poezie autentică, în stare să exprime o viziune originală asupra existenței, să mărturisească un univers sufletesc robust dar neliștit, străfulgerat de nostalgii și de tulburătoare aduceri aminte, să creeze o atmosferă poetică distinctă, de nobile avânturi și înălțătoare visări. O poezie plastică și muzicală, care se citește și se cere recită pe îndelete, cu folos și cu plăcere, și care, din păcate, a trecut aproape neobservată de critică. Volumul lui Mihai Negulescu *Ține minte zăpada* se distinge prin bogăția și varietatea tematică, desfășurată pe întinse coordonate de timp și mai ales de spații ușor exotice, care rareori au mai fost cercetate de fantezia vreunui poet român de la simboști încoace ; se distinge prin prospețimea simțirii, prin ineditul și plasticitatea imaginilor, prin finețea și discreția exprimării, prin ineditul stărilor lirice. Consecvent cu sine însuși, cu o trăsătură fundamentală a liricii sale, poetul se depășește vizibil în ceea ce privește măiestria, reușind să evite grandilocvența și sentimentalismul din alte volume și să ne propună o lirică sobră,

* Editura Cartea Românească, 1976.

discretă, îndelung cizelată, cum sînt, de pildă, poeziile : *Covată, Masa familiei, La mările de amurg, Vinul regilor, Ispahan, Grîu, Zăpezi, Scrisori romane* etc.

Metaforele obsedante ale poetului sînt cele legate de zăpadă, de copilărie și de trecerea ireversibilă a timpului, cu toate implicațiile ei în existența și-n trăirile omului, căci „ora lucrează în noi cu mister, cu tăgadă“ (*Fuga*), secunde ne alungă prin tăcere și : „Sîngeră munții altui an / iarba cerului necosită. / Mai trece un arbore cercul unui an, / mai trece prin om / pămîntul pe înc-o orbită“.

O notă aparte a liricii din acest volum o constituie încorporarea organică, discretă și funcțională, în universul ei, a unor elemente de cultură și civilizație precum în poeziile : *Persepolis, Scrisori din Mehrobad, Anul trecut la Sidi-Bu-Said, În țara lui Walt Disney, Paul Klee, Rodin, Șevalet tîrziu pentru străzile lui Utrillo* etc.

Nimic livresc, nimic distonant sau ostentativ savant în asemenea poezii. Totul e de un firesc remarcabil și de o forță de transfigurare surprinzătoare, precum în poezia intitulată *Rodin*, în care se împletesc armonios temele fundamentale ale întregului volum : „Ne vom duce la un țarm tîrziu, / ne vom duce la mare de marmură dincolo de dezastre, / vom rămîne peste noapte tîrziu / la marmura moartă pe gleznele noastre. // Se va face tîrziu în valuri tîrzii ; / se va face iarnă pe iernatica noastră iertare / și numai cuvintele, și ele tîrzii, / ne vor trimite cu stele pe mare“.

Evident, pe lîngă asemenea poezii antologice pălesc versurile prea naive și simpliste : „Șase nopți a plouat ca în Biblie / pentru pămînt, pentru dragoste, pentru sămînță. / După a șasea noapte / a venit sărbătoarea candorii, zăpada / și un iepure fricos / legat cu acest fir de grîu / de împărățiile purității.“ (*Nopți*), care ar fi fost bine să lipsească dintr-un volum de o asemenea ținută elevată.

GHEORGHE PITUȚ : *STELE FIXE**

„Stelele fixe“ reprezintă, în viziunea poetică a lui Gheorghe Pituț, valorile noastre fundamentale de ordin existențial-istoric, moral și spiritual — valori care ne definesc în raport cu noi înșine și cu alții, conturându-ne, într-un chip original, concepția despre lume și viață, despre bine și rău, despre fericire și nenoroc, despre vremelnicie și nemurire, despre omenie și mîrșăvie, despre adevăr și minciună, despre suferință și moarte, despre creație și sacrificiu pentru binele neamului și propășirea țării. Pentru poetul acesta delicat și profund, legat cu mii de rădăcini de spiritualitatea românească, poporul este „izvorul și steaua fixă de vechime“, „orașele de piatră“ și „cetățile de lemn“ ale țării, „trăiesc și-acum ca aștri ficși“ și nici un cutremur, nici un taifun nu le poate clinti „statornicia leagănului prim“. Categoriile etice fundamentale ale neamului nostru : omenia, cultul strămoșilor și al familiei, cultul muncii, cinstea, demnitatea, înțelepciunea și simplitatea pe care poetul o prețuiește în chip deosebit, se transfigurează în laboratorul unui talent autentic în valori estetice insolite, în debateri etico-filozofice de o mare prospețime, de o deo-

* Editura Eminescu, 1977.

sebită acuitate și actualitate. Grea de gânduri adânci, poezia lui Pituț n-are, însă, nimic greoi, didactic și rigid, poetul încorporând organic, cu dibăcie, în substanța intimă a versurilor, precepte filozofice, teorii vii, adevăruri eterne, fixate în celebre formule latine, ca pe niște trăiri firești ale oamenilor, *de acum* și *de aici*, de pe plaiurile românești. De aceea, poezia lui e un autentic dialog cu oamenii, cu lumea, nu, însă, emfatic și retoric, ci intim, familiar și sincer, de o remarcabilă căldură umanistă. În ritmuri tradiționale, într-o prozodie, cel mai adesea clasică, vibrează în poezia sa universul nostru de gânduri și simțiri, cu rezonanțe moderne, de o plăcută originalitate : „Nu pun dispreț nicicând pe nime, / dar eu îmi părtinesc poporul / oricum ar fi — el e izvorul / și steaua fixă de vechime ; / el a slujit o albăstrime / ce colorează viitorul / c-un fel mai cosmic în decorul / vieții popoarelor sublime“. (*La noi.*)

Paleta universului tematic al poeziei lui Gheorghe Pituț e bogată și variată, nu, însă, încărcată, în stil baroc, și dispersată incoerent ca-n poezia ultramodernistă. Există în poezia sa o varietate în unitate, o structurare a gândurilor și sentimentelor pe o idee centrală, aceea a responsabilității omului față de omenie, față de patrie și popor, spre care conduc toate coordonatele universului său artistic, firesc și intim, ca spre o cheie de boltă.

Pituț e un poet al cetății, deși nu din perspectiva celui ce privește de sus cetatea, ci a omului simplu, a demiurgului modest, care o locuiește și-o întreține, îi bate străzile, îi cunoaște durerile și vrerile, o apără și-o înfrumusețează, tremură și se îngrijorează pentru destinul ei istoric. Un remarcabil simț moral străbate întreaga atitudine civică a poetului, care se exprimă în versuri gnomice, aforistice, de o puternică expresivitate.

CONSTANTIN TSATSOS : AFORISME ȘI CUGETĂRI *

Există opere care nu seamănă nici pe departe cu autorii lor. Le poți citi, le poți studia, le poți înțelege, fără să simți nevoia de a le cunoaște părinții sau de a le ști biografia. Multe din ele aparțin folclorului și, ca atare, autorii lor sînt anonimi; dintre acestea, cele foarte mari și originale ne obligă, parcă, să le creăm un autor, să-i compunem o biografie din elementele operei. Așa mi se întîmplă ori de cîte ori citesc *Miorița*. Altele, și ele de o remarcabilă valoare, n-au nici o legătură semnificativă cu biografia celor ce le-au scris, pe care, deși-i cunoaștem, nu simțim nevoia să-i invocăm la lectură. Astfel de opere *comunică* observații, gânduri și sentimente, dar nu exprimă nemijlocit, unitar, și armonios o personalitate creatoare anume și, se știe, *a te exprima* e mult mai mult decît *a vorbi*, *a scrie* sau *a comunica*. Un Eminescu, de pildă, nu scrie numai, nu comunică numai, ci se exprimă pe sine, se mărturisește plenar la nașterea fiecărei idei și a fiecărui sentiment. Între viața și creația lui există o legătură indisolubilă. Un aforism eminescian își reclamă întotdeauna paterni-

* Editura Univers, 1977.

tatea, pentru că este expresia unei trăiri autentice, a unei pățanii personale, gândită cu mintea unui om de geniu. El poartă marca personalității care l-a creat, deși, se știe, aforismele, ca și proverbele din paremiologia populară se înscriu în rîndul „copiilor din flori” ai spiritului uman, în sensul că nu se cer obligatoriu legate de o anumită biografie.

Sînt însă aforisme și cugetări cu o paternitate foarte marcată, precum acelea ale lui Eminescu, care rezumă în ele o biografie spirituală, o experiență bogată de viață și o cultură impresionantă, guvernate de un spirit critic lucid, de o conștiință activă, implicată în fiecare articulație a lor.

Să ne gândim la aforismele lui Schopenhauer, la cugetările lui Baltazar Gracián sau N. Iorga, la *Eseurile* lui Montaigne sau la volumele lui Lucian Blaga : *Pietre pentru templul meu* și *Discobolul*. Astfel de aforisme și cugetări, cărora autorul le împrumută propria sa personalitate și pe care o recunoaștem în fiecare cuvînt, sînt, fără îndoială și cele ale scriitorului și filozofului grec Constantin Tsatsos, apărute în Editura Univers (1977), în tîlmăcirea remarcabilă a lui Ion Brad și Dumitru Nicolae, fiind însoțite de o cuprinzătoare și temeinică prefață a lui Mircea Malița.

Înainte de a le citi, cu încîntare și pasiune, am avut fericitul prilej de a-l cunoaște pe autor, la Atena. Un om fermecător, de o uimitoare cultură. Măreț în simplitatea lui, cum trebuie să fi fost Socrate. Plin de gravă căldură sufletească, pe care o învelea în gheața unei logici cuceritoare. Un mare intelectual, un om politic, poet, dramaturg, eseist și filozof, care a axat cu discreție acea discuție de neuitat pe ideea că a scrie înseamnă a te exprima, că a te cunoaște înseamnă, mai întîi, să înveți a asculta în tine însuși vocea rațiunii, vocea istoriei, a

experienței universale, condiție esențială pentru a fi în pace cu propria-ți conștiință și cu semenii tăi, pentru a trăi cu folos viața, căci, „în nemărginirea timpului, ni se oferă o singură ocazie de a exista“.

Descifram, în spusele sale, ideea că valoarea vieții nu se dobîndește decît prin conștiință. „Esența vieții — spunea el — nu este să «fii» ci să știi că «ești» fericit“. Pentru aceasta trebuie „să te îngrijești de tine însuși, așa cum se îngrijește sculptorul de lutul lui“, trebuie să fii convins de adevărul că „nu poate exista viață fără poezie“ și să te străduiești să-ți construiești interior o lume după legile frumosului, iar ca autor să-i ajuți pe alții să-și construiască o asemenea lume.

Pe autorul, cunoscut la Atena cu cîțiva ani în urmă, l-am regăsit aidoma în paginile cărții sale de aforisme și cugetări, care reprezintă, în același timp, un mijloc de cunoaștere și de autocunoaștere, o autobiografie spirituală, o cale de descifrare a tainelor ființei umane și ale lumii în permanentă mișcare, o meditație profundă și originală asupra valorilor vieții, asupra existenței și a morții, asupra artelor și civilizației, asupra categoriilor etice și estetice fundamentale, asupra ideilor căci, după el, „filozofia există acolo unde obiectul nu este nici lucru, nici eveniment, ci idei“ iar „calea spre idee este participarea și nu saltul“. Participarea presupune implicarea conștientă într-un proces anevoios și complicat, de aceea „omul de cultură este copilul durerii. Tot ce are mai frumos el s-a născut cu durere, din durere. La rădăcina fiecăreia din ideile sale se găsește o rană“. Cu un suflet îndurerat de prea multă luciditate, dar nu pesimist, Constantin Tsatsos e mereu însetat de cunoaștere și de învățare („îmbătrînesc învățînd mereu“), de dezlegarea misterele care se conturează a fi tot mai multe, de vreme ce, zice el „... de mulți ani, n-am putut cunoaște bine nici

măcar iedera cățărata pe zidul din față". Se oprește la misterul morții și constată că „moartea ne desăvârșește viața” „ne face s-o trăim mai responsabil”, că „în loc să-mi simt moartea ca pe o catastrofă, am datoria să mă gândesc la ea ca o transpunere lină din subiect, așa cum mai sînt, pentru scurt timp, în obiect, așa cum voi fi pentru totdeauna”, pentru a culmina pe această temă cu un aforism de valoarea unui strălucit poem într-un vers : „Nici o viață nu este viața unuia singur. Nici o moarte nu este moartea unuia singur”.

Tsatsos are un adevărat cult al rațiunii, al puterii omului de a gândi și de a domina natura prin gândire. De aceea — zice el — „ceea ce mă doare mai tare, la gândul morții, este că voi înceta să mă gândesc”. La fel ca-n toată literatura Greciei vechi, și la Tsatsos, valorile vieții triumfă întotdeauna asupra morții, prin succesiunea generațiilor, prin valorile culturii și ale civilizației. Valorile morale și estetice, ale culturii și civilizației în genere, constituie preocuparea centrală a filozofului-poet care crede că „orice este frumos are și valoare morală, într-o accepțiune mai largă a termenului”, că „artă impersonală nu există, așa cum nu există iubire impersonală”, că „arhitectura este prezentă în profunzimile oricărei alte arte”, de aceea „marii scriitori sînt înainte de toate mari arhitecți”. Iar întrucît raporturile noastre cu lucrurile au două laturi : *descoperirea și despărțirea*, „poeti sînt cei care pot redescoperi mereu lucrurile, după prima lor întîlnire, și pot să se despartă de ele în repetate rînduri, înaintate de despărțirea definitivă”.

Judecățile globale asupra unor tendințe din artele contemporane sînt profunde, echilibrate și exigente, susținînd cu îndrăzneală și dreptate că „Artiștii zilelor noastre afirmă că sînt în căutarea unor noi forme de exprimare. Ar trebui să caute noile înțelesuri, să și le

însușească. Atunci noile forme de exprimare ar veni de la sine. Dar oare cîți dintre artiști au construit ei înșiși, care sînt cei ce-au reconstituit în ei înșiși lumea cea nouă?“. Artei adevărate, Tsatsos îi pretinde profunzime și limpezimea de gîndire care dă formei perfecțiune și claritate. Ca și Eminescu, care spunea că „E ușor a scrie versuri cînd nimic nu ai a spune“ și Tsatsos crede că „cel mai ușor lucru este să scrii, cînd n-ai nimic în cap. Scrisul începe să devină dificil cînd ai gînduri destule și poți strecura ceva din ele în rîndurile așternute pe hîrtie“.

Din noianul de gînduri care-i frămîntă mintea, Constantin Tsatsos, scriitor autentic și mare filozof, a strecurat multe în rîndurile cărții de față și de acolo în mințile și inimile noastre, oferindu-ne o lectură plăcută și utilă, care ne ajută — ca să-l parafrazăm pe autor — să ne aprofundăm problemele esențiale și nu ca să fugim de ele.

MIRCEA ZACIU : *TERITORII* *

Toate drumurile, pare a spune Mircea Zăciu, încep și se termină în propria noastră conștiință. Cartea sa, *Teritorii* nu este un ghid după care autorul a întreprins o călătorie, ci un roman al călătoriei, în care autorul se redescoperă pe sine, descoperă noi universuri sociale, mentalități și tipologii caracteristice, adevăruri despre propria-i țară și, din păcate, uneori și neadevăruri, confruntări de opinii, o lume de idei și sentimente ce se transfigurează epic. În substanța cărții sale *Teritorii*, Mircea Zăciu vede lumea Occidentului prin care călătorește, cu ochii lucizi ai unui om din România socialistă. Prozator talentat, înzestrat cu simțul observației și al interpretării, el ocolește imaginea unui Occident livresc, turistic, și se încumetă — cu admirabile rezultate — să confrunte unele legende și miraje cu realitatea concretă, cu o realitate frământată, contradictorie, în care cei mulți și nevoiași își caută un alt destin, cu atât mai mult cu cât călătoria sa se desfășoară în anii 1967—1968, când multe țări occidentale au fost puternic afectate de mișcările protestatare și revoluționare.

* Editura Dacia, 1976.

inv. 110452

Mircea Zăciu își începe cartea de călătorii detașat, obiectiv, așa cum încep multe romane realiste: „În dimineața zilei de 16 octombrie 1967, la orele 6,15 sosit cu rapidul «Transilvania» în Gara de Nord... La 7 eram la Băneasa, evident încă devreme, dar cu formalitățile bagajelor...” Dar chiar de la prima pagină autorul face un lucru interzis — după părerea lui Roger Nimier din *Săbiile* — „o întoarcere asupra lui însuși”. Și așa, pe toate paginile cărții, cu cât înaintează în spații și în timpul viitor, el se adâncește în sine, în universul său lăuntric, și în noianul de amintiri. Astfel „teritoriul mișcător al călătoriei e intersectat mereu de celălalt, stabil și referențial, al memoriei. Acolo naratorul găsește certitudinile căutate, în «țara» unei inocente nemaîntîlnite în toți «altundeva» și «altădată» ce au urmat”.

Întîmplările obișnuite plecării de la Băneasa, escala la Frankfurt, sosirea la Köln, cu un avion condus de căpitanul Lehman, amănuntul nu e de prisos, căci dintr-o dată numele acesta îi amintește de „o carte, în biblioteca părinților mei, cînd eram copil și-mi era interzisă nu știu de ce *Invitația la vals*, de Rosamond Lehman”.

Intrînd în lumea occidentală, autorul — profesor universitar de literatură — are în minte toate cărțile de călătorie, semnificative pentru gen dintr-un motiv sau altul — care s-au scris pînă la el. Nu scapă prilejul să le comenteze, să le descopere virtuțile și cusururile, să-și impună lui însuși o nouă modalitate de a vedea, a înțelege și a scrie despre țările noi pe care le vizitează. Nu e vorba, însă, de o erudiție pedantă, ci de un dialog cu o experiență, de o meditație care interesează în cel mai înalt grad cititorul. Se referă astfel la Asachi, Bolintineanu, Cipariu, N. Iorga, G. Călinescu, Slavici, Delavrancea, Duiliu Zamfirescu, T. Vianu, Mircea Eliade,

Rosetti și atîția alții, stăruind îndeosebi asupra felului în care Le Clézio propune să se vorbească despre o țară vizitată. Împărtășindu-și gîndurile, Mircea Zăciu ocolește cartea poștală ilustrată, notația banală, chiar cînd împrejurările relatate sînt banale în esența lor, pentru că o țară, oricare ar fi ea, nu se poate reduce la o colecție de astfel de imagini. Rînd pe rînd (în R.F.G., Olanda, Franța), autorul descoperă locuri și oameni necunoscuți, în care descifrează semnificații generale, înfățișează instituții din perspectiva istorică, stabilește relații, surprinde stări de spirit și atitudini politice, mișcări sociale, manifestații greviste, curenți de idei de la cele mai de stînga, pînă la cele mai de dreapta. Cu un remarcabil spirit critic și analitic, Mircea Zăciu le scrutează, le cumpănește, le caută resorturile intime și le judecă obiectiv. Obiectiv nu obiectivist. Temeinica lui pregătire intelectuală și politică, experiența unei țări socialiste îl ajută să vadă lucrurile și să le înțeleagă în toate articulațiile lor dialectice. Țara natală, interesele poporului român îl călăuzesc pretutindeni : oriunde merge el nu-l părăsesc amintirile de acasă. „Trecem prin valea Marnei — notează autorul — seamănă atît de mult cu valea Crișurilor, pe la Ciucea, în curînd intrăm în Paris prin Pantin. Nici o emoție. Tot timpul mă gîndesc la altceva. O amintire de la Curtea de Argeș stăruie în mine, neprevăzută, ca o noapte caldă. Gara de Est, aerul ei pestriț amintește familiar forfota, strigătele, buluceala din Gara de Nord bucureșteană“.

Un cald sentiment de mîndrie patriotică, bazat pe certitudini, pe acte de cultură românești, pe geniul creator al poporului român, străbate toate paginile cărții, în care autorul se prezintă ca un erou de roman subiectiv. O „foame de spațiu“, cum ar fi zis Eugen Barbu,

îl devoră, îl chinuie cu durerea cunoașterii, îl interoghează, îl face să se definească. O astfel de pagină, încărcată de întrebări neliniștitoare și inteligență, plină de îndoieli și răspunsuri incerte, rămîne, fără îndoială, memorabilă : „Ce deosebire este între mine și «peregrinul transilvan» care apuca, acum mai bine de o sută de ani «calea udă la Londra» ? În 1840, Ion Codru-Drăgușanu era tot așa de curios să vadă metropola ; în 1968 sînt tot așa de curios ca el : «profitarăm dar de epoca propice pentru a vedea această cetate, cea mai monstruoasă a Europei, în toată splendoarea ei». Dar el se plimba cu o mai mare dezinvoltură prin toate țările continentului, în timp ce eu am complexe, stinghereli, timidități de care făgărășanul nu știa. Pentru el «epoca propice» însemna numai «sezon», «anotimp», «vreme bună», pentru mine «epoca» semnifică istorie, conjunctură, posibilitate». În Anglia, ca peste tot, dealtfel, Mircea Zăciu vede cam ceea ce văd toți turiștii, dar ceea ce e interesant și important, este faptul că el receptează, interpretează și mai ales exprimă totul ca un scriitor înzestrat cu un remarcabil talent.

Cunoscînd bine un Occident al societății de consum, al crizelor și contradicțiilor de neîmpăcat, autorul îi admiră cultura și civilizația tradițională, dar cu o parafrază la Paul Nizan, mărturisește răspicat că este dezgustat de vidul sufletesc al Occidentului, de ifosele lui pedante ca de propria-i singurătate. Confruntat cu tot felul de aspecte ale vieții capitaliste, autorul care ni se dezvăluie un fin analist, un om cu un vast orizont de cultură, ni se mărturisește în finalul cărții în spiritul întregii sale atitudini față de teritoriile prin care a umblat cu pasul și cu mintea. Peste tot autorul privește lucrurile cu demnitate și dorință de înțelegere. Nici o

clipă, însă, cu sentimentul umil al unui provincial. Demnitatea lui e demnitatea poporului său, dornic de prietenie, de colaborare cu toate țările, dar stăpîn pe demnitatea și destinul său. „Plecînd din acele teritorii — scrie autorul — o fac măcar fără regrete. Spațiul meu de gînd nu e aici, iar acasă mă așteaptă un Timp românesc, cu o altă curgere, altă cadență, alte anotimpuri — mai aproape de veșnicie“.

DULCE BUCOVINĂ *

De peste o sută treizeci de ani încoace, de cînd fizicianul francez Joseph Nicéphore Niépce și pictorul scenograf Louis Jacques Mandé Daguerre au realizat practic fotografia (desigur mult deosebită de cea de astăzi) s-a pus mereu întrebarea dacă această nouă descoperire a minții omului este o tehnică, o știință sau o artă? Și dacă, de-a lungul vremii, s-au dat răspunsuri dintre cele mai diferite, astăzi am putea spune, cred, cu certitudine că fotografia ori este toate acestea la un loc, ori nu e nimica. Fotografia bună, de autentică valoare, este, fără îndoială o artă făcută cu tehnică și știință exactă. Nu asupra acestui aspect al problemei aș vrea să poposesc, însă, în rîndurile de față, pe care mi le-au prilejuit apariția excelentului album fotografic *Dulce Bucovină* de Ion Miclea, însoțit de studiul și comentariile pertinente și competente ale lui Radu Florescu. Dar sînt, oare, fotografii sau poezii imaginile plastice, pline de autenticitate și viață ale acestui colț de țară românească „Țară de Sus“, meleag de glorie și legendă, ținut de încîntare și vis, cum îl definește Miu Dobrescu în densul și vibrantul *Cuvînt înainte*? E greu de spus. Căci plutește peste toate

* Editura Sport-Turism, 1976.

aceste imagini o lungă aripă de poezie, iscată parcă din dulcea vrajă eminesciană, din melancolia fără leac a codrilor de brazi, surprinși bătuți de gânduri, din înțelepciunea cronicarilor moldoveni, din *troheele* geologice, realizate din succesiunea ritmică a dealului cu valea, în acest spațiu de baladă, din zbuciumul istoriei noastre milenare și din lumina blîndă, ireală, care s-a topit ca o lacrimă celestă în albastru de Voroneț, în florile din pajiști, în ochii oamenilor, în portul lor național, în veșmintele domnitorilor sanctificați de norod, în aerul pe care-l inspiră oamenii de azi, constructorii vieții noi socialiste.

Fotografiile lui Miclea nu sînt o ilustrație ci o creație și ca atare un miracol, în sensul în care Marcel Jouhandeau, aprecia fotografia în renumitul său *Jurnal*. De ce, oare, a considerat el fotografia drept un miracol? Pentru că realizează portretul unei clipe de existență, imortalizată și scoasă în afara trecerii ireversibile a timpului? Pentru că într-un fel concurează cu gestul faustian, oprind clipa în loc, despovărîndu-ne, iluzoriu, desigur, de povara efemerității? Pentru că realizează o solidaritate umană afectivă între generațiile succesive, pentru că păstrează în imagine creațiile geniului uman și ne dă sentimentul supraviețuirii prin actul creator, sau pentru că reprezintă un limbaj atît de original și de specific al comunicării dintre oameni? N-am putea spune exact pentru ce dar simțim că este un miracol, de vreme ce învinge moartea și caducitatea. Ce săraci și triști trebuie să fi fost înaintașii înaintașilor noștri care n-au avut niciodată în casă portretele străbunilor!

Surprinzînd portretele de domni și de asceți, atît de expresive, de pe pereții mănăstirilor, chipul oamenilor vii de pe străzile renăscutelor orașe, ori, în originala casă strămășească de la sat, înconjurați de obiecte de artă

populară de o valoare inestimabilă, lucrate de mîinile lor, la locurile lor de muncă sau în zilele de petrecere, Ion Miclea pare a fi ținut seama de butada lui Vlahuță, cu aluzie la Delavrancea: „Fiecare om poartă chipul care i se potrivește“. Și, oamenii de omenie ai acestor plaiuri fără pereche, ce chipuri frumoase au, ce suflet curat li se revarsă pe față, ce expresie seniorială au statuile lor în veșmintele țărănești! Ei știu, parcă sînt convinși de asta, și-s mîndri că-s ctitori de țară veche și participă la ctitoria noii lumi socialiste, din ale cărei bogății era bine dacă albumul cuprindea mai multe imagini.

Albumul lui Ion Miclea, apărut la Editura Sport-Turism, ne aduce în casă o veche vatră de istorie românească, cu peisajul ei mirific, cu oamenii ei de ieri și de azi, făuritori de țară, de bunuri materiale și spirituale, pe care ni le oferă să le admirăm ca pe o zestre națională, rămasă de demult. El încîntă ochiul și răscolește inima, educă și instruieste, totodată, cu lecția exemplară a unui colț frumos de țară frumoasă, în care o tradiție glorioasă se încorporează ca o realitate vie, în fluxul glorios al prezentului nostru socialist.

EL A TRECURT PRIN TINEREȚEA NOASTRĂ...

„Elevul Dima dintr-a șaptea“* a trecut prin adolescența noastră nu ca o umbră, ci ca o realitate... Și a trecut așa prin adolescența multora, căci el are în structura lui ceva din trăsăturile elevului dintotdeauna, precum și o anumită capacitate de identificare cu universul sufletesc al fiecărui adolescent. Sînt peste douăzeci de ani de atunci, și dacă mi-ar îngădui legile limbii aș zice și *de-acolo*, căci în împrejurarea la care mă refer, *atunci* se confundă, pentru mine, cu *acolo*. Era într-o toamnă plină de dulci melancolii. Ruginise frunza și iarba și peste vîi o brumă argintie rămînea dimineața pînă tîrziu în strălucirea unor raze obosite de soare. Peste grădinile triste, în umbra deasă a căroră citisem și visasem toată vara, cădeau frunzele de nuc și rîndunelele treceau în stoluri lungi, brăzdînd prin aer nostalgia versului eminescian : „Vezi rîndunelele se duc...”

În vara aceea îmi umpleam sufletul cu tragica iubire dintre Paul și Virginia, cu drama lui Manon Lescaut, cu misterioasele întîmplări de la „Castelul din Carpați“, cu povestirile molcome și romanele încărcate de istorie

* Mihail Drumeș : *Elevul Dima dintr-a șaptea*, ediția a II-a, Editura Tineretului, 1968.

ale lui Sadoveanu, cu zăngănitul săbiilor din *Richard Inimă de Leu*. Umblasem cu Sienkiewicz, la Roma, prin catacombele creștinismului primitiv, asistasem cu el la bătăliile cavalerilor teutoni și-ntîrzasem, pe furiș, în monumentalul și misteriosul lor castel, din inima Poloniei, mă înduioșasem, pînă la lacrimi, cu Edmondo de Amicis, de soarta grea a unui copil sărman și mă bucurasem teribil cînd în romanul lui Mark Twain un copil amărît, ajuns cerșetor, putu deveni, pentru scurt timp, prinț. Și cîte versuri învățate pe de rost ! Versuri care-mi păreau scrise pentru mine, pentru ceea ce se petrecea cu mine, cu adolescența mea în stare de explozie.

Acolo și atunci, într-un sat ardelean, împrejmuit în toamna aceea de sute de kilometri de liniște, puteai să-ți închipui că ești oricine și să visezi orice, căci nimeni nu te lua în seamă și nimeni nu te oprea. Visam la fapte eroice, dar ce puteai să faci deosebit într-un biet sat cu oameni cumsecade ? Acolo și atunci m-am întîlnit cu un alt adolescent, visător, îndrăzneț, iubitor de literatură : Elevul Dima dintr-a șaptea. De aceeași vîrstă cu mine, însă fiu de boier și om politic, el îmi aducea o altă experiență de viață, alte orizonturi sociale și spirituale. Sufletește ne întîlneam însă, undeva, ne reunea vîrsta noastră, visurile, imboldurile dragostei și grijile școlare care ne năpădiseră pe amîndoi, atunci, în plină toamnă. Căci pentru elevi toamnă înseamnă școală. Era într-o duminică și eu cred că scriam în carnetul de însemnări aceeași frază pe care o scrie Grigore Dima la începutul romanului lui Mihail Drumeș : „Mîine se deschid școlile. De cînd aștept ziua asta ! N-am putut să dorm toată noaptea ! Cînd zorile bat la fereastră, sar din așternut. Dis-de-dimineată plec cu tata la...” Aici, în locul punctelor de suspensie nu trebuie să schimb decît numele orașului. Dacă pe coordonata socială nu puteam merge

mai departe cu Dima dintr-a șaptea, căci pe el îl însoțea un tată cu relații și prieten cu directorul școlii încă din Universitate, pe cea psihologică ne găseam mereu împreună, cu toți elevii din cursul superior. Noi cei mulți plecam dintr-o ogradă de țară, dar cu aceleași probleme sufletești. El pleca împreună cu tatăl său într-o trăsură la Craiova, dar parcă era și cu mine în căruță. Îl duceam la liceul nostru de la Orăștie. Și așa l-au dus mii de elevi în toate liceele din orașele țării, poate împreună cu Dănuț al lui Teodoreanu, poate cu „normaliștii“ lui B. Iordan. Merita el ca erou literar această cinste și prietenie? Atunci ziceam că da și azi așa zice la fel, cu atât mai mult cu cât autorul s-a îngrijit, în noua ediție să înlăture ceea ce mi se părea prea nefiresc, prea înecat în erotism uneori vulgar și excesiv senzual, prea convențional și arbitrar, slăbiciuni care afectau asupra valorii literare a cărții. Trebuie să recunoaștem că există anumite cărți mediocre, care au darul de a deveni populare prin unele trăsături extraestetice. *Elevul Dima dintr-a șaptea* e una dintre ele. Grigore Dima, pendulînd în întreaga lui ființă, ca orice adolescent, între vis și realitate, dar escaladînd mai mult visul, năzuiește o epocală expediție pentru înființarea unui stat ideal, care să-i poarte numele: Grigoriada. Statul, visul social al tinereții lui Dima, urma să aibă o structură și o organizare utopică. Inteligent și întreprinzător, hotărît să învingă inerția, cu o fantezie bogată și o energie captivante, Grigore Dima asociază, la planul său, rînd pe rînd pe mai toți elevii liceului. Îi atrăgea spre aceasta năzuința lor de a evada din cercul îngust al vieții obișnuite și meschine, dorința de a înfăptui o altă viață mai dreaptă și mai bună, în care energiile tinereții să fie mai rațional folosite în slujba colectivității. E o utopie țesută din firele unui mare vis tineresc, din elanuri nestăvilite, din temerități

pe care numai adolescența le poate alimenta. Uneori, însă, Grigore Dima mi se părea prea matur, ba chiar îmbătrînit de prea multele experiențe amoroase. El avea destule trăsături fascinante ca să nu mai aibă nevoie de această ipostază de Don Juan precoce, pentru a-i vrăji pe elevi. Autorul pare a fi simțit și el acest lucru, deoarece noua ediție aduce în această direcție îmbunătățiri substanțiale. Visul utopic și înaripat al adolescenței se îndreaptă spre țintă trecînd prin Scylla și Caribda unei societăți veroase, printre ispite și tentații, proprii unei lumi în decădere, printre amoruri nefericite, sinucideri și escrocherii. De aceea mulți dintre membrii arpentiști rămîn pe drum, iar ceilalți nu vor ajunge nici ei din pricina naturii utopice a visului lor tineresc.

Cîți dintre tinerii cititori ai romanului lui Mihail Drumeș nu s-au înrolat alături de Grigore Dima, și cîți nu l-au părăsit pe drum, furați de alte idealuri mai utopice sau mai realiste ! Cîți n-au iubit-o pe Lotte odată cu Grigore Dima și cîți n-or mai iubi-o, mai cu seamă că, la un moment dat, Grig o părăsește, chemat de alte năzuinți ! Nimeni nu va fi gelos pe regăsirea, în epilog, a protagoniștilor ; ea era o necesitate pentru psihologia adolescentină, o compensație pentru noile involburări de suflet tineresc. Cartea lui Mihail Drumeș, cu valoare literară evident inegală, este o carte a adolescenței, cu numeroasele tipologii pe care vîrsta aceasta le cunoaște. Dar e totodată și un crîmpei de frescă socială. Căci numeroasele tipuri adolescentine trăiesc și se mișcă mai nobil sau mai grotesc, fiecare după firea lui, pe canavaua unei lumi pestrițe, contradictorii, luminoasă sau abjectă, morală sau pervertită. E în același timp și o monografie literară a vieții școlare, cu profesori simpatici sau odioși, cu elevi buni și răi, cu oameni de treabă și cu lichele, cu visuri temerare și prăbușiri surde, cu tot ceea ce avea

școala înainte de primul război mondial. Realizând secțiuni adânci în diverse medii sociale, autorul izbutește o dreaptă critică la adresa unei societăți strîmb orînduite și a tarelor ei morale.

Acțiunea e antrenantă și captivantă, personajele, cele mai multe, autentice, iar mesajul cărții, care are în centrul ei o tinerețe ce visează agitat și-și cheltuiește energia năzuind spre tărîmuri utopice, e umanist și generos. El însuși e un act de acuzare la adresa unei lumi în care visul și energia tinerească nu pot fi fructificate rațional. Lumea din *Elevul Dima dintr-a șaptea* e o lume opusă ireversibil, dar care se cere cunoscută de generațiile tinere. Elevul Dima nu mai este nici el așa cum a fost. A rămas doar *Adolescența* pe care a întruchipat-o, la un moment dat, cu mijloacele artistice obișnuite ale autorului. Aci, în această adolescență autentică, rezidă elementul cel mai trainic al cărții. Cu ea, cu *Adolescența* visătoare, temerară și melancolică, sub chipul lui Grigore Dima m-am întîlnit eu *acolo și atunci*, într-o toamnă aurie, la începutul anului școlar, cu ea te întîlnești și tu, cititorule tînar de azi, care poate vei spune sau vei scrie cîndva : Elevul Dima dintr-a șaptea a trecut prin adolescența noastră ca o umbră, ca o părere, ca un vis, de ale cărui aripi ne-am aninat pentru o clipă propriile visuri.

FLĂCĂRI ÎN PRIMĂVARĂ*

Creatoarea unei strălucite civilizații materiale și spirituale, ducînd pe umerii ei greul unei istorii atît de aspre și de zbuciumate, depozitara unor valori etice de un inegalabil umanism, țărănimea noastră, identificată cu însuși destinul țării, a constituit, de-a lungul vremii, o inepuizabilă sursă de inspirație pentru toate domeniile artei. În lumea satelor împilate și exploatare, în dramele și tragediile ei, în aprigile înfruntări de clasă, artiștii noștri au descoperit neconținut conflicte puternice, tipologii distincte și reprezentative, gînduri profunde și sentimente înălțătoare, un umanism generos, atitudini dîrze, patriotice, idealuri înalte, un rezervor de energii luptătoare, menite să schimbe strîmbele orînduiri.

Contactul strîns cu viața țărănimii obidite și oropsite a asigurat literaturii române un puternic caracter realist, democratic, militant și progresist, atribute statornice, inalienabile și definitorii, care s-au impus cu și mai multă pregnanță în momentele de răscruce ale istoriei noastre. Unul din asemenea momente esențiale a fost, fără îndoială, răscoala țăranilor din 1907, care, așa cum se arată

* Antologie alcătuită de Victor Iova, cu o prefață de Pompiliu Marcea. Editura Minerva, 1977.

în Programul Partidului Comunist Român, a scos în evidență, prin proporțiile și intensitatea ei, necesitatea imperioasă a înlăturării relațiilor feudale din agricultura României, a rezolvării problemei agrare în favoarea maselor țărănești, dezvăluind, totodată, marile energii revoluționare ale truditorilor pământului, care au înscris în acel an una din paginile glorioase ale luptelor sociale duse de poporul român, cu ecouri puternice în întreaga noastră literatură.

Atunci : „S-au răsculat sărmanii robi ai firii, / Îmbăbătați de-al răzbunării vînt. / Voind s-aprindă torța dezrobirii / Pe cîmpul trist al deznădăjduirii / Într-un măreț și-ngrozitor avînt“ (Lazăr Iliescu, *In memoriam, Avîntul*, ian. 1908). „Și s-au aprins, de-a latul țării mii / De luminări și de făclii / Ca la un Paște și o Înviere, / Facile și vipii, și-opaițe stinghere“ (Tudor Arghezi, 1907 *Peizaje*). „Pesemne se-mplinesc-atunci sorocul / Și trebuia să se aprindă focul“. (Demostene Botez, *Mărturia*) Și s-a aprins puternic, necruțător, căci durerea țării nu era de o zi, de două, ci de secole. Mînia populară s-a revărsat ca un iureș de „Nu mai rămîne piatră pe piatră, grinzi în grinzi, / Și cade și tîria în țandări de oglinzi“ (T. Arghezi).

Numai din cîteva spicuiuri ne putem da seama că poezia românească a realizat o tulburătoare cronică lirică a răscoalelor, pe care o completează admirabil proza, teatrul, eseistica și creația populară.

Dacă evităm exercițiul critic sec, actul de pură istorie literară, pe marginea literaturii inspirată din lupta dîrză, eroică, plină de demnitate și de sacrificii a țărănimii române pentru pămînt și o viață omenească, nu se poate să nu observăm că cei 11 000 de morți au scris pe pămîntul patriei cu trupurile lor legate în lanțuri, cu sîn-

gele lor nevinovat înfiile pagini sîngerînde ale unei zguitoare epopei 1907.

De acolo le-au transcris apoi în modalități artistice, în versuri dureroase și proză de un realism tulburător, în dramaturgie și eseistică, numeroși scriitori, care au demonstrat că durerile țaranului n-au fost niciodată auzite de clasele exploatatoare, că înfrățirea dintre clasele antagonice, propusă de sămănătoriști, era o legendă, cea mai scump plătită din întreaga istorie a poporului român, că satul, care multă vreme fusese o temniță pentru cei mulți, devenise un cimitir cu 11 000 de morți. Au fost dezvăluite, cu o forță teribilă, cauzele adînci ale răscoalelor : lipsa de pămînt, foamea și disperarea țăranilor, neomenia regelui peste flămînzi, „a omului cu ochii vi-neți“, care a dovedit o atracție violentă pentru averile românești și un dispreț organic pentru limba românească, cum arăta Tudor Arghezi, neomenia sălbatică a politicienilor, a boierilor care storceau vlaga țăranilor pentru „a lua drumul străinătății, drumul cîmpurilor de curse, al meselor de joc, al orgiilor Apusului civilizat“ (N. D. Cocea, *Prețul singelui*). Scriitori din toate generațiile și din toate orientările estetice au ascultat jalea și durerea țării, făcînd-o să vibreze în operele lor, cum atît de limpede se poate observa din antologia *Flăcări în primăvară, 1907* alcătuită de Victor Iova, cu o cuprinzătoare prefață semnată de Pompiliu Marcea.

Antologia e structurată pe mai multe secțiuni : folclor (din păcate ales *nu* cu destulă exigență), mărturii orale, poezie (de la I. L. Caragiale, Al. Vlahuță, G. Coșbuc, Șt. O. Iosif, D. Anghel, O. Goga, T. Arghezi, V. Eftimiu la D. Botez, M. Beniuc, Radu Boureanu, Kiss Jenö, Victor Tulbure, Vlaicu Birna, Dominic Stanca, Ion Brad, Al. Andrițoiu, Tiberiu Utan, Nichita Stănescu, Ion Gheorghe, Dumitru M. Ion ș.a.), proză (de la capodopera lui Liviu

Rebreanu : *Răscoala*, de la *Ciulinii Bărăganului* lui Panait Istrati sau nuvelele lui M. Sadoveanu, la Spiridon Popescu, C. Stere, I.I. Mironescu, Ion Marin Sadoveanu, Cezar Petrescu, V. Demetrius, Zaharia Stancu, V. Em. Galan, Dumitru Radu Popescu), teatru, eseistică (Radu Rosetti, C. Dobrogeanu-Gherea, C. Mille, N. Iorga, Gala Galaction, N. D. Cocea, M. Gh. Bujor, Tudor Arghezi, Eugen Jebeleanu etc.).

Bogată și variată din toate punctele de vedere, antologia ar fi avut de câștigat dacă împrumuta, chiar din manuscris, unele fragmente din lucrările scrise recent, dintr-o perspectivă mai nouă, asupra evenimentelor de la 1907, și dacă nu ignora unele texte de o valoare deosebită, care ar fi putut lumina mai bine și atitudinea complexă a unor scriitori și amploarea adeziunii scriitorilor români la lupta eroică a țărănimii noastre.

E păcat, de pildă, că lipsesc dintr-o asemenea antologie unele piese de rezistență, precum articolul *Zile grele* de Octavian Goga, tipărit în revista *Țara noastră* an. I nr. 12, 18 martie 1907, p. 183, unde poetul realizează o patetică apărare a țăranilor din Moldova și Muntenia care, împinși de nedreptăți, de foame și de mizerie, s-au răsculat împotriva împilării sociale : „Ura care a clocotit vreme îndelungată în piepturile obidiților, fără număr azi, cere cuvînt, cere răsplată și cere pedeapsa celor păcătoși. S-au răsculat țăranii din Moldova. Acești oameni muncitori și răbdători n-au mai putut suferi cu mîinile încrucișate nedreptățile care le amărau traiul. S-au ridicat din umilința lor mută și azi vor să-și facă dreptate cu acea pornire înfricoșată a răzbunării care trebuie să izbucnească, mai curînd sau mai tîrziu, din sufletul omului nedreptățit. Și-au lăsat bordeiele sărace și s-au pornit cetele de țărani din toate satele prăpădite, au tăbărit asupra vinovaților, i-au alungat din cuprinsurile lor,

le-au spulberat belşugul şi tihna traiului, le-au sfărîmat prisosul de bogăţie“.

Desigur, orice antologie are un caracter subiectiv, care se cere respectat. Observaţiile şi sugestiile noastre, după cum lesne se poate observa, nu se referă însă la acest aspect. Trebuie să recunoaştem, însă, că urmînd unor alte antologii tematice, în care Editura Minerva a dobîndit o remarcabilă experienţă, culegerea de faţă este deosebit de binevenită, de utilă şi de interesantă, constituind un pios omagiu adus ţărănimii române, luptelor ei multiseculare pentru dreptate socială şi suveranitate naţională, rolului ei marcant în istoria naţională, alianţei ei cu clasa muncitoare în marile bătălii de clasă, geniului ei creator.

Antologia are darul, totodată, de a ilustra convingător legătura indisolubilă dintre scriitori şi neamul lor, atitudinea lor militantă, patriotică şi progresistă.

CEEĂ CE NU SE UITĂ *

Intr-un moment în care, în diverse țări capitaliste, sînt ridicate din gunoaiele istoriei zdrențe cu zvastica încîrligată pe ele și fluturate ca steag de către esteții violenței, ai urii animalice și ai crimei, apariția unei antologii de poezie antifascistă are o semnificație cu mult mai profundă și un rol mult mai funcțional decît un act obișnuit de estetică și de istorie literară. O asemenea antologie conține un cutremurător *memento*, un instrument de lucru nu pentru cabinetele istoricilor literari, ci pentru conștiința oamenilor. Din fiecare pagină a ei ne strigă inteligența lucidă, un suflet lovit, o inimă rănită și ne îndeamnă să nu uităm, să ținem minte atrocitățile comise asupra țării și asupra oamenilor de bine de pretutindeni de către oribila reptilă motorizată, care s-a dezlănțuit peste lume ca o urgie pustiitoare: „O, ce vifornită s-a abătut pe lume! — scria în 1940 poetul Bartalis János. Ce iad a rupt zăgazul năvălind asupra omului! / Cu demonii lui toți în frunte cu Urgia / dărîmătoare... // Monștrii pămînteni / scorpioni blîndiați cu țalpi de fier / se cațără noaptea clătînînd / dealuri,

* Antologie alcătuită de George Togan, cu o prefață de Ioan Adam, Editura Minerva, 1977.

păduri şi câmpuri / Gurile lor aruncă flăcări de pucioasă, /
gîtlejele lor varsă moartea“.

Acum, cînd hidra brună zămisleşte noi pui în cuibarele marelui capital care caţără pe pereţi tabloul odio-sului Hitler şi sloganurile lui criminale, ne privesc din tablourile îndoliate, din milioane de case ale lumii, ochii înspăimîntaţi ai victimelor fascismului şi ne îndeamnă să nu uităm. *Să nu uităm*, ne spune prin toate versurile ei şi antologia de poezie antifascistă, editată la editura „Minerva“ de George Togan cu o temeinică şi remarcabilă prefaţă a criticului Ioan Adam ; *să nu uităm* discriminările rasiale, uciderile în masă, abatoarele pentru oameni, crematoriile, gropile comune, *să nu uităm* miliardele de răni care mai sîngerează încă, *să nu uităm* că „parmi toutes les choses blessées est l'Esprit“ — cum ar fi zis Paul Valéry — acel spirit rănit al umanităţii, care a respins cu hotărîre şi indignare filozofia şi morala grotelor preistorice ridicate de fascişti la rang de doctrină.

Un poet de limbă germană din România, precum *Alfred Margul-Sperber*, ne sugerează într-o plastică tristă şi într-un vehement rechizitoriu, în poezia *Cîntec şoptit* (1945) rezultatele acestei barbare filozofii : „Te văd antropofag şi ucigaş, / Incendiind oraş după oraş, / Năpasta vremii tale, tîrîtură, / Complice cu tîlharii, beat de ură, / Smulgînd dantura celor puşi în groapă, / Hienă ce cu sînge se adapă, / Făcînd săpun din oameni. Cei ce vin / Aşa te vor cunoaşte cel puţin“. De asemenea, un alt distins poet de limbă germană de la noi, *Franz Liebhardt*, în poezia *Narva* (1943) surprinde ca într-o cronică simplă, rurală, dimensiunile crimei fasciste, avertizînd în final că : „Cel ce-a auzit întîi / Primul «Heil» rostit de-ai săi // Şi-a tăcut înfricoşat. / E şi el greu vinovat“.

Alcătuită cu gust şi pricepere atît pe criterii estetice, cît şi social-politice, antologia care poartă drept titlu un

vers: din *Eugen Jebeleanu*, *Ceea ce nu se uită*, reușește să demonstreze că, începînd cu deceniul al patrulea, lirica antifascistă constituie o coordonată definitorie a poeziei românești, solicitînd pana tuturor generațiilor de poeți, de la *Arghezi*, *Blaga*, *Voiculescu*, *Philippide*, la tînărul *Dumătru M. Ion*, care se angajează în marea bătălie ca semn al umanismului și al patriotismului lor. Dar antifascismul — cum pertinent precizează Ioan Adam în prefață — nu este numai o problemă personală a fiecărui scriitor în parte, ci un mod de manifestare și de existență al tuturor, ca expresii ale conștiinței noastre naționale și civice: „Ideologilor violenței oarbe, cavalerilor iraționalului și ai dezlănțuirii instinctuale li s-au opus nu personalități izolate, nu opere solitare, ci un front ideologic, o adevărată mișcare culturală, ale cărei însemne distinctive sînt umanismul, convingerea că între viitorul poeziei și viitorul umanității există o relație de reciprocă determinare. Cu rarisime excepții nu există poet român de marcat relief estetic care să nu-și fi afirmat, la modul publicistic sau la cel artistic, opoziția față de această gravă distorsiune în sferele politicului — fascismul“.

Veștejînd direct sau printr-un limbaj esopic — cum impuneau împrejurările — crimele hitlerismului, poezia antifascistă impunea totodată o fierbinte dragoste de țară, o încredere în om, în valorile culturii și ale civilizației, clama apărarea demnității umane atît de grav amenințată. În climatul ideologic creat de Partidul Comunist Român, în atmosfera intelectuală de la revistele progresiste: *Era nouă*, *Cuvîntul liber*, *Viața imediată*, *Veac Nou*, *Korunk*, *Cadran*, *Meridian*, *Manifest*, *Reporter* și atîtea altele, unele cu o existență destul de efemeră, din pricina cenzurii, ca și în atmosfera umanist-democratică a unor tribune literare de mare prestigiu, precum *Viața Românească*, *Sburătorul*, *Adevărul literar și artistic*, *Ka-*

lende, conduse de intelectualii patrioți și progresiști, se afirmă o poezie antifascistă robustă, uneori vehement răspicată, alteori aluzivă și simbolică, întotdeauna străbătută de un patos mobilizator. În acest context s-au dat replici energice artei pentru artă, poeziei de salon, vâlcărelilor intimiste care ignorau plînsul, mînia și durerea națiunii pentru a-și plînge neliniștile intime și migrenele. S-a cerut o artă legată de concretul vieții, de frământările reale și preocupările vitale ale unui popor întreg. „Noi vrem să rupem cu acest trecut de suavități — scria Geo Bogza în 1939 — să-i dăm poeziei un brînci în viață. Vrem să amestecăm în cerneala cu care scriem, ceva din sudoarea și sîngele care curge în șiroaie pe obrajii încă neveștejiți ai celei mai recente istorii.“ O poziție asemănătoare exprima Eugen Jebeleanu cînd scria cu o gravă nuanță hortativă, în articolul *Falimentul poeziei de azi*: „Să ieșim din noi, ca să dăm piept cu talazurile vieții din afară!“ sau Mihai Beniuc, în multe din articolele strînse mai tîrziu în volumul *Meșterul Manole*, poetul „orașului pierdut“, al „cîntecelor de pierzanie“, revoltat de jalnicul spectacol al unei patrii aservite, în care: „Idoli străini, mari băutori de sînge. / Turbat s-au apucat aici să bea“.

Una din crimele cele mai mîrșave ale fascismului, sfîrtecarea în două a Transilvaniei, a smuls majorității poezilor români poezii de durere și revoltă. De la Tudor Arghezi, autorul celebrului pamflet *Baroane* (care ar fi meritat să fie cuprins în antologie ca un memorabil poem în proză) ne-a rămas o energică filipică, *Altă dată*, prin care sfidează de la obraz pe furii fasciști, strecurați hoșește în ogradă: „— N-a fost, am spus, de cumpărat. Că noi altfel am apucat. / Alte tocmeli avem pentru pămînt / Că astea nu se cumpără și nu se vînd. / Izvoarele și țara, noi de-a dreptul / Le-am dobîndit cu su-

fletul și pieptul. / Săgețile pornite, cit ajung, / Din munți în munți, croiesc hotarul larg / Și țarina răzeasă nu se schimbă / Pe preț de liftă sau de limbă / Vînzarea, prețul, cîștigul, banii, / Tertipurile sînt ale Satanei“.

Acum scrie marele Blaga tulburătoare poezii precum : *Jale la început de noiembrie*, în care „cohorte de păsări / sălbătice-n noapte“, lasă în fața neamului un „tomnatic imperiu“ cu „izvoare ce-ngheață“, ceea ce-l determină pe poet să-și avertizeze neamul cu o răscolitoare durere patriotică : „Ia sama că mine / cocorii, în seară, / vor duce și luna, / furînd-o din țară“. De asemenea : *Cîntec despre regele Ion*, *Timp fără patrie*, *Nu sînt singur* și aceea atît de densă, simbolică și sugestivă *Inima mea în anul 1940* pe care o cităm în întregime : „Stelele, ce-i drept, mai sînt deasupra toate, dar Dumnezeu ne trece sub tăcere. / Tenebrele n-au capăt, lumina n-are înviere, / Inima mea — e-o carte care arde, / un bocet / în mijlocul Patriei“. Așa a ars, într-o jale fără leac, la focul dragostei de țară, inima altor poeți, a căror durere s-a convertit într-o neîmpăcată ură împotriva fascismului vînzător de țară. Să ne amintim de Vasile Voiculescu, Emil Isac, Virgil Teodorescu, Emil Giurgiuca, Zaharia Stancu, Cicerone Theodorescu, George Togan, Magda Isanos, Mihaela Gheorghiu, Geo Dumitrescu, Emil Botta, Maria Banuș, Ion Bănuță, Vlaicu Bîrna, Szemlér Ferenc, Mihai Dragomir, Nicolae Labiș, Victor Tulbure, Ion Brad, Vasile Nicolescu, Adrian Păunescu, Nichita Stănescu, Dumitru M. Ion ș.a. Interesant de reținut este faptul că poeții de la noi, simțindu-se profund solidari cu lupta antinazistă a altor popoare, ca cel spaniol, de pildă, și-au pus sufletul și scrisul lor curajos și demn în slujba apărării forțelor democratice, antifasciste. Nu pot fi uitați un Miron Radu Paraschivescu sau Méliusz József, din al cărui poem *Ultimele cuvinte ale unui luptător pentru libertate*, vibrînd de

umanism, citez câteva versuri : „Da, îmi dau seama : tu ești Guadiana, ești Ebro. / Duero cu cîntecul lor, / Ești visul a cinci continente, zălog libertății sfinte, / Abur fierbinte urcînd către cer, vestindu-ne jertfa popoarelor. / Iar tu, frate, ce rămii în tranșee, trebuie să învingi la Madrid...”

Antologia pe care am evocat-o în aceste pagini demonstrează limpede atitudinea funciar antifascistă a poporului român, lupta poezilor noștri împotriva fascismului, faptul că nici o clipă nu ne-am dus cu resemnare crucea pe Golgota umilinței naziste. Într-o încordare permanentă, am fost mereu cu pumnii strînși, într-un neîntrerupt protest. Antologia științific și frumos întocmită, cu o prezentare competentă și exhaustivă, are darul de a ne vorbi convingător și emoționant despre „ceea ce nu se uită“.

ACCENTE

MORALITATEA CRITICII

Există — cum bine se știe — în toată lumea o critică marxistă, științifică, în continuă înflorire, care cucerește necontenit noi teritorii și un mare prestigiu în rîndul specialiștilor și al publicului cititor. O critică îndrăzneată, creatoare, capabilă să conceapă arhitectura unei culturi noi, o critică vie, dinamică, aplicată cu inteligență specificului creației artistice. Aceasta este la noi direcția dominantă a criticii literare și de artă, care a impus personalități de prim ordin și lucrări de o incontestabilă valoare. Se exercită, însă, pe plan mondial și o critică fenomenologică, ivită din sistemul filozofic al lui Husserl, din intuiționismul lui Bergson, din unele idei ale lui Nietzsche și din scrierile esteticianului francez Gaston Bachelard. Ea constituie o coordonată de bază a „noii critici“, ilustrată de un Jean Pierre Richard, Charles Mauron, Georges Poulet, Roland Barthès și alții. Se exercită, de asemenea, o critică structuralistă, cu analiză de tip sincronă a actului artistic, excesiv descriptivistă și excluzînd determinismul istoric. O critică psihanalitică vede creația de artă ca o simplă expresie a unui subconștient adesea patologic, ca o succesiune de obsesii. Critica existențialistă, pornind din principiile filozofice ale lui Jean Paul Sartre, programatic subiectivistă, rupe existența personajului literar de orice determinare soci-

al-istorică, opunându-l, chiar, societății. Ar mai putea fi amintite critica lingvistică și stilistică, critica arhetipală ș.a.

Am evocat, în treacăt, aceste aspecte ale criticii literare contemporane nu pentru rațiuni didactice, ci pentru a sublinia diversitatea orientărilor critice în lume, pentru a se vedea limpede că unele lucrări traduse și cunoscute la noi au înrîurit critica românească actuală, uneori pozitiv, deschizându-i câmpul cercetării, alteori, însă, necreator, avînd de-a face cu un transplant mecanic, infructuos și nefericit, dintr-un mediu ideologic în altul.

Împrumuturile necritice sînt păgubitoare pentru originalitatea criticului, ca și pentru orientarea literaturii, iar ingurgitarea eclectică nu este încă act de cultură. De aceea, e necesar să afirmăm neconținut marea putere a filozofiei marxist-leniniste de a integra creator toate datele științelor și cercetărilor moderne despre om — psihologia, sociologia, lingvistica, unele rezultate ale psihanalizei și ale structuralismului etc. — dar și forța ei de a respinge eclecticismul, de a milita cu intransigență revoluționară împotriva idealismului și a gândirii retrograde. Marxismul presupune în critica literară consecvență și fermitate și nu replieri după cum bate vîntul. O călăuză dezorientată — spunea un scriitor inteligent — nu e decît un tovarăș de rătăcire. Critica marxistă presupune o mare probitate morală, o dragoste sinceră, fără margini, pentru creația valoroasă și o atitudine de respingere față de nonvaloare, improvizație și superficialitate. Critica marxistă nu poate fi nici negativistă, nici apologetică. Ea trebuie să se constituie permanent într-o dezbateră deschisă despre om, despre problemele mari ale existenței, care se înscriu uneori luminos, alteori tragic, în biografia omului concret, în carne și oase, determinat

istoric și social. Amintesc această necesitate cu sentimentul că este adesea neglijată.

Uneori, în confruntarea pe plan universal, nevalorificînd rezervele interne ale filozofiei marxist-leniniste, repetăm adevăruri arhicunoscute și lăsăm, vrînd, nevrînd, criticilor existențialiști, psihanaliști sau arhetipali privilegiul de a se ocupa intens de probleme esențiale. Cînd ne refugiem cu prea multă ușurință în tehnicism, în probleme strict formale, în snobism profesionist, în polemică meschină, neprincipială, ne privăm de o asemenea generoasă posibilitate, care deschide cîmp larg cercetării critice. Nimeni nu poate spune mai multe adevăruri noi despre literatură și artă, despre raporturile lor cu realitatea, despre om și relațiile lui cu societatea, decît un autentic critic marxist. Criticului marxist i se cere a fi un profund și nemijlocit cunoscător al societății contemporane, al sufletului omului nou. Comunicînd impresiile sale despre literatură publicului cititor, el își verifică, totodată, gusturile și judecățile, confruntîndu-le cu opiniile acestuia. Nimic mai inutil decît efortul de a impune arbitrar creații și gusturi lipsite de valoare, străine de interesele publicului. Nu pot să-l declar pe modestul X un geniu numai pentru că am anumite interese cu el. *Est modus in rebus*. Și măsura aceasta trebuie să o păstrăm.

Marii critici români s-au impus prin obiectivitate, printr-o temeinică și bogată cultură, prin grija față de destinele literaturii naționale, prin respect față de public și prin dorința de a-l educa, de a-i asigura o bună hrană spirituală. Așa au făcut școală, au determinat curențe literare în jurul revistelor și cenaclurilor pe care le conduceau, pe baza unui program estetic limpede, însoțit de un fierbinte patriotism. În general toți s-au caracterizat printr-o impecabilă ținută etică profesională. Oameni

au fost, însă, și ei, și uneori subiectivismul le-a jucat feste, atunci cînd au dorit să impună ca scriitori de valoare cîte un prozator sau poet mărunț, pe criterii extraestetice. Bineînțeles, n-au izbutit, căci scriitorul mare sau mic se naște și nu poate fi făcut de un critic. Dacă s-ar înțelege mai bine acest lucru, s-ar îmbunătăți mai mult și climatul nostru literar. Un rol de seamă în această privință îl au, fără îndoială, și scriitorii, dar și noi criticii trebuie să ne înțelegem mai bine menirea, să ne respectăm mai mult profesia.

Mă întreb sincer, cum aș putea face eu însumi acest lucru mai eficient, mai principial și mai bine și încerc să-mi răspund cu modestie, fără pretenția de a implica și pe alții, deși n-aș fi supărat dacă aș găsi ecou și la alți confrăți, cel puțin pentru o discuție. Iată ce propun : Să mă folosesc cu cinste și demnitate profesională de *climatul ideologic* atît de bogat și de efervescent, prielnic înfloririi artelor și personalităților creatoare, climat fără precedent, instaurat de ctitorul culturii noastre socialiste, tovarășul Nicolae Ceaușescu. Să citesc — fără prejudecăți — cît mai mult din lucrările care apar și să le compar între ele, avînd mereu în minte valorile mari ale literaturii naționale și universale ca puncte de reper. Să citesc și cărțile voluminoase, nu numai plachetele de versuri și broșurelele de proză și critică. Să fiu, cu orice risc, sincer cu mine, cu scriitorii și cititorii. Să-mi mărturisesc răspicat poziția ideologică marxistă, apărînd-o cu pricepere și intransigență și să nu fac nici o concesie ideologiei burgheze. Să depun, cel puțin, tot atîta efort pentru promovarea unei cărți valoroase, cît a depus autorul pentru scrierea ei. Să fiu obiectiv și drept, să nu aparțin nici unui grup literar. Să nu mă las timorat nici de autorii arțăgoși și guralivi, nici de rugămințile celor mai blînzi care țintesc același scop :

reclama nemeritată. Să-mi stimez profesia, noblețea ei intelectuală și etică și să n-o fac fată în casă la nimeni, nici țîrcovnic la vreo bisericuță literară. Să respect opiniile colegilor mei. Să accept lucid ideea că mă pot înșela în gusturile și judecățile mele, să am tăria să le critic opiniile cînd nu sînt de acord cu ele și să rămîn prieten cu ei. Să nu consider cu îngîmfare că literatura există pentru că exist eu criticul, ci invers. Să nu-mi fac însă nici complexe din pricina acestei realități obiective. Să nu cred că pot lua talentul celui ce-l are sau că-i pot da har celui fără de har. Să știu că sînt responsabil și eu pentru scara de valori care se stabilește în cultura actuală, ca și de confuzia de valori care se poate ivi. Să fiu un mandatar al opiniei publice, rămînînd eu însumi, nefăcînd în nici o împrejurare concesii prostului gust, inculturii și imposturii. Să evit eclectismul ideologic ca pe o boală etică și intelectuală. Fiind critic să pot fi și autocritic ori de cîte ori este cazul. Să fiu principial și ferm în judecățile mele. Să fac totul pentru ca literatura și cultura română, în genere, să înflorească pe măsura epocii în care trăim și a marilor tradiții moștenite de la precursori. Să lăsăm viitorului, cu eforturile și răspunderea comună a criticilor și creatorilor, imaginea reală a prezentului socialist în care ne integrăm cu toată ființa noastră.

Principiile sînt, desigur, bune și frumoase, vor fi, însă și eficace numai dacă le acoperim cu aurul faptelor. Pentru că nimic nu mi se pare mai trist și mai criticabil în orice domeniu decît discrepanța dintre vorbă și faptă.

PARALELE TULBURĂTOARE

M-am aflat, nu o dată, în apusul Europei, în mari centre de civilizație și de cultură. În fața domurilor impunătoare, a imenselor catedrale, a palatelor semețe, poleite-n aur, în fața unei copleșitoare trufii arhitectonice și a bogățiilor din muzee și biblioteci, am încercat la început un sentiment de stinghereală și mi-a venit să strig ca Cervantes în fața Catedralei din Sevilla : O, doamne, câtă măreție !

Îmi veneau în minte modestele noastre biserici din lemn, casele de pământ și în pământ, cu bordeiele de altădată, modestia și simplitatea arhitecturii țaranului român. Îmi lăsam gândul să zboare spre ele, spre începuturile lor în timp, și mă înfioram. La răstimpuri, ba dintr-o parte, ba din alta năvăleau cotropitori. Pîrjoleau țara și ne lăsau cu sărăcia în vatră. Eforturile materiale și geniul creator al românilor ardeau pe rug. Plecau unii, veneau alții. Nu era timp să înălțăm catedrale și palate mărețe. Noi ne înfruntam cu năvălitorii, ne jertfeam feciorii, tîmplari și zidari, în bătălii și apăram liniștea Europei. Răsfoind nu de mult o carte într-o bibliotecă din apus, mi-am zis că e bine să se cunoască și să nu se uite prețul acestei liniști creatoare de artă și cultură.

Priveam zecile de mii de exemplare de carte veche și m-am gândit că aveau și oamenii de la noi o contribuție la apariția lor. Da, da. Plugarii și ciobanii noștri de demult au avut și ei un rol important în apariția acelor cărți. M-am ridicat și m-am îndreptat spre rafturile bibliotecii. Iau în mână o carte mare, ferecată, cu o greutate de câteva kilograme. În ea se află, fără nici o glumă, un cîrd de miei sau o cireadă de viței de pe plaiurile transilvane. Pergamentul fin, cum este cel pe care a fost tipărită cartea, se făcea numai din miei sau din viței morți în pîntecele mamei lor. Mă uit peste restul cărților din bibliotecă și-mi spun că dacă s-ar transforma hîrtia în ceea ce ea a fost odinioară, pe vremea moșilor și strămoșilor mei, ar foșni păduri întregi și codri mari de brazi, cum foșnesc ei pe crestele Carpaților.

Am răsfoit cîteva ceasuri cărțile mării biblioteci, pînă cînd peste rîndurile lor părea că se lasă o ceață mirifică, albă, străvezie. Dincolo de ea vedeam întinzîndu-se codrii fără sfîrșit din plaiurile noastre. Foșneau maiestuos în bătaia vîntului. Se legănau în stînga și dreapta, se aplecau uneori cu crengile pînă la pămînt, ca-n poezia lui Eminescu, se îndoiau de furtuni, dar nu se frîngeau.

Cutremurat de emoție m-am gândit că așa a fost și neamul românesc. L-au îndoit, dar nu l-au frînt niciodată valurile vieții și ale istoriei.

Mi se părea că aud în depărtări securi și fierăstraie tăind brazii. Îi vedeam căzînd, tîrîți apoi de boi plăvani, duși la morile de hîrtie și transformați apoi în pagină de carte. Auzeam ca prin vis foșnind în bibliotecă pădurile românești tăiate de securi. Vuietul lor m-a trezit. Acum aveam în față nu numai contribuția noastră materială și de jertfă la istoria Europei, ci și tot ceea ce am dat noi ca valoare spirituală patrimoniului culturii universale.

Desigur, circumstanțele istorice specifice în care s-a dezvoltat poporul român au făcut ca timp de patru-sprezece veacuri să nu cunoaștem decît o literatură orală, cu numeroase specii epice, lirice și dramatice. Istoricii români și străini au subliniat, nu o dată, împrejurările neprielnice în care a trebuit să apară și să se dezvolte cultura, arta și literatura română. Încă în veacul al XVII-lea, cronicarul moldovean Miron Costin scria cu amărăciune : „Ce sosiră asupra noastră cumplite aceste vremi de acum, de nu stăm de scrisori, ce de grijă și suspinuri. Și la acest fel de scrisoare, gînd slobod și fără valuri trebuiaște iară noi trăim cumplite vremuri și cum-pănă mare pămîntului nostru și nouă“. Și într-adevăr, observa S. Mehedinți, pe cînd la noi iureșul tătarilor pustia satele și orașele, pe la 1240, în apusul Europei se întemeiau primele universități. Pe vremea cînd Giotto vestea Renașterea, sau cînd un Cristofor Columb descoperea o lume nouă, domnitorii noștri erau siliți să alerge de la un punct la altul al granițelor, pentru a apăra țara de „pohtele“ cotropitorilor. Cînd literaturile spaniolă, franceză și italiană atingeau culmi amețitoare, la noi oamenii abia aveau răgazul să se ocupe de traducerea cărților bisericești, primele monumente de limbă literară românească. Newton ajunsese la descoperirea legilor armoniei cosmice, apusul își ridicase toate palatele și catedralele, în timp ce la noi Miron Costin cu greu găsea liniștea pentru a consemna, cu adîncă durere, valurile tulburi și reci ce se abăteau peste biata lui țară. Cu greu valurile răzbeau mai departe, spre apus, căci strămoșii noștri le opreau aici cu jertfa vieții lor. O asemenea paralelă răscolitoare pentru noi au făcut-o nu o dată oameni de cultură ca I. Simionescu, N. Iorga, Nicolae Cartoian și alții.

Cartea în limba română se tipărește la noi abia la mijlocul secolului al XVI-lea, mai întâi cu conținut religios, apoi istoric, juridic și literar. Semnele de afirmare culturală apar la noi mai târziu, din pricina aceasta, deși personalități marcante n-au lipsit în nici o epocă. Dimitrie Cantemir, de pildă, care încununază activitatea cronicarilor Ureche, Miron Costin și Neculce, era un om de renume european, indiscutabil, de altfel, și prețuit ca atare. Dar, — și acesta este lucrul demn de reținut — odată apărute, personalitățile și mișcările literare din cultura noastră se dezvoltă uimitor de vertiginos, cunoscând pe parcursul veacului al XIX-lea și în prima jumătate a secolului al XX-lea succese care egalează cele mai strălucitoare spirite creatoare ale literaturii și civilizației universale. Într-un veac și jumătate, literatura și arta noastră, pornite din străvechi rădăcini populare, au străbătut toate curențele, mișcările și tendințele literar-esthetice pe care alte popoare le-au străbătut în mai bine de șase secole. Așa încît avem un umanism românesc, un clasicism, un romantism, — îmbinate uneori în aceeași operă — simbolism, naturalism, realism, căutări moderne, purtînd pecetea spiritualității acestui popor, a vigorii lui creatoare.

SENTIMENTUL ISTORIEI

„Vrei viitorul a-l cunoaște, te întoarce spre trecut“ scria cu deplină îndreptățire Eminescu în ampla panoramă istorică *Memento mori* definind, astfel, funcția estetică și cognitivă a elementelor istorice din cadrul operei sale, sentimentul timpului în scrisul eminescian. Căci cu cât trece vremea, cu atât tot mai mulți specialiști și iubitori de poezie din lumea întreagă se conving că Mihai Eminescu este unul dintre cei mai mari poeți romantici ai literaturii universale, unul dintre acele neliniștite spirite creatoare care i-au dat romantismului o excepțională strălucire chiar în momentele lui de crepuscul.

Poet de geniu și gânditor profund, cu remarcabile intuiții, Eminescu și-a dat seama că omul are marea calitate de a trăi sentimentul timpului în ipostazele lui tridimensionale, trecut, prezent și viitor și, ca atare, are și sentimentul viu al istoriei. Pe coordonatele timpului și ale istoriei omul își trăiește, în viziunea romantică, grandoarea și micimea, mărirea și decadența și, ceea ce e cel mai important, e faptul că în această viziune romantică omul simplu din popor — la Eminescu „biet român săracu“ — pătrunde în istorie, luptînd împotriva nedreptăților și a împilării, jertfindu-se pentru independența și suveranitatea patriei, pentru demnitatea națio-

nală a neamului său. De aceea istoria este una din coordonatele de bază ale liricii, prozei, dramaturgiei și eseisticii eminesciene. În istorie Eminescu urmărește să descifreze, în ultimă instanță, viața sufletească a unui popor. „E condițiunea absolută — nota el în manuscrisul 2254 fila 434 — a unei istorii naționale, ca să ție cont de mișcările sufletești a unei națiuni, de toată (gama) impresiunilor pe care le produc împrejurări și întâmplări în sufletul ei. Firul cel roșu — antiteza împrejurărilor de dinafară — e individualitatea caracteristică și intensă a poporului însuși. Aceasta trebuie să fie călăuză în labirintul istoriei, numai că individualitatea aceasta trebuie înțeleasă, și trebuie înțeles totodată că toate combinările sale cu întâmplările timpului sînt organice și conform cu individualitatea (corespunzătoare). O recepțiune fără forța caracterizatoare a faptelor să fie individualitatea națională nici nu se poate cugeta măcar.“ În spiritul acestei convingeri, Eminescu evocă istoria existenței de la primul ei impuls, de la acel început „pe cînd ființă nu era, nici neființă, / Pe cînd totul era lipsă de viață și voință“ din *Scrisoarea I*, și îi urmărește traiectoria prin civilizațiile străvechi, prin Egiptul antic, prin mitologia greco-romană (Și-atunci sufletul visează toată istoria străveche), prin evul mediu legendar și eroic, pe fundalul căruia se definesc figurile lui Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare, Vlad Țepeș, Dabija Vodă și ale altora de mai tîrziu precum Horia, Mureșanu și Iancu, pînă în epoca sa burghezo-moșierească, măcinată de contradicțiile dintre „împărați și proletari“. Într-un poem ca *Panorama deșertăciunilor* Eminescu intenționa, în spiritul lui Victor Hugo sau Heliade, o evocare a istoriei omenirii care a rămas, însă, circumscrisă tot la antichitate, trăgînd — în contextul istoric social respectiv — o concluzie deznădăjduită sau chiar defetistă: „Dar la ce să beau din lacul ce dă

viață nesfârșită, / Ca să văd istoria lumii dinainte-mi
repețită, / Cu aceleași lungi mizerii s-obosesc sufletu-mi
mut? / Și să văd cum nasc popoare, cum trăiesc, cum
môr. Și toate / Cu virtuți, vicii aceleași, cu mizerii re-
pătate... / Vrei viitorul a-l cunoaște te întoarce spre
trecut.“

Ca poet romantic și mare patriot, Eminescu va acorda
o deosebită atenție istoriei naționale. Căci dacă scriitorii
clasici se ocupau mai cu seamă de istoria antichității
greco-romane, idealizînd-o ca model de existență și vir-
tuți, romanticii vor spulbera colbul de pe cronicile bă-
trîne ale istoriei neamului lor, vor evoca tradițiile de
luptă ale poporului, pentru dreptate socială, independență
și suveranitate națională, marile figuri istorice, eroii le-
gendari, valorile civilizației materiale și spirituale ca
atribute ale geniului creator al poporului, printre care
obiceiurile, limba, folclorul, portul. Acestea sînt coor-
datele esențiale ale istoriei noastre care definesc și spe-
cificul național al poporului și sensurile existenței sale
incorporate atît de organic în opera eminesciană lirică,
epică sau dramatică, ori rostite răsplat în eseistica sa.

Eminescu a evocat, ca nimeni altul, în versuri tulbu-
rătoare, de un fierbinte patriotism, ca acelea din *Scri-
soarea III*, trecutul glorios al poporului său, care, apă-
rîndu-și „sărăcia și nevoile“, în ciuda tuturor vicisitu-
dinilor istoriei, a știut să-și păstreze cu demnitate ființa
națională („Căci noi locului ne ținem...“) și graiul din
bătrîni „ca un fagure de miere“.

El a ridicat limba poetică românească pe culmi ne-
bănuite, imprimîndu-și uimitoarea lui personalitate în
fiecare articulație a ei. Rostim și azi cuvintele cu senti-
mentul sporului de expresivitate pe care li l-a dat Emi-
nescu. Chiar apelative atît de obișnuite: lună, creștet,
nenoroc, vreme, codru, gînduri, rînduri, farmec, dulce,

val și altele, au împrumutat ceva din vraja stilului eminescian. În armonia gravă și vrăjită a limbajului său poetic, el a exprimat și pentru noi întreaga gamă de sentimente a sufletului omenesc, de la farmecul curat al copilăriei și setea de viață, brăzdată adesea de fulgerele durerii, de la aspirații luminoase și căderi triste, la taina neliniștitoare a morții. A recreat în armonii de o muzicalitate desăvârșită frumusețile naturii patriei, proiectând cu rezonanțe prelungi, pe spații cosmice, dealurile moldovene în melancolia serii, lăsând marea cu corăbiile ei să sugereze curgerea ireversibilă a timpului : „Niște cetăți / Plutind pe marile / Și mișcătoarele / Pustietăți“.

Pentru noi natura poartă în ea o parte din sufletul lui Eminescu. La noi se poate spune că luna răsare ca-n Eminescu : „liniștit și tremurînd în ape“ sau „ca o vatră de jăratec luminînd străvechii codri...“ ; ploaia florilor de tei, peste creștetele îndrăgostiților, cade întotdeauna, pentru noi, dulce, ca-n *Luceafărul* lui Eminescu ; păsările călătoare se duc toamna, cînd cade bruma, însoțite parcă de o mișcătoare elegie eminesciană : „Vezi, rîndunelele se duc, / Se scutur frunzele de nuc. / S-așază bruma peste vii...“

Freemătul codrilor de aramă, murmurul izvoarelor și-ntinsele ape, „prispa cea de brazde“, lacul „pe care norii au urzit o umbră fină, / ruptă de mișcări de valuri ca de bulgări de lumină“, salcîmi ce „se scutură de ploaie și de vînt“, „plopîi fără soț“, „norii molatici, înfoiați pe pat ceresc“, peisajul mirific, „cu rîuri de foc, și cu poduri de-argint, / cu țarmuri de smirnă, cu flori care cînt“, „oștiri(le) de flori pe straturi“, „grădinile-nflorite peste mîndrele dumbrave“, munții bătrîni, „Carpații cu de stînci înalte coaste“ și tot ceea ce în expresii memorabile întru-chipează însăși ființa țării noastre se răsfrîng cu ecouri

amplificate în propria noastră conștiință, dînd dimensiuni noi cugetării noastre asupra vieții și naturii.

Adorînd trecutul glorios al neamului său, plin de farmec și de virtuți, evocînd chipul legendar al oamenilor de altădată, Eminescu nu este un tradiționalist, un *laudator temporis acti*. Nu vom întîlni niciodată la el o preferință exclusivă pentru formele arhaizante, tradiționaliste, anacronice, de viață și de cultură. El adora trecutul care credea în idealurile sale („voi credeți în visul vostru“) în antiteză cu prezentul decăzut al vremii sale, cu epigonii mărunți, nefericiți și cosmopoliți, care nu mai credeau în nimic. Subliniind cu modestie că nu merită „laudele aduse pentru poezia *Epigonii*“, care exprimă o concepție făurită la Viena, „într-un elan de patriotism“, Eminescu îi scria — în 1877 — unei cunoștințe : „Trecutul m-a fascinat întotdeauna. Cronicile și cîntecele populare formează, în clipa de față, un material din care culeg fondul inspirațiunilor.“

Pasionat de trecut, Eminescu n-a manifestat nicicînd o spaimă de nou și înnoire ci, dimpotrivă, le-a dorit și le-a promovat, manifestînd o tonică încredere în viitorul României.

Eminescu a devenit un simbol și o mîndrie.

Sinteză strălucită a valorilor folclorice, lingvistice și literare, din trecutul nostru, opera eminesciană este totodată un punct înalt de pornire pentru cultura românească, care se dezvoltă în spiritul celor mai bune tradiții ale literaturii naționale și universale.

Personalitatea lui Eminescu este un exemplu tulbурător și tonifiant, care atestă contribuțiile spirituale ale poporului român la îmbogățirea patrimoniului literaturii universale.

O RĂDĂCINĂ TRAINICĂ A UMANISMULUI SOCIALIST: ETOSUL ȚĂRANULUI ROMÂN

Omenia este, fără îndoială, una din categoriile etice fundamentale, capabilă să definească profund și complex fizionomia spirituală a poporului român. De aceea — după bunul lui simț — *omenia este mai scumpă ca averea*. Ea nu se poate cumpăra pe nici un preț, nu se poate țîrgui la tarabă, dar se poate pierde. Și cine și-a pierdut omenia e un neom, demn de dispreț. Neomul e ca un cărbune : dacă nu te arde, te înnegrește. În schimb, omul de omenie reprezintă, în viziunea morală a neamului nostru, unitatea de măsură a tuturor valorilor umane. Omenia presupune respect pentru om, căci, vorba poetului tragic grec Sofocle, „multe lucruri minunate există, dar nimic nu-i mai minunat decît omul“ ; omenia presupune cinste statornică, neîntinată. Tudor Arghezi exprimă, în cunoscuta sa *Pravilă de morală practică*, un adevăr esențial : „Cuvîntul *cinste* se angrenează obișnuit cuvîntului *muncă*, fiecare cuvînt din pereche salvîndu-l pe celălalt“. Nu se poate omenie fără muncă, generozitate, bunătate, hărnicie, echilibru și cumpătare în toate fără statornicie în gînduri, sentimente și fapte, fără un înalt cult al muncii și-al roadelor ei, deoarece „munca face pomul-pom și omul-om“. Omenia și înțelepciunea care i se integrează organic l-au ajutat pe omul acestor pămînturi românești să-și poată vedea nu o dată, de-a lungul vi-

tregei sale istorii toate bunurile distruse și să aibă, totuși, tăria să înceapă totul de la capăt; ea l-a învățat să fie tare sufletește și bun și duios, totodată, ea l-a sfătuit să fie omenos și ospitalier cu cine-i bate la poartă ca să-i ceară un sprijin, căci „toată omenia și vrednicia omenească într-aceasta se împlinește: pe neputincios să ajute și neștiutorului nu numai cu cuvîntul, ci mai virtos cu fapta, pildă aievea să-i arate” (D. Cantemir, *Istoria hieroglifică*). Ea l-a făcut intransigent și necruțător cu cei ce-i invadau țara, îl asupreau, îi furau bunurile și-i ofensau demnitatea patriotică. Ea l-a ajutat să-și păstreze demnitatea și capul, cînd toți cei din clasele exploatatoare și le pierduseră. De aici îndemnul: „nu te încrede în ciocoi. Ciocoiul e ca răchita: de ce-l tai, de ce răsare, și din coadă de cîine, sită de mătase nu se mai face”. Omenia este incompatibilă cu trîndăvia, hoția, cu egoismul și lăcomia. Cine nu muncește, să nu mănînce. Și se știe, „rădăcina tuturor răutăților este lăcomia avuției... Că aceasta de multe ori pe mulți oameni pierde, cetăți tari risipește, pămîntul împarte cu hotare și vame precupește-l, mare cu sînge amestecă, riuri de lacrimi din ochii săracilor varsă” (Varlaam, *Cazania* de la 1643). Și nu putem uita vorba cronicarului moldovean, după care „lăcomia vinde neamul și moșia”. Literatura paremiologică românească schițează un contur exact al fizionomiei noastre spirituale, atît de frumos marcată de omenia și de umanismul care ne exprimă idealul etic și estetic.

Idealul etic al poporului român cu multiplele lui nuanțe și coordonate filozofice e concentrat și exprimat magistral în noțiunea de omenie, în acest cuvînt, greu traductibil, care definește forma cea mai statornică și mai specifică a umanismului nostru. Omenia, la români, cum lesne s-a putut vedea, este un principiu etic fundamental și un mod propriu de a aprecia și interpreta

valorile umane. În folclorul nostru, în toate speciile sale, ca și în literatura cultă, precum aceea a cronicărilor moldoveni și munteni, a corifeilor Școlii Ardelene, a lui Anton Pann, Alecsandri, Eminescu, Creangă, Caragiale, Slavici, Goga, Sadoveanu, L. Rebreanu, Ion Agârbiceanu etc. etc., omenia devine un ideal luminos de viață, proiectându-se într-un personaj uneori virtual, dar sensibil în paginile cărții, alteori concret, totdeauna dominant însă prin excepționala lui vigoare umană. Să ne gândim la inegalabilele portrete satirice ale lui Anton Pann, adevărate *Capricii* goești care impun prin contrast valorile omeniei. Dar Mircea cel Bătrîn al lui Eminescu din *Scrisoarea III-a* nu e o minunată pildă de omenie românească, în care intră, într-un aliaj moral superior: înțelepciunea, cumpătarea, stăpânirea de sine, ospitalitatea, comprehensiunea, vorba înțeleaptă, demnitatea patriotică și intransigența? Am putea spune, fără teama de formele paradoxale, că principalul erou al nuvelisticii și al dramaturgiei lui Ioan Slavici, ca și al basmelor lui Creangă, al nuvelilor și comediilor lui Caragiale este acel bun simț funciar, este ceea ce se numește în popor Omenie.

În ciuda vitregiilor istoriei, a vicisitudinilor vieții, poporul român și-a păstrat nealterat fondul de omenie. El n-a purtat războaie de cucerire; nu s-a arătat niciodată neprietenos și intolerant cu străinii; și-a păstrat tradițiile și obiceiurile, dar a știut să le respecte și pe ale altora. Se cunosc, de pildă, nenumărate acte de omenie ale soldaților români în războiul de independență de la 1877.

Asuprirea este o formă a neomeniei, de aceea — scria *Lupta zilnică*, din 5 noiembrie 1914, „nimeni mai mult decât socialiștii nu se ridică împotriva asupririi sub orice formă, deci și sub forma de jug străin“.

Omenia nu-i părăsește pe soldații români nici chiar în cele mai grele împrejurări ale războiului. Dezbrăcați, flămânzi, uzi pînă la piele, cu degetele degerate, în condiții de o tragică duritate, nedormiți și doborîți de oboseală ei păstrează legile voiniciei, care-s acelea ale omeniei, și-l solicită pe inamic la luptă dreaptă :

*Lină verde flori mărunte,
Plevna-i tare ca un munte,
Cu Osman al ei în frunte,
E greu la creștin să-nfrunte :
Nu vroia să se predea
Opt luni închisă sedea...
— Ieși turcule, la maidan,
Să te bat să zaci un an ;
Ieși afară de poștești
Ce te bați pe brînci, hoțește ?
Ia vin la piept, voinicește,
Să ne luptăm vitejește !*

(Cîntec popular)

Omul din popor nu-și pierde cumpătul și omenia nici la bucurie și veselie, nici la amărăciune și minie. Așa, de pildă, cînd în 1907 mulțimea răzvrătită și furioasă — din romanul *Răscoala* de L. Rebreanu — se revarsă din stradă, sub conducerea lui Petre Petre, în ograda și parcul boierului hapsîn Miron Juga, noblețea ei sufletească, formă a omeniei funciare, nu se spulberă, ci, dimpotrivă, ia înfățișarea unui umanism surprinzător. „Pe alea prundită și curățită de curînd — notează Rebreanu în capitolul „Sîngele“ din volumul al doilea — țărani se îmbulzeau și se fereau să nu calce pe marginile cu firicele de iarbă de-abia încolțită. Ici colo cîte un glas dojenea :

— Ferește, măi creștine, nu strica iarba, că-i păcat de muncă.“

Într-o ipostază asemănătoare surprinde omenia țărănească și scriitorul poporanist Spiridon Popescu, în ampla sa nuvelă „Rătăcirea din Stoborăni“, una din primele scrieri epice despre răscoalele țărănești din 1907. Într-un sat moldovean, țăranii răsculați dau foc grajdurilor boierului ca să-și răzbune amărăciunile și durerile înăbușite atât amar de vreme de neomenia exploataților. În toiul furiei, ei au însă grijă să salveze vitele, pentru că „vita muncește ca și omul și-i păcat să ardă“.

Iată cum munca, valorile ei constituie, în viziunea populară, substanța omeniei. Dealtfel, toți scriitorii care au reflectat răscoalele țărănești din 1907 : I. L. Caragiale, Șt. O. Iosif, D. Anghel, O. Goga, Panait Cerna, Spiridon Popescu, I. I. Mironescu, N. Iorga, N. D. Cocea, Gala Galaction, Tudor Arghezi, Cezar Petrescu au subliniat ca o dimensiune spirituală caracteristică faptul că, în ciuda mizeriei materiale în care trăiau, în ciuda exploataării, a umilințelor și suferințelor de tot soiul, țăranii nu și-au pierdut capul și omenia, au știut să distingă între bine și rău, între vinovăție și nevinovăție.

Omenia se răsfrânge în felul de a fi și de a gândi al poporului nostru, își lasă amprenta în toată creația lui materială și spirituală : în prispa primitoare a caselor românești, în portul sobru și decent al oamenilor, în echilibrul vieții de fiecare zi, în comportarea lor, în actele publice, în viața politică a țării, în raporturile cu alte popoare sau cu naționalitățile conlocuitoare care compun marea noastră familie socialistă.

Omul de omenie e patriot, e muncitor și drept ; el cultivă cu înțelepciune și cumsecădenie virtuțile și vestește viciile cu hotărîre și fără cruțare. Omul de omenie militează pentru dreptate și echitate, pentru bine și fru-

mos, pentru progresul social, pentru ridicarea omenirii pe trepte mai înalte de cultură și civilizație, pentru respectul reciproc, pentru pace, prietenie și colaborare între toate popoarele lumii. Optimist și realist, înzestrat cu un pătrunzător spirit de observație, poporul român crede profund în educabilitatea omului, în perfectabilitatea lui, în creșterea permanentă a omeniei sale pînă la atingerea unui înalt ideal etic.

Astăzi, în cadrul societății noastre socialiste multilateral dezvoltate, omenia a fost ridicată mai mult ca oricînd la rangul de normă socială. Cultivarea, pe o treaptă superioară, a omeniei tradiționale, în procesul de formare a omului nou și de modelare a conștiinței socialiste, în spiritul principiilor și normelor muncii și vieții comuniștilor, ale eticii și echității socialiste, constituie un magistral exemplu de valorificare creatoare a moștenirii noastre culturale. Secretarul general al Partidului Comunist Român, tovarășul Nicolae Ceaușescu, în imensa sa grijă pentru bunurile materiale și spirituale ale poporului român, valorificînd omenia noastră tradițională, adresa tuturor îndemnul de a face din zicala românească „a fi om de omenie“ o zicală nouă: „a fi comunist de omenie“. Astfel, omenia tradițională devine o rădăcină trainică a umanismului socialist, care caracterizează în cel mai înalt grad omul zilelor noastre, care pune pe primul plan omul și îmbină interesele particulare cu cele ale întregii societăți. Astfel, omenia se impune tot mai mult ca o dimensiune etică fundamentală a națiunii noastre socialiste.

UMANISMUL SOCIALIST AL ARTEI NOASTRE — O RESPONSABILITATE ASUMATĂ

Exponent legitim al vremii lui, bucurîndu-se de cele mai variate și mai propice mijloace de difuzare în mase a gândurilor și sentimentelor sale, artistul epocii socialiste, creator de valori umaniste, este o voce reprezentativă a cetății, investită cu o imensă răspundere. Finalitatea instructiv-educativă a artei îl obligă să scruteze cu maximă seriozitate înrîurirea creației sale asupra publicului. Nici un artist, cu adevărat conștient de menirea sa, nu-și poate îngădui jocuri sterile ale fanteziei și nu este îndreptățit să-și aleagă drept program de activitate desuetul slogan al „artei pentru artă“, nu poate cantona — fără a-și trăda menirea — în universul pustiu și infructuos al „autonomiei esteticului“, întrucît, în chip obiectiv, arta nu este și nu poate fi autonomă, ea constituind expresia particulară a unui talent, educat într-o anumită societate, crescut în relații directe cu toate structurile acesteia, cu idealurile ei politice, etice și estetice. Artistul trebuie să privească efectele educative ale artei sale cu sentimentul că, de ceea ce exprimă el depinde, într-o mare măsură, fizionomia morală a contemporanilor săi, gradul lor de civilizație, altitudinea idealurilor, complexitatea sentimentelor acestora. Altminteri el n-ar rămîne decît un simplu grefier, un meșteșugar, un saltimbanc al spiritului, fără să se poată integra prin opera

sa în fluxul de spiritualitate al colectivității căreia îi aparține.

Umanismul socialist este, în epoca actuală, atributul esențial al artei noastre. Dezvoltînd pe o treaptă nouă trăsăturile fundamentale ale umanismului tradițional, umanismul socialist implică pentru arta noastră o responsabilitate asumată, căreia îi este caracteristic, în primul rînd, realismul profund și complex, respectul pentru Om și Omenie.

A respecta omul, înseamnă, cred eu, înainte de toate, să respecti datele reale ale existenței, să nu desfigurezi ființa umană, să celebrezi tot ceea ce este măreț, demn, frumos, înălțător în ea, tot ceea ce o sustrage efemerității și o integrează în perenitate, prin valorile culturii și ale civilizației. În al doilea rînd, umanismului socialist îi este specific un profund cult al muncii. Unii evită munca și surprinderea în artă a procesului muncii, considerînd că acesta ar fi incompatibil cu inspirația și cu inefabilul creației. S-ar putea da nenumărate exemple contrarii. Acum îmi vine la îndemînă un pasaj din Titus Lucretius Carus și anume, din poemul său *De rerum natura*. Vorbind despre atom, despre descoperirea metalelor (arama, fierul, aurul, argintul, plumbul), despre agricultură, despre îndeletnicirile omenești, precum țesutul, de pildă, poetul păstrează rigoarea realistă a unui document, realizînd, în același timp, o expresie înălțătoare de poezie autentică : „Veșmîntu-ntîi a fost cusut, pe urmă / Țesut, cînd s-a descoperit și fierul. / Căci stativale se tocnesc cu fierul : / Altfel nu se pot face-așa de netezi / Vergèle, fuse și suveici și suluri. / Natura a-ndemnat întîi bărbații / Să toarcă lînă, ei, mai înaintea / Femeilor (căci partea bărbătească / Mult mai presus, mai iscusită este / La orice meșteșug), Dar cînd plugarii, / Oameni mai aspri, — au început să-i mustre, / Atunci ei încrezură

*lucrul lînii / În mîinile femeilor și astfel / Răbdînd ca
și ceilalți o muncă trudnică, / Își oțeliră mîinile și trupul.*“

Asemenea exemple se pot găsi în *Iliada* lui Homer — precum și în celebrul Cînt XVIII, în care se descrie scutul lui Ahile, în *Gargantua și Pantagruel* al lui Rabelais, acel celebru cules al viei, ca și în poezia noastră populară și cultă, urcînd pînă la versurile celor mai rafinați poeți moderni precum Blaga și Arghezi. În prezența talentului, munca poate oferi substanța unor mari opere de artă. Creația umanist-socialistă și-a asumat nobila menire de a face ca omul să fie și să rămînă om, păstrîndu-și tot ce este omenesc, să nu devină o fantosă, nici un monstru desfigurat al unor viziuni răsturnate, bolnăvicioase, halucinante. Ea este chemată să-l îndemne pe om să mediteze la rosturile sale, la problemele esențiale ale existenței și, aș zice din nou, la problemele lui cele mai reale. Unii artiști își privează opera de efectele salutare ale umanismului socialist, cultivînd gratuitatea, scornind probleme artificiale și artificioase, golite de gînduri și sentimente adevărate, afirmîndu-le într-un context de gesturi teribiliste și lăsînd impresia că-și pun întrebări la fel de stupide și de nefirești cum își puneau unii filozofi și teologi ai Evului Mediu, care voiau să știe, de unde și cînd anume apare sufletul în phoetus și unde se duce acesta după moarte. Avem nevoie de întrebări și probleme reale, legate de existența socială a omului, și nu de născociri fanteziste, străine de viață.

Avem nevoie de opere încărcate de o bogată observație realistă, de o acută vibrație socială și psihologică, creații profunde, complexe, substanțiale, cu mesaj luminos și eroi autentici, înțelegînd prin aceasta oameni în carne și oase, cu virtuțile și servituțile lor, cu atribuțiile acordate de devenirea lor istorică. Însușirile omului complex, cîștigate în dialectica istoriei, i-au făcut pe unii

filozofi să distingă un *homo faber*, omul dăruit muncii, creatorul de civilizație, un *homo sapiens*, omul contemplației, al înțelepciunii, al scormonirii zonelor necunoscute, un *homo ludens*, dedat explorării și exploatării timpului său liber, destinderii, recreației. Cred, însă, că datoria artiștilor noștri este aceea de a concentra aceste arhetipuri, ușor arbitrare, într-o singură ființă, în ființa constructorului socialismului, care este în același timp și un *homo faber* și un *homo sapiens* și un *homo ludens*, complexitatea existenței sale și datele obiective ale societății determinându-l să fie astfel. Evident, asemenea atribute ale ființei umane pot rămâne uneori într-o fază mai latentă : este menirea artei umanist-socialiste să le educe, să le cultive, să le afirme în toate planurile existenței.

Darurile firești, înnăscute sînt aida plantelor, ele trebuie plivite, îngrijite, cultivate prin înrîurirea artelor. O înrîurire chemată să se exercite permanent printr-o sincronizare armonioasă cu datele vieții, cu experiența socială, cu trăirea intensă, ardentă și pasionată în mijlocul oamenilor, avînd mereu în suflet idealurile lor. În formarea omului nou, al orînduirii socialiste — sinteza acestor arhetipuri stabilite de-a lungul istoriei — în formarea conștiinței sale, literatura și arta au menirea de a afirma cu tărie, în formele lor specifice, concepția înaintată despre lume și viață a clasei muncitoare, a partidului comunist, de a oglindi complex și nuanțat gradul de dezvoltare socială, caracterul forțelor de producție și al relațiilor de producție în etapa istorică pe care o străbatem. Umanismul socialist nu este o abstracțiune, un vag deziderat, ci o realitate determinată de nivelul de dezvoltare a societății noastre, de universul spiritual, moral și intelectual al epocii. Este motivul pentru care, în centrul artei noastre, trebuie să stea omul în toată complexitatea lui lăuntrică și exterioară, omul

ca parte integrantă a colectivității, care edifică civilizația socialistă, făuritorul bunurilor materiale și spirituale. Omul reprezentativ, nu insul de excepție, singularizat printr-o teoretizare sterilă, care, de cele mai multe ori nu este decît o draperie a vidului interior. Artă umanist-socialistă s-ar anula pe sine dacă s-ar face transmitătoarea unor idei găunoase, izvorîte din contemplarea unor realități strict subiective lipsite de semnificație, anacronice, fără forță de afirmare.

În realizarea înaltei magistraturi a creatorului, în transmiterea operelor de valoare către public, în fluxul de la emițător spre receptor și invers, în tot acest proces complex, criticii de artă, întemeiați pe filozofia marxist-leninistă, animată de același suflu umanist-socialist, îi revine o uriașă răspundere. Din perspectiva concepției noastre despre artă, criticul nu poate fi un judecător rece, distant și indiferent, care emite verdicte definitive, în virtutea cîtorva reguli și principii estetice, mai mult sau mai puțin asimilate. Răspunderea față de propria sa chemare îi interzice să „aplaude” sau să „desființeze” arbitrar anumite opere simplificînd, astfel, complexitatea artei, impunînd publicului produse artistice pe care acesta nu le dorește, nu le gustă, nu le află nici o semnificație, sau privîndu-l de acelea pe care acesta le stimează. Criticul este, din această perspectivă, un militant comunist, un activist ideologic cu o temeinică pregătire de specialitate, răspunzător față de hrana spirituală a poporului din care face parte. În același timp, criticul adevărat nici nu poate anula creația, gîndirea artistică, prin verdicte și etichetări.

Umanismul socialist este, cred eu, în același timp, o imensă cupolă de spiritualitate, susceptibilă să protejeze sub bolțile sale pe creator, pe critic, pe consumatorul de artă, să asigure înflorirea roadelor acestei osmoze crea-

toare, difuzarea și receptarea culturii. Sub o asemenea cupolă generoasă încap toate talentele autentice ale unei epoci, dar nu încap impostura.

Sentimentul responsabilității, în lumina umanismului socialist, ne obligă să ne gândim că dacă nimeni nu ne poate determina să producem artă de orice fel, creații în genere, nimeni nu ne poate ierta atunci când o facem anapoda, fără chemare și mai ales fără generozitatea umană a epocii noastre socialiste. Sentimentul responsabilității, evocat la începutul rîndurilor de față, dă prestigiu artei noastre, se integrează organic în climatul de luptă pentru calitate, pe care poporul nostru o desfășoară pe toate planurile activității sale, se integrează în omenia tradițională românească, înnobilită de orizontul spiritual al gândirii comuniste. Răspunderea nu este însă niciodată unilaterală.

INIMI INFRĂȚITE

Patria e viața noastră însăși. Destinul ei se împletește, pînă la un punct, cu destinul fiecăruia dintre noi și se împletește pe veci cu destinul istoric al poporului român. Pe firul acestei împletiri organice încerc să văd : ce-a fost, ce este pentru mine patria, ce elemente au intrat succesiv și uneori miraculos în formarea noțiunii de patrie ? Am venit pe lume pe un pămînt străvechi, pe unde și-au purtat pașii Decebal și Gelu, și Horia, și Iancu, și milioane de truditori ai gliei care, luptînd veacuri de-a rîndul cu asupritorii pentru salvarea ființei noastre naționale, și-au amestecat trupurile cu țărîna sfîntă căreia eu i-am dat primul sărut cu tălpile mele desculțe.

Dar cînd am venit pe lume nu știam nimic din toate acestea. De aceea, la început, patria era cît sînul maicii mele care mă hrănea, era aerul ce-l respiram. Am deschis apoi ochii și-am văzut ochii mamei mele, chipul ei pe care se răsfrîngea o țară neștiută. Cu ochii mei i-am descoperit pe tata, pe bunici, pe sora mea mai mare. Din leagănul făcut de tata, din lemnul adus din imensele păduri, care împrejmuiiau satul, am descoperit, apoi, în-căperea din casa părintească pe pereții căreia atîrnau țesături miraculoase, adevărate grădini cu flori, blide și ulcioare de pămînt, icoane pe sticlă. Toate acestea îmi

intrau în minte, mi se lipeau de suflet ca niște imagini de neșters. Îmi plăceau, îmi deveneau dragi dar încă nu le înțelegeam semnificațiile, nu le puteam surprinde adevărurile din adâncuri. Ca să înțeleg, trebuia să încep să vorbesc. Să vorbesc limba strămoșilor mei, bogata și frumoasa noastră limbă românească, unde s-au fixat gândurile și sentimentele noastre care, așezate pe picioare de iambi și de trohei, au plecat din om în om, sub formă de doină și baladă, să ne mărturisească sufletele, să ni le unească într-o puternică și vie conștiință națională. Învățam din balade de la ai mei, sorbeam crîmpeie de suflet românesc și simțeam cu toată ființa mea fragedă o comuniune sfîntă cu glia, cu oamenii care vorbeau aceeași limbă, cu obiceiurile și datinile lor, cu felul de a fi și de a gândi, cu rîsul și plînsul lor, cu visurile și năzuințele lor. Am străbătut desculț pădurile și cîmpurile din jurul satului, am urcat munții și-am văzut dintr-o privire țara Orăștiei, a Hațegului și a Moșilor. Apoi am aflat că toate aceste țări unite fac o mare țară românească, în care au trăit de milenii dacii, apoi dacii și romanii, apoi românii care au durat o civilizație și o cultură originală, demne de marile popoare ale lumii. Citind, am aflat că țara asta toată, cu istoria ei zbuciumată, a trecut în cîntecul unor compozitori și poeți, în pînzele unor pictori, în piatra fără moarte a unor sculptori.

Am băgat de seamă, astfel, că viața mea se împletea cu viața alor mei, cu viața țării. Am băgat de seamă că la fel stau lucrurile cu toți cetățenii patriei. Și am început să caut răspunsuri întrebărilor mele despre patrie. Am cutezat să spun că ea este pămîntul pe care ne-am născut noi și cei dinaintea noastră, de 2 000 de ani încoace și mai de demult, de cînd i s-a răcit scoarța și căldura lui ne-a trecut în ființă. Patria e leagănul copilăriei, casa

părintească, grădina cu flori, mama și tata, familia, satul cu oamenii lui buni și truditori, orașul cu muncitorii aceia neînfricați care au dus, în ultimul veac, pe umerii lor puternici, destinul istoriei noastre. E limba pe care am supt-o de la sânul maicii noastre, e doina și balada pe care dorul ni le-a smuls din suflet. E căldura inimilor noastre înfrățite la temperatura cărora înfloresc florile țării, înmuguresc copacii, înfrunzesc pădurile milenare și doinește „codrul frate cu românul“. E pământul c-un „picior de plai și-o gură de rai“ pe care ne-am legănat durerile și visele, e vatra în care în anii socialismului ne-am împlinit vrerile. E lupta și sfortărea noastră pentru dreptate, suveranitate și neatîrnare. E timpul prezent din perspectiva căruia ne cucerim viitorul luminos și ne recucerim trecutul plin de glorie și suferinți. Patria e cerul boltit peste noi, cu soarele și luna Mioriței, cu stelele noastre pe el, luminându-ne rostul și norocul, dar mai cu seamă drumul ales de noi, în chip liber și suveran. Patria e limba în care zicem Om și Omenie, și Pace, și Demnitate, și Libertate, și Fericire, și Prieten, și Prietenie, limba în care ne-a rostit pentru totdeauna Eminescu și ne-a mărturisit lumii cu tot Universul nostru de gânduri și simțiri.

Patria e biografia noastră de stăpîni și de suverani ai plaiurilor primitoare, pe care nu le-am tîrguit cu nici-meni niciodată, căci sufletul, iubirea și dorul nu se vînd. Cine-și vinde sau își trădează țara se vinde și se trădează pe sine. Își trădează copilăria, părinții, satul cu toate ale sale, neamul din care s-a născut. De aceea, nimic nu e mai odios și mai condamnabil decît trădarea țării pentru care un Decebal și-a zvîrlit viața în ascuțișul săbiei, pentru care au căzut capetele copiilor Brîncoveanului și al marelui Mihai, a ars cununa de foc pe capul lui Doja, a purtat măritul Ștefan zeci de războaie, a fost

tras pe roată trupul lui Horea, s-au întunecat mințile atît de luminate ale Iancului și s-a mistuit în depărtări și singurătăți tinerețea Bălcescului. Trădînd, trădezi anii de lupte și de temniță ai memorandiștilor, ai comuniștilor, ai celor mulți ce au purtat povara istoriei pe umerii lor, trădezi visurile poezilor și te acoperi de dispreț și de rușine.

Patria e sufletul și împlinirea noastră, a fiecăruia și a tuturor la un loc. De aceea, în coloana gloriei ei ne-sfîrșite sîntem datori să ne zidim ființa prin muncă și luptă. În numele ei, să fim gata oricînd să ne jertfim!

O LACRIMĂ CÎT ȚARA

Îmi trec gîndurile și durerea pe o hîrtie de pe care abia am înlăturat praful și molozul desprins de pe pereți ; scriu cu un condei frînt în două de vraful de cărți care s-a prăbușit peste el și cu sufletul zgîriat de gheara monstrului apocaliptic, a urgiei, care a trecut pe la noi în seara tîrzie de 4 martie, vîjîind, clocotind, huruind, năruindu-ne liniștea și casele, ucigînd oameni și animale, distrugîndu-le visurile și munca. S-au frînt pe veșnicii și cîteva condeie scriitoricești, s-a stins vocea unor mari actori. Îmi înmoi condeiul în imensa lacrimă a țării și scriu despre această întîmplare îngrozitoare, cu conștiința că sîntem mai tari decît toate urgiile și le vom învinge, cum am învins pe tot parcursul istoriei noastre măștere și grele, cînd valurile vieții ne-au îndoit dar nu ne-au frînt. Am fost tari și am îndurat multe și, pînă la urmă, pe toate le-am biruit. Am fost uniți și generoși și cu inimile arzînde de durere ne-am luminat cărările prin veacuri viforîte. Cu o durere de milioane de cai putere am tras carul istoriei înainte. Într-o alchimie, numai de noi știută, mereu ne-am transformat o durere în putere.

Într-o lungă și zbuciumată istorie ne-au îndoit, nu o dată, dar nu ne-au frînt nicicînd valurile vieții...

Au venit peste noi puhoaie de oștiri ostile și de ape tulburi, furibunde, dar nu ne-au putut spăla de pe fața

pământului. Aveam rădăcinile prea adânc înfipite sub mormintele strămoșilor și nimeni și nimic nu ne-a putut smulge. Am fost toată vremea un codru de popor și nu ciulini cu care să se joace vînturile istoriei și-ale destinului. De aceea, ne-au îndoit uneori, dar nu ne-au frînt nicicînd valurile vieții !

Au venit peste noi, peste sălașurile și ogoarele noastre limbi mari de foc, ca niște monștri apocaliptici, și-au pîrjolit, și-au făcut scrum și cenușă bunurile noastre, ne-au ars sufletele de durere, dar nu ne-au putut arde rădăcinile vieții. Cu o imensă dragoste de viață am semănat din nou lanuri de grîu și de porumb, am sădit flori și păduri și ne-am făcut iarăși țara ca o grădină. Cu trupurile noastre am stat stavilă vie în fața tuturor urgiilor și le-am izgonit în matca lor originară cu jertfă, demnitate și eroism legendar.

Ne-au îndoit, dar nu ne-au frînt valurile vieții !

Nu o dată forța oarbă a materiei care se frămîntă în pîntecele imens al pământului generos a zgîlțîit trupul bătrînei noastre planete, a distrus creația minții și a mîinilor omului, a pustiit sate și orașe, a înghițit într-o secundă nenumărate vieți omenești, dezlănțuind rîuri de lacrimi, dar niciodată n-a putut înghiți viața, întotdeauna valorile vieții au triumfat asupra forțelor absurde ale morții.

Ne-au îndoit, dar nu ne-au frînt valurile vieții.

Greu încercat și de data asta, poporul român, unit în cuget și-n simțiri cum a fost întotdeauna, își transformă durerea în putere, în energie constructivă și creatoare, în omenia lui tradițională și înfrînge încă o dată stihiiile bezmetice ale materiei clocotinde. Știm că oamenii adevărați se cunosc la necaz și în împrejurările cele mai grele. Știm să fim asemenea oameni. Sub povara unei dureri mari cît toată țara ne îndoim, noi trestii gînditoare

și simțitoare, dar nu ne frîngem, cum nu ne-am frînt niciodată. Cu hotărîre și abnegație spălăm cu imensa lacrimă a durerii și cu sudoarea muncii noastre urmele monstrului care a trecut pe la noi, asurzitor ca un coșmar cutremurător, ca o urgie într-o seară tîrzie de martie, vîjîind, clocotind, huruind, mărindu-ne liniștea, casele, ucigînd oameni și animale, distrugîndu-ne munca.

Ne-ndoim, dar nu ne frîng valurile vieții.

Am știut și știm să renaștem din propria cenușă ca mitologica pasăre Phoenix. De la edificiile prăbușite din jur, din care se înalță trîmbe mari de fum, ca dintr-un crematoriu, se aud lucrînd excavatoarele și oamenii cu hărnicie de albine. De pretutindeni oamenii se dezmeticesc. Valorile vieții triumfă asupra forțelor absurde ale morții.

LECȚIILE ISTORIEI

Citesc în ziare fapte despre care nu mi-am putut imagina că îmi va fi dat să mai aud vreodată. Într-o serie de țări occidentale devin din ce în ce mai insolente organizațiile neofasciste, ale căror denumiri evocă, prin ele însele, întunecate vremuri cînd în Europa bîntuia funesta ciumă brună („Noua dreaptă“, „Ordinea nouă“ „Ordinul negru“ etc), organizații care nu se sfiesc să-și reclame obîrșia din inumană doctrină nazistă, după cum nici mijloacele de care uzează, de la gangsterismul politic la crimă și asasinat nu se deosebesc cîtuși de puțin de cele ale predecesorilor.

Reactivarea cercurilor reacționare, neofasciste care încearcă să învenineze atmosfera internațională, să semene vrajbă între popoare, să submineze transpunerea în viață a documentelor de la Helsinki, constituie, așadar, o realitate de care nu se poate face abstracție. Ar fi o greșeală tragică și de neiertat dacă oamenii de bună credință ar uita învățămintele dureroase ale istoriei, erorile trecutului care au costat atît de mult popoarele europene și ale întregii lumi. „Față de asemenea acțiuni — spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu — nu numai că nu trebuie să se manifeste îngăduință și pasivitate, dar trebuie luată atitudine hotărîtă de combatere și respingere

fermă de către toate guvernele și oamenii politici, de către opinia publică democratică“.

Cercurile reacționare, neofasciste, fac în ultimul timp o zarvă nemaipomenită sub paravanul unor vorbe întoarse pe dos, al unor noțiuni cărora li se trădează sensurile firești : emigrare, reîntregirea familiei, drepturile omului...

O pădure seculară nu se poate transplanta ca un răsad de seră... Cu atât mai mult o pădure de oameni. *Vox parvulorum veritas* — ziceau cei vechi. Și dacă gura copiilor spune adevărul, și istoria omenirii a atestat cu prisosință aforismul latin, atunci mi-aș îngădui să transcriu cât mai corect în aceste rînduri vocea copilăriei mele, martoră la o semnificativă conviețuire istorică între români și ceilalți fii ai patriei de alte naționalități.

Mi-am petrecut copilăria împreună cu copii de sași din comuna mea natală, Romos, și cu cei de șvabi din satul apropiat, Aurel Vlaicu, așezat pe malul stîng al liniștitului Mureș, la marginea de răsărit a județului Hunedoara. Am jucat aceleași jocuri de copii, am cules florile acelorași lunci, am mîncat pîinea și fructele aceleiași pămînt, am cules ciupercile și murele aceleiași păduri, ne-am scăldat și-am prins pești în apele limpezi ale aceleiași rîu. Cu unii dintre ei am învățat împreună la liceul „Aurel Vlaicu“ din Orăștie, iar cîțiva ne-am regăsit ca buni prieteni, la Universitate, pe băncile acelorași amfiteatre.

Ne-am jucat, am visat, am muncit împreună ca să devenim oameni de nădejde, folositori patriei noastre comune. A fost și a rămas între noi o prietenie caldă, sinceră, frățască. Noi am vrut așa, căci prietenii și-i alege fiecare singur, zice proverbul. De opt sute de ani, părinții, și părinții părinților noștri, și străbunicii

străbunicilor lor au lucrat și au visat împreună, au fost alături și la bine și la rău. De opt secole, aproape, în pământul mănăs și generos al Romosului dorm sub pomii din deal și sub iarba verde din progadie înaintașii noștri, care ne leagă de glie, pe români și pe germani, cu trupurile lor ca niște puternice rădăcini, pe care nici o chemare de sirenă, nici un vînt al istoriei nu le poate rupe ori smulge. Consătenii noștri de limbă germană au avut și au școală, cum și noi am avut și avem școala noastră, dar cu toții am învățat la școala aceleiași vieți lecțiile cele mai importante ale istoriei. Românii și germanii din Romos au întins, peste apa care străbătea satul, punți și poduri și au trecut pe ele împreună. Au săpat fîntîni adînci pe cîmpuri din care cu toții și-au potolit setea pe arșița verilor. Și-au împrumutat unelte de lucru, și gînduri, și simțiri, și cuvinte unii din limba celorlalți. Și-au împrumutat crîmpeie de suflet care nu mai pot fi scoase din conștiința celuiilalt și duse aiurea, fără ca acesta să nu sîngereze.

Așa stau lucrurile în toată țara, acolo unde istoria a așezat împreună români și alte naționalități. De aceea, cunoscînd realitățile în toată intimitatea lor umană și istorică, sînt surprins, mîhnit și indignat, atunci cînd sirene sinistre, unelte ale forțelor neofasciste, agresive, de pe apele tulburi ale unor state capitaliste, în care stăpîinii au nevoie de robi, ademenesc pe consătenii și compatrioții noștri, pe prietenii copilăriei noastre, le jig-nesc inteligența cu făgăduieli deșarte, îi mint, le calcă demnitatea și conștiința în picioare, îi îndeamnă să-și taie rădăcinile atît de adînci care merg în pământul românesc, pe sub atîtea generații de strămoși și le cer să pornească la drum, cu iluziile în valiză, spre mirajul

unui Apus, care, plin de contradicții și vicii cronice, așa cum e, va apune.

Și, culmea cinismului, toate aceste mîrșăvii se comit în numele unor pretinse drepturi ale omului. După cîte-i știu, compatrioții noștri germani au fost vreme de opt secole oameni sobri și harnici, cinstiți și corecți, demni și falnici ca brazii Carpaților și n-au acceptat să fie tîrîți de vînturi, ca ciulinii. Oare sirenele de care vorbeam să-i cunoască chiar atît de puțin, sau mizează prea mult pe hipnoza minciunii?

„Noi, îmi spunea un bătrîn prieten sas, remarcabil istoric, deși neprofesionist, sîntem arbori seculari pe pămîntul românesc. Avem rădăcinile prea adînci și nu putem pleca în lumea largă precum un fulg de pădădie. Tentativa de a pleca e un act antinatural, împotriva firii, împotriva vieții. Cine a mai văzut păduri seculare, mutate, ca plăpîndeale răsaduri, dintr-un strat în altul?! Numai un silvicultor tembel ar putea încerca o asemenea aventură, dacă ar avea cu cine, dar atunci pădurea s-ar usca repede și s-ar pierde. Noi avem o conștiință națională pe care nu ne-o putem vinde sau risipi în aventuri nebunești, drapate în straie care se pretind umanitariste. De aceea — continuă bătrînul istoric sas — vrem să rămînem noi înșine, aici, acasă și să construim împreună cu românii, maghiarii, sîrbii o viață demnă și fericită“.

Atunci ce smintit și-ar putea închipui că poate să ceară strămutarea unei păduri de oameni, sau fie și numai arbori din această pădure?

Cei ce, împotriva firii, lăsîndu-se ademeniți de sirenele capitalului, s-ar smulge din pămîntul patriei, din spiritualitatea și tradițiile ei, ar pleca aiurea, ca ciulinii, ar deveni repede niște uscături, niște bieți dezrădăcinați și renegați, victime și robi ai capitalismului. Să nu se

uite că omul are nevoie de rădăcini spirituale ca să poată trăi ; or plecînd, tocmai pe acestea le taie.

E greu de închipuit ceva mai josnic și mai meschin decît să-ți faci o preocupare centrală din minciună, amăgire și dezinformare, menite să rupă pe individ de patria sa.

Datoria tuturor fiilor acestei patrii române este de a muncii ca și strămoșii, împreună, cu hărnicie și dăruire, de a ne afirma personalitatea individuală și colectivă, de a crea bunuri materiale și spirituale, aici, în țara noastră, de a clădi un viitor fericit mării noastre familii și urmașilor noștri.

Ceea ce e profund condamnat este faptul că unii ipochimeni corupți, decăzuți moral, trădători de patrie și de popor, încearcă să otrăvească sufletele unor oameni naivi, să-i ademenească, să-i atragă la murdăria lor ca pe muște. Principiile drepturilor omului ne obligă să-i apărăm pe acești naivi să nu devină victime, robi ai capitalismului sau obiecte de plăcere pentru niște lepădături. Cei ce au avut prilejul să trăiască mai mulți ani în țările capitaliste avansate și-au dat, desigur, seama că mult trîmbișata societate de consum are porțile permanent închise și zăvorîte pentru mai bine de trei sferturi din populație. Am putut vedea cu ochii mei cum marele capital racolează fără scrupule personalități științifice și culturale din țări mai slab dezvoltate, cumpărîndu-le cunoștințele și conștiințele ca pe orice marfă care-i aduce cîștig. Îi dă mîna ! După ce secole în șir a furat aurul, grînele, petrolul, pădurile și pîinea de la gura copiilor flămînzi ai acestor țări, marele capital vrea să cumpere acum — cu banii furați altădată — ceea ce un om adevărat niciodată nu va vinde : conștiința.

Mă întreb ce drept al omului se respectă atunci când oficine neruşinate, puse în slujba forţelor reacţionare neofasciste de teapa postului de radio care se auto-intitulează „Europa liberă“ îndeamnă omul să devină neom, când i se cere să-şi trădeze ţara şi pe ai săi, cei de azi şi cei din morminte, pentru un blid de linte? Cine s-a vîndut pe un asemenea preţ, crede că oricine e în stare de o asemenea mîrşăvie. Dar se înşală!

În ciuda aparenţelor, se pare că otrepele acelea au uitat de tot fizionomia noastră morală: nu ne mai cunosc deloc, sau ne măsoară altitudinea spirituală cu umbra lor meschină. Căci cum altfel poate fi calificată noua lor provocare, când încercînd să speculeze condiţiile grele determinate de cutremur, această oficină nu pregetă să ia făţiş, sub protecţie, fasciști notorii, cum ar fi căpetenia așa-zisei „comunități a românilor din Franța“. Ar putea să afle, odată pentru totdeauna, adulatorii vițelului de aur, că umanismul adevărat cultivă conștiințe și nu burți; sădește idealuri generoase de solidaritate umană și nu le ruinează prin ațîțarea la trădare; cultivă tradiții luminoase și obiceiurile pămîntului, alături de cultul strămoșilor și nu le taie brutal și cinic, ca pe niște fire de telefon de pe o linie părăsită. Dar nu legi umanitare îi interesează pe geambașii de conștiințe, care nu merită decît disprețul nostru. Și dacă vreun naiv nu și-ar da seama ce se ascunde sub sloganurile agitate cinic de cercurile reacționare, neofasciste, de pildă, ar fi destul să răspundă la aceste întrebări: Să faci dintr-un om liber, al unei societăți socialiste, un exploatat în societatea capitalistă, să instigi pentru a aduce daune unei țări, e oare o prevedere în Drepturile omului? Cum să pleci de acasă, ca să-ți întemeiezi un acoperiș aiurea, cu nădejdea că la barza chioară îi face Dumnezeu

cuib? Acasă înseamnă leagănul copilăriei, cărările pe care te-au purtat pașii ei, prietenii ei, școala unde ai învățat primele litere, cimitirul cu somnul de veci al strămoșilor. Acasă înseamnă prima dragoste, primul sărut, prima durere de neuitat. Acest acasă nu poate fi luat în geamantan ca o rufă și dus aiurea în lume, în cele patru vânturi, așa cum ar vrea cei ce batjocoresc și înjosesc omul, închipuindu-și că lumea a uitat chipul odios al fascismului și lecțiile grave ale istoriei.

ȘCOALA MUNCII

S-au întors elevii și studenții din vacanță de la munte sau de la mare, unde au beneficiat de toate condițiile create de partidul și statul nostru pentru tineretul țării, pentru formarea și dezvoltarea lui multilaterală; se întorc în școli și universități plini de soare, încărcăți de planuri și de visuri, după rodnice zile petrecute în fabrici și uzine, în laboratoare și pe ogoare, unde s-au convins încă o dată, dacă mai era nevoie, de bătrînul și înțeleptul dicton al lui Seneca, din Epistola către Lucilius: *Non scholae, sed vitae discimus*. Contactul nemijlocit cu producția materială, cu viața oamenilor muncii, le-a întărit, neîndoios, convingerea că *nu învățăm pentru școală ci pentru viață*, că instruirea nu este un scop în sine, ea are în vedere pregătirea tînărului pentru muncă, pentru viața socială, pentru a fi folositor patriei. O asemenea concepție capătă dimensiuni noi în lumina Programului de măsuri pentru aplicarea hotărîrilor Congresului al XI-lea al partidului și ale Congresului Educației politice și al culturii socialiste, în domeniul ideologic și cultural educativ, elaborat de Comisia ideologică a C.C. al P.C.R., sub directa îndrumare a tovarășului Nicolae Ceaușescu și aprobat de Comitetul Politic Executiv al Comitetului Central al P.C.R., pro-

gram în care se pune un accent deosebit pe pregătirea practică și educarea patriotică, revoluționară, socialistă a preșcolarilor, elevilor și studenților, prin legarea mai strânsă a tuturor activităților tineretului școlar și universitar de practica productivă, de activitatea economico-socială a țării.

S-au întors, fără îndoială, elevii și studenții cu o înțelegere mult mai profundă a înnoirilor pe care partidul le-a adus procesului de învățămînt, în sensul sincronizării lui cu nevoile obiective ale vieții economice, sociale și culturale, a posibilității de legare tot mai organică a școlii cu producția. Ei, părinții și profesorii lor vor înțelege tot mai bine că învățămîntul pur teoretic, suficient sîeși, este anacronic și incompatibil cu veacul revoluțiilor tehnico-științifice, cu nevoile obiective ale societății contemporane. Începutul noului an de învățămînt ridică probleme esențiale pentru tineretul studios și pentru părinții care sînt chemați tot mai mult să se implice în procesul instructiv-educativ.

În contextul exploziei informaționale pe care o cunoaște epoca noastră, profesorul nu se poate mulțumi cu ceea ce știe din universitate, nici nu se poate rezuma la metodele pedagogice tradiționale. El va simți nevoia de a studia și a învăța încontinuu pentru a ține pasul cu evoluția cunoștințelor științifice. El va înțelege că autoritatea lui nu i-o conferă numai statutul de profesor. A pierit pentru totdeauna autoritatea fetișizată a lui *magister dixit*.

E nevoie de un alt tip de autoritate.

Aceasta trebuie să fie în primul rînd o autoritate morală și intelectuală ; ea nu se poate confunda administrativ și abuziv cu aceea a catalogului, nici cu a înfricoșătorului creion roșu care corectează rece și orgolios greșeli

pentru a pedepsi. Observația profesorului trebuie să fie creatoare, constructivă, și nu neapărat punitivă, oprinatoare. Educînd cu căldură părintească și comprehensiune, profesorul nu va răni personalitatea discipolului, ci o va modela, o va sculpta în imensele resurse obiective care stau ascunse în fiecare ființă umană. Școala de azi ne impune, mai mult ca oricînd, să înțelegem că memoria elevilor nu-i o magazie, un depozit de cunoștințe. Ea trebuie să devină un element esențial al *laboratorului gîndirii proprii*, un element activ, creator, al personalității tînărului și nu un cuib stătut în care rutina, mimetismul servil, clocesc ouăle sterile ale gîndirii dogmatice. N-are nimic comun cu epoca noastră acel învățămînt care în loc să caute să explice legile, teoriile de bază, să găsească sensurile și finalitățile fenomenelor, cultivă încă fetișul faptelor în sine, al datelor și al unei erudiții infructuoase, fără a se întreba vreodată la ce servesc ele? În mijlocul secolului al XX-lea este absolut necesar să ne fie clar că nu făurim papagali, ci ființe gînditoare, armonioase, capabile să facă față, cu gîndirea lor proprie, științei și tehnicii contemporane. Pentru aceasta este nevoie de schimbarea radicală a mentalităților învechite cu privire la instruirea și educarea elevilor. Școala trebuie să-i ajute pe elevi să-și formeze personalitatea pe măsura epocii lor, să-i ajute să se maturizeze, păstrîndu-și tinerețea cu toate atribuțiile ei, să înțeleagă fenomenele, mutațiile, evoluțiile și revoluțiile care au loc în știință și în societate. Să-i convingă că omul nu-i făcut numai ca să trăiască și să mănînce, ci și ca să gîndească și să muncească, să lupte pentru un ideal.

Școala are datoria să-i convingă pe tineri că tot ceea ce vor fi mai tîrziu nu vor fi decît rodul eforturilor lor

anterioare, din anii de studii, implicarea lor totală, competentă și sinceră în viața țării, în fluxul creator al poporului român, constructor al socialismului. Tineretul studios e chemat să se gândească că nu trebuie să treacă nici o zi, nici o oră dintr-o zi în care să nu se petreacă ceva frumos, înălțător și nou în tinerețea lui, de care dispune o singură dată și tocmai de aceea nu poate fi irosită în nelucrare și superficialitate.

STUDENȚII

O, tinerii aceștia studiosi, îmbrăcați — după unele gusturi prea fistichiu, aparent indisciplinați și gălăgioși, tinerii aceștia de o exuberanță molipsitoare și de un optimism robust, în ciuda unei blazări artificiale pe care o afișează câteodată, tinerii aceștia care sparg, cu mintea lor ascuțită și îndrăzneată, simburii tainelor, descifrează misterele naturii și ale sufletului omenesc, imaginează construcții fără egal, leagă între ele — în folosul progresului și al civilizației — elemente și lucruri despărțite de la începuturile lumii, tinerii aceștia cuminți și silitori, pe băncile amfiteatrelor, cât sînt de buni și de frumoși, cât farmec și cât generozitate imprumută ei acestei vîrste cu care rămînem în suflet pentru toată viața.

Personal, fac parte din rîndurile destul de numeroase ale acelor care, terminîndu-și studiile superioare, rămîn, totuși, studenți pînă la apusul vieții, cînd pleacă acolo unde, după versul lui Apollinaire „les noms se melancolisent comme des pas dans une église“. Studențimea e o vîrstă fără vîrstă, sau dacă are una e aceea a eternei tinereți, ca a lui Făt-Frumos. De peste un sfert de veac trăiesc în vîrsta aceasta a studenților. Am fost cu ei pe șantierele tineretului de la Bumbești-

Livezeni, am învățat împreună filozofia clasei muncitoare, concepția ei despre lume, în școlile de cadre, deschise în vara anului 1948, am activat cu ei în cenacluri, cercuri științifice, am visat, am muncit și-am greșit împreună, în cea mai deplină puritate morală. I-am văzut mai târziu la practica productivă, la muncă patriotică, la pregătirea militară, pretutindeni unde țara avea nevoie de ei.

I-am văzut, în zilele triste și răscolitoare de început de martie, săritori, plini de inițiativă și de curaj, generoși și harnici, muncind fără preget pentru ștergerea urmelor groaznicei catastrofe, pentru alinarea durerilor oamenilor. Fără să-i strige nici un catalog, au fost prezenți din primele clipe la locul durerii, salvând vieți omenești și bunuri de o valoare inestimabilă. Unii aveau plete lungi, erau îmbrăcați poate mai fistichiu, dar aveau un suflet mare și curat, o sensibilitate ascuțită care m-a impresionat. Ca profesor mi-am dat seama, încă o dată, că un student nu încapă într-o notă, oricât ar fi ea de mare, că nici un calificativ școlar nu-i poate acoperi mulțumitor personalitatea. Așa cum personalitatea profesorului nu poate sta în autoritatea catalogului sau a unui imens creion roșu cu care corectează greșeli, nici personalitatea studentului nu e măsurabilă numai cu notele, ci cu faptele care o compun în chip obiectiv. Mă gândesc sincer, după o îndelungată experiență didactică și educativă, că nota cea mai de seamă a unui student trebuie să fie aceea pe care i-o dă viața, în urma intervenției lui civice în destinele și rosturile societății. O, câți studenți n-au luat în aceste zile triste și eroice nota maximă de la viață! Va trece oare cineva această notă semnificativă pe diploma lor cu care vor intra să acționeze în cadrul societății?

Dar ei nu învață în primul rînd pentru diplome, ci pentru viață, și pe asemenea studenți viața îi va răsplăti, fără îndoială. Vai de cei puțini care, închistați într-un egoism anacronic, așteaptă răsplata numai de la diplome ! Conștiința acestora va rămîne o permanentă corigență la disciplina : omenie. Aș vrea să fiu un veșnic student, dar fără asemenea corigențe.

PROFESORII NU MOR

Zile de sfîrșit de an școlar și de început de vacanță. Zile încărcate de vrajă și de poezie. Zile evocatoare de amintiri de oameni dragi și de lecturi de neuitat, precum aceste stihuri dintr-un poet citat în manualele școlare : „Sosesc cocoarele, sosesc / De după deal de țintirim, / Și anii trec, copiii cresc / Se schimbă tot ce-i omenesc / Și noi îmbătrânim“. Cred că așa suna o strofă din poezia lui Duiliu Zamfirescu, cu care m-am întîlnit într-o primăvară, în urmă cu peste douăzeci și cinci de ani, pe băncile liceului „Aurel Vlaicu“ din Orăștie. N-am înțeles atunci pe deplin adevărul grav al versurilor psalmodiate cu timbrul solemn al unui retor roman de eminentul profesor Aron Demian. Și, Doamne, cît au fost și cît sînt de adevărate, în simplitatea lor melancolică !

Cum ar fi putut, totuși, să ne fulgere atunci sufletul măcar o țandără de neliniște, privitoare la scurgerea ireversibilă a timpului, cînd afară, și-n noi, era atîta primăvară și atîta tinerețe. În curtea școlii, unde înfrunziseră arborii și dăduse colțul ierbii, ca-n doina populară, se revărsa o blîndă lumină de poveste. Dosită lîngă un gard de scînduri, ne aștepta mingea de fotbal, a cărei formă ne preocupa mult mai mult decît forma, geoidală sau nu, a planetei noastre, despre care învățam, la geografie, cu un profesor sîrguincios, care deși nu ieșise

niciodată dincolo de frumoasa Transilvanie, ne vorbea cu atîta autenticitate și pasiune despre țări îndepărtate, ca și cînd ar fi cutreerat toată lumea pe jos, ca pe o stradă a burgului nostru medieval.

Eram copii și creșteam ca iarba, și vedeam cocoarele venind, dar nu băgam de seamă cum trece vremea și se schimbă lumea.

Acum e iarăși cald și frumos. Au sosit din nou cocoarele de după dealul cu cimitirul eroilor, tîrînd în zborul lor, peste turele bisericilor, peste acoperișurile școlilor și caselor din Orăștie — nostalgia fără leac din versurile poetului, cu tot adevărul lor uman.

Se vorbește, în psihologia modernă, de un anume ceasornic interior : de un fel de mecanism fiziologic ce le dă multor antropoide și păsări un simț intern al timpului, ajutîndu-le să se orienteze în fiecare moment al zilei, în raport cu direcția razelor solare. Cocoare zburătăcite prin țară, ne întoarcem fiecare, și nu o dată, fizic sau numai cu sufletul, la cuibul copilăriei noastre, acolo unde ne-am format ca oameni și ca cetățeni. Ne întoarcem în direcția razelor care ne-au încălzit adolescența și ne-au luminat personalitatea. De la etajul întîi al liceului cu o arhitectonică modernă, impunătoare, dintr-o cameră misterioasă ca o chilie de călugăr, iese în întîmpinarea noastră, a „urechiaților“, o umbră zveltă, însoțită de nelipsitul principiu pedagogic rezumat în ultimă instanță într-o trestie de bambus.

Parcă sună de intrare.

Ne așezăm în bănci și scandăm : *Eheu, fugaces, Postume, Postume, labuntur anni...* versul lui Horațiu care s-a legat în memoria mea afectivă pentru totdeauna de vocea discret răgușită a profesorului Gheorghe Tamaș, figură de filozof stoic, intrat pe veșnicii în pămîntul său

făgărășan, împlinind cu propria lui dispariție, adevărul horațian, pe care de atâtea ori l-a scandat în lecțiile de latină : *Debemur mortis nos nostraque...* Sîntem datori morții noi și toate ale noastre...

Sub imperiul acestei implacabile necesități s-a stins profesorul de botanică Samoilă Ciumaș, și-odată cu el, acel „zic“ ușor pedant și nevinovat, care se înălța de la catedră ca o lungă și invizibilă frunză de palmier. Cu moartea lui mi s-a părut că s-au vestejit deodată toate florile din grădini și de pe cîmpuri și-a căzut, ca bătută de brumă, frunza tuturor arborilor, al căror nume științific l-am învățat de la el.

Mi-aduc aminte că odată, de mult, l-am auzit zicînd cu o voce puțin indiferentă : „Viața omului ca florile cîmpului“, și nu mi-am dat seama dacă vorbea botanistul sau înțeleptul din el. Apoi s-a stins acea falnică figură de istoric și om de știință, profesorul Ioachim Rodeanu, cu care, îmi dau seama acum, după ce am cunoscut multe străvechi lăcașuri de învățămînt, din apusul și răsăritul Europei, că s-ar fi mîndrit orice școală din lume. Ce strălucit exemplu de conștiință profesională, de abnegație și patriotism, a fost acest om, prin a cărui fantezie bine strunită de documente am asistat la toate momentele cruciale ale istoriei noastre !

Și tot așa, acel „popă-haiduc“ de o ineputabilă tinerețe care a fost Ion Limbeanu, profesorul și prietenul nostru, organizatorul atîtor strălucite serbări școlare. În marea lui inteligență, el a știut să ne predea elemente veritabile de cultură, de care personal, m-am folosit cu prisosință prin muzeele Europei.

Gheorghe Tamaș... Samoilă Ciumaș... Ioachim Rodeanu... Ion Limbeanu... strigă *Vremea* catalogul și-n-treabă unde-s profesorii noștri ? S-au dus, au trecut acolo,

unde, cum zice Apollinaire „numele se melancolizează ca pașii într-o biserică“.

Ei nu mai sînt în spațiu *aici* sau *acolo* ; ei au rămas încremeniți într-un *atunci*, la un loc cu copilăria noastră, într-un *atunci* din care nu mai vin spre noi decît amintiri, amintiri... ca niște tîndări de timp care ne rănesc discret sufletul.

Profesorii nu mor. Ei au făcut din anii noștri de școală o mare lecție de conduită civică și patriotică.

Ca și creatorii de opere artistice, ei durează, înfruntă timpul prin elevii lor, rămîn nemuritori în cea mai nobilă creație care este Omul.

Generațiile tinere care au învățat de la ei să muncească fără preget și să-și iubească țara și poporul, sînt copiii lor spirituali și le păstrează memoria mereu vie.

COSAȘUL

Într-o zi toridă de vară, cînd părea că cerul se topește în tării și se prelinge în pămînt ca o imensă broboană de sudoare, am sosit, ca-n fiecare an, pentru cîteva zile, acasă, acolo unde pentru mine timpul se împletește cu spațiul într-un mod miraculos, creînd o stare de spirit unică, încărcată de vrajă și nebănuite semnificații. Purtam în gînd o vorbă auzită de la ai mei, care mă urmărește pretutindeni : „Să lucrî oriunde și oricînd, chiar și-n cea mai mare singurătate, ca și cînd te-ar privi toată lumea“. Asta-i examenul cel mai greu din viața unui om ; cum lucrează chiar cînd nu-l vede nimeni.

Satul era pustiu, cufundat în adîncurile unei liniști fără început și fără sfîrșit. Fiecare era la locul lui de muncă. Nu se auzea decît liniștea. O liniște însuflețită, creatoare de atmosferă. Prin șanțurile pline cu nisip, la umbra unor frăgari seculari, dormitau găini cu ciocurile deschise, arse de sete. Ajung în fața casei care îmbătrînește mereu, nu însă ca o clădire, ci ca un om. Casa asta pe care scrie 1905, ca an de naștere, are viață, are suflet pînă în ziua cînd va pleca ultimul din ea. Atunci va fi o ruină. Dar pînă atunci mai e, și vom vedea ce va mai fi.

Bat la poarta înaltă din zidul gros ca de cetate. Nu răspunde nimeni. Nici un cîine măcar nu mă latră. Insist zadarnic și, totuși, nu chiar în zadar. Într-un tîrziu, mă

vede o vecină care deretica ceva prin grădină. Vine la geam și îmi spune că Bătrînul îi dus la coasă în Pîriul Greuții. Mă duc și eu acolo. Are mult peste șaptezeci de ani, și se ține ca un ficior, cum zice el, poate tocmai pentru că muncește tot timpul și nu stă oleacă locului. Ajung peste un ceas la marginea pădurii unde cosea Bătrînul, pe fundul unui pîrîu îmbelșugat.

Îl strig din deal și nu mă aude. Coasa şuieră în iarbă ca un cor de șerpi.

Pe o creangă de ulm cîntă un porumb sălbatic și zeci de păsări de pădure își spovedesc bucuria în trilurile lor. Pe cosaș nu-l interesează decît iarbă. Cosește cu pasiune, cu patimă, de la vîrsta de 13 ani. Plecase de-acasă dis-de-dimineață de cum se crăpase de ziuă. Îl privesc cu cîtă grijă taie iarbă, lăsînd pămîntul ras ca-n palmă. Tot ceea ce a făcut în viața lui, fie pentru el, fie pentru alții din sat, a făcut-o cu temeinicie și dăruire.

— E păcat — îmi zice el adesea — să lucrî de mîntuială. Și e păcat strigător la cer să nu lucrî deloc, să tîndălești ca un trîntore.

Bătrînul trage cu dragoste pătimașă la coasă. E slab, dar în putere și vînjos ca un tînăr de 20 de ani. Suie pe munte, duce greutate mari pe spate, e inimos și bine dispus tot timpul. Nici nu vrea s-audă de bătrînețe. Și uite cum se leagănă acum după coasă, în straietele lui albe ca un stîlp de lumină ! A lăsat în urmă brazde lungi și groase, fîn mult pentru vite că de... pentru țăran *marhăle*, adică vitele lui, îi sînt ca și copiii.

Coboram dealul cu ochii înecați în lacrimi și pironiți în mișcările Bătrînului. Cît de pilduitor a lucrat întotdeauna ! Socotește că tot natul trebuie să lucreze, căci de munca lui, de munca fiecăruia depinde pîinea întregii țări. N-a lucrat niciodată cu dorința de a fi văzut, lăudat, dar a lucrat întotdeauna ca și cînd ar fi oficiat un ritual.

Munca este, într-adevăr, pentru el ceva care sfințește și locul și omul.

Ajung lângă el și-i dau „Bună ziua“ și-i zic „bun lucru“.

Ființa asta tare ca piatra, aspră și-năsprită de muncă, lăcrimează și nu scoate o vorbă.

— Nu te mai astîmperi? Toată ziua ești la lucru.

— Cine nu lucrează, ruginește și-nțepenește. Crește mușchiu pe el ca pe arbori și pe pietrele din fîntînile părăsite.

— Și cu cît suflet tai dumneata iarba!

— Am lucrat întotdeauna, Ioane, și-așa lucru și azi, în pustiul ăsta de pîrîu, ca și cum ar fi fost cineva ca să mă vadă: eu însumi. Mai aspru judecător decît mine pentru mine însumi la lucru nu există. Și asta mă ajută, că-mi merge treaba bine. Să facem fiecare ce avem de făcut, dragul meu, bine și cu suflet, ca și cînd am lucra tot timpul sub ochii a douăzeci și unu de milioane de oameni. Cred că atît numărăm noi, poporul român acum.

Pe vorbele acestea, pădurea vuia. În razele soarelui care săgetau brazdele cosite străluceau parcă douăzeci și unu de milioane de perechi de ochi.

Într-adevăr, parcă toți ochii aceștia se uitau la munca simplă a unui om obișnuit de la țară.

OMUL NOU

I Preocuparea de a cunoaște, a
Ca om în carne și oase defini și a pătrunde cît mai adînc
în universul *omului nou* nu e nu-
mai o preocupare a specialiștilor,
a literaților, oamenilor politici, a sociologilor și filozo-
filor, ci și una a oamenilor cu preocupări practice, im-
plicați nemijlocit în procesul de producere a bunurilor
materiale, de construire a societății socialiste.

M-am convins de acest lucru participînd, cu un an
în urmă, la o ședință neobișnuită care mi-a rămas în
mintе mai vie decît multe lecții de la universitate. În-
tr-o sală imensă, pe ai cărei pereți atîrnau hărți ale
județului ale orașelor și comunelor, planuri de sistema-
tizare urbanistică, schițe de drumuri ce urmau să fie
construite, grafice cu producția industrială și agricolă, cu
dezvoltarea învățămîntului și culturii, machete de locu-
ințe noi, menite să valorifice stilul arhitectonic local, se
adunaseră mii de oameni ai muncii. Se discuta cu com-
petență și pasiune, cu mîndria de a fi dublat producția
la grîu, la porumb și la lapte ; cu bucuria de a fi crescut
de șase ori producția la sfeclă-de-zahăr și de trei ori
la struguri. La un moment dat veni vremea să ia cu-
vîntul o tînără inginer agronom, care introduse în dis-

cuții o notă neobișnuită și cuceri de la primele cuvinte interesul general al sălii. „Oare nu greșim noi, tovarăși, nu fugim de unele răspunderi concrete când vorbim, așa în general, despre om ? Care om ? Cum arată el anume ? E sănătos sau bolnav ? E vesel sau trist ? O fi avînd o casă de copii sau nici unul ? Își iubește omul acesta soția ? Trăiesc în bună înțelegere ori au un iad în casă ? Știe el să se folosească, așa cum se cuvine, de roadele civilizației și ale culturii socialiste ? Dacă ne gîndim bine vom vedea că înainte de *omul în general* există un om concret, în carne și oase, cu viața lui distinctă, cu numele lui, cu biografia lui, cu bucuriile și amarurile lui, cu visurile lui îndrăznețe, cu aripile desfășurate ca ale vulturului sau retezate de propria lui neștiință, ca ale gîștelor de casă. Am auzit aici și am văzut în fiecare zi în viață că s-au clădit case noi, s-au regenerat pădurile, speciile de animale și de păsări, semințele de cereale și legume... Ce mai încoace și-n colo ? Progrese mari, indiscutabile. Dar cine a făcut toate acestea ? Să nu uităm că a apărut un *om nou*. Nu un om abstract, ci un om ca noi, ca mine, ca tine, ca el, ca dumneavoastră de la prezidiu. Un om cu numele lui, dar rămas de la strămoși : Ion, Hans, Gheorghe, Gyuri, Petru, Peter, Nicolae, Layos, Mărin, etc. Îl vedem, îl cunoaștem ? Mă întreb de aceea ce înseamnă un *om nou* ? Biologic, cei noi sîntem mai vechi, mai bătrîni decît generațiile precedente. *Genele* noastre îs mai uzate decît ale părinților noștri. Deci, nu în acest plan ne căutăm noutatea noastră, care la scara istoriei e mai veche decît a bătrînilor noștri. Dar atunci unde în altă parte decît în viața noastră spirituală, în atitudinea noastră față de muncă și mai ales față de om ? În ce mă-

sură sîntem noi asemenea *oameni noi*? Ce am făcut și ce facem pentru înnoirea noastră?”

Omenește, fără emfază doctă, sincer, cu gravitate și răspundere, tînăra ingineră se trudea din răspuțeri să schițeze portretul omului nou. Era greu. Foarte greu, chiar. Dîndu-și seama — se hotărî să spună că ar trebui un sculptor ca să-i taie chipul în piatră, masiv, dîrz, expresiv, impunător ca un munte. Ori, poate, un pictor care să-l schițeze în linii sigure, dure și calde, totodată, în culori primăvăratice, ca florile și ca primăvara însăși. A contestat, însă, repede nevoia aceasta, precizînd că nu vrea omul nou din imaginație, ci din viață. Un om ce se luptă cu greul vieții și-l biruie; un om drept, generos și bun, străin de meschinărie și egoism și de toate tarele vechii lumi a exploatării și umilinței, care, dacă n-a putut scăpa cu desăvîrșire de urmele lor, se luptă cu ele ca Iacob cu îngerul. Și ce frumoasă, cît de înălțătoare este această luptă dureroasă a omului cu sine pentru perfecționarea sa morală!

Omul nou nu poate fi o apariție miraculoasă. În fiecare dintre oamenii acestei vremi socialiste se zămislește încet, anevoios, cu zăbavă uneori, dar se zămislește, omul acesta nou, fructul cel mai de seamă al timpurilor noastre.

II

Un om neînstrăinat
de sine însuși

Ne puneam mai sus întrebarea: *ce este*, dar, mai ales, *cînd*, *cum* și *unde* apare acesta, cu ferma convingere că numai filosofia marxistă poate da răspunsul multumitor unor atari interogări. Aceasta pentru că în sintagma *om nou* avem, în

primul rînd, noțiunea de om, de om în general, care împrumută sensuri inedite adverbului de calitate — *nou*, obligîndu-l să-i transfere și el, la rîndu-i, zone întregi din sfera lui semantică. Noul aici apare în opoziție cu ceea ce s-a deteriorat, s-a învechit din noțiunea de om, în cadrul unor lungi și complicate procese sociale. De reținut, deci, că în ideea de *om nou* intră mai întîi aceea de *om etern*, în măsura în care termenul etern este, cît de cît, propriu aici, adică omul care s-a autocreat prin munca lui, dar a cărei esență a fost alienată în diviziunea muncii, prin exploatarea lui de către om în societățile bazate pe clase antagonice, unde produsul activității umane este arbitrar separat de producătorul său și acaparat de o minoritate exploatatatoare. De aceea, în lupta aprigă, revoluționară, cu vechea orînduire, cu structurile și ideologia ei, apar germenii *omului nou*, care într-un proces anevoios și îndelungat se eliberează pe sine odată cu edificarea noii societăți. Pentru surprinderea exactă, în creația literar-artistică, a acestui om și a împrejurărilor în care se formează, e necesar să subliniem caracterul de proces dialectic, să nu acceptăm viziunea facilă, miraculoasă, după care acesta ar apărea, ca un *Deus ex machina*, la simpla dorință subiectivă, a cuiva sau ca rod exclusiv al unei acțiuni pedagogice. O asemenea viziune metafizică nu s-ar deosebi cu nimic de aceea pur și naiv religioasă, pe care o întîlnim în *Moltfelnic*, de pildă, atunci cînd se vestește apariția omului nou prin taina botezului. „Arată-te, Doamne, în apa aceasta și dă acestuia ce se botează, să se schimbe prin ea, să lepede pe *omul cel vechi* (s.n.), stricat de poftele înșelăciunii și să se îmbrace în *cel nou*, ce este învoit după chipul ziditorului său...”

Nu, omul nu se poate drege și înnoi ca busuiocul în apa sfințită. El se înnoiește în sudoarea muncii libere, în procesul revoluționar de redobândire a esenței sale, pierdută în orînduirile sociale bazate pe exploatare, pe împițare, pe alienarea economică, politică, religioasă, morală, alienare care a făcut din el o victimă cu o existență bolnavă. Înțelegerea nedialectică a apariției omului nou în viață nu poate conduce în artă decît la crearea unor personaje firave, la înfățișarea unor conflicte artificiale, neconcludente.

Omul nou se plămădește în luptă cu vechiul, cu toate rămășițele nocive ale formelor de alienare. Omul nou se construiește pe sine în colectivitate și în interiorul conștiinței, în aer liber și la propriu și la figurat, pe șantiere și ogoare, în fabrici și uzine, în școli și universități, oriunde pulsează ritmul vieții noi, socialiste. Chipul omului nou se reflectă în oglinda faptelor sale și nu în spuma vorbelor. Omul nou, eliberat de orice formă de alienare, liber și stăpîn pe soarta sa, se eliberează treptat de prejudecăți, de tarele morale ale ideologiei burgheze și va trăi tot mai mult după principiile eticii și echității socialiste, înțelese nu ca norme rigide și restrictive, ci ca necesități vitale ale noului climat spiritual. Omul nou, caracterizat de un puternic spirit revoluționar și militant, muncește și acționează conștient, cu hotărîre, pentru continua lărgire a orizontului său de cunoaștere, pentru perfecționarea lui morală, pentru progres și pentru triumful politicii științifice, patriotice și umaniste a Partidului Comunist Român, promotorul noului în întreaga noastră societate. Prin propria lui viață și activitate, omul nou dă sensuri noi și îmbogățește neconținut unele categorii etice tradiționale, insuflîndu-le un conținut revoluționar.

III

Identitate precisă

Poetul și romancierul francez Edmond Haraucourt, autorul celebrului vers „Partir, c'est mourir un peu” din *Rondel de l'Adieu*,

a scris o frază aforistică, nu mai puțin faimoasă, în care susținea că trupul se immortalizează devenind idee. Omul se sustrage legilor caducității — ar vrea să spună această formulare gnostică — numai prin creație, prin creația spirituală și materială, care durează mult dincolo de marginile existenței noastre, fatal trecătoare. Dintotdeauna, omul s-a arătat preocupat să biruie efemeritatea prin creație, dar niciodată n-a dispus ca acum, în proporții de masă, de condiții obiective, de un climat spiritual atât de prielnic afirmării ideilor și sentimentelor sale.

Evident, masele populare au creat dintotdeauna, cu talent și uneori cu geniu, opere materiale și spirituale nemuritoare, dar autorii acestora, oameni noi și înaintați pentru vremea lor, au rămas în umbra anonimatului. Ce trist e, de pildă, că nu-l cunoaștem pe Ciobanul care s-a transformat într-o idee, în creierul Munților Carpați, creînd Miorița și atâtea doine și balade nepieritoare! Pe câți oameni de geniu nu i-a înghițit, de-a lungul vremii, *anonimatul*?! Unii și-au lăsat numele într-o rimă de baladă sau în lacrima nestinsă a unei doine, dar nu și-au iscălit niciodată creația, și nu din vina lor. Nimeni nu le cunoaște identitatea.

Mai social și mai dăruit colectivității decât oricare altul, omul nou are foarte dezvoltat simțul paternității propriiei creații. Și-o iscălește, iese cu ea în lume, se confruntă cu tovarășii săi, cu publicul larg. E un câștig imens, care obligă, însă, foarte mult. „Numele adunat pe o carte” de orice fel, așezat pe un tablou sau săpat într-o sculptură, identitatea aceasta nobilă, la care are dreptul fiecare, solicită, de la toți, exigență și răspun-

dere, efort și dăruire creatoare. Omul nou se găsește într-un continuu proces de formare și conturare a personalității, care nu mai trece prin lume, anonim ca florile câmpului și ca păsările cerului, ci poartă un nume, capabil s-o exprime și s-o reprezinte. Numele acesta va dăinui peste moarte, numai prin eforturile lui creatoare, care-i transformă existența într-un gând înalt și durabil, într-un sentiment luminos, într-un act nepieritor de cultură și civilizație. Climatul spiritual în care-și desfășoară activitatea omul nou din societatea noastră contemporană creează toate condițiile pentru realizarea unei personalități umane puternice și distincte, singura prin care biruie vremelnicia. Nimic nu pică, însă, de-a gata din cer, totul trebuie creat prin eforturile noastre exigente și responsabile, singurele care ne pot da identitatea și dimensiunile reale ale personalității fiecăruia.

IV

O conștiință lucidă

Omul nou nu este și nu poate fi produsul întâmplării, al miracolului și al unor acte voluntariste. El este rodul unor legi sociale obiective, ca și al unor acțiuni individuale, conștiente și programatice, care acționează asupra *omului pur și simplu*, în cadrul procesului istoric al permanenței devenirii. Omul nou cunoaște, mai întâi, un mod de viață nou, ferit de orice formă de alienare. În interiorul acestui statut existențial, el își concepe, pe baza unei filosofii științifice și pe măsură ce stăpânește noi domenii ale cunoașterii, creează noi bunuri materiale și spirituale, un nou ideal de viață pe care tinde să-l întruchipeze în propria sa existență.

Procesul nu e deloc linear și idilic. În calea lui apar nenumărate obstacole sub forma prejudecăților de tot soiul, a ignoranței, a persistenței unor rămășițe ale vechiului. Pentru formarea omului nou este nevoie de o temeinică pregătire ideologică, de o cultură generală bogată și variată, de însușirea conștientă a principiilor moralei comuniste, a legilor eticii și echității socialiste, ceea ce și constituie obiectivul educațional fundamental al partidului. E nevoie, așadar, de o *conștiință lucidă*, educată și autoeducată, capabilă să distingă între vechi și nou, să judece în spirit critic și autocritic, să militeze pentru promovarea în viață a acelei triade care a caracterizat vreme îndelungată eforturile spirituale ale omenirii: *Binele, Frumosul și Adevărul*. E vorba și aici nu de categorii etice abstracte, vînturate de toate moralele de pînă acum și călcate sistematic în picioare de toate societățile bazate pe clase antagonice, ci de realități vii, implicate organic în comportarea oamenilor, în modul lor concret de a fi, de a gândi și de a reacționa în viață.

Conștiința lucidă a omului nou este incompatibilă cu pasivitatea și resemnarea creștinească propovăduită de religie, ea presupune intervenție activă, creatoare, și nu, pur și simplu, prohibitivă. Omul nou nu poate fi produsul unei serii de *nu-uri*, de negații restrictive impuse din afară, ci din asemenea atitudini constructive care-i construiesc personalitatea într-o coloană, în permanentă ascensiune a umanismului și demnității. E vorba de niște mutații structurale în mentalitatea oamenilor, în viziunea lor asupra lor înșiși, a lumii și societății, care nu se produc în chip miraculos. E necesară o lucrare intensă, de ordin instructiv-educativ, a insului asupra sa.

Evident, societatea lucrează constant și substanțial, dar insul nu poate aștepta, în această privință, totul, ca

și în alte situații, numai de la societate. Preocuparea pentru autoeducare și autoperfecționare este și ea esențială în procesul *aparității* și afirmării omului nou. Societatea creează toate condițiile obiective, dar fiecare membru al ei e dator să depună maximum de efort pentru a le fructifica în propria sa biografie. În fiecare dintre noi, omul nou nu poate apărea dacă nu-l sprijinim noi înșine în chip deliberat și consecvent. Apariția lui are loc în plan spiritual, și fără intervenția noastră conștientă se poate lăsa așteptată sine die.

SILUETE ÎN AQUA FORTE

ODIOASA TRĂDARE

Nimic mai odios pe lumea aceasta decît trădarea, și dintre trădători nimic mai venal, mai dezonorant și mai condamnabil decît trădătorul de patrie.

Cine trădează patria, trădează neamul din care s-a născut; trădează osemintele strămoșilor care au apărat-o cu sabia în mînă la Rovine și Podul Înalt, la Șelimbăr, la Mărăști, Mărășești și Oituz, pe crestele Carpaților și în Cîmpia Transilvaniei, în toate satele și orașele noastre presărate cu morminte de eroi.

Cine trădează patria, trădează durerile și idealurile multiseculare ale înaintașilor, trădează limba, obiceiurile și visele alor săi.

Cine trădează patria, indiferent sub ce formă, trădează Omenia și se acoperă de oprobiul tuturor, chiar și al acelor pentru care a săvîrșit mîrșăvia. Cît de puternic a fost înfierată în artă și în literatură trădarea! Deși galeria figurilor de trădători se deschide încă din mitologia creștină cu Iuda, figura tipică a trădătorului a rămas, totuși, în literatura universală paladinul Ganelon, acel cavaler al evului mediu care l-a trădat pe prietenul său, viteazul Roland, din celebrul cîntec francez ce-i poartă numele. Ganelon, și ca el Eremia Golia din *Șoimii* lui Sadoveanu, întruchipează simbolic trădarea. De aceea ei ne trezesc atîta greață și scîrbă. De aceea le

urmărim acțiunile fulgerați de o nobilă minie. Uneori viața întrece, însă, literatura și fantezia oamenilor, născând lichelele care, după ce trădează mișelește, încep să latre cu ură și înverșunare împotriva țării-mamă al cărei pământ i-a hrănit și i-a răbdător ani de zile. Că de n-ar fi fost atât de răbdător pământul bun al țării ar fi crăpat de rușine și de durere și i-ar fi înghițit de vii. Dar poate-i mai bine așa, căci stîrvurile otrăvite de ură ar fi infectat roditoarea noastră glie, ar fi poluat izvoarele apelor noastre limpezi și-ar fi viciat aerul curat al țării.

Așa că ducă-se pe pustii cu pustii lor suflet, cu inima lor de piatră, cu capul lor sec precum o coajă de nucă uscată. Nu lasă nici un gol în urma lor, scaieții aceștia morali care-și prăstăgălesc neomenia și ura împotriva țării pe pajiștile sterpe ale „raiului capitalist“. Ce poate fi mai murdar decît licheaua care-și bagă botul în lăturile minciunii și scuipă pe leagănul copilăriei, pe oamenii care l-au învățat să umble și să vorbească, pe toți cei care au rămas acasă, în țară, muncind pentru binele și fericirea ei ?

N-auzi, sinistră lichea, noaptea în somn, venind de peste veacuri, blestemul Doamnei lui Ieremia, care ți se adresează și ție :

*Să plîngi lîngă morminte și să nu poți muri
Pînă din seminția ta va mai fi unul ;
și cînd te-o prinde țărna, țărna să nu te faci,
ci să rămîi de piatră, precum de piatră-ți fuse
și inima, cînd fapta cea grea ți-ai împlinit.*

Nu-ți este destulă mîrșăvia pe care ai comis-o, lichea trădătoare ? Mai vrei acum să amăgești și pe alții cu migdale amare, vînturîndu-le pe sub ochi perspectivele

deșarte și sterile ale unui „rai capitalist“ din care nu vrei să spui că fericirea oamenilor cinstiți și muncitori a fost de multă vreme izgonită. Macini fără rușine, vorbele graiului străbun, ca pe niște grăunțe, la moara stricată a unor oficine, așa-zis libere, și ne arunci cu tărițe în ochi, cu o nonșalanță cu care, altădată, ne zvîrleai, din alt unghi al oportunismului, alte vorbe de ocară. Te străduiești în van, pentru că te cunoaștem prea bine ca să ne lăsăm înșelați ! Glasul discordiei, al ațîțării neofasciste, glasul urii de oameni, al vrajbei și al neomeniei nu are ecou în catedrala sufletelor noastre curate, în care sălășluiește un străvechi umanism românesc.

Să nu uiți că glasul patrupedului cu urechi lungi nu se urcă la cer !

SUPORTUL LINIȘTII INTIME

Unii oameni cred, din păcate, prea puțin în educație, în rolul opiniei publice și în procesul de preîntîmpinare a infracțiunii. Asemenea concepții pornesc uneori chiar din familie, din raporturile dintre părinți și copii. Cînd copiii greșesc ceva, unii părinți îi bat zdravăn, decretînd autoritari că „bîta-i ruptă din rai“ și că „mama unde lovește carnea crește“. Carnea o fi crescînd prin umflare, dar nu cresc spiritul și personalitatea copilului. Dimpotrivă, se ofilesc, în umbra spaimei reci, ca un ghiocel sub un bloc de gheață.

— Lasă-i să știe de frică! Numai așa se fac oameni — auzi pe cîte un părinte, rămas la anacronica pedagogie a bîtei. Cîtă eroare! În zilele noastre și animalele sînt îmblînzite cu alte metode pedagogice decît cu acelea ale cnutului și ale fricii.

Unii — rămași parcă dintr-o altă lume — vor să-și cîștige liniștea prin bătaie. Alții prin forța constrîngerii. Alții prin autoritatea Codului penal și a organelor de miliție. Semenii aceștia — puțini cîți or fi — uită într-un mod grav, incompatibil cu vremea noastră, că adevărata liniște sufletească și adevărata siguranță a integrității tale ți le pot da numai convingerea că există conștiințe bine educate, că există caractere riguros formate, în lumina principiilor eticii și echității socialiste, a cultului

muncii, a respectului pentru om și omenie. Fără omenie, gheara, ascunsă încă în mîna unor oameni, poate apuca lacom un bun ce nu-i aparține, poate sparge o ușă în dosul căreia va comite o fărădelege, poate zgîria obraji curați și, uneori, vai, poate strînge de gît. Există în țara noastră un climat moral sănătos, un mediu spiritual tonic, nealterat, în care se desfășoară un amplu proces educațional, susținut de toți factorii investiți cu răspunderi în acest domeniu. E necesar însă ca forme foarte sigure și îndelung verificate în timp să participe mai activ, mai îndrăzneț și mai eficient la demascarea unor mentalități învechite, anacronice și dăunătoare, la veștejirea hotărîtă a unor vicii, a unor năravuri rele, la ridiculizarea și blamarea severă a unor tipuri sociale cu care societatea noastră nu se poate mîndri. Mă gîndesc la arma satirei, a comediei, a rîsului biciuitor. Romanii, care în atîtea privințe n-au greșit, n-au greșit nici atunci cînd au definit funcția educativă a satirei: *ridendo castigat mores*. Rîzînd să biciuim și noi moravurile rele, să le stîrpim din rădăcină, oriunde și în oricine ar sălășlui ele. Se spune că poetul satiric Archiloch a scris satire atît de acide și de puternice împotriva bogătașului Lycambus care, după ce i-a promis, nu i-a mai dat fata în căsătorie, încît opulentul patrician s-a spînzurat împreună cu toată familia sa. Un efect asemănător au avut versurile satirice ale lui Hiponax din Clazomena asupra caricaturistului Buphalos.

Desigur, nimeni nu dorește să decedeze persoane, dar, în numele omeniei comuniste, trebuie să dorim din tot sufletul ca, sub loviturile satirei, să decedeze viciile, rămășițele vechii lumi, spiritul de căpățuială, nepotismul, lenea, trăirea superficială, iresponsabilă, a vieții, cinismul și disprețul unora față de om și de omenie, fățarnicia, linguseala, oriunde și la oricine s-ar manifesta.

E util să înțelegem că pentru sufletul oamenilor o baie de rîs e la fel de utilă ca o baie de soare la mare pentru corp, că așa cum sub lumina razelor de soare mor microbii, și sub razele rîsului pier tarele morale, paraziții sociali.

Toată problema este însă de a ști să critici și să rîzi de pe pozițiile înaintate ale dialecticii marxiste, care distinge limpede între vechi și nou, între eroarea de fond și cea întâmplătoare, între ceea ce este necesar istoric și ceea ce nu este, între esențial și neesențial.

O ÎNTÎMPLARE ÎN TREN

Am călătorit deunăzi cu un ins cam ciudat și înfi-găreț, care de cum s-a urcat în tren s-a prezentat tutu-ror, trăgînd cu ochiul la o fetișcană din compartiment, sub numele de Gică Drumețul și a început să ne descoasă, ca la o anchetă.

— Bună ziua, bade... cum zici că te cheamă?... dar încotro? se adresă în rafale de întrebări și îndeajuns de autoritar unui țaran bătrîn care stătea, sfios și liniștit, la capătul dinspre geam al băncii. Și, fără să aștepte răspunsul care venea destul de greu, continuă, ironic și familiar, sforțîndu-se să introducă o nuanță nouă:

— Sau mai bine zis, *de unde*, că văd eu că te duci la țară. Ai vreun tovărășel pe la București și i-ai adus un vinișor, un curcan... o țuiculiță... nu-i așa?

— Nu, domnișorule, răspunse într-un tîrziu bătrînul. Nu-i ce crezi dumneata. Lucrurile-s mai amare. Am fost la *a me*, la spital, că mi se pare că i-o venit vremea și se duce. Bătrînul a rostit pe acest posesiv *a me* cu ochii în lacrimi, ca pe cel mai venerabil nume propriu. O, cîte înseamnă în graiul lui acest modest și aparent neutru *a me*!

Gică Drumețul a rămas impasibil, de parcă n-ar fi auzit nimica, și, nemulțumit de dialog, se întoarse spre

o doamnă care-și privea fața în oglindă, aranjându-și sprâncenele cu un lung creion negru.

— Ia te uită ! Asta-i bună... la măgărița bătrână frîu poleit îi trebuie — zise Gică mirat de preocuparea cucoanei.

Și, adresîndu-se femeii :

— Pardon, iertați-mi îndrăzneala, dar eu cred că-i bine ca oamenii să se cunoască, să știe cîte ceva unul despre celălalt, altfel... Aș putea să vă întreb cîți ani aveți ? Nu de alta, dar ca să începem cumva vorba.

— Ei, și dumneata, îi răspunse femeia cu îngăduință și o ușoară cochetărie... Cîți îmi dai ?

— Ce să vă mai dau și eu că aveți destui, veni ca un fulger replica lui Gică Drumețul.

— Mitocanule... necioplitulule... nu ți-e rușine să vorbești așa cu o femeie... cu o femeie titrată și distinsă... izbucni cetățeană ofensată și iritată.

Gică nu se lasă. Are replică. Rezistă la dialog. Limba îi e încărcată de metafore argotice :

— Iertați-mă, după vorba asta urită cu care m-ați gratulat, din cîți aveți în realitate, vă mai scad șapte, știți dumneavoastră proverbul... adică pe cei de-acasă, că de, aceia sînt sigur că vă lipsesc, așa că rămîneți mai tînără cu șapte și vă puteți mărita cu un june-prim.

Femeia se ridică nervoasă, smulse cu putere de ușă și ieși pe culoar ca să fumeze o țigară.

N-am avut de lucru și i-am adresat lui Gică Drumețul reproșul că a fost prea dur și nepoliticos cu femeia care nu i-a făcut nimica, ba, dimpotrivă, s-a arătat îndeajuns de îngăduitoare, și el...

— Astea nu-s moravuri de azi, tinere, îi spun cu un surîs amar pe buze. Să știi de la mine, într-o femeie

n-ai voie să arunci nici cu o floare, darămite cu vorbe de ocară.

— Scutește-mă, frățioare, ce, dumneata ești responsabil cu morala în trenul ăsta? Se fandosește ca o primadonă și nu vezi cât e de hodorogită. E uzată rău... Are mulți kilometri la bord și motorul obosit... îi fumegă o lampă... Ce mai? Are nevoie de reparații capitale... S-o fi ducînd la băi să-și ungă balamalele, n-ai auzit cum îi scîrîie, ca o poartă ruginită. Le cunosc eu pe de-alde astea... Mironosițe care ling tărițe.

Cazul și tipul uman mi se par destul de stranii și încerc să le descifrez, să văd ce mediu social le-a produs, și în ce anturaj a trăit tînărul care la început mi s-a părut o secătură fără pereche. M-am convins apoi că tînărul nu-i lipsit de sensibilitate, de griji și de gînduri. A fost șofer pe un camion și a muncit cinstit pînă s-a întîlnit cu „băieții“, cu un grup de pierde-vară care-și fabricau un limbaj propriu pentru a fi mai cu șic, pentru a se deosebi de ceilalți. Văzîndu-l azi, văzîndu-l mîine, s-a luat cu ei și le-a învățat vocabularul. N-a apucat să le învețe și obiceiturile, pentru că „băieții“ au căzut sub incidența legii și-au trecut la muncă. El a rămas însă cu vocabularul acesta, de care acuma începea să se rușineze. Era unul din acei tineri care devin victimele unui limbaj, chipurile, original și pitoresc, făcîndu-i să pară altceva decît ceea ce sînt în realitate.

Bătrînul țaran care ascultase toată discuția noastră fără să se amestece în ea cu o vorbă, ni se adresează pîrintește, dar cu o anume sfială :

— E pe la noi o vorbă, dragii mei, pe care mă gîndesc că-i bine să v-o spun. Pe om îl prinzi de limbă ca pe bou de coarne, de aceea trebuie mare grijă la cum vorbești. Omul să nu vorbească dacă n-are ce spune și, mai ales, să nu vorbească neîntrebat. Să se gîndească bine că

inv. 110452

vorba odată slobozită din gură n-o mai poți aduce înapoi. Să știe că dintre toate viețuitoarele numai el cuvîntă și nu se cade să-și bată joc de vorbă și nici să batjocorească pe altul cu vorbele lui. Omul să fie înfrînat la vorbă și...

Se aud frînele la roți și trenul începe să pufăie greoi, încetinindu-și mersul. Bătrînul se ridică să-și ia desagii, burdușiți cu de toate, de la București. Gică Drumețul sare ca un cavaler și-i duce pînă la scară.

— Noroc bun, badee.. Și să mă ierți...

Mă uitam la el bucuros și uimit și mi se părea că vorbește altă limbă, limba bunului-simț românesc.

PARAZITUL

A înțărcat bălaia, ți s-a tăiat, în sfârșit, merticul, nesuferită pocitanie morală, pentru că era prea de tot, prea din cale-afară, să primești cît ai primit, fără ca să dai nimic, decît bolovanii vorbelor tale, zvîrlite cu risipă ici-colo pentru tulburarea apelor. Adică vorba vine că ai primit, fiindcă nu ți-a dat nimeni, ți-ai luat singur, ai supt cu nerușinare, fără să muncești, fără să creezi, fără să produci ceva util societății. Ți-ai băgat mîna pînă-n fundul sacului și acum ți s-a-nfundat. Un individ ca tine nu poate trăi în climatul moral al societății noastre, în atmosfera ei curată. Nu, tu nu poți respira aerul tonic al unui asemenea climat. Lumina îți jenează ochii, zarea senină și limpede îți întunecă mintea, îți dă amețeli. De aceea ai preferat orizontul îngust, tenebros de cîrțiță, vîrîndu-te pe sub pielea unuia și altuia. Unde vedeai ceva pur, cristalin puneai laba și murdăreai. Unde vedeai puțină lumină suflai ca s-o stingi. Cum n-aveai nici o meserie ca lumea, ți-ai brevetat una : pescuitor în ape tulburi. Și-ai pescuit cu vîrf și îndesat, în toate felurile. Atît că tu nu scoteai de la apă, ci băgai la apă, pentru ca bine să-ți meargă ție și mulți ani să trăiești trîndăvind pe pămînt. Stomacul ambițiilor tale s-a arătat din pruncie flămînd, hămesit de glorie ieftină și pentru că ți-ai mîncat

cu lăcomie și bruma de omenie cu care cred că te născuseși, ca tot omul.

Ca să poți urca te-ai coborît în cea mai joasă josnicie, cu cîtă nerușinare ai smuls pene din aripa unui vultur lovit cu piatra, crezînd că te poți înălța cu ele ! Cu aripi de împrumut nu se poate zbura. Cine umblă cu rîtul prin murdării nu poate spurca albastrul cerului. Degeaba vrei să zbori. N-o să poți. Tu ești făcut să te tîrăști și-n văzduh. Faci parte din clasa tîrîtoarelor pe burtă. Natura a comis o mare greșeală cu tine : pentru că într-un corp atît de diform a așezat un suflet așa de mic. Rămînînd atîta spațiu gol, ți-a burdușit firea cu obrăznicie și viclenie. De asta știu că ai din belșug, încît ai putea da unui întreg continent și tot ți-ar mai rămîne. Sau, curios lucru, deși ai atîta obrăznicie, nu ai nici un pic de obraz, în schimb, ești tot timpul cu două fețe. Ești atît de haotic plămădit, încît i-ar trebui unui zoolog o viață întreagă ca să-ți găsească un loc pe lîngă clasa tîrîtoarelor — că-țărătoare a secăturilor, fiindcă trebuie să existe și-o asemenea încrîngătură cel puțin. De asta nu te poate clasa nimeni nicăieri și umbli singur cu atîta energie să-ți plasezi meschinele interese undeva, dacă se poate pe un loc cît mai moale și cît mai sus sau cît mai jos, numai să cîștigi tu, mult și pe nemuncite.

Înțelege, omule, că nu mai ține ca una să zici și alta să faci, că nu poți mînca oaia cu lupul și plînge cu ciobanul, în același timp. Înțelege că porți cu tine o maladie morală care trebuie stîrpită, ca să nu prolifereze. Gîndește-te că numai munca a reușit să transforme maimuța în om. Și dacă vrei să redevii om, dezbară-te de găinării și matrapazlîcuri, pune mîna și muncește cinstit, așa cum fac milioane de oameni ai acestei țări. Nu vezi cît de

singur rămîi în ipostaza asta, nu vezi că-nțarcă bălaia pentru leneși și pentru escroci, nu vezi cum colectivitatea se scutură cu energie de paraziții sociali? Nu vezi cît de trist, cît de acuzator răsună acest cuvînt, nu vezi ce umbră neagră lasă pe ființa dumitale? Gîndește-te că omul se poate schimba, dar trebuie să lucreze mai întîi el asupra lui însuși, ori a ciupi de ici de colo nu înseamnă a munci.

PIERDE-VARA

Cît de profundă, cît de expresivă și de sugestivă este această inspirată și fericită împerechere de cuvinte, care a dat limbii române o splendidă metaforă, fixînd, totodată, un portret moral de o uimitoare plasticitate a omului leneș, care irosește timpul fără folos, care nu este bun de nimic. Evident, expresia vine dintr-o îndelungată experiență a lucrătorilor pămîntului, pentru care anotimpul cel mai de preț era, neîndoios, vara. Deci, cine pierde vara, pierde o valoare inestimabilă. De aceea un pierde-vară este mult mai păgubit și mult mai păgubitor pentru societate decît unul care *taie frunza la cîini* încearcă să scoată apă cu ciurul, vrea să mulgă cucul, să prindă iepuri în biserică sau să scoată luna din apă cu cîrligu. Aceștia vor să facă ceva, pierde-vară nu face nimic. El nu știe, sau nu vrea să știe, nimic despre înțelepciunea bătrînilor noștri care ziceau că : „Nici un ceas măcar vremea să ți-o pierzi, că nicicum în urmă n-o mai vezi“, îndemnînd : „Fie-ți milă de vreme cînd trece în zadar“, sau „Să-ți fie milă și de vremea ce pierzi la somn“, pentru a ne atrage atenția că „Cel ce nu ia în băgare de seamă vremea cea mai bună dă orice lucru, acela își pierde binele ce-i vine dinaintea ușii sale. Îngrijește-te de aceasta“. Or, pierde-vară tocmai această greșală face : nu ține seama de vremea cea potrivită

pentru a realiza ceva și o irosește degeaba. Ce chip de om se oglindește oare în aceste cuvinte? Un om gură-cască, un papă-lapte, un lasă-mă să te las?

Nu prea.

Pierde-vară este un leneș activ (!) care se mai poate zări ca o *rara avis* prin diferitele medii sociale, susținând cu tupeu teza după care dumnealui, alesul sorții, e făcut numai ca să trăiască, nu și ca să gândească, să muncească, să participe la viața socială, la crearea bunurilor materiale și spirituale de care întreaga societate are nevoie. Un asemenea individ își compune, în contextul social dat, un portret și o psihologie specială, de bursier întârziat, de pensionar precoce, căci a dus-o destul de greu cu școala și i-au trebuit ani mulți ca să o absolve, căci, maturizându-se în aceste condiții, a ajuns copil bătrîn și bătrînețea — haine grele — cere pensie; o psihologie de rentier al unor merite imaginare, în numele cărora pretinde, insistă, cere și iar cere, fără a da nimic în schimb societății, care ar trebui, chipurile, să zburde de fericire și să fie mîndră că are asemenea exemplare de trîntori. Ca omul lui Caragiale, el știe una și bună : să dea statul că de aia-i stat. Dar ce, unde și cum, și mai ales pentru ce, nu-l mai interesează. El risipește vremea pe toate coclaurile și se plînge că n-are timp să se realizeze, uitînd că „vremea nu trebuie s-o lași cu «astăzi», cu «mîine», căci curînd se duce și nicicum mai vine“.

Pierde-vară vrea să cîștige traiul cel bun pentru simplul fapt că el există, or, asta nu se poate nici chiar în cea mai desăvîrșită utopie, necum într-o societate a muncii.

FĂȚARNICUL

„Fățarnicul — spunea cineva — e omul cu două fețe și cu nici un obraz“ și era, fără îndoială, mult mai indulgent, de vreme ce poporul îl socotește în aritmetica sa etică, de un excepțional bun simț, „omul cu o mie de fețe“ și... bineînțeles, tot fără nici un obraz. *A avea obraz* înseamnă a fi cît de cît un om de omenie, or, el nu este nicidecum.

El poate avea bot, cioc, plisc, rît, chip, mutră, față chiar, dar nu poate avea *obraz*, căci obrazul presupune și o valoare morală, după cum atît de plastic ne indică frumoasa limbă românească. În ceea ce privește înfățișarea fizică nu e nimic de făcut, pentru că, vorba unui modest scriitor român, „fiecare om are chipul pe care-l merită“. De aceea figura unora seamănă cu un bot de vulpe, cu un cap de cal sau cu un cioc de răpitoare. Înfațișarea zoomorfă a Fățarnicului m-ar scuti să-i mai continui portretul, dacă nu m-ar interesa îndeosebi chipul lui moral și nu cel fizic. Înșușirile sale cameleonice îi asigură o *față* pentru fiecare împrejurare, fie în țară, fie în afara ei.

În vremurile moderne el te laudă cu neobrăzare, la ureche, prin telefon, și te spurcă pe la golțuri cu limba lui veninoasă ca de viperă. *Ses paroles du matin* — nenorocitul e cel mai adesea și franțuzit — *ne ressemblent pas*

à celles du soir, pentru că una spune dimineața, și cu totul altceva spune și face sub protecția anonimatului. Ce să-i faci? El nu e numai ipocrit, e și prost din naștere sau prostit prin fățarnicie și e tot aia, căci numai înțeleptul rămîne statornic precum soarele, iar neghiobul și prostănacul se schimbă mereu, ca luna. Atenția lui pentru altul crește și descrește, tot ca luna, după calendarul atît de schimbător al oportunistului, căci fățarnicul e și lingău și oportunist de prima clasă. În agenda lui intimă, el și-a notat — cu gîndul de a-i expedia o felicitare — ziua aniversară a unui coleg mai dotat, mai cu perspective, pe care-l urăște de moarte, adunînd, totodată, cu o deosebită rîvnă, date pentru o scrisoare anonimă, pe care o va expedia la direcția personal. El e capabil să-i sape groapa altuia și, dacă se schimbă situația, să spună c-a vrut să-i dăruiască nici mai mult nici mai puțin decît o piscină.

El e rău și intrigant. Te zgîrie, din ascunziș, cu gheara pe suflet, apoi îți iese-n cale zîmbitor cu o vată muiată-n alcool ca să te vindece.

Fățarnicia, viclenia e arma caracterelor false și a spiritelor mici, ni se spune în prima Enciclopedie franceză, dar, am adăuga noi, este totodată și o maladie morală dintre cele mai nocive, iar fățarnicul, un bolnav ce împrăștie microbi patogeni în fiecare cuvînt și-n fiecare gest al său.

El e un om rău, și după îndemnul romanului popular *Esopia*, „cu omul cel rău să nu aibi amestec, nici să cumperi de la el, nici să-i vinzi, și nici să te atingi de dînsul vreodată“. Firește, să nu te atingi ca să nu te molipsești, dar o societate ca a noastră, atît de sănătoasă din punct de vedere moral, cu principii etice atît de înalte, are datoria de a stîrpi din rîndurile ei această maladie gravă,

această rămășiță a moralei burgheze, pe cameleonii nocivi care-i înveninează atmosfera, îi tulbură apele proaspete și curate ale unui suflet nou, îi murdăresc, cu balele lor, drumurile drepte, de parcă ar fi trecut pe ele o cireadă de vite, bine hrănite.

Fățarnicul, omul cu o mie de fețe și cu nici un obraz, are mereu la îndemână masca, *obrazarul*, cum i se mai zice într-un străvechi și plastic limbaj popular acestui obraz artificial, cumpărat ieftin pentru bilciuri și petreceri. Or, un lucru e de știut pentru acești ipochimeni : dacă se poate face un transplant de ochi, de nas, de inimă sau de rinichi, un transplant de dinți sau de piele pe față, nu se poate face niciodată un transplant de *obraz*, cu toate valorile morale pe care le implică acesta, pe care ori îl ai și ți-l păstrezi curat, ori nu-l ai și nici nu poți să-l cumperi cu tot aurul din lume. Obrazul curat și subțire se ține cu un deosebit efort moral, cu o grijă statornică pentru valorile omeniei. Odată pătat, nu se mai curăță cu nici o soluție chimică. Sînt pete morale care nu ies la curățat. De aceea, se cere o atenție mare pentru a nu ne păta obrazul.

BIROCRATUL

Birocratul e un tip uman odios care încarnează în actele lui sociale o condamabilă concepție despre putere; este un om de nimica, dispus să ignore cu cinism realitatea vie a existenței sau s-o încorseteze în scheme șablon, în chingile reci ale indiferenței și aroganței. Insensibil la viața autentică a oamenilor ale căror drame, bucurii, năzuinți și deziderate le identifică pînă la absurd cu hîrțile și cu dosarele, el își acoperă, precum pisica, nemernicia cu rezoluții de circumstanță și cu referate indolente, care compromit, uneori, pînă și cele mai generoase legi.

Comportarea lui e grețos cameleonică.

Brutal, cînd preopinentul e slab, fără nici un sprijin imediat, el devine dintr-o dată delicat, generos, laș și perfid, cînd descoperă în preopinent o persoană cu o condiție socială mai deosebită, ori simplul fapt că este protejatul acesteia. De aceea, ipostazele birocratului sînt nenumărate.

Există un birocrat umil, cu ochelari de sîrmă pe nas și cu mînecuțe negre, roase de scîndura tare a biroului de care nu s-a mai despărțit de la intrarea în serviciu. E un om cu tabieturi. O ființă care se respectă. El are în toate zilele sandviciul în servieta jigărită, alături de tacîmul tradițional, de prosop și de săpun. Cînd îi e

foame încuie ușa, întinde tacticos masa și nu-l mai interesează de soarta celor care așteaptă pe culoar. El este în esență la fel de tiran ca și birocraatul *distant*, arogant, plin de sine. El crede că a fost predestinat să se nască acolo, că altfel se stingea soarele și catapeteasma lumii se despica în două de sus pînă jos și totul s-ar fi prăbușit în neființă. De aceea, el se poartă ca un stăpîn atotputernic, ca un reprezentant al zeilor pe pămînt.

Există de asemenea un *birocrat laș* — fricos, care-și justifică orice gest, pînă și aprinsul țigării, cu acte în regulă, cu note și referate în stare să ducă la paștele cailor rezolvarea celei mai mărunte probleme.

Există un birocraat *fals-generos*, care lasă impresia că el rezolvă totul, cu de la sine putere, că-ți dă din buzunarul lui, din pîinea lui, din timpul și drepturile lui tot ceea ce-ți dă : o adeverință că ești sub soare, un certificat că te-ai născut, o chitanță că ai plătit impozitul etc. etc.

Cine n-a văzut, însă, și birocraatul *indolent*, flegmatic, plictisit de lume, de sine însuși și de semenii săi ? birocraatul agresiv, bădăran, mîrlan, care ne confundă cu niște obiecte oarecare ori cu niște ființe domestice, demne de a aștepta pe la ușa ; birocraatul amabil, familiar, care te tutuiește, te bate pe umăr, te descoase și-ți scormonește în suflet cu laba întrebărilor lui, dar nu rezolvă absolut nimic din tot ceea ce i-ai solicitat.

Iată de ce birocraatul a fost privit dintotdeauna cu scîrbă de omul din popor. Iată de ce scriitorii noștri l-au înfierat cu atîta sfîntă patimă. Iată de ce noi astăzi luptăm cu atîta hotărîre împotriva lui. Noi știm că birocraatul și birocrația înjosesc omul, jignesc demnitatea lui, îi toacă nervii și tulbură liniștea. Pentru apărarea demnității umane, arta are datoria de a acționa prin

toate formele și mijloacele sale de expresie împotriva spiritului birocratic, să creeze o opinie de masă hotărâtă, ostilă birocrăției. Literatura satirică, militînd pentru calitatea acțiunilor umane, împotriva lipsei de inițiativă și eficiență, împotriva lîncezelii, a superficialității și a lipsei de răspundere, găsește în tipologia atît de variată a birocrațului o sursă de inspirație, care se cere tot mai intens folosită de scriitorii și artiștii noștri în vederea continuei perfecționări a omului, a universului său etc.

Nu trebuie să uităm necesitatea caracterului concret al luptei cu birocrăția, pentru că această maladie modernă nu-i o abstracțiune, nu trăiește pe hîrtii, ca mușchiul pe arbori ci pe conștiințe împietrite, ruginite, anacronice, incompatibile cu vremea noastră.

SUMAR

LAS VOUĂ MOȘTENIRE...

- Un imn al dragostei de viață, 7
Grandoare și tristețe, 28
Solitarul rîsului amar, 54
Vibrația geniului uman descătușat, 80

EXPRESII VALORICE ÎN LUMEA CĂRȚILOR

- Codru-i frate cu românul, 103
Vechi și eroice reviste românești, 124
Convorbiri literare și Transilvania, 130
Ecourile ideii de independență în literatura
română, 136
Duhul și umbra pămîntului, 152
Demostene Botez : *Scrieri, I, II*, 156
Ion Brad : *Transilvane cetăți fără somn*, 163
Academicianul Șerban Cioculescu — la 75 de ani, 167
Brăduț Covaliu : *Pe țarmurile artei*, 176
George Gană : *Opera literară a lui Lucian Blaga*, 181
George Macovescu : *Vîrstele timpului*, 186

- Mihai Negulescu : *Ține minte zăpada*, 192
 Gheorghe Pituț : *Stele fixe*, 194
 Constantin Tsatsos : *Aforisme și cugetări*, 196
 Mircea Zăciu : *Teritorii*, 201
Dulce Bucovină, 206
 El a trecut prin tinerețea noastră..., 209
Flăcări în primăvară, 214
Ceea ce nu se uită, 219

ACCENTE

- Moralitatea criticii, 227
 Paralele tulburătoare, 232
 Sentimentul istoriei, 236
 O rădăcină trainică a umanismului socialist : etosul
 țăranului român, 241
 Umanismul socialist al artei noastre — o responsa-
 bilitate asumată, 247
 Inimi înfrățite, 253
 O lacrimă cît țara, 257
 Lecțiile istoriei, 260
 Școala muncii, 267
 Studenții, 271
 Profesorii nu mor, 274
 Cosașul, 278
 Omul nou, 281
 Ca om în carne și oase, 281
 Un om neînstrăinat de sine însuși, 283
 Identitate precisă, 286
 O conștiință lucidă, 287

SILUETE ÎN AQUA FORTE

Odioasa trădare, 293

Suportul liniştii intime, 296

O întâmplare în tren, 299

Parazitul, 303

Pierde-vară, 306

Făţarnicul, 308

Birocratul, 311

Lector: DAN RĂDUCANU
Tehnoredactor: ELENA PREDA

*Apărut 1977. B.T. 28.11.1977. Tiraj 9000 ex. broșate.
Coli tipar 20*

Tiparul executat sub comanda
nr. 1594 la
Întreprinderea poligrafică
„13 Decembrie 1918”
str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97
București,
Republica Socialistă România

319
De același autor: -

INFLUENȚE FOLCLORICE
ÎN POEZIA NOASTRĂ ACTUALĂ

E.S.P.L.A., 1955

DELIMITĂRI CRITICE

E.P.L., 1964

VALORI LITERARE

(Eseuri asupra literaturii române), E.P.L., 1966

CONDIȚIA CREAȚIEI. PORTRETE

E.P.L., 1968

CUVINTELE AU CUVÎNTUL

Editura Junimea, 1971

OCTAVIAN GOGA

(Monografie) ediția I. Lucrare distinsă cu
Premiul Academiei, Editura Minerva, 1971

ETHOS ȘI CULTURĂ
SAU VOCAȚIA TINEREȚII

Editura Albatros, 1972

COPILĂRIA UNUI ICAR (Proză)

Lucrare distinsă cu Premiul Uniunii Scriitorilor,
Editura Ion Creangă, 1974

LA POLITIQUE CULTURELLE
EN ROUMANIE

Les Press de l'UNESCO, Paris, 1975

ARTĂ ȘI IDEAL

Editura Eminescu, 1975

OCTAVIAN GOGA

Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura
Minerva, 1975